

Vytautas Česnulis

Moliadugnis ir jo apylinkės

VYTAUTAS ČESNULIS

MOLIADUGNIS
IR
JO APYLINKĖS

VILNIUS 2007

UDK 947.45
Če441

Viršelyje

1 virš. – iki 1952 m. pabaigos kaime stovėjusi Dvareckų-Česnulių pirkia

4 virš. – dzūkiesko audinio ornamentas

Knyga išleista autoriaus lėšomis

ISBN 978-9955-618-80-5

© Vytautas Česnulis, 2007

TURINYS

Įvadas	4
Pirmieji žmonės mūsų krašte	5
Kaimo atsiradimas. Pirmieji jo gyventojai	7
Kaimo gyventojai XIX amžiuje	12
Kaimiečių žemėvalda XIX a.	18
Krašto žemių valdovai. Varėnos dvaras	24
Iš rajono centro istorijos	37
Pramonės užuomazgos Moliadugnio apylinkėse	41
Kaimas XX a. pradžioje. I pasaulinis karas.....	49
Lietuvos nepriklausomybės kovų laikotarpis	55
Lenkų okupacija	66
Trumpas laisvės atokvėpis	76
Pirmoji bolševikų okupacija. II pasaulinis karas. Vokiečiai	80
Rusai grįžę... ..	88
Iš senojo kaimo buities	103
Krašto gyvenimo nuotrupos	144
Kaimo vardas	169
Gamtinė kaimo aplinka	170
Moliadugniškių tautosaka	177
Iš Varėnos krašto poetų kūrybos	202
Pabaigos žodis.....	204

/VADAS

Ši knyga yra moliadugniškių ir jų palikuonių sąskrydyje 2006 m. liepos 29 d. pareikštų ketinimų išdava. Jau turėta medžiaga papildyta gausesnėmis archyvuose pasemtomis žiniomis. Deja, archyvuose nėra žinių apie mūsų kraštą per rusų valdžios 1897 ir 1907 metais rengtus gyventojų ir jų turto surašymus, taip pat nėra lenkų valdžios 1931 metais Vilniaus krašte surengto gyventojų surašymo medžiagos. Staigmena buvo sužinoti, kad mūsų miškus nusavino ne bolševikų valdžia 1940 metais, o su ilgesiu laukta nepriklausomos Lietuvos valdžia 1939 metų pabaigoje.

Moliadugnįs yra palyginti nesenas kaimas: jam tik truputį daugiau kaip 220 metų. Kaimas niekada nebuvo atsiribojęs nuo kaimynų. Dar daugiau, jo likimas apie 80 metų priklausė nuo Varėnos dvaro valdytojų valios. Esant medžiagos apie mūsų kaimynus, nevengta jos pateikti. Todėl toksai ir knygos pavadinimas; apylinkių sąvoką tenka suprasti žymiai plačiau. Žinias apie kaimą stengiasi dėstyti istorinių įvykių fone. Sąmoningai daugiau kalbama apie artimiausius kaimynus, kadaise su Moliadugniu sudariusius vieną kaimo bendruomenę, – Mergežerį ir ypač Girežerį. Galbūt skaitytojui bus įdomios iki šiol niekur neskelbtos kai kurios žinios iš rajono centro istorijos, faktai apie pramonės įmonėlių steigimąsi mūsų krašte ir kt.

Archyvų šaltinių santrumpos reiškia: LCVA – Lietuvos centrinis valstybės archyvas, LYA LKP – Lietuvos ypatingojo archyvo Lietuvos komunistų partijos dokumentų skyrius, LVIA – Lietuvos valstybės istorijos archyvas, MAB – Mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyrius; f. – fondas, ap. – apyrašas, b. – byla. Skaičiai reiškia archyvinio fondo, apyrašo ir bylos numerį.

Kai kurių žinių apie kaimą ir dalį jo tautosakos maloniai pateikė Marcelė Miliūtė-Barišauskienė. Jai, Vytui Dvareckui ir Rimantui Vitkauskui autorius dėkingas už moliadugniškių nuotraukas.

PIRMIEJI ŽMONĖS MŪSŲ KRAŠTE

Kada Moliadugnio žemėse įsikūrė pirmieji žmonės, pasakyti sunku. Tačiau aišku, kad dabartinio sodžiaus vietoje ar apylinkėse žmonės galėjo gyventi labai seniai. Anot archeologų tyrinėjimų, Varėnos apylinkės yra bene seniausios visoje Lietuvoje, kur galėjo kurtis pirmykščiai žmonės. Viena to priežasčių yra tai, kad šiose vietose gana gausu pirmykščio žmogaus įrankiams ir ginklams pasigaminti reikalingo mineralo – titnago. Žmonės kūrėsi prie upių ir ežerų: šie vandens šaltiniai būtini ne tik šiaip gyvybei palaikyti, bet buvo ir kaip daliniai maisto – žuvų, vandens paukščių – ištekliai. Žmonių gyvenimo Pietų Lietuvoje pirmieji paminklai yra radiniai iš vėlyvojo paleolito, t.y. senojo akmens amžiaus antrojo laikotarpio, vadinamojo Baltijos Madlenos kultūros laikotarpio. Jis Europoje baigėsi apie 10-9 tūkstančius metų prieš mūsų erą; tuomet atsirado *H o m o s a p i e n s*, matriarchalinė santvarka. Paleolito kultūros radinių rasta praktiškai visoje Varėnos rajono ir Druskininkų savivaldybės teritorijoje – nuo Jakėnų iki Švendubrės ir Kibysių, nuo Daugų ežero iki Baltarusijos sienos (žiūr. R. Rimantienės “Akmens amžius Lietuvoje”, V., 1984). Daug akmens amžiaus žmonių stovyklų rasta visai netoli Moliadugnio: prie Mitraukos, Girežerio, Derėžnyčios, netoli esančio Ilgio ežero (čia rasta mezolito – viduriniojo akmens amžiaus, 8-5 tūkst. metų prieš m. e. – svidrinės kultūros strėlių antgalių ir kitų smulkių dirbinių); stovyklų būta prie Beržupio, Varėnės, tarp Varėnio ir Glūko ežerų, abiejuose Merkio krantuose... Daug, apie 20, akmens ir žalvario amžių stovyklaviečių ir gyvenviečių rasta Mergežerio apylinkėse – prie ežero ir Derežnos upelio. Pirmas žinių apie jas XX a. pradžioje pateikė Nočioje gyvenęs Vandalinas Šukevičius (1852 - 1919); tarp kitų, jis mini stovyklavietes prie Ilgio ežero ir kažkur Moliadugnio lauke, o apskritai jų sužymėjo apie 30. Vėliau stovyklavietes tyrė Konstantinas Jablonskis (1892 - 1960), o 1965 m. jo dukterė Rimutė Rimantienė. Varėnos apylinkių priešistorinės stovyklas yra tyrinėjęs lenkų archeologas Zigmuntas Gliogeris (*Gloger*, 1845 - 1910). Akmens amžiaus žmonių stovyklas prie Versminio upelio, tyrinėtas 1954 m., išsamiai aprašiusi A. Bernotaitė leidinyje “Iš lietuvių kultūros istorijos”, I, V., 1958 (stovyklos yra maždaug 5 km į šiaurę nuo Marcinkonių, kelio į Mardasavą dešinėje pusėje, kur Versminis įteka į Grūdą).

Netoli Moliadugnio, kitapus plento ties Salovarte, yra išlikusių senkapių. Salovartėje, prie buv. Kitavičiaus sodybos, prie šaltinio, įtekančio į Merkį, yra akmuo su “velnio pėda”; tokios pėdos akmenyse pradėtos kalti

dar matriarchato (motininės) giminės laikotarpiu šeiminės bendruomenės bendrai naudojamiems žemės plotams pažymėti; daugeliu atvejų tokie ženklai, ypač prie vandenų, turėjo sakralinę paskirtį, tad ir šis senovės kultūros paminklas Salovartėje galbūt liudija čia buvus pirmųjų žmonių kulto vietą.

Tikėtina, kad ir Moliadugnio apylinkėse pirmieji žmonės galėjo pasirodyti prieš kokių 9 tūkst. metų, ištirpus paskutinio apledėjimo ledynams. Be abejo, pirmieji žmonės buvo medžiotojai ir gamtos gėrybių – valgomųjų šaknų, vaisių, uogų, grybų, paukščių kiaušinių ir pan. – rinkėjai. Jie ilgalaikių pastovių gyvenviečių dar neturėjo; išmedžiojus žvėris ar išsekus kitoms gamtos gėrybėms, žmonės keldavosi kitur. Kaimų prototipai ėmė rasti tik pradėjus dirbti žemę ir auginti gyvulius. Lietuvoje tokių gyvenviečių liekanų randama iš II tūkstantmečio prieš mūsų erą.

Kada įsikūrė Moliadugnio kaimas, jau kita kalba.

KAIMO ATSIKADIMAS. PIRMIEJI JO GYVENTOJAI

Nederlingos, smėlėtos dabartinio Moliadugnio žemės žemdirbystei ne-
labai tiko. Vargu ar iki XVIII a. paskutiniojo ketvirčio kaimo būta.

1708-1711 metų maras, nusiaubęs Rytų Prūsiją, Užnemunę, Žemaitiją,
Vilniaus apylinkes, neaplenkė ir Pietryčių Dzūkijos. Pavyzdžiui, Dauguose
liko gyvas tik smuklininkas, o Perlojos valsčiuje nieko. Anot Varėnos giri-
ninkijos ir miestelio inventoriaus, surašyto 1712 m. balandžio 18 d.
(*“Inwentarz leśnictwa Orańskiego, miasteczka Orańskiego...”*, Mokslų
akademijos bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 11, b. 20, lapai 79-86), po
pavietrės (maro) Varėnos miestelis tuščias: gyvena tik paštininkas, o 18
dūmų ištuštėję (dūmas – feodalinų laikų valstiečio sodyba su žmonėmis ir
žeme; viename dūme galėjo būti ir kelios šeimos, dažniausiai kelių vedusių
brolių). Išties išmirė ir kiti Varėnos vaitijos kaimai: Jakėnai, Kamorūnai,
Barčiai, Dainava... Moliadugnio, Girežerio, Mergežerio pagal šį inventorių
dar nėra: jeigu jie būtų buvę, bet išmirę, tai vis tiek būtų paminėti.

Bene vieninteliai žinių šaltiniai apie XVIII amžiaus Moliadugnį yra Va-
rėnos seniūnijos 1785 ir 1798 metų inventoriai bei buvusios Daugų parapij-
jos 1795 m. gyventojų sąrašas. Šie dokumentai saugomi Mokslų akademijos
bibliotekoje; tai: *“Inwentarz podawczy starostwa Orańskiego 1785”* – “Va-
rėnos seniūnijos 1785 m. mokesčių inventorių”; *“Inwentarz starostwa
Orańskiego w r. 1798...”* – “Varėnos seniūnijos 1798 m. inventorių...”;
*“Spis mieszkańców różnego stanu y oboicy plec w parafii Daugowskiej...
1795”* – “Daugų parapijos įvairių luomų ir abiejų lyčių gyventojų 1795 m.
sąrašas...”; dokumentų fondas 11, bylos 11, 7 ir 41. Tiesa, dokumentuose
galima aptikti raštininkų apsirikimų, netikslumų, paprasčiausių supainioji-
mų (juos kartais pažymėsime tolesnėje darbo eigoje). Daugų parapijos gy-
ventojų sąrašas darytas jau rusų valdžios nurodymu, tik surašytas dar len-
kiškai; dokumentas yra Lietuvos gyventojų pirmosios revizijos (surašymo)
pagal Rusijos imperijos pavyzdį rezultatas.

Seniausias aptiktas dokumentas, kuriame minimas Moliadugnis, yra Va-
rėnos seniūnijos 1785 m. mokesčių inventorių (atrodo, pradėtas 1784 m.
gegužės 24 d.). Taigi kaimas kūrėsi Lietuvos ir Lenkijos bendros valstybės,
Dviejų tautų respublikos (Żečpospolitos) saulėlydyje – tarp jos I ir II pada-
linimų. 1785 metais Moliadugnyje buvo vos du dūmai (kiemai): 1) Tado
Jurevičiaus, vedusio, turinčio 6 m. sūnų Steponą, 2) Petro Gudaičio, turinčio
žmoną ir du sūnus – Kazimierą (4 m.) ir Kristupą (2 m.); be to, pas Gudaitį
dar gyvena 15-kos metų šeimynyktis Simonas Jonytis, matyt, tarnaujantis
pusbernis ar giminaitis (Gudaičiai, Jonyčiai žinomi Perlojoje).

Tuo tarpu Girežeryje 4 dūmai: 1) Stanislovas Leikauskas, vedęs, bevai-
kis, gyvena kartu su vedusiu bevaikiu svainiu, 2) Kazimieras Venciukonis,

vedęs, ir jo žentas Baltramiejus Dvareckas (*Dworacki*, vėlesniuose dokumentuose *Dworzecki*), 3) Stanislovas Makselė, vedęs, jo brolis Motiejus (18 m.), yra Andrius (12 m.) ir Tomas (9 m.) Makselės, bet jų giminystė su Stanislovu ir Motiejumi neaiški; dar yra patėvio sūnus Petras Naujalis (11 m.; neaišku, ar patėvis iki vedybų su Makseliene buvęs našlys, ar Petras gimęs jau naujoje santuokoje), 4) Jurgis Tercila, ūkio valdytojas, gyvena su motina, jo mažesnieji broliai – Stanislovas (5 m.) ir Baltramiejus (2 m.); yra dar Tercilos sesers sūnus Petras.

Moliadugnyje buvo 6 vyriškos lyties gyventojai, Girežeryje 13. Apie moteris kiemuose inventoriai apskritai beveik visada nutyli. Gan dažni įrašai “vedęs”, bet “bevaikis”. Šiuose inventoriuose, kaip ir vėlesnėse rusų valdžios revizijose, daugiau fiksuoti tik vyriškos lyties šeimų nariai. “Bevaikis” – neturintis bent vieno sūnaus! Dukters į apskaitą neįtraukiamos. Bajorų Moliadugnyje ir Girežeryje nebuvo.

Mergežeryje 1785 metais buvo 16 dūmų: 15 baudžiavinių valstiečių ir 1 bajoras – Kazimieras Sčesnulevičius, nuomininkas, vedęs, bevaikis, turįs brolių Tomą (šių Sčesnulevičių jau nebus 1795 m. Daugų parapijos gyventojų sąrašė). Kitas Sčesnulevičius, Motiejus, buvo baudžiavinis valstietis; jo šeimoje – 4 vyriškos lyties asmenys: be šeimininko, dar sūnus Martynas ir du sūnėnai – Bonaventūra ir Kristupas.

Apmokestinamų kinkomų gyvulių buvo: Moliadugnyje – 2 arkliai ir 2 jaučiai, Girežeryje – 4 arkliai ir 14 jaučių. Moliadugnyje kažkodėl neapmokestinami 4 Gudaičio jaučiai (ar klaida inventoriuje?).

Ne visi baudžiaviniai valstiečiai turėjo arklius. Štai Mergežeryje iš 15 tokių valstiečių kiemų arklius laikė 9, nors vienas – Kristupas Karlonas, vedęs, bet bevaikis – turėjo 2 arklius. Du arklius laikė ir nuomininkas K. Sčesnulevičius. Užtat visi turėjo ariamus jaučius. Iš 16 dūmų po du jaučius laikė 13, po keturis 3.

Visiems baudžiauninkams Moliadugnyje, Girežeryje, Mergežeryje per savaite rikėjo atlikti dvi dienas lažo, o per metus – 6 gvoltus (gvoltai – valstiečių feodalinė prievolė dvarui per darbymetį ar kitiems specialiams darbams). Anot inventoriaus, į gvoltus per įvairias prievolės formas turėjo eiti visi, kiek pirmojoje yra tinkamų darbui, išskyrus vieną, paliekamą saugoti namus nuo ugnies. Činšą (mokestį pinigais arba natūra žemės savininkui) už einamuosius metus privalu sumokėti iki šv. Martyno dienos (lapkričio 11 d.), o padūmę (dūmo, kiemo mokestį) – dviem ratomis (terminais) iki kovo 1 d. ir rugsėjo 1 d. Turintys bičių, už esamas pagal ankstesnę reviziją (surašymą) turi dvarui mokėti po 15 grašių už kelmą, o už naujas bites – po 7,5 grašio už kelmą. Kur buvo bitės – prie namų ar miškų drevėse, – nerašoma; o drevių miškuose čia būta: prie Girežerio, Ilgio ežero ir kitur (dar po II pasaul. karo netoli Mitraukos buvo vad. Vladuko drevė su bitėmis, o prie Derežnos žė-

miau Mergežerio – Leikauško drevė). Kiekvienas valstietis, nesvarbu, kiek žemės jis naudotų, be činšo dar privalėjo per metus duoti dvarui tokią duoklę: dvi vištas, 20 kiaušinių, du vainikus grybų, skaičiuojant vainike po 60; jeigu to neduos natūra, tai turės mokėti pinigais: už dvi vištas – 16 grašių, už 20 kiaušinių – 6 grašius 2 šilingus (grašį sudarė 3 šilingai), už du vainikus grybų – 4 grašius (grybai pigūs!). Be to, dar buvo duoklė vaitijai: 2 vištos, 20 kiaušinių ir žasų pūkų, o ne, tai pinigais: už vištas ir kiaušinius kaip ir dvarui, o už žasų pūkus – 10 grašių. Kiekvienas arklį turintis valstietis privalėjo per metus keturis kartus važiuoti į Vilnių ar kur kitur dvarui paliepus, neišsisukdamas nuo lažo, o savo dienų sąskaita.

Baudžiavinis išnaudojimas 1785 metais, palyginus jį su 1712 m. Varėnos girininkijos ir miestelio inventoriaus duomenimis, padidėjęs.

Bajorai nuo lažo buvo atleidžiami, tačiau ir jiems per metus buvo taikomi tokie patys 6 gvoltai. Kartą per metus bajoras privalėjo važiuoti į Vilnių ar kur kitur dvarui reikės bei vykti į tolimesnę kelionę iki 36 mylių – raitas arba su vežimu. Kartu su činšu tokiu pat laiku bajorai, kaip ir kiti valstiečiai, privalėjo dvarui atiduoti tiek pat vištų, kiaušinių, grybų, o jei ne – tai vienodai atsilyginti pinigais.

Pinigais mokėjo: Moliadugnis – činšo 30 auksinų, padūmės 14 grašių; Girežeris – činšo 48 auksinus, padūmės 18 grašių; už bites Moliadugnis mokėjo 6 auksinus, o Girežeris 3 auksinus 15 grašių. Visi mokesčiai, išreikšti pinigais, sudarė: Moliadugnyje – 51 auksiną 23 grašius 1/3 šilingo, Girežeryje – 73 auksinus 1 grašį 2/3 šilingo.

Moliadugnyje 1785 metais nėra nė vienos vėlesnių kaimo pavardžių: Makselių, Miškinių, Miliauskų. Girežeryje nėra Šcesnulevičių, Paulauskų.

Kalbėdami apie 1785 metų Moliadugnį, inventoriuje aptinkame įdomią detalę: Perlojos seniūnijos ribų aprašyme pažymima, kad Perlojos seniūnija prasidėjo nuo pat Moliadugnio, nusileidus nuo kalnelio palei Merkį, pradedant Juoniadugnio dauba (aprašymo pabaigoje ji vadinama Ivaniadugniu). Tai iki šiol vietos žmonėms žinomas Onadugnis (kartais pasakoma Vona-dugnis). Dabar jau krūmais tankiai užaugusios daubos – ganyklos pirminis lietuviškas vardas, matyt, buvo Jonadugnis, greičiausiai sietinas su asmenvardžiu Jonas.

1795 m. ir 1798 m. dokumentuose žinios apie Moliadugnio, Girežerio ir Mergežerio gyventojus panašios, nors jas palyginę pastebime kai kuriuos prieštaračius, ypač dėl žmonių amžiaus, giminytės ryšių ir pan.; yra ir kitokių neaiškumų.

Buv. Daugų parapijos gyventojų 1795 m. sąrašė Moliadugnio ir Girežerio gyventojai surašyti kartu – iš viso 7 kiemai, 13 vyrų ir 18 moterų. Tačiau galima numanyti, kad Leikauškas, Venciukonis, Naujalis ir Dvareckas yra Girežerio gyventojai, o Lasickas, Makselė ir Miškinis – Moliadugnio.

Girežeryje Baltramiejaus Dvarecko, Andriaus (30 m.) šeima tokia: žmona Kotryna 26 m., sūnus Kazimieras 6 m., duktė Rozalija 2 m., brolis Motiejus 40 m.

Moliadugnyje Andriaus Makselės, Simono (26 m.) šeimą sudaro: 24 m. žmona Kotryna, 1 m. duktė Marijona, 30 m. brolis Mateušas ir jo 26 m. žmona Ieva; pagal amžių Andrius galėtų būti 1785 m. dokumente minimas 12-metis girežeriškis berniokas, nors neatitinka tėvo vardas; kad pirmieji Makselės į Moliadugnį atsikėlę iš Girežerio, tarsi patvirtintų Mateušo amžių (1785 m. inventoriuje jaunuoliui, vardu Motiejus, 18 metų; Motiejaus ir Mateušo bei kitų vardų supainiojimas raštuose ne naujiena). Laurynui Miškiniiui, Juozo, yra 30 m., jo žmonai Kotrynai 32 m., sūnams Tomui ir Kristupui po 7 ir 3 metus, dukroms Kotrynai ir Rozalijai po 9 ir 5 metus.

Prie Girežerio gyventojų prirašyta kampininko Andriaus Matulevičiaus, Jono (40 m.) šeima: 34 m. žmona Kotryna ir sūnūs Kazimieras, Andrius ir Stanislovas (11, 3 ir 1 metų); Matulevičius iš tikrųjų buvo Moliadugnio gyventojas.

Mergežeryje Motiejaus Sčesnulevičiaus, Simono (52 m.) šeima: 50 m. žmona Marijona, 30 m. sūnus Martynas, 26 m. Martyno žmona Kristina, jų vaikai – 6 m. dukra Marijona ir 3 m. sūnus Motiejus. Kartu gyvena senojo Motiejaus brolio trys vaikai: sūnūs Bonaventūra ir Kristupas (18 ir 11 m.) bei duktė Agota (2 m.); ar jų tėvas miręs, ar kur išvykęs, neaišku, nieko nerašoma ir apie motiną. Pas Motiejų Sčesnulevičių pusberniu tarnavo 15-metis Martynas Zachodzkis, Jono. Šis Motiejus Sčesnulevičius ir jo tėvas Simonas yra Česnulevičių-Česnulių, vadinamų Marčiuliais, pirmieji čia žinomi protėviai; tik jų giminė Mergežeryje išnyko, o prasitęsė Girežeryje.

Pagal Varėnos seniūnijos 1798 m. inventorių Moliadugnyje irgi buvo 3 dūmai. Juozas Lasickas gyveno su 16-mečiu pusininku Kazimieru Gudaičiu. Tačiau toliau žinios ne visai tikslios: pvz., Andriui Makselei tik 23 m.; su žmona Kotryna (27 m.) jie jau turėjo 1 m. sūnų Juozą ir 4 m. dukrą Marijoną; kartu gyvena 33 m. Andriaus brolis Motiejus su žmona Ieva (29 m.) ir vaikais: 5 m. sūnumi Simonu ir 1 m. dukra Ieva. Lauryno Miškinio šeimos nariai nenurodomi. Kaime dar buvo kampininkas Andrius Matulevičius (48 m.) su žmona ir 4 sūnumis (12, 7, 3 ir 1 metų). Iš viso kaime buvo 14 vyrų ir 9 moterys.

Girežeryje 4 dūmai: Stanislovo Leikausko, Jokūbo Kašėtos, Petro Naujalio ir Baltramiejaus Dvarecko. Surašant B. Dvarecko šeimą, raštininko aiškiai pripainiota: Baltramiejui ir žmonai Kotrynai atitinkamai tik po 23 ir 20 metų, o sūnams Motiejui ir Kazimierui po 11 ir 9, dukrai Rozalijai 5 metai; kartu gyvena Baltramiejaus sesuo Ieva (20 m.). Iš viso Girežeryje 9 vyrai ir 10 moterų.

Anot 1798 m. inventoriaus, Mergežeryje Motiejui Sčesnulevičiui jau net 80 metų, o žmonai Marijonai tik 40 (aiški klaida!). Painiojama ir toliau: sūnui Martynui ir jo žmonai Marijonai po 30 metų; sumaišyti žmonos ir dukros vardai: žmonos vardas turėtų būti Kristina, o Marijona duktė (9 m.). Sūnui Motiejui 6 metai. Neva yra dar kiti senio Motiejaus vaikai: sūnūs Bonaventūra (20 m.) ir Kristupas (16 m.) bei duktė Agota; iš tikrųjų jie buvo brolio vaikai, nors ir XIX a. sąrašuose broliai vadinami Motiejaus sūnėmis.

Moliadugnyje ir Girežeryje arklių niekas nelaiko (1785 m. juos laikė). Jaučių Moliadugnyje 7 (3 Miškinio), o Girežeryje 10 (4 Dvarecko). Bičių turi: Moliadugnyje – J. Lasickas 16 kelmų, Girežeryje – S. Leikauskas 8 ir B. Dvareckas 1 kelmą. Savaitinis lažas dvarui tebėra dvi dienos, gvoltų taip pat 6 dienos per metus. Dvaro nakties sargyba pagal seną paprotį – kiek dvarui reikia. Taisyti kelių, tiltų, dvaro pastatų valstiečiai privalėjo eiti iš eilės savo dienų sąskaita. Tebebuvo 4 kelionės per metus į Vilnių ar kur kitur. Su duoklėmis reikėjo atsiskaityti rudenį, o išdo mokestį sumokėti per dvi ratas. Pagal 1798 m. inventorių Moliadugnis mokėjo 39 auksinus činšo, Girežeris 42 auksinus. Padūmės mokestis buvo 9 auksinai 3 grašiai, nesvarbu, kiek dūmė gyveno žmonių, turėta gyvulių ar kito turto. Kiekvienas dūmas dvarui mokėjo metinės duoklės: 2 vištas, 20 kiaušinių, 2 kapas grybų, 1 vežimą šieno, 1 svarą (!) tinklo, 3 kapas skiedrų stogams dengti. Apie duoklę seniūnijai (anksčiau vaitijai) nekalbama, tačiau atsiradusi nauja duoklė dvarui šienų, tinklo ir skiedromis.

Visuose trijuose XVIII a. pabaigos dokumentuose nerašoma, kiek žemės dirbo valstiečių ūkiai ar kiek kitokių žemės naudmenų buvo jų žinioje.

KAIMO GYVENTOJAI XIX AMŽIUJE

1813 metų revizijos žiniose apie Moliadugnį ir Girežerį vėl rašoma kartu (LVIA f. 515, ap. 15, b. 203).

Moliadugniškis Mykolas Lasickas (matyt, 1798 m. užrašyto Juozo Lasicko sūnus) perkeltas kampininku į Varėną. Petro Gudaičio sūnėnas (greičiausiai 1798 m. pas Lasicką gyvenęs Kazimieras Gudaitis) 1810 m. išvykęs nežinia kur. Iš Mergežerio atkeltas Kazimieras Leikauskas, Jokūbo (36 m.); jo vaikai: 14 m. Kazimieras ir 9 m. Martynas. Gyvena Andrius Makselė, Simono (42 m.) ir jo vaikai: 12 m. Juozas ir 10 m. Mateušas; Andriaus brolis Mateušas (1798 m. inventoriuje jis Motiejus) perkeltas į Mergežerį. Apie Miškinius žinių nėra.

Girežeryje Stanislovas Leikauskas, Andriaus iš kampininkų pervestas į valstiečius. Iš Mergežerio atkeltas Martynas Sčesnulevičius, Motiejaus (46 m.) su vaikais: 19 m. Motiejumi ir 4 m. Simonu (pastarasis 1813 m. numirė). Iš Mergežerio dar atkelti broliai Bonaventūra (34 m.) ir Kristupas (27 m.) Sčesnulevičiai (jie klaidingai vadinami Motiejaus, o ne jo brolio sūnėmis); Bonaventūra turėjo 10 m. sūnų Stanislovą. Yra Baltramiejus Dvareckas, Andriaus (48 m.) su vaikais: Kazimieru (mirė 1806 m.), 14 m. Motiejumi ir 8 m. Stanislovu; Baltramiejaus brolis Stanislovas miręs 1799 m.

Mergežeryje Motiejus Sčesnulevičius, Simono mirė 1809 m.; jo sūnūs Martynas ir Motiejus bei brolio sūnūs Bonaventūra ir Kristupas perkelti į Girežerį (žinios ne visai tikslios: Motiejus Sčesnulevičius Martynui yra ne brolis, o sūnus – plg. žinias apie Girežerio gyventojus bei žemiau esančius 1816 m. revizijos duomenis). Mykolo Laniausko ūkyje gyvenęs Jurgis Sčesnulevičius, Kristupo mirė 1808 m., palikęs sūnų Petrą.

1816 m. revizijos žinios (LVIA f. 515, ap. 15, b. 298) panašios į 1813 m. žinias.

Moliadugnyje gyveno 18 žmonių (3 kiemai). Andrius Makselė, Simono (47 m.) su žmona Kotryna (48 m.), sūnumis Juozu (17 m.) ir Mateušu (15 m.) bei dukra Marija (14 m.). Laurynas Miškinis, Juozo (46 m.), pasirodo, 1813 m. buvo kažkur išbėgęs; klaidingai rašoma, kad Lauryno sūnus Jurgis miręs 1816 m., nors buvo gyvas ir turėjo apie 20 metų; kitas Lauryno sūnus Kazimieras (14 m.), žmona Kotryna (48 m.), duktė Marija (14 m.); Jurgio Miškinio žmona Regina (19 m.). Greičiausiai supainiotos Andriaus Makselės ir Lauryno Miškinio žmonos ir dukterys: ne tik jų vardai, bet ir amžius tokie patys!

Girežeryje yra 5 kiemai – 33 žmonės. Martynas Sčesnulevičius, Motiejaus (51 m.) su sūnumis Motiejumi (24 m.) ir Martynu (12 m., 1813 m. jis buvo praleistas); sūnus Simonas mirė 1813 m.; Martyno Sčesnulevičiaus žmona Rožė (47 m.) ir dukra Rožė (9 m). Toliau: Juozas Paulauskas, Petras

Naujalis, Stanislovo, Baltramiejus Dvareckas, Andriaus (46 m.) su sūnumis Motiejumi (14 m.) ir Stanislovu (8 m.); visų trijų amžius aiškiai neteisingas (plg. 1813 m. duomenis); B. Dvarecko žmona Kotryna (47 m.).

Mergežeryje 20 kiemų. Be kitų, gyvena 39 m. Bonaventūra Ščesnulevičius, Motiejaus (?) su žmona Magdalena (38 m.) ir 15 m. sūnumi Stanislovu (pagal 1813 m. surašymą jie neva perkelti į Girežerį).

Anot 1819 m. papildomos revizijos (LVIA f. 515, ap. 15, b. 303), Moliadugnyje Laurynas Miškinis, Juozo ir Kazimieras Miliauskas, Andriaus 1818 m. buvo praleisti kaip pabėgę. Girežeryje praleisti Jonas Jaskonis ir Stanislovas Leikauskas, Jokūbo; Baltramiejus Dvareckas jau miręs. Mergežeryje 1818 m. praleistas Mateušas Makselė, dar 5 vyrai buvo praleisti ar neteisingai nurodyti kaip mirę. Taigi pirmas Miliauskas Moliadugnyje bus atsiradęs apie 1816-1817 metus.

Tik 4 šeimos, o tiksliau kiemai, Moliadugnyje buvo ir 1850 m. (LVIA f. 515, ap. 15, b. 919).

Juozas Makselė, Andriaus 1850 metais mirė; liko žmona Rozalija (46 m.) ir sūnūs: Benediktas (20 m.) bei Jokūbas (14 m.; trūksta maždaug 8-mečio sūnaus Antano); Benediktas jau vedęs – žmona Petronėlė (20 m.); kartu gyvena Juozo brolis Mateušas (49 m.), jo žmona Liudvika (44 m.) ir jų vaikai: Tomas (21 m.), Vincentas (12 m.), Petras (10 m.), Jonas (8 m.), Kristupas (6 m.); Tomas vedęs – žmona Agota (18 m.).

Antra šeima kaime – Kazimiero Miliausko, Andriaus (60 m.); jo sūnūs su pirmą žmona: Tomas (26 m.), Motiejus (24 m.), Augustas (18 m.); Tomo žmona Ona (22 m.); antroji Kazimiero žmona Regina (50 m.) ir vaikai su ja: Jonas (11 m.), Jokūbas (8 m.), Petronėlė (7 m.), Kristina (5 m.); Kazimiero brolis Martynas mirė 1848 m.

Jurgio Miškinio, Lauryno (56 m.) žmona Regina (54 m.); kartu gyveno keturi vedę Jurgio sūnūs su šeimomis: 1) Jokūbas (40 m.), jo žmona Kristina (38 m.), vaikai: Petras (17 m.), Tomas (9 m.), Marijona (13 m.), Petronėlė (11 m.), Rozalija (7 m.), Agota (4 m.), Ona (1 m.); 2) Benediktas (31 m.) su žmona Ona (30 m.) ir vaikais: Vincentu (8 m.), Jonu (5 m.). Uršule (1 m.); 3) Martynas (28 m.) su žmona Kristina (33 m.) ir vaikais: Vincu (8 m.), Ona (6 m.), Viktorija (4 m.); 4) Kristupas (25 m.) su žmona Marijona (22 m.) ir 1 m. dukra Emilija, nes sūnus Petras mirė 1847 m. Tai bent šeima – 24 žmonės! Jurgio Miškinio brolis Kazimieras (48 m.) persikėlęs į Barčius – nuėjo žentuosna pas Motiejų Mortūną.

Ketvirtoji Moliadugnio šeima – kampininko Stanislovo Matulevičiaus, Andriaus (53 m.); jo žmona Marijona (58 m.), vaikai: Laurynas (20 m.) ir Kristina (18 m.).

Girežeryje 1850 metais 8 kiemai.

Motiejus Sčesnulevičius, Martyno (58 m.), jo žmona (matyt, antroji) Marijona (36 m.), duktė Petronėlė (16 m.) ir sūnūs: Mateušas (28 m.), Petras, 1847 m. paimtas į rekrūtus, ir Antanas (20 m.). Motiejaus broliai Martynas (46 m.) ir Jonas (41 m.; jo kažkodėl nėra 1816 m. revizijos žiniose) išsikėlę į Paručių kaimą. Jonas gyvena pas Martyną; abu broliai turi vaikų: Martynas – Joną (24 m.), o Jonas – Petronėlę (8 m.), Lauryną (5 m.), Vincentą (1 m.); Jono žmona Marijona (30 m.). Taigi Martynas ir Jonas Sčesnulevičiai davė pradžią Paručių Česnulevičių-Marčiulių šakai.

Kitas Sčesnulevičius, Jurgis (43 m.), Bonaventūros sūnus, atvykęs iš Mergežerio; jo sūnus Stanislovas mirė 1842 m., gyvi vaikai: Marijona (20 m.), Magdalena (18 m.), Petronėlė (14 m.), Jonas (12 m.), Simonas (9 m.), Kasparas (8 m.) ir antra 7 m. duktė Magdalena (?); žmonos nėra.

Motiejus Dvareckas, Baltramiejaus (53 m.), jo žmona Marijona (54 m.), sūnus Petras (24 m.) ir Petro žmona Kunigunda (16 m.); du Motiejaus broliai mirė: Stanislovas 1838 m., o Kazimieras 1840 m.; liko Kazimiero sūnus Kazimieras (7 m.).

Girežeryje gyvena Juozas Kuvčikas, Pranciškaus (41 m.), atvykęs iš Perlojos, kur gyveno pas Jokūbą Gudaitį, Kazimiero. Be to, kaime gyvenęs Jurgis Burokas, Jokūbo (mirė 1840 m.); liko jo broliai Ignotas (19 m.) ir Jurgis (13 m.); o gal jie buvo Jurgio Buroko sūnūs?

Mergežeryje gyveno 22 valstiečių šeimos ir viena buvusio rekrūtų karivio šeima.

Be kitų, kaime gyveno Simonas Makselė, Mateušo (52 m.) su žmona Regina (64 m.) ir sūnumis Jonu (31 m.), Simonu (25 m.) bei Mykolu (20 m.). Simono Makselės tėvas Mateušas greičiausiai buvo 1813 m. revizijos dokumente minimas iš Moliadugnio į Mergežerį perkeltas Andriaus Maskelės brolis.

Vieną šeimą sudarė greičiausiai pusbroliai Miškiniai: 1) Baltramiejus Miškinis, Baltramiejaus (mirė 1850 m.); liko sūnūs iš pirmos žmonos: Pranciškus (18 m.) ir Baltramiejus (12 m.); 2) Tomas Miškinis, Jurgio (43 m.) su sūnumis Martynu (10 m.) ir Petru (8 m.); šie Mergežerio Miškiniai nėra giminės Moliadugnio Miškiniams – jie ne Irzokai.

Žinios apie 1858 m. reviziją yra LVIA f. 515 dviejose bylose: ap. 25 b. 113 ir ap. 15 b. 993. Tarp tų žinių kai kur yra nežymių skirtumų. Moliadugnis, Girežeris, Mergežeris priklausė Varėnos kaimo bendruomenei.

Moliadugnyje 6 kiemai.

1) Kazimieras Miliauskas, Andriaus (67 m.) su žmona Regina (53 m.). Sūnus Tomas (33 m.) su žmona Ona (27 m.), jų sūnus Vincas (7 m.). Antras Kazimiero Miliausko sūnus Motiejus, būdamas 27 m., 1854 metais paimtas į rekrūtus; likusi Motiejaus 27 m. žmona Agota. Kiti Kazimiero ir Reginos

Miliauskų vaikai: Augustinas (25 m.), Jonas (mirė, būdamas 14 m.), Jokūbas (15 m.), Petronėlė (14 m.).

2) Benediktas Makselė, Juozo (27 m.) su motina Rozalija (53 m.), žmona Petronėlė (27 m.) ir dukterimi Pelagija (2 ar 3 m.). Su Benediktu gyvena broliai Jokūbas (21 m.) ir Antanas (16 m.).

3) Mateušas Makselė, Andriaus (56 m.) su žmona Judita (Judveža, 51 m.); jų vaikai: Tomas (28 m.) su žmona Agota (25 m.) ir dukrele Stefanija (4 m.), Petras (būdamas 17-18 m., 1854 metais paimtas į rekrūtus), Vincas (19 m.), Jonas (15 m.), Kristupas (13 m.).

4) Jurgis Miškinis, Lauryno (63 m.), žmona Regina (61 m.); sūnus Jokūbas prieš septynerius metus, turėdamas 40 m., su sūnumis Petru (17 m.) ir Tomu (9 m.) persikėlė į Druckūnus; prie tėvo Jurgio gyvena sūnus Benediktas (38 m.) su žmona Ona (37 m.), sūnumis Vincu (15 m.) ir Jonu (12 m.), dukromis Uršule (8 m.), Vincenta (6 m.) ir Liucija (3 m.). Byloje 993 dar įrašytas Jurgio Miškinio sūnus Tomas (?).

5) Martynas Miškinis, Jurgio (35 m.), žmona Kristina (40 m.), jų vaikai: Vincas (mirė 1855 m., būdamas 9 m.), Ona (13 m.), Viktorija (11 m.), Pranciška (6 m.), Julija (1 m.). Kartu gyvena Martyno brolis Kristupas Miškinis (32 m.) su žmona Marijona (29 m.) ir dukra Emilija (8 m.).

6) Stanislovo Matulevičiaus, Andriaus, mirusio 1851 m. ir turėjusio 53 m., žmona Marija (65 m.) ir duktė Kristina (25 m.).

Girėžeryje 9 kiemai.

1) Motiejus Sčesnulevičius, Martyno mirė 1853 m., būdamas 58 m.; liko sūnūs Mateušas (35 m.) ir Antanas (27 m.). Mateušo žmona Marijona (32 m.), sūnus Mykolas (5 m.), dukterys Ona (10 m.), Agota (8 m.) ir Kristina (4 m.). Kartu gyvenusio Antano Sčesnulevičiaus žmona Rozalija (27 m.) ir duktė Rozalija (2 m.).

2) Juozas Paulauskas, Motiejaus.

3) Juozas Kuvčikas, Prano.

4) Motiejus Dvareckas, Baltramiejaus (60 m.) su sūnumi Petru (31 m.). Petro žmona Kunigunda (23 m.), jų sūnūs Petras (7 m.) ir Mykolas (5 m.), duktė Katerina (pusės metų). Pas juos gyvena 14-metis Kazimieras Dvareckas, Kazimiero.

5) Andrius Naujalis, Petro.

6) Jurgis Dvareckas, Juozo (46 m.), jo brolis Juozas (44 m.) ir Juozo žmona Ona (24 m.).

7) Ignotas Burokas, Jurgio (26 m.); jo brolis Jurgis 1853 m. paimtas į rekrūtus.

8) Motiejus Lenkevičius, Prano 1853 m. paimtas į rekrūtus. Liko brolis Jonas (25 m.) ir sesuo Rozalija (23 m.).

9) Jurgis Sčesnulevičius, Bonaventūros (50 m.), jo antroji žmona Rozalija (29 m.). Sūnus Jonas prieš 7 metus, būdamas 12 m., persikėlęs į Valkininkų bendruomenės Jakėnų kaimą. Kiti Jurgio Sčesnulevičiaus sūnūs: Simonas (16 m.) ir Kasparas, miręs 1852 m., būdamas 9 m.; dukterys su pirmąja žmona: Magdalena (25 m.), Petronėlė (22 m.), Magdalena (?14 m.), Michalina (4 m.).

Mergežeryje, be kitų, buvo Kristupo Sčesnulevičiaus, Martyno (46 m.) šeima. Sūnus Simonas, turėdamas 18 m., 1854 metais paimtas į rekrūtus; antras sūnus Mykolas (22 m.), jo žmona Marijona (19 m.); trečias sūnus Juozas (10 m.), dukros Regina (17 m.) ir Marijona (11 m.).

Mergežiškio Simono Makselės, Mateušo, mirusio 1854 m. ir turėjusio 55 m., sūnus Jonas, būdamas apie 38 m., 1852 metais pasišalino nežinia kur. Kitas Simono Makselės sūnus Simonas, turėdamas 28 m., 1854 metais paimtas į rekrūtus, todėl kieme gyvena tik trečias Simono Makselės sūnus Mykolas (27 m.) su motina Regina (71 m.).

Pagal surašymo byloje pateiktus duomenis 1858 m. revizijos žinios nėra labai patikimos. Matyt, daug kur remtasi ankstesnio (1850-1851 m.) surašymo duomenimis. Juk 1858 metais Moliadugnyje jau turėjo būti 3-5 metų vaikai Adomas Miliauskas, Polikarpas Miškinis, Girežeryje – Simas Sčesnulevičius ir kiti, kurių nėra gyventojų sąrašuose.

Beje, Varėnoje I 1858 m. jau buvo Gasparas Vėlyvis, Juozo (4 m.), būsimosios XX a. moliadugniškės Marės Miliauskienės, Adomo marčios, tėvas (o Juozas Vėlyvis buvo Motiejaus sūnus).

Tuo metu Salovartėje irgi tebuvo tik 6 kiemai. Anot Varėnos kaimo bendruomenės Perlojos valstybinio dvaro 1859 04 28 iliustracijos, kaime ūkius turėjo: 1) Simonas Baublys, 2) Antanas Baublys (abu broliai, Tomo sūnūs), 3) Ignotas Smolenskas, Stanislovo, 4) Martynas Sčesnulevičius, Mateušo, 5) Jokūbas Sčesnulevičius, Jokūbo, 6) Jonas Zenkevičius, Jokūbo. Dar buvo pašalinis gyventojas – atitarnavęs kareivis Antanas Ziminskas. I. Smolenskas – neturtingas, kurį reikėtų perkelti į žemesnę savininkų kategoriją (LVIA f. 525, ap. 6, b. 493).

Žinių apie mus dominančių kaimų gyventojus XIX a. antrojoje pusėje striuka. Lietuvos gubernijose 1897 m. vyko gyventojų ir ūkių surašymas, tačiau žinių archyvinuose dokumentuose apie jį yra labai mažai, o apie Trakų apskritį, kuriai priklausė Varėnos valsčius, – nieko. Šį tą galima pasisemti iš XIX a. 9-tame dešimtmetyje Varšuvoje išėjusio daugiatomio leidinio *“Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich”* (“Lenkijos Karalystės ir kitų slavų kraštų geografinis žodynas”). Nors žodynas leistas beveik XIX a. pabaigoje, tačiau jame pateikti duomenys, bent jau apie mums rūpimus kaimus, paremti 20-25 metų senumo surašymų faktais, Lietuvoje 1857-1858 m. vykusia paskutine gyventojų

revizija. (Revizijos – Rusijos imperijos gyventojų, daugiausia prievolinių žmonių, t.y. mokančių pagalvės mokesť ir atliekančių rekrūtų prievolę, surašymas; pagalvė yra neprivilegiuotų luomų – valstiečių, miestiečių, pirklių – bet kokio amžiaus vyrų, įtrauktų į revizijos sąrašą, mokesťis; moterys pagalvės mokesčio nemokėjo, todėl ir į revizijų sąrašus nebūdavo įrašomos; Lietuvoje pagalvė galiojo 1795-1887 metais; šis valstybinis mokesťis imtas nuo “revizinės sielos” – nuo privilegiuotam luomui nepriklausiusio vyriškos lyties žmogaus; per reviziją būdavo surašomi visi vyrai – nuo mažiausio kūdikio iki leisgyvio senelio.)

Pagal kalbamą “Geografinį žodyną” (t. VI, 1885) Moliadugnyje (*Moladugno* arba *Moladuhno*), Trakų apskr. Varėnos valsčiaus Mergežerio kaimiškosios apygardos (seniūnijos) kaime, yra 19 revizinių sielų – vyrų. Nerašoma, kiek kaime yra kiemų (dūmų). Nuoroda į valstybinį dvarą pasako, kad duomenys yra dar iš priešreforminio kaimo, iki baudžiavos panaikinimo 1861 m. Tame pačiame leidinio tome, kur rašoma apie Mergežerį, pažymima, kad Mergežerio seniūnijai be Moliadugnio ir Girežerio dar priklauso Salovartė (*Solowarce*, anksčiau priklausiusi Perlojos dvarui; ji prie Mergežerio bendruomenės priskirta panaikinus baudžiovą ir šiai bendruomenei priklausė iki I pasaul. karo). Girežeryje, priklausančiam tam pačiam 4-tam policijos rajonui, yra 7 dūmai ir 71 gyventojas katalikas (vyrai neišskirti); čia pat nurodomi žinių metai – 1866 (t. II, 1881). Varėnos geležinkelio stotyje (t. VII, 1886) tik 3 namai ir 50 žmonių (19 stačiatikių, 10 katalikų, 10 evangelikų ir 11 žydų).

KAIMIEČIŲ ŽEMĖVALDA XIX A.

1855 m. ir 1856 m. buvo sudaryti Varėnos valstybinio dvaro geometriniai inventoriai (LVIA f. 525, ap. 2, bylos 3498 ir 3497). Tiesa, žinios pagal juos šiek tiek prieštaringos. Pavyzdžiui, sklypo (tiksliau būtų valdos, rus. участок) valdytoju Moliadugnyje 1855 m. yra Jonas Miliauskas, Kazimiero, o 1856 m. ir, kaip matysime, net 1859 m., vėl Kazimieras Miliauskas, Andriaus. Yra ir kitų skirtumų ar netikslumų. Kaip bebūtų, tačiau iš šių dviejų bylų susidarysime pakankamai aiškų vaizdą apie kaimiečių žemėvaldą.

Moliadugnyje tik 3 valstiečių ūkiai.

1) Kazimieras Miliauskas (arba ir Jonas Miliauskas) valdo 1,03 dešimtinės sodybinės žemės, 100 dešimtinių ariamos 16-oje sklypelių (rėžių) – nuo 0,55 deš. iki 13,13 deš. ploto, 10 sklypelių šienaujamos žemės – nuo 0,18 iki 0,90 deš., arba iš viso 5 dešimtinės, tarp kurių 3 sklypeliai (1,50 deš.) yra pievos, o 7 sklypeliai (3,50 deš.) balos.

2) Mateušas Makselė, Juozo turi 1,03 deš. sodybinį sklypą, 100 deš. ariamos žemės 17-oje rėžių nuo 0,59 iki 13,43 deš. ploto. Šienaujama žemė – 5 dešimtinės: 1,50 deš. pievų (3 rėžiai nuo 0,40 iki 0,68 deš.) ir 3,50 deš. balų (5 rėžiai nuo 0,08 iki 1,40 deš. ploto). M. Makselė valdo antrą tokio pat dydžio sklypą su 1,03 deš. sodybinės žemės (pagal 1855 m. inventorių antrąjį sklypą valdo Mateušo Makselės sūnus Benediktas).

3) Jurgis Miškinis, Lauryno valdo 1,02 deš. sodybinį sklypą, 100 deš. ariamos žemės 20-ye rėžių nuo 0,03 iki 14,18 deš. ploto. Šienaujama žemė – 5 deš.: 1,50 deš. pievų (3 rėžiai nuo 0,40 iki 0,67 deš.) ir 3,50 deš. balų (6 rėžiai nuo 0,06 iki 1,40 deš.). J. Miškinis valdo antrą tokio pat dydžio sklypą su 1,02 deš. sodybinės žemės (anot 1855 m. inventoriaus, antrąjį sklypą valdo Jurgio Miškinio sūnus Benediktas). Tad Mateušo Makselės ir Jurgio Miškinio žinioje yra daugiau kaip po 212 dešimtinių žemės.

Atitarnavęs kareivis Tomas Makselė turi 0,50 deš. sodybinį sklypą. Pagal 1855 m. inventorių T. Makselė jau pamišęs, o jo našlė ištekojo už Perlojos valstybinio dvaro valstiečio ir jos daržas liko tuščias.

Visa Moliadugnio žemė su pievomis, esančiomis tarp Mančiagirės ir Mergežerio žemių, sudarė 704,27 deš. Sodybinė žemė užėmė 5,63 deš. Ariamos žemės buvo 500 deš. Šienaujamos žemės plotas pagal suvestinę atrodo jau kitaip, negu pagal žinias apie atskirų sklypų valdytojus. Šienaujamų pievų yra 7,50 deš.; ganyklų – 137,15 deš., iš jų 106,05 deš. sudaro pievos ir 31,10 deš. balos. Nenaudojama Moliadugnio žemė – 36,49 deš.; iš jos 2,91 deš. užima sodybos ir keliai, 0,53 deš. yra smėlynai (varyklos, bandotakiai), 0,79 deš. kiti lakūs smėlynai, 1,74 deš. užima Plaušinio ežeras,

1,09 deš. – Derėžnyčia, 2,22 deš. – Merkys, likusi nenaudojama žemė greičiausiai yra miškas.

Girežeryje buvo 5 valstiečiai.

Motiejus Sčesnulevičius, Martyno valdė 2,01 deš. sodybinės žemės, 100 deš. ariamos, 5 deš. šienaujamos žemės (1855 m. inventoriuje žemės valdytojas yra Motiejaus sūnus Antanas, ir tai teisinga, nes Motiejus Sčesnulevičius numirė 1853 m.). Motiejus Dvareckas, Baltramiejaus valdė 3 deš. sodybinės žemės, 100 deš. ariamos ir 5 deš. šienaujamos žemės (1855 m. žemės valdytojas yra Motiejaus sūnus Petras Dvareckas). Kiti Girežerio valstiečiai: Juozas Paulauskas, Motiejaus (1855 m. – Juozo sūnus Tomas Paulauskas), Juozas Kuvčina, Prano (1855 m. vietoj jo įrašytas Motiejus Naujalis, Juozo), Andrius Naujalis, Petro (1855 m. – Andriaus sūnus Antanas Naujalis). Kaimo gyventojas Juozas Sčesnulevičius, Bonaventūros turėjo 0,50 deš., sodybinį sklypą. Tokį pat sklypą turėjo kareivio našlė Kristina Paulauskienė.

Visa Girežerio žemė – 838,89 deš. Sodybinė žemė – 10,02 deš., ariama – 450 deš., šienaujama žemė – 22,50 deš. (visa ši žemė yra balos). Yra 271,79 deš. ganyklų, iš kurių 200,22 deš. pievos, o 71,57 deš. balos. Taigi pievų pavadinimas labai sąlyginis: kokia ten pieva, jeigu ji nešienaujama! Nenaudojama žemė – 67,97 deš.; iš jos 9,04 deš. užima Žiezulis ir 7,57 deš. Girežerio ežeras; pastarojo plotas smarkiai padidintas: nebent tiek buvo su aplinkinėmis pelkėmis.

Kaip matome, Girežeriui priklauso 134,62 deš. daugiau žemės, negu Moliadugniui net su vėliau Mančiagirei atitekusiomis balomis. Ilgainiui kaimų žemės valdų dydis pasikeitė Moliadugnio naudai.

Mergežeryje buvo 17 valstiečių, tarp jų – Jonas Karpavičius, Kristupas Sčesnulevičius, Tomas Miškinis ir kt. Tik sodybinius sklypus po 0,50 deš. turėjo 7 kaimiečiai: Simonas Makselė, Mateušo, Jokūbas Delanbauskas (gal Golumbauskas?), Jokūbo, Tomas Petrauskas, Prano, Simonas Leikauskas, Domininko, Jokūbas Radzevičius, Mateušo, Benediktas Zapolskas, Kazimiero, kareivio našlė Kristina Dvareckienė. Buvo 5 atsarginiai sodybiniai sklypai po 0,50 deš.

Pagal 1856 m. vasario 9 d. žinias apie žemę ir miškus Varėnos valstybiniame dvare, mūsų apžvelgiamų kaimų žemių plotas gerokai mažesnis (LVIA f. 525, ap. 4, b. 2115). Moliadugnyje iš viso esama tik 376,90 deš. (?), iš kurių žemė (matyt, ariama ir šienaujama) sudaro 310,48 deš., o miškas 66,42 deš. Girežeryje: ariamos žemės 537,81 deš., šienaujamos 404,41 deš., miško 133,40 deš., o Mergežeryje atitinkamai 3461,46 deš., 2418,02 deš. ir 1043,44 deš. Įtarimą kelia Girežerio ir Mergežerio šienaujamų žemių plotai: jiems, matyt, priskirtos visos balos miškuose ir kitur.

Pasak žinių apie Varėnos kaimo bendruomenę Varėnos valstybiniame dvare – apie valstiečių ir kitų nuolatinių gyventojų turimų sklypų skaičių, surašytą 1859 m. balandžio 28 d., – Moliadugnyje buvo 5 sklypai; jų skaičius atitiko kiemų skaičių (LVIA f. 525, ap. 4, b. 2948). Sklypas suprantamas kaip visa ūkio žemė, nors ji būtų keliolikoje ar daugiau rėžių. Visi 5 sklypų turėtojai (valdytojai) yra valstiečiai lazininkai. Vieną sklypą valdo Kazimieras Miliauskas su sūnumi Tomu. Du sklypai priklauso (žinoma, ne nuosavybės teisėmis!) Mateušui Makselei, o dar du – Jurgiui Miškiniui su sūnumi Benediktu.

Girežeryje buvo 6 sklypai. Juos valdė: 1) Motiejus Ščesnulevičius, Mateušo (turėtų būti Martyno) su sūnumi Mateušu; 2) Jurgis Ščesnulevičius, Baltramiejaus (iš tikrųjų Bonaventūros); 3) Juozas Paulauskas, Motiejaus su sūnumi Tomu; 4) Andrius Naujalis, Petro su sūnumi Antanu; 5) Motiejus Dvareckas, Baltramiejaus; 6) Juozas Kaušinis (Кувшин, Кувчик), Prano, vėliau žinomas kaip Kaušelis.

Mergežeryje pagal iliustraciją buvo net 28 valstiečiai, tačiau per kontrolinį patikrinimą rasta, kad trys sklypų valdytojai mirę ir jų sklypai apleisti, dirvonuoja. Po kontrolinės iliustracijos kaime palikti 5 atsarginiai daržų sklypai.

Kaimuose yra vadinamųjų pašalinių žmonių, kurie sklypų nevaldo. Moliadugnyje toksai yra Tomas Makselė su žmona Marijona, Mergežeryje – atitarnavusio kareivio žmona Kristina Dvareckienė. Atsarginį sklypą Mergežeryje – 2,50 deš. – laikinai nuomoja žydas. Dar anksčiau, 1855 metais, Mergežerio gyventojas Mykolas Leikauskas, Jokūbo norėjo paimti laikyti (valdyti) iš Varėnos palivarko (būsimosios Mitraukos) 105 dešimtinių atsarginį žemės sklypą; Leikausko šeimos darbo jėga buvo: 4 vyrai ir 4 moterys, 1 arklys ir 2 jaučiai (LVIA f. 525, ap. 14, b. 433).

Moliadugniui priklauso pievos, prastos balos, tarp Mančiagirės ir Mergežerio žemių. 1855 metais parengtame Varėnos dvaro plane (LVIA f. 525, ap. 2, b. 3500) nurodyti trys Moliadugnio pievų ploteliai tarp Mergežerio žemių vakarinėje Kemsinių dalyje abipus Derežnos; vienas sklypas remiasi į Perlojos dvaro valdas. Pažymėtos Moliadugniui, o vėliau Mančiagirei priklausiusios trys balos tarp kitų Mančiagirės žemių; viena iš jų vėliau bus jau kitoje geležinkelio pusėje. Apie šias balas kaip savo kaimo valdas XX a. viduryje niekas iš moliadugniškių neprisiminė. Kas kita su Kemsinėmis; manyta, kad iki jų prieina Moliadugnio žemės: atseit, riba tarp Moliadugnio ir Mergežerio žemių nuo Žydo balos pasuka į pietvakarius ir kažkur atsiremia į Kemsines. Deja, pagal dvaro planą ištisinės Moliadugnio žemės baigėsi tik už Dubelių, o toliau jau buvo Mergežerio žemė. Plane Moliadugnio žemė apie Dubeles vadinama Zonagirėmis, nors XX a. Zonagirėmis molia-

dugniškiai ir mergežeriškiai vadino tik Kemsinių raisto rytinį galą (Zonagirės panašiai pažymėtos ir 1856 m. Varėnos dvaro žemių plane).

I 1855 m. ir 1856 m. geometriniuose inventoriuose esančius Varėnos dvaro planus panašus ir 1856 m. parengtas šio dvaro bendrasis planas (LVIA f. 525, ap. 2, b. 3501). Jame jau pažymėtas geležinkelis ir Varėnos stotis. Moliadugnio, Girežerio ir Mergežerio žemių ribos susikerta Ilgio ežero šiaurės rytų kampe; tarp Ilgio ir Žiežulio ežerų eina riba tarp Girežerio ir Mergežerio žemių. Plane užrašais pažymėtos moliadugniškiams gerai žinomos vietos: Nendruraistas, Akmenyčios (Kamenica), Stopurgalė; Nerštaviečiu (Nerštaviečiais) vadinamas ne tik Mielynas, bet ir visas didelis žemių kampas nuo Plaušinio iki Derėžnyčios sandūros su Girežerio pievomis. Nėdirbama žemė, miškas, vadinamas Zonagirėmis, yra abipus kelio į Perloją iš Varėnos geležin. stoties; prie šio kelio Zonagirėse prisijungia kelias iš Mergežerio į Perloją. Moliadugnio žemės iki Derežnos neprieina ir pagal šį planą. Jų riba su Mergežerio žemėmis nuo Ilgio galo, piečiau Ilgio balos, eina tiesiai į vakarus, paskui užlūžta buku kampu, eina į pietvakarius ir, užlūžusi stačiu kampu, suka į šiaurės vakarus iki Perlojos dvaro žemių. Šiame plane pažymėtos dvi (1855 m. plane – trys. – V. Č.) Moliadugniui priklausančios balos abipus geležinkelio tarp Mančiagirės žemių, tačiau neparodyti pievų ploteliai Kemsinėse. Užtat pažymėti nedideli Mergežeriui priklausantys ploteliai – balutės – tarp Girežerio žemių: prie Žiežulavočio šaltinio ištakų ir prie Derežnos netoli geležinkelio. Mergežerio ežeras vadinamas Ožeriniu (Ešerinis?). Didoka Mergežerio žemių dalis, maždaug šeštadalis, yra kitapus geležinkelio.

Žinoma, ne viskas planuose pavaizduota teisingai. Bene daugiausia netikslumų yra 1859 m. būsimojo Mitraukos kaimo (Дмитровка) plane, kurį rengė iliustratorius Ritvinskis ir matininkas Rabcevičius. Kaimas suprojektuotas vietoj buvusios Varėnos fermos (palivarko); suplanuotos tankiai sugrūstos 24 sodybos (LVIA f. 525, ap. 2, b. 3514). Plane Derėžnyčia parodyta tekanti ne į šiaurės vakarus, o atvirkščiai – į pietryčius; kelias į Mergežerį yra neva kelias į Merkinę; Moliadugnio Mielynas yra tarsi Girežerio žemė, o jo dauba prie Derėžnyčios – Mitraukos ganykla. Tačiau, atrodo, teisingas vėlesnis girežeriškių teiginys, jog mitraukiniai užgrobė jų pievą tarp Girežerio fabriko ir Daunoraisčio: pagal šį planą pieva, esanti dešinėje Derėžnyčios pusėje, priklauso Girežeriui, o Mitraukai priklausys tik laukas. Pastačius malūną ar fabrikėlį, Derėžnyčios vaga čia buvo ištiesinta – iškasta, pievą iki pat XX a. vidurio šienavo Mitraukos kaimo gyventojai.

Pagal 1859 m. planą Mitraukos kaimui skiriama 379,16 deš. žemės. Beje, pagal ankstyvesnį, 1855 m. Varėnos dvaro geometrinį inventorių, Varėnos palivarke (fermoje, būsimojoje Mitraukoje) buvo suplanuoti tik 4 sklypai (sodybos). Sodybinė žemė: vieno kiemo – 2,50 deš., trijų – po 2,51 deš.;

vienam kiemui skirta po 80 deš. ariamos žemės ir po 3 deš. šienavimui; visa fermos žemė – 373,90 deš.

1859 metais jau buvo tiesiamas Sankt Peterburgo-Varšuvos geležinkelis. Jam paimta 14,40 deš. Girežerio žemių: 13,53 deš. ganyklinės ir 0,87 deš. nenaudojamos žemės. Iš Mergežerio žemės geležinkeliui paimta daugiau – 27,10 dešimtinių. Iš Martyno Vainilavičiaus, Tomo paimti du sklypai ariamos žemės – 0,67 ir 1,28 deš. Paimta žemės dar iš 9 mergežeriškių: Stanislovo Vainilavičiaus, Tomo, Jono Karpavičiaus, Kazimiero, Jono Leikausko, Domininko, Jokūbo Kašėtos, Adomo, Kazimiero Kašėtos, Motiejaus, Andriaus Staranavičiaus, Kazimiero, Tomo Miškinio, Jurgio, Vinco Siaurusevičiaus, Tomo ir Baltramiejaus Karlono, Ignoto. Iš šių devynių kaimiečių paimta 18,57 deš. ariamos žemės, daugiausia, net 8,57 deš., iš V. Siaurusevičiaus. Be to, geležinkeliui paimta 4,86 deš. Mergežerio miško ar puselėmis apaugusios žemės ir 1,72 deš. nenaudojamos žemės.

Pagal Rusijos Valsybės turtų ministerijos antrojo departamento 1853 metais patvirtintą Varėnos valstybinio dvaro iliustracijos projektą Moliadugnyje buvo 10,41 deš. atsarginės žemės, Girežeryje – 2,47 deš., Mergežeryje – 693 deš. Žemės mokestis už ją nustatytas atitinkamai: 2 rb 8 kap, 49 kap ir 1 rb 39 kap. Atsarginė žemė už tą mokestį buvo atiduota kaimų valstiečiams (LVIA f. 525, ap. 21, b. 691).

Anot 1859 m. surašyto Varėnos dvaro kontrolinės iliustracijos inventoriaus (LVIA f. 525, ap. 4, b. 3620), per šią iliustraciją Moliadugnio kaimo žemėse sudarytas pusės normalaus dydžio atsarginis sklypas (valda), o Mergežeryje 8 atsarginiai daržai. Per iliustraciją miškams priskirta žemių: Moliadugnyje – 104,65 deš., Girežeryje – 229,01 deš., Mergežeryje – 183,82 deš. Žemė suklasifikuota.

Moliadugnyje suformuota puspenkto normalaus sklypo. Sodybinė žemė užėmė: valstiečių – 4,71 deš., kareivių – 0,50 deš. Atsarginiame pusės normalaus dydžio sklype buvo dar 0,42 deš. sodybinės žemės. Ariamai valstiečių žemei teko 450 deš.; žemė III kategorijos. Pievų: II kategorijos – 6,75 deš., III kat. – 15,75 deš. Ganyklos (III kat.) užėmė 1,40 ir 27,85 deš. Tokiu būdu valstiečiai iš viso valdė 506,46 deš. žemės. Atsarginė žemė (su 0,42 deš. sodybai numatyta žeme) – 56,17 deš.; iš jos 50,00 deš. ariama (III kat.), pievos – II kat. 0,75 deš. ir III kat. 1,75 deš., ganyklinė žemė – 3,25 deš. Atsarginės žemės sklypas – tai vėliau Žydausku valaku vadinta kaimo žemė: mat ją buvo pirkęs ar išsinuomojęs kažkoks žydas. Vėliau tos žemės didesnę dalį nupirko Jokūbo Makselės žentas, iš Girežerio į Moliadugnį atsikėlęs Julius Dvareckas, kitą dalį – moliadugniškis Vincas Miškinis; pasakui J. Dvareckas dalį “žydiškos” žemės pardavė girežeriškiui Ciprui Naujajui, o XX a. pirmojoje pusėje Dvareckui likusią žemę valdė sūnus Petras, iš pradžių su šeima gyvenęs Moliadugnyje, o vėliau Varėnoje II.

Taigi visa Moliadugnio žemė sudarė 562, 23 deš.

Girežeryje suformuota taip pat puspenkto sklypo – iš viso 511,77 deš.; 10,02 deš. buvo sodybų žemė.

Mergežeryje suformuota 16 su puse sklypo; visa kaimo žemė buvo 1875,39 deš.: 1870,89 deš. valstiečių valdoma žemė, 0,50 deš. – kareivio, 4 deš. – atsarginė.

Anot 1859 m. Varėnos dvaro žemių būklės apibūdinimo (LVIA f. 525, ap. 4, b. 2944), Moliadugnio žemė yra pūdiminė, užliejamos pievos palei Merkį vidutiniškos. Užliejamų pievų yra 7,50 deš., o iš viso, kartu su esančiomis tarp Mančiagirės ir Mergežerio žemių, turima 17,50 deš. pievų. Tačiau, kaip matėme anksčiau, pagal tų pačių metų Varėnos dvaro kontrolinės iliustracijos inventorių kaime iš viso buvo 24 deš. pievų.

XX a. žmonės kalbėjo, kad Moliadugnyje iš viso buvę penki valakai žemės, o Girežeryje – puspenkto. Moliadugnyje neva buvęs Miliauskų valakas, du Makselių valakai ir pan. Tačiau tikrų valakų, kaip daug kur kitur Lietuvoje (maždaug po 20 ha), mūsų kaimuose nebuvo. Valakas – tai tik šiaip žmonių vartotas sąlyginis pavadinimas, atitinkantis 1859 m. suformuotus žemės sklypus (valdas). Kalbėta, kad mūsų smėlynuose valaką sudarė net 120 (pasak kitų, 140) hektarų. Perskaičiavę Moliadugnio 562,23 deš. į hektarus, gautume 614,23 ha, arba truputį daugiau negu penkis valakus po 120 ha. Panašiai būtų ir su Girežerio žeme: 511,77 deš. = 559,10 ha, arba kiek daugiau kaip puspenkto tariamo valako.

KRAŠTO ŽEMIŲ VALDOVAI. VARĖNOS DVARAS

Moliadugnio kaimo apylinkės jau XIII a. galėjo įeiti į Lietuvos didžiojo kunigaikščio valdas. Pasak legendų ir kai kurių istorikų, kažkur apie Varėną galėjusi būti Mindaugo sostapilė Voruta (Varuta arba Varpilė), minima rusų Ipatijaus metraštyje ties 1251 m. įrašu. Mindaugas 1251 m. Vorutoje apsigynė nuo pilį apgulusio brolių Tautvilo. Anot padavimų, Vorutos pilis buvusi tarp Varėnos ir Perlojos žemių šiaurrytinės dalies, netoli Varėnos-Nedzingės vieškelio, maždaug 3 km truputį į šiaurės vakarus nuo Salovartės, pelkėje su 1,5 ha sala; per pelkę teka Vardaunios upelis. Kai kas yra bandę Vorutos ieškoti Perlojoje. Lenkų istorikas Henrikas Lovmianskis (*Lowmiański*, 1898 - 1984, Vilniaus S. Batoro ir Poznanės universitetų profesorius) teigia, kad Voruta galėjo būti Daugų-Varėnos srityje; pagal Kazimierą Būgą Voruta galbūt buvo prie Variaus upelio Anykščių rajone, o pagal Romą Batūrą – tai Vilnius.

Nors žmonės Varėnos apylinkėse gyvena jau ne vieną tūkstantmetį, tačiau istoriniuose šaltiniuose Varėna pirmąkart paminėta 1413 metais; didysis kunigaikštis Vytautas XIV a. pabaigoje – XV a. pradžioje čia įkūrė medžioklės sodybą. Iš Varėnos Vytautas 1413 m., o Jogaila 1416 m. yra siuntę diplomatinius laiškus Kryžiuočių ordino magistrui. Medžioklės sodybos vietoje vėliau pastatyti dvaro rūmai. Varėnos dvaras valstybiniuose raštuose vadinamas *Woranie*, vėliau *Orany*. Pasak istoriko Juozo Jurginio, 1421 m. sausio mėn. į Lietuvą atvyko čekų humanisto Jano Huso šalininkų – husitų delegacija; čekų pasiuntinius Jogaila ir Vytautas priėmė Varėnoje; pasiuntiniai Jogailai arba Vytautui oficialiai pasiūlė Čekijos karūną (žurnalas „Mokslas ir gyvenimas“, 1965, Nr. 7; anot kitų šaltinių, šis pasiūlymas buvo pateiktas Merkinėje). 1486 metais Varėna vadinama miesteliu, nuo 1576 m. ji valsčiaus centras, 1589 m. leista Varėnoje rengti savaitinį turgų.

Taigi Varėnos žemės ilgą laiką buvo didžiojo kunigaikščio arba karaliaus nuosavybė.

Pro mūsų kraštą link Trakų ir Vilniaus ilgai veržėsi kryžiuočiai, XVII a. viduryje praėjo švedų ir Maskvos kariuomenė. Kraštą 1702 m. vėl teriojo švedai, o 1708 m. – caro Petro I vadovaujama rusų kariuomenė. Karai atnešė kraštui badą ir šiltinės epidemiją, peraugusią į marą. Per 1709-1711 m. marą išmirė ne mažiau kaip keturi penktadaliai gyventojų. Po šimto metų, 1812 m., mūsų kraštą užgriebė į Rusiją traukusi, o juo labiau paskui atgal bėgusi prancūzų Napoleono kariuomenė; prancūzus vijęs rusų karvedys Michailas Kutuzovas, du kartus buvęs Vilniaus generalgubernatorius, būtent praėjo pro Varėną ir per Nemuną persikėlė Merkinėje.

1516 m. Lietuvos didysis kunigaikštis ir Lenkijos karalius Žygimantas Senasis Varėną (senuosiuose dokumentuose minima Varėna – tai vėlesnė

Varėna I, dabartinė Senoji Varėna), Eišiškes, o po ketverių metų ir Kaniavą su Dubičiais už skolas perleido Lietuvos dvaro pakamariui Andriui Davainai, Jokūbo. Pasak R. Menickio, A. Davaina 1516 m. sausio 3 d. karaliui paskolino 500 kapų lietuviškų grašių, užstato gavęs Eišiškių dvarą su visais žmonėmis ir Varėną. Tai buvo didelės valdos, nors ir ne nuosavybė, bet davusios dideles pajamas, kol monarchas žemes išpirks. Po poros metų Davaina skolos atsisakė ir sritis valdė kaip karaliaus vietininkas. Davaina 1520 m. birželio 20 d. gavo karaliaus sutikimą Kaniavos ir Dubičių žemes už 600 kapų lietuviškų grašių išpirkti iš karališkojo įkaito turėtojo Jono Jundzilo su teise valdyti tas žemes iki gyvenimo pabaigos; tai buvo labai naudingas sandėris. A. Davaina mirė greičiausiai 1527 m. (A. Davainos sūnus Stanislovas XVI a. kelis dešimtmečius buvo Bobruisko, Merkinės, Daugų ir Perlojos seniūnas – žiūr. studiją: *Ryszard Mienicki, "Stanisław Dowojno wojewoda połocki"* tęstiniam leidinyje *"Ateneum Wileński"*, V., 1937, p. 420-422 ir žemiau minimą G. Valavičiaus knygą *"Pietinė Lietuva..."*, p. 122).

Varėnos valdytoju XVI a. antrojoje pusėje yra buvęs Grigalius (Grigas, Grigorijus) Valavičius, Bagdono (miręs 1577 m.); jis dar buvo Mstibogo seniūnas, Gardino burmistras, Čyro, Kaniavos, Dubičių ir Zelvės laikytojas, o penkerius metus prieš mirtį Smolensko vaivada. Šis Valavičius Žygimanto Augusto pavedimu 1559 metais, per Valakų reformą, vadovavo pirmajai Lietuvos girių revizijai. G. Valavičiaus veikalas rusiškai (tiksliau – senąja LDK kanceliarine slavų kalba) *"Ревизия пущ и переходов зверинных в бывшем Великом Княжестве Литовском..."* 1867 m. išleistas Vilniuje. Veikalo reprodukcija ir vertimas į lietuvių kalbą – *"Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos medės (grios) ir žvėrių takai"* (vertė Vincas Žemaitis) su daugeliu įvairių priedų 1964 m. išleistas Čikagoje (JAV) vienoje knygoje *"Pietinė Lietuva Grigaliaus Valavičiaus 1559 metų Lietuvos girių aprašyme"*. Deja, Valavičiaus darbe apie Varėnos kraštą nieko nerašoma.

XVII a. pirmojoje pusėje Varėną valdė Petras Nonhartas (Nonhardt, Nonhaart, Nonhardteken, Nouhaard). Gimimo metai nežinomi. Olandų kilmės. Į Lietuvą atvyko Stepono Batoro valdymo laikais, 1590 m. gavo indigenatą – Lietuvos ir Lenkijos Respublikos bajorystę. Statybininkas, architektas. Buvo Vilniaus miesto pilininkas (horodničius; jo pareiga buvo rūpintis miesto saugumu, gynybos ir labdaros reikalais). 1602 metais jam pavesta atstatyti karališkąjį malūną prie Vilnios upės. Po 1610 m. gaisro atstatė kunigaikščių rūmus pilies rajone, kelis kitus namus. Gavo karaliaus privilegiją įsteigti Vilniuje mūrininkų ir stalių cechą. Pagal 1611 07 30 privilegiją įgijo karališkojo architekto titulą. Manoma, kad Nonhartas prisidėjo prie Panevėžės (kitaip Vytėnų ar Gelgaudų) pilies Jurbarko rajone statybos. Už nuopelnus kare su Maskva ir švedais gavo teisę naudotis dideliais žemių plotais,

tapo Varėnos ir kelių gretimų teritorijų seniūnu. Geidžiūniškėse (kitai Goiceniškėse netoli Beniakainių, dabar Baltarusijos Varenavo raj.) pasistatė pilaitę su keturiais cilindriniais bokštais kampuose ir evangelikų koplyčią, kurioje įrėngė savo šeimos ir kitų evangelikų kapus. Miręs 1633 m., čia ir palaidotas.

Kada tiksliau ir ar ilgai P. Nonhartas buvo Varėnos seniūnas, nežinoma. MAB f. 318 b. 31754 yra 1623 m. vasario 13 d. įrašo Ašmenos apskrities žemės teismo reikalų knygoje išrašas. Atseit, 1620 m. sausio 30 d. į Varėnos seniūno Petro Nonharto valdas Ašmenos apskr. Svirionių dvare įsiveržė kaimynės dvarininkės Topčevskos žmonės – sūnus Stanislovas Topčevskis su kitais vyrais ir pridarė nuostolių: nukovė keturis briedžius, o kitus išvaikė. Tačiau Topčevska aiškino, kad giria, kurią savinasi Nonhartas, yra jos nuosavybė ir ji elgusis kaip norėjo. Žemės teismas bylos neišsprendė ir persiuntė ją spręsti Ašmenos pakamario teismui (pakamaris – LDK pareigūnas XVI – XVIII a., kurį skyrė didysis kunigaikštis; buvo antras pagal rangą pareigūnas apskrityje po maršalkos; pakamaris prižiūrėjo žemių dalijimąsi tarp įpėdinių, vietoje sprendė žemės ginčų bylas). Dokumentas surašytas senąja baltarusių kalba, bet lotyniškais rašmenimis ir šiek tiek panašia į lenkišką rašybą.

Čia pažymėsime, kas per valdininkas buvo anų laikų seniūnas. Jogailaičių laikais ir vėliau seniūnas prižiūrėdavo karaliaus teises jam priklausančiose žemėse, rinko mokesčius ir atiduodavo juos karaliui, žinoma, neskriausdamas savęs. Už karaliaus valdų priežiūrą seniūnai turėjo tokias pajamas: jam tekdavo dešimtoji dalis seniūnijos piniginių įplaukų; javų trečiasis pėdas, atmetant sėklą, ketvirta statinė prikultų grūdų ir penkta kupeta šieno karves prižiūrinčiai moteriai; dešimtadalis sugautų žuvų; trys grašiai nuo kapos iš teismo pajamų ir pelnas iš baudų už baudžios prievolių neatlikimą; 12 grašių už moterį, nutekančią už vyro į kitą kaimą; du grašiai už priešaisokos prėmimą; baudos už ežių nepaisymą ir kitus žemių ribų pažeidimus.

XVII a. Varėnoje ima įsigalėti lenkų didikai Bžostovskiai (į Lietuvą jie atsikėlė 1550 m.). Pirmasis – Antanas Bžostovskis (jo gyvenimo metai nežinomi), jėzuitas, mirė būdamas Minsko kolegijos sekretoriumi. Prieš mirtį kartu buvo ir Varėnos seniūnas (greičiausiai apie XVII a. vidurį, *“Encyklopedia powszechna”, t. IV, Warszawa, 1860*).

Varėnos dvaras XVII a. antrojoje pusėje priklausė Kiprijonui Povilui Bžostovskiui (1612 - 1688), LDK referendoriui (referendorius – teisėjas, bylas sprendžiantis valdovo vardu) ir raštininkui. Lietuvos Metrikos Įrašų knygoje Nr. 131 1658 07 22 įrašė Nr. 446 pažymima, kad LDK kanclerienei kunigaikštiei Kristinai Onai Radvilienei leidžiama išnuomoti K. P. Bžostovskiui, Subatninko (dabar Baltarusijos Yvijos raj.) ir Varėnos seniūnui, Daugų ir Perlojos žemės (*“Metryka Litewska. Księga wpisów nr. 131”,*

Warszawa, 2001, p. 129). 1655-1656 metais Varėnos dvaras buvo sugriautas į Lietuvą įsibrovusios ir ne tik Vilnių, bet ir Kauną su Gardinu užėmusios rusų caro Aleksejaus Michailovičiaus kariuomenės; be to, vyko didikų Radvilų ir Sapiegų tarpusavio kovos, plūdo Karolio X Gustavo švedai. Po jų K. P. Bžostovskiui leista prie Varėnės upės atstatyti malūnus, statyti lentpjūves. Pastačius tiltą per Varėnę, leidžiama imti tilto mokesť (muitą): iš pirklių, žydų ir vežikų už pervažiavimą su prekių prikrautu vežimu – 2 lietuviškus grašius, už parduoti vedamą arklį ar galviją – 1 grašį; dvasininkai ir bajorai nuo maito atleidžiami (Lietuvos Metrikos 1662 05 16 įrašai Nr. Nr. 1103 ir 1105 bei 1662 03 16 įrašas Nr. 1107, aukščiau cituotas leidinys, p. 367-369).

Kitas Bžostovskis, Konstantinas Benediktas (1682 - 1722 ar 1724), Trakų kašteliono Jono Vladislavo Bžostovskio sūnus, nuo 1715 m. LDK raštininkas, yra buvęs Medilo, Daugų ir Varėnos seniūnas. Varėna šiam Bžostovskiui priklausė jau XVIII a. pradžioje. Jo laikais, po maro, buvo surašytas 1712 m. Varėnos girininkijos ir miestelio inventorius.

Vertos dėmesio to meto baudžiavinių valstiečių prievolės dvarui.

Per šienapjūtę vieną kartą per savaitę vyrui arba mergai į darbą reikia ateiti saulei tekant ir namo eiti jai nusileidus. Pastotės į Vilnių ar Gardiną – pagal eilę. Be to, iš eilės reikia vykti už 3-4 mylių mažesniems reikalams – su laiškais ir kt. – pėstiems arba su vežimais. Žiemą ir vasarą nuo dūmo (kiemo) lažui skiriamos dvi dienos per savaitę. Savo dienų sąskaita valstietis pagal reikalą privalo atvykti valyti dvaro arba šienauti griovių. Privalu pilti užtvankos pylimą arba taisyti tiltus, dalyvauti gvoltuose saugoti tiltams nuo pavasario ar rudens potvynių; jeigu į tokį gvoltą neatvyks, dūmas mokės 50 grašių baudą arba atiduos dvarui aviną. Kas slapta užsės kokią sklypą ir nepraneš dvarui – 50 grašių bauda. Numatęs dirbti naują lauką, valstietis turi pranešti girininkijai, kad būtų įtrauktas į specialų sąrašą. Mokėdamas činšą (duoklę pinigais arba natūra), kiekvienas valstietis privalo dar duoti grybų vainiką; jame turi būti kapa (60) grybų, o grybai geri. Už bebro sugavimą – 10 kapų lietuviškų grašių bauda, o bebras atimamas, nes tai pono nuosavybė. Taigi bebras įvertintas labai aukštai: 10 kapų = 600 grašių, arba vienas bebras prilyginamas 12-kai avinų.

Beje, bebrai Lietuvoje labai branginti ir iki tol. Antai pagal 1588 m. Trečiąją Lietuvos Statutą – X sk. 9 str. – už bebrų būsto sunaikinimą, kai žvėreliai iš tos vietos pasitraukia, – skiriama 12-kos rublių grašių bauda, t.y. 1200 grašių. Už kiekvieną užmuštą žvėrelį buvo tokios baudos: už juodąjį bebrą – 4 kapos (240), už rudąjį – 2 kapos (120) grašių. Statuto XIII sk. 6 str. jautis įkainojamas dviem kapomis grašių, karvė 100, avis 15, avinas 12 grašių. Tad vienas bebras ir pagal oficialų valstybės įvertinimą buvo prilygintas daugiau kaip 1-2 karvėms. Lietuviškas grašis XVIII a. pradžioje, palyginus

su XVI a. pabaiga, buvo gerokai nuvertėjęs, tačiau bausmė už bebro sugavimą vis tiek buvo didžiulė.

Kas turi luotą ir su juo gauda žuvis ežeruose ar upėse, moka 1 auksiną 15 grašių ir kas penktadienį ar šeštadienį duoda žuvų eiguliui. Kas su koku nors įrankiu gaudytų žuvis tvenkiny arba įtaisytų Varėnėje persodą, tokiu būdu užtverdamas kelią įplaukti į tvenkinį unguriams, privalo mokėti 10 kapų grašių baudą.

Ilgainiui valstiečių baudžiavinis išnaudojimas padidėjo.

Labiausiai įsitvirtino Varėnoje Konstantino Benedikto Bžostovskio sūnus Mykolas (1722 - 1784), LDK karuomenės pulkininkas ir generolas, vėliau raštininkas ir arklininkas, o nuo 1764 ar 1765 m. didysis pažiūdininkis. Nuo 1751 m. Mykolas Bžostovskis buvo Varėnos seniūnas; kartu jis buvo Daugų ir Punios seniūnas (tik ne Punsko, kaip rašo istorikai A. Tyla ir R. Žepkaitė knygose „Zervynos“ ir „Varėna istorijos kelyje“). M. Bžostovskis 1765-1771 metais valdė ir Kaniavos seniūniją (1765 m. rugpjūčio 25 d. surašytame šios seniūnijos inventoriuje Kaniava vadinama miestu, LVIA f. 525, ap. 1, b. 3445).

Po XVIII a. pradžios maro Varėna gana greitai atsigavo: amžiaus antroje pusėje miestelyje vėl buvo 88 dūmai (kiemai). Daug žmonių, ypač amatininkų, atsikėlė iš kitur: nuo Gardino, Kalesninkų, Ašmenos... Pagal buv. Daugų parapijos 1795 m. spalio 7 d. revizinį sąrašą miestelyje buvo dvi bajorų šeimos: paštinko Vaitiekaus Keškausko ir iš Ašmenos apskrities Glubokojės parapijos (dabar Baltarusijos Vitebsko sritis) atsikėlusio Mykolo Lapurkos šeima – žmona ir 6 vaikai; kuo Lapurka verčiasi, nerašoma. Tarp dvaro pareigūnų bajorų buvo daugiau. Tai ekonomas Jonas Geilavičius iš Pinsko apskr., vietininkas Antanas Olaševičius iš Ašmenos apskr. Karkažiškės parapijos (dabar Švenčionių raj.), revizorius Jonas Biriukovskis iš Pinsko apskr. ir parapijos, markgrafas Pranciškus Frankas, statybininkas Jonas Kotovskis. Miestelyje gyveno daug žydų; buvo dvi totorių kailiadirbių šeimos.

Tuometinės Vilniaus (dabar A. Ryliškio) gatvės gale prie Varėnės XVIII a. pabaigoje buvo malūnas. Varėnoje 1776 m. atsiradė pirmoji Lietuvoje kortų dirbtuvė, veikusi daugiau kaip 20 metų. Fabrikėlyje 1795 metais dirbo 5 vyrai ir 2 moterys. Meistras Juozas Lenkevičius su šeima atsikėlęs iš Gardino apskrities Azierkų parapijos, Jonas Rutkauskas – iš Nemenčinės parapijos, Jonas Zagorskas – iš Brėslaujos miesto. Kiti padėjėjai buvo baudžiauninkai.

Kairiajame Merkio krante M. Bžostovskis 1771 m. įkūrė palivarką, kurio vietoje maždaug po 9-nių dešimtmečių susikūrė Mitraukos kaimas. 1776 metais Bžostovskis Varėnoje pastatydino medinę bažnyčią, kuri iš pradžių buvo Daugų parapijos filija (kai kur nurodomi kiti bažnyčios pastatymo

metai – 1780 ir net 1786, t.y. kai šis Bžostovskis jau buvo miręs, o bažnyčios statyba priskiriama Mykolo broliui Adomui). Šiapus Merkio Daugų parapijai priklausė Dainava, Barčiai, Palkabalis, Zervynos (dešinėje Ūlos pusėje), Mančiagirė, Žiūrai su Trakiškiais: jie yra buv. Daugų parapijos 1795 m. sąrašė.

Varėnoje Mykolas Bžostovskis ir mirė 1784 m. gegužės 3 d., prieš mirtį paralyžiuotas. Daugelis šaltinių apie jį atsiliepia labai nepalankiai: buvo didelis valstybės išdo grobikas ir eikvotojas. Minėta *“Encyklopedyja powszechna”*, t. IV, p. 491 apie jį rašo: “Tai buvo žmogus, neturėjęs jokios dorovės: plėšikavimą, grobimą, vagystes, viską toleravo; skolų turėjo sulig ausų. Norėjo įsitvirtinti pats ir įtvirtinti savo palikuonis, neteisingai įsigydamas dvarus”. Nuo savo vyro dorovingumu mažai skyrėsi ir seniūnienė Kazimiera Oginskaitė-Bžostovskienė, Trakų vaivados duktė, kuri, jau peržengusi 80-metį, vis dar garsėjo meilės nuotykiais. Beje, 1773-1775 metų Varšuvos seime Varėnos, Daugų, Kaniavos ir Punios seniūnijos emfiteuto teisėmis buvo atiduotos Mykolo Bžostovskio sūnui Konstantinui (emfiteuzė – paveldima žemės nuoma, suteikianti nuomininkui – emfiteutui – teisę naudotis nuomojama žeme, ją įkeisti, perduoti paveldėjimo būdu; už tokia žemę emfiteutas mokėjo nedidelį nuomos mokestį natūra žemės savininkui ir mokestį valstybei). Tačiau Konstantinas šia nuoma mažai pasinaudojo: greitai jis, būdamas apie 18 metų, važiuodamas į Vieną nuskendo.

Po Lietuvos ir Lenkijos valstybės (Žečpospolitos) III-ojo padalinimo 1795 metais didžiąją Lietuvos dalį prijungus prie Rusijos, Varėnos seniūniją dar kurį laiką valdė kitas Mykolas Bžostovskis, buvęs Minsko seniūnas. Vėliau dvaras suvalstybintas.

Caro 1805 m. vasario 1 d. įsaku Varėnos dvaras ir Varėnos tijūnija valdyti iki gyvos galvos atiduota aukštam rusų kariškiui, nuo 1807 m. admiralui ir jūrų ministrui Pavelui Čičagovui (1765 - 1849). Pagal inventorius Varėnos dvaro metinės pajamos sudarė 3869 rb 94 kap. Čičagovas už Varėną į valstybės išdą privalėjo įnešti 2321 rb 97 kap mokesčio. Čičagovas, 1812 m. karo dalyvis, apkaltintas Napoleono persekiojimo delsimu, dėl ko prancūzų kariuomenė sėkmingai persikėlė per Berezinos upę, 1814 m. išvyko iš Rusijos ir iki mirties gyveno užsienyje. Valdytojui 20 metų pragyvenus užsienyje, pagal įstatymą jis nustodavo teisių į valdą. Varėnos dvaras 1834 m. balandžio 17 d. caro įsaku perimtas valstybės išdan ir Rusijos Valstybės turtų ministro 1838 m. gegužės 31 d. iki Čičagovo gyvos galvos atiduotas valdyti Pavardaunio dvarininkui Antanui Chmelevskiui (Chmieliauskui). P. Čičagovas mirė 1849 m., o dar anksčiau, 1846 m., A. Chmelevskis. Todėl Varėnos dvarą kurį laiką valdė A. Chmelevskio sūnus Eustachijus, paskui kolegijos patarėjas Jonas Krušinskis su A. Chmelevskio našle Tekle Chmelevskiene.

Per iliustracijas XIX a. pirmojoje pusėje prie Varėnos dvaro prijungta kitų dvarų žemių: Voriškės iš Valkininkų dvaro, prie Barčių kaimo prijungtas gabalas Eišiškių dvaro žemių (Pavainikės), iš Merkinės dvaro prijungta Žiūrų akalica, iš Perlojos dvaro – Lavyso ežeras ir t.t.

Amžių bėgyje Varėnos kaip administracinio padalinio pavadinimai keitėsi: XVI a. ji valsčiaus, XVIII a. – vaitijos ir seniūnijos centras. 1785 metais Varėnos vaitijai priklausė Varėnos miestas, Mergežerio, Girežerio, Moliadugnio, Trakiškių, Žiūrų, Zervynų (Ūlos dešiniojo kranto), Mančiagirės, Marcinkonių, Dainavos, Barčių, Jakėnų kaimai ir Cijūniškių vienkiemis. Tais metais Varėnos mieste buvo Gardino, Vilniaus ir Kairės Pusės gatvės, Daugų ir Vilniaus priemiesčiai. Varėnos seniūnijos 1798 m. inventoriuje minimos Daugų, Vilniaus, Gardino, Lydos gatvės (pastarojoje buvo tik du žydų namai), Vilniaus ir Gardino priemiesčiai, o už Merkio – Lydos priemiestis (palivarkas).

Po Lietuvos-Lenkijos padalinimo vėl įkurtas Varėnos valsčius (kartais jis vadinams tįjūnija). Valsčiuje buvo ir Mergežerio kaimiškoji seniūnija su Moliadugniu ir Girežeriu. Valsčius priklausė Vilniaus gubernijos Trakų apskrčiai. Rusų valdžia 1796 m. panaikino daugelio miestų ir miestelių (rus. город ir мястечек) savivaldas; miestais vadinosi tik gubernijų ir apskričių centrai. Miesteliai, išskyrus gyventojus žydus, perduoti dvarų administracijai. Toks pat likimas ištiko ir Varėnos miestelį. Kai kuriuos dvarus suvalstybinus, jie, kaip ir Varėnos dvaras, atiduoti valdyti privatiems asmenims. Žydai sudarė atskirą miestelėnų sluoksnį. Varėnos kahalui (žydų bendruomenei) priklausė ir kitur gyvenę žydai, daugiausia smuklių nuomotojai. Po vieną ar dvi Varėnos kahalo žydų šeimas gyveno Barčiuose, Margionyse, Kabeliuose, Rudnioje prie Skroblaus, Žiūruose, Kamorūnuose, Giraitėje šalia Matuizų, Perlojoje, Pakaršyje, Serapyniškėse, Kirklionyse ir kitur; tik Varėnos dvaro Jakėnų žydai priklausė Daugų kahalui.

Dvarų žemės dažnai būdavo persipynusios, įsiterpusios į viena kitos valdas. Todėl, ypač yrant feodalinei žemėvaldai, būta nemažai ginčų dėl žemės valdų. Anot Varėnos dvaro ribų ir riboženklių 1856 m. aprašymo, buvo ginčytinų šio dvaro žemių su Žilinsko Žilinėlių dvaru, su Chmelevskio Pavardaunio dvaru, su Jurgiškių, Pasgrindos, Kijučių dvarais; pavyzdžiui, su Kijučių dvarininku Kaminsku (jam priklausė mažesni Čepelūnų ir Ramonų dvareliai) ginčytasi dėl Ožeriekų (?) vietovės netoli Palkabalio kaimo. Dėl žemių su dvarais ginčijosi valstiečiai. Antai Barčių valstybiniai valstiečiai ginčijosi dėl Čepelūnų dvaro teisių į mišką ties Apidamaite (vietovė prie plento netoli Barčių, atvažiavus nuo Varėnos). Daug valstiečių ginčų su dvarais vyko panaikinus baudžiavą. Kai kur nebuvo aiškių ribų tarp valstybinių miškų ir valstiečių žemių. Nuo 1860 m. iki 1884 m. tęsėsi mergežeriškių ginčas dėl kažkokios Ežeriekų vietovės; kaip kviestiniai liudininkai pla-

ną 1872 m. rugpjūčio mėn. pasirašė 13 valstiečių (tiksliau už save ir 12 beraščių kaimynų pasirašė Jonas Vainilavičius).

Sunkia baudžiavos našta nepatenkinti valstiečiai užtarimo bandydavo ieškoti aukštesnėse valdžios įstaigose. Kai ką apie tokus jų žygius galima rasti knygoje „Lietuvos valstiečių ir miestelėnų ginčai su dvarų valdytojais. Dokumentų rinkinys“, III dalis., Vilnius, 1968.

Varėnos seniūnijos valstiečių įgaliotas, 1810 m. lapkričio 25 d. Vilniaus generalgubernatoriui M. Kutuzovui skundėsi Andrius Kriaunelis (beraštis, už jį pasirašė kažkoks Vincentas). Skundėsi seniūnijos valdytoju J. Perkovskiu (seniūnija priklausė P. Čičagovui). Valdytojas, surinkęs mokesčius už 1810 metus, rinko juos antrą kartą, iš valstiečių atiminėjo žemę, gyvulius, medų, vertė vežti jo parduotą mišką ir kt.; žmonės su arkliais nebūdavo namuose nuo 2 iki 6 savaitių. Dvaro valdytojas valstiečius vasaros darbams išnuomodavo kitiems dvarininkams. Barčių, Kamorūnų, Dzegciorių, Dainavos, Akmens, Paručių, Molių, Šarkiškių, Giraitės, Mergežerio ir Girežerio kaimų valstiečiai, turėję teisę mokėti dvarui duoklę, atlikinėjo dvigubas prievoles, buvo varomi į lažą. Iš neįgalinčių mokėti už keliones į Vilnių ir kitur, atiminėti paskaitiniai švarkai (durtiniai) ir kirviai, todėl daugelis kaimiečių, neturėję laiko nuimti savo derlių, priversti mesti namus ir slėptis nežinia kur.

Varėnos seniūnija buvo prie svarbių kelių iš Vilniaus į Gardiną ir iš Gardino į Kauną. Keliais dažnai vykdavo kariuomenės pulkai, rekrūtų partijos, todėl tiems reikalams iš valstiečių reikalauta pastočių; pastarųjų taip pat reikėjo vežioti įvairiems valdininkams. Pastočių važinėti į Daugus, Rykantus ir kitur nuolat reikalavo policija. Dėl to valstiečiai skundėsi 1838, 1839 ir kitais metais (pvz., LVIA f. 525, ap. 4, b. 2115 ir kt.).

Moliadugnis stovėjo netoli svarbaus kelio iš Vilniaus į Gardiną (tiesa, nuo kelio kaimą skyrė gamtinė kliūtis – Merkys). Jau XIV a. žinomu vieškeliu važiavę keleiviai sustodavo postovių Valkininkuose, Varėnoje, Merkinėje; nuo Merkinės keliautojai sukdamo per Merkį į pietvakarius maždaug lygiagrečiai su dešiniuuoju Nemuno krantu. XVIII amžiuje buvo ir kiek kitoks kelias į Gardiną: Perlojoje pervažiavus brastą per Merkį, toliau vyкта į Marcinkonis, Ratnyčią... Vėliau, XIX a., atsirado dar ir trečias, nors ir prastas, tačiau varstų stulpais nužymėtas kelias į Gardiną. Jis nuo Varėnos I, nuo Mitraukos, link Mergežerio ėjo iki XX a. vidurio buvusiu keliu; vienas akmeninis varstinis stulpas stovėjęs ant kalvos tarp Žiezulio ežero ir Žiezulavos raisto.

Palengvinti prievoles Varėnos seniūnijos valstiečiai 1839 m. vasario 1 d. prašė Rusijos imperijos kanceliarijos V skyriaus valdininko, valstybės turtų revizoriaus A. Arcimovičiaus. Žemės – smėlynai, derlius menkas. Dauguma dirbamų laukų atsiranda nuvalius mišką. Juose valstiečiai trejus metus iš

eilės sėja tik rugius ir grikius, o paskui palieka dirvonuoti, dažnai, kol vėl užauga miškas (žaliosios trąšos – lubino valstiečiai dar nežinojo). Molia-dugnyje, Mergežeryje, Girežeryje, Palkabalyje, Musteikoje, Pauosupėje, Marcinkonyse, Žiūruose, Dubininke ir kitur ūkio žemę sudaro net 20 pakaitinių sklypelių. Be lažo ir gvoltų, valstiečiai priversti iš eilės eiti sargybą prie spirito varyklos, taisyti kelių ar dvaro bei smuklių pastatų, o tos prievolės neįskaitomos į lažą.

1843 m. rugpjūčio 20 d. prašyme Vilniaus valstybės turtų rūmams seniūnijos valstiečiai pageidavo atsiųsti valdininką, kuris ištirtų dvaro valdytojo A. Chmelevskio priespaudą. Mat liepos 20 d. į Varėną atvykęs tų Rūmų ypatingų pavedimų valdininkas J. Lebelis nubaudė kaimiečių raštininką Joną Vainilavičių ir Šarkiškių valstietį Motiejų Miliauską. (Mergežeriškis J. Vainilavičius buvo kampininkas, savo ūkio, namų ir gyvulių neturėjęs, tačiau raštingas žmogus. Dvarininkui Chmelevskui pavyko Vainilavičių kuriam laikui pasodinti į Trakų kalėjimą. Valstiečių skundai ir ginčai dėl Chmelevskio skriaudų bei Vainilavičiaus tėsės iki 1846 m. gruodžio mėn.)

Varėnos valstybinio dvaro valstiečiai ne kartą rašė Vilniaus gubernatoriui ir generalgubernatoriui, prašydami paversti juos grynais duoklininkais. Generalgubernatorius iš pradžių lyg ir palaikė valstiečių pusę. Tačiau Trakų apygardos valstybės turtų valdyba 1846 03 29 atsakė Vilniaus valstybės turtų rūmams, kad dvaro valstiečių norai nepagrįsti: “sugadintos doros” valstiečiai neverti būti paversti duoklininkais, dar daugiau, II departamento potvarkiu jie “ypatingai stebimi” (LVIA f. 525, ap. 14, b. 3720; tačiau kuo Varėnos dvaro valstiečiai nusipelnė tokio valdžios dėmesio, nepasakoma). Vilniaus generalgubernatorius 1846 07 06 Vilniaus valstybės turtų rūmams pranešė, kad Varėnos dvaro valstiečių negalima perkelti į duoklininkus, nes nesibaigęs kontraktas su Chmelevskiu, t.y. kol gyvas admiras Čičagovas. Netgi caras 1846 m. gruodžio 30 d. leido Varėnos dvaro valstiečius paversti duoklininkais. Savo ruožtu valstybės turtų ministras gruodžio 31 d. nurodė, kad nuo 1848 m. ekonominio termino (t.y. nuo 1848 01 01) dvaro valstiečius būtina perkelti į duoklininkų kategoriją, apie ką pranešta ir Chmelevskiui; nedelsiant turėjo būti atlikta dvaro liustracija. Deja, liustracija buksavo (LVIA f. 525, ap. 4, b. 2115). Dėl duoklės valstiečiai dar skundėsi 1853 m. ir vėliau.

Beje, civiliniam Vilniaus gubernatoriui 1855 04 25 parašė Varėnos žydai. Jie skundėsi, kad per dvaro liustraciją iš jų atimti daržai ir atiduoti valstiečiams. Pastarieji to nenorėję, tačiau tai padaryta dėl kaimo bendruomenės seniūno Kazimiero Poškaus pavydo.

Verta stabtelėti ties 1771 m. įkurtu palivarku buv. Lydos priemiestyje. Pagal Varėnos seniūnijos 1785 m. inventorių, pervažiavus tiltą per Merkį nuo miesto pusės, iš karto kairėje prie Merkio buvo didelis trobesys (16 x 6

sieksnių) grūdams. Einant iš miesto Lydos traktu į Marcinkonis ir Barčius – aukšta apvalių rąstų tvora, už kurios palivarko statiniai, o prie vartų iš abiejų pusių daržai. Aptvertame palivarke buvo skiedromis dengtas gyvenamasis namas ekonomui ir tarnams (namo dydis nenurodomas, nors smulkiai aprašyta, kokios jo durys, vyriai, grindys, langai, dūmtraukiai ir t.t.), 18 x 8 sieksnių dydžio kluonas, 25 x 5 sieksnių tvartai su vežimine ir arklide 9-iems arkliams, panašūs tvartai galvijams, vežiminė svečiams ir kt.; dar buvo kiaulių tvartai, diendaržis mėšlui ir kompostui, pieninė, ledainė ir kt. Tolėliau nuo palivarko, už daržo dešinėje pusėje, didelis pastatas (23 x 7 sieksnių) – skalbykla, o kairėje pusėje toks pat namas – bravoras. Skalbyklos pastate buvo ir skalbėjų butai. Šalia bravoro – namas jo vietininkui ir darbininkams. Bravoras degtine aprūpindavo restoraną Varėnos mieste (ar kavinę, inventoriuje vadinamą kafenhauzu); be to, mieste buvo dar bent trys karčiamos (smuklės).

Bravoras (spiritu varykla) buvo vienintelė tokia įmonė Varėnos seniūnijoje. Anot 1839 m. aprašymo (LVIA f. 525, ap. 18, b. 49), vienam varymui sunaudojama 4 pūdai ruginių miltų ir pustrėčios statinės arba 5 ketvirčiai bulvių. Per metus pervaroma 600 pūdų miltų ir 378 statinės arba iki 844 ketvirčių bulvių – už 367 rb 50 kap sidabru. Sunaudojama per metus iki 150 kubinių sieksnių malkų iš valdiško miško. Dirbo vienas samdomas meistras ir 5 darbininkai iš valstiečių; pastariesiems darbas bravore buvo užskaitomas į lažą. Pastatų ir inventoriaus remontui, žmonių samdai, malkoms ir kt. per metus išleidžiama iki 160 rb. Įmonės duodamas metinis pelnas – 62 rb 50 kap sidabru.

Varėnos dvarui priklausė Rudnioje prie Skroblaus 1765 m. įsteigtas geležies fabrikas. Balų rūda kasta vietoje. Geležies lydymui naudotos medžio anglys. Fabrikas darė noragus. Įmonėje dirbo 12 vyrų ir 8 moterys. Visi 4 meistrai – Laurynas Vengrauskas, Simonas Liubarauskas, Jurgis Miliauskas ir Kristupas Kazanauskas – buvo “iš už Nemuno arba Prūsų”.

1854 m. Varėnos dvarui priklausė malūnai Varėnoje, Kapiniškiuose ir Rudnioje (pastarieji du prie Skroblaus upelio); Varėnos malūnas buvo su milo vėlykla (LVIA f. 525, ap. 14, b. 433). Tiesa, malūnas Varėnoje prie Varėnės per 1853 m. pavasario potvynį sugriuvo, tačiau buvo atstatytas. Paskui, 1856 m., šį malūną su teise jo tvenkinyje gaudyti žuvis išsinuomojo Vilniaus 1-os gildijos pirklys Judelis Apatovas; malūną jis valdė dar ir 1860 m. Anksčiau, apie 1820 metus, buvęs malūnas ant Vyksiaus upelio Akmens palivarke; kažkoks malūnas šiame palivarke minimas ir 1853 m.

Anot 1855 m. dvaro inventoriaus, Varėna yra tarsi dviguba – miestelis ir kaimas. Iš gyventojų pavardžių galima spręsti, kad kaimas – tai vėlesni Antakalnio ir Užumelnyčio kaimai. Miestelyje gyvena 25 valstiečiai, kaime – 28. Miestelyje yra 41 žydo valda – nuo 0,01 dešimtinės (tokių 12) iki 1

deš. (vienintelė Joselio Kagano valda). Sodybinius sklypus nuo 0,04 deš. iki 0,50 deš. turi dar 8 gyventojai ne valstiečiai bei kareivio našlė Agota Vėlyvienė ir atitarnavęs kareivis Mykolas Švaikevičius. Dvaro valdos buvo nuo Voriškių ir Dzegciorių (Mielupių) rytuose iki Kermušijos, Mašnyčių ir Norulių vakaruose, nuo Paručių šiaurėje iki Pauosupės ir Musteikos pietuose. Be dvaro centro Varėnoje, dar buvo keli palivarkai: Varėnos (buv. Lydos priemiestis, būsimoji Mitrauka), Rozgaitiškės (Rozgališkės, Rozgaciškės, vėliau Akmuo; palivarko vietoje paskui įkurtas Maskaukos kaimas), Mirabelis (nedidelis palivarkėlis kampe tarp Merkio ir Beržupio žemupio, prie Valkos; matyt, šio palivarko palikimas buvo dar XX a. viduryje pastebimi polių likučiai Valkos upelyje; prancūziškai *mirabelle* – tokia slyvų veislė); didokas buvo Margionių palivarkas.

Pagal 1857 m. liustracinį inventorių Varėnos valstybiniam dvarui priklausė 1 miestelis, 30 kaimų, 3 akalicos, 3 buvę palivarkai, 11 smuklių, 3 malūnai. Revizinių sielų (žmonių) buvo: vyrų – 1420, moterų – 1700; iš jų akivaizdžiai esamų: vyrų – 1377, moterų – 1682. Tarp jų buvo 6 bajorai, 37 atitarnavę kareiviai ar jų šeimų nariai ir 185 žydai (LVIA f. 525, ap. 16, b. 430).

1859 m. Varėnos dvarui priklausiusių smuklių sąrašas – 12 gėrimo užėigų. Dvi smuklės buvo pačioje Varėnoje, kitos – Akmenyje, Kamorūnuose, Giraitėje, Mergežeryje, Žiūruose, Pauosupėje, Marcinkonyse, Margionyse, Šklėriuose ir Kabeliuose (LVIA f. 525, ap. 4, b. 2948). Varėnos dvaro smuklės yra buvusios Dainavoje, Barčiuose, Kaniūkuose (šis kaimas dabar yra Baltarusijoje, Varenavo raj.), Strielčiuose, Zervynose, Mančiagirėje, Randamonyse, Grūte ir kitur. Salovartėje buvo Perlojos dvaro smuklė.

Pagal Varėnos dvaro inventorių, Rusijos Valstybės turtų ministerijos patvirtintą 1849 m. kovo 28 d., Varėnos miestelio smuklės per metus davė 172 rb pajamų, Mergežerio smuklė – 30 rb, Kamorūnų – 20 rb, Zervynų ir Musteikos – po 10 rb, Dainavos ir Grūto – po 5 rb ir t.t. (LVIA f. 525, ap. 1, b. 430).

Baudžiąvą panaikinus ir dvaro žemes išdalinus valstiečiams, jo statinius valdžia pardavinėjo. Antai Valstybės turtų Trakų apygarda per varžytines 1861 m. kovo 23 d. buv. Lavyso palivarko 12,5 x 5 sieksnių dydžio kluoną už 40,50 rb pardavė bajorui Karoliui Graževičiui (kluono pradinė kaina buvo 15 rb), o dvaro pastatų liekanas Varėnos miestelyje už 31,15 rb nupirko valstietis Kazimieras Poškus (pradinė kaina buvo 20 rb); pastatų liekanas Poškus turėjo nusiardyti; vėliau jis reiškė pretenzijas į dar didesnę medžiagų dalį, tačiau iš to nieko neišėjo (LVIA f. 525, f. 14, b. 517).

Varėnos dvarui priklausę ežerai buvo nuomojami. Pavyzdžiui, Vilniaus valstybės turtų rūmai 1865 m. su Gardino miestelėnu žydu Berke Abunskiu (iki pat I pasaul. karo visuose oficialiuose dokumentuose žydų tautybė bū-

davo pabrėžiama) sudarė kontraktą žvejybai Varėnos dvaro 15-oje ežerų ir Perlojos dvaro 5-iose ežeruose bei kažkokiose 2-jose Merkio baseino upėse. Žvejybos plotas upėse – 71,88 deš., o Varėnos dvaro ežeruose – 427,76 deš.; išnuomoti buvę Varėnos dvaro ežerai: Glūkas, Varėnis, Glūkaitis, Glėbas, Lavysas, Vykšius, Žiežulis, Ilgis, Mergežeris, Girežeris, Išrūginis, Mekšrinis, Grūtas, Kastinis, Trikampis. Išnuomota 24 metams – nuo 1865 m. sausio 1 d. iki 1889 m. sausio 1 d. Nuomos mokestis – 304 rb 60 kap metams. Mokėti reikėjo kas pusmetį po 152 rb 30 kap sausio ir liepos pradžioje (LVIA f. 525, ap. 1, b. 30). Tačiau šis kontraktas kažkodėl galiojo tik pusseptintų metų, nes tie patys Valstybės turtų rūmai 1871 m. rugsėjo mėnesį ežerus, tarp jų Ilgį, Girežerį, Žiežulį, iki 1889 01 01 išnuomojo Daugų miestelėnui Leizeriui Libermanui (LVIA f. 525, ap. 14, b. 2342). Vėliau ežerų nuomą tvarkė girininkija. Štai 1900 m. rugpjūčio mėn. Varėnos girininkas sudarė sutartį su ūkininku Petru Gudaičiu iš Perlojos dėl keturių ežerų nuomos žvejybai trejiems metams nuo 1901 m. sausio 1 d. Išnuomoti ežerai: Glūkaitis (1,66 deš.), Mekšrinis (13,44 deš.), Išrūginis (2,94 deš.) ir Vykšius (10,80 deš.) – iš viso 28,84 deš. ploto. Nuomos mokestis metams – 20 rublių. P. Gudaitis 10 rb užstato saugoti depozitu pateikė Trakų iždinei (LVIA f. 525, ap. 14, b. 3417). Ežerai pagal tradiciją vis dar vadinami Varėnos dvaro valdomis.

Greičiausiai po to, kai kairiajame Merkio krante, būsimojoje Mitraukoje, buvęs Bžostovskių palivarkas ir bravoras sunyko, čia atsiranda kažkoks Macijauskas. Dar XX a. viduryje žmonių pasakota, kad jis turėjęs du dvarelius – Mitraukoje ir Lavyse (tuos palivarkus Macijauskas tikriausiai tik valdęs. – V. Č.). Mitraukoje buvęs Macijauskui priklausęs koklių fabrikėlis; jo pėdsakų – koklių šukių – dar po II pasaul. karo buvo žymu miške ant kalvelės į Moliadugnio pusę, o buvusias sodybas mena pievų vardas – Kvateros. Tačiau dokumentų apie Macijauską nepavyko aptikti. Girežerio, Moliadugnio ir Mitraukos senesnių gyventojų atmintyje buvęs pasakojimas apie Macijausko kelelį iš Mitraukos į Lavysą. Jis nuo Mitraukos pro Platulių laukų rytinį kraštą ėjęs link Nerštavių, čia ties Mielyno šiaurės vakarine dauba kirsdavo Derėžnyčią, o paskui kalnu per dabartinius miškus, tarp Plaušinio ir Nendruraisto, tarp Ilgio ir Nemuraisčio balų, pasiekdavo Kemsinės ten, kur prie Derežnos nuo Moliadugnio seniau ateidavo kelias į Žiūrus.

Po 1863-1864 metų sukilimo rusų valdžia prie Varėnos įkūrė du rusų kolonistų kaimus – Maskauką ir Dmitrovką (Mitrauką, apie 1970 m. kalbininkų pervardintą į Mitriškes, nors žmonės niekada kaimo taip nevadino). Kolonistams, daugiausia nusikaltėliams, tai buvo tremties vieta. Po 2-3 dešimtmečių rusų šiuose kaimuose neliuko. Tačiau Mitraukos kaimo gyventojai dar ilgai pravadžiuoti “raštantais”.

1881 m. gegužės 5 d. Varėną I sunaikino gaisras. Išliko sveikas tik Užumelnyčio kaimas už Varėnės. Po gaisro valstiečiai kūrėsi toliau, už pelkės (taip atsirado Naujauilyčio kaimas), o sklypus miestelio centre supirko žydai. Tais pačiais 1881 m. prie Varėnos įkurta rusų kariuomenės vasaros stovykla (Lageriai) ir Vilniaus karo apygardos poligonas kariuomenės pra-

tyboms. Artilerijos poligonas buvo didžiausias Rusijos imperijoje. Pasak „*Wielka encyklopedia powszechna ilustrowana*”, serya II, t. V, Warszawa, 1905, p. 463, artilerijos stovykloje taikos metu būdavo 54 baterijos arba 228 pabūklai, karo metu – 420 pabūklų. Nuo gegužės 1 d. iki birželio 15 d. kasmet vykdavo Vilniaus apygardos artilerijos šaudymo pratybos ir sprogstamųjų medžiagų bandymai. Tiesiant geležinkelį nuo Varėnos geležinkelio stoties į Alytų, Lageriuose 1897 m. pastatyta Artilerijos geležinkelio stotis. Už Naujaulyčio, į kairę nuo kelio į Daugus, pastatyti magazinai – grūdų sandėliai, į kuriuos valstiečiai privalėjo pilti tam tikrą kiekį grūdų nederliaus ar badmečio atvejams.

1900 m. Varėnoje I atidaryta valstybinė degtinės pilstytuvė. Jai pastatyti keturi mūriniai trobesiai, tarp kurių didelis 2 aukštų namas administracijai ir kt. Tačiau Merkio ir Varėnės vandenys deginei netiko dėl šarmingumo, o vanduo iš artezinio šulinio buvo sūrus. Pilstytuvė uždaryta, o jos pastatuose įkurdinta kariuomenė. Jau prieš II pasaul. karą administraciniame pastate buvo pradžios mokykla ir butai mokytojams. Name ilgai išbuvo 1944 m. rudenį įsteigta Varėnos I vidurinė mokykla (iš pradžių progimnazija).

Įdomu, kaip Varėną I seniau vertino kaimyninių apylinkių žmonės. Štai ištrauka iš rašytojo Rojaus Mizaros kelionės reportažų knygos „Apie tave, gimtoji žeme”, V., 1962, p. 156:

“Mano laikais (t.y. XX a. pradžioje. – V. Č.) Varėna garsėjo tuo, kad joje buvo kareivinės. Žmonės kalbėdavo, kad Varėnoje lengviau gyventi negu Merkinėje – čia daugiau žmonių, didesnis judėjimas, tad dažniau gali uždirbti rublį. Jei Varėnoje apsigyvendavo mergina, ją plakdavo davatkų liežuviai: “Ji jau su kareiviais nuėjo...”

Pirmajam Lietuvos nepriklausomybės dešimtmečiui paminėti miestelyje pastatytas paminklas (XX a. 6-tame dešimtmetyje nugriautas, po Atgimimo atstatytas). 1930-1933 m. pastatyti gražūs šaulių namai; 1933 m. sutvarkyti Nepriklausomybės kovose žuvusių karių kapai, o visos kapinės aptvertos. Aktyviai reiškėsi 1925-1940 m. Varėnoje I mokytojavęs Andrius Ryliškis.

Nuo 1935 m. Varėnoje I veikė vandens matavimo stotis – vėlesnės hidrometeorologijos stoties pirmtakas. Buvusiame rusų poligone 1936 m. įsteigta Valstybinė bandymų stotis; su ja ryšius palaikė ir Salovartės gyven-tojai (iki šiol čia žinomi Bandymais vadinti laukai).

IŠ RAJONO CENTRO ISTORIJS

Dabartinio Varėnos rajono centro, buvusios Varėnos II, istorija prasižieda su Peterburgo-Varšuvos geležinkelio tiesimu; tai buvo antrasis geležinkelis Rusijos imperijoje (pirmasis – tai Peterburgas-Maskva). Vyriausioji Rusijos geležinkelių bendrovė 1858 m. gruodžio 11 d. patvirtino Lentvario-Mergežerio ruožo tiesimą; vėliau galutinis šio ruožo punktas pavadintas Varėna. 1862 metų rugsėjo 5 (ar 6) dieną į Varėną atvažiavo pirmasis traukinys; ši data laikoma Varėnos II pradžia.

Varėna II kūrėsi valstybinėje miškų, o paskui Girežerio ir varėnių – Varėnos I miestelio bei prie jo esančių kaimų (Užumelnyčio, Antakalnio, Naujaulyčio) žemėse. Ribą tarp girežeriškių ir varėnių žemių ėjo netoli buv. Miškų, dabar M. K. Čiurlionio gatvės. Iki pat 1915 m. rudens, kol Varėnoje buvo rusų valdžia, gyvenvietė oficialiai dalijosi į du padalinius – Varėnos geležinkelio stotis ir Privetkos (rus. Приветка) gyvenvietė. Rusiškuose dokumentuose Privetka vadinama įvairiai: лесная дача, застенек, поселок.

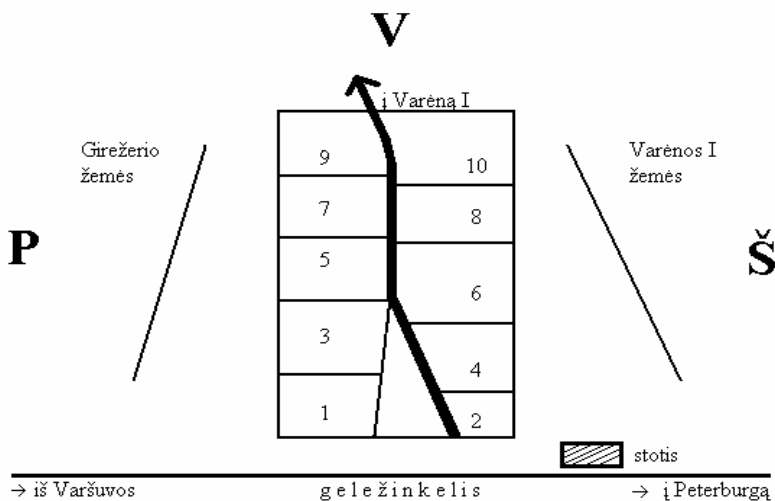
XIX a. rusų pastatytas geležinkelio stoties pastatas buvo medinis; jis stovėjo keliolika metrų toliau į Matuizų pusę nuo dabartinio stoties pastato. Dar toliau į šiaurės rytus buvo depas bei platforma garvežiams apsukti (garvežys užvažiuodavo ant apvalios platformos, o paskui vyrai su basliais ją apsukdavo į kitą pusę). Garvežiams apsisukti dabartinės profesinės mokyklos vietoje paskui buvo supilti pylimai – trikampis (vad. Treugolnikas, norint jį atskirti nuo vėliau atsiradusio Trikampio kitoje miesto pusėje). Prie geležinkelio stoties stovėjo mūrinis tinkuotas vandentiekio bokštas. Maždaug už 1,5 km nuo stoties į Mergežerio pusę buvo patvenktos Derežnos ištakos, o prie užtvankos vandeniui pumpuoti stovėjo garo katilinė su dviem kaminais bei medinis pastatas gyventi vandens siurblinės prižiūrėtojui. Mūrinis vandens siurblinės (“vodokačkos”) pastatas tebėra išlikęs. Siurblinė tiekdamo vandenį ne tik geležinkelio vandentiekio bokštui, bet ir kelioms “pompoms” (hidrantams) bei kitapus geležinkelio baltame mūriniame pastatyje buvusiai pirčiai dar XX a. 6-tame dešimtmetyje.

Varėna II ėmė sparčiau augti, kai prie Varėnos I buvo įsteigta rusų kariuomenės vasaros stovykla ir poligonas. Į geležinkelio stotį atvažiuodavo traukiniai su kareiviais, arkliais, technika, pašaru arkliams, maistu kareiviams ir t.t. Krovinių vežiojimas nuo geležinkelio iki Lagerių savo arkliais buvo papildomų pajamų šaltinis vietos gyventojams.

1890 m. balandžio 16 d. valdžia rengė varžytines Privetkos 10-ties sklypų nuomai be termino gyvenamiesiems būstams, prekybos ir pramonės įmonėms statyti. Sklypų plotas – nuo 470 iki 880 kvadratinį sieksnių. Varžytinių sąlygos atspausdintos 3 puslapių buklete. Apie varžytines Varėnos valsčiaus staršina (seniūnas) Kaziulionis 1890 03 17 paskelbė 10-čiai kaimų

bendruomenių seniūnų: Varėnos – M. Palevičiui, Druckūnų – J. Gecevičiui, Mergežerio – B. Bakšiui (Salovartės gyventojui), Bartelių – V. Jakučioniui, Babriškių – M. Šipuliauskui, Marcinkonių – A. Pugačiauskui, Žiūrų – P. Ščesnulevičiui, Perlojos – Adomui Pekarskui, Jakėnų – Mykolui Tubiniui, Giraitės – Petruui Ramšei. Pagal caro 1882 05 03 ir 1885 08 27 įsakymus varžytinėse nebuvo galima dalyvauti lenkų kilmės (t.y. vietos. – V. Č.) asmenims ir žydams, išskyrus vietos valstiečius katalikus, jeigu jie statys namus butų nuomai, tačiau be teisės valdyti sklypus. Varžytinių dalyvis privalėjo pateikti užstatą, lygų pusei jo pasiūlytos sumos.

Sklypai priklausė 3-iai Trakų girininkijai. Jie buvo abipus kelio į Varėną I, tarp geležinkelio, Girežerio ir Varėnos I valstiečių valdų, arba dabartinis miesto centras Vytauto gatvės pradžioje. Trikampis sklypas, kur dabar bažnyčia, nenuomotas (matyt, numatytas cerkvei). Visų sklypų plotas – 3 dešimtinės 129 kvadratiniai sieksniai. Varžytinės prasidėjo nuo pusės kapėikos už kvadratinį sieksnį. Paraiškų dalyvauti varžytinėse būta ir iš toliau: Dusetų, Merkinės ir kitur.

R

Dėl 800 kv. sieksnių sklypo Nr. 1 varžėsi Juozas Baublys, Timotiejaus, Antanas Leikauskas, Juozo (abu iš Mergežerio kaimo bendruomenės; J. Baublys iš Salovartės) ir Motiejus Truncė. Pirmasis pasiūlė J. Baublys – 6

rb, paskui Truncė – 7 rb, Leikauskas – 8 rb. Truncė sustojo prie 19 rb, Leikauskas – 22 rb; sklypą įsigijo J. Baublys už 23 rb (sklype Baublio pastatytas namas tebestovi ligi šiol – tai Vytauto g. Nr. 2). 470 kv. sieksnių sklypą Nr. 2 už 18 rb įsigijo A. Leikauskas, kitą 800 kv. sieksnių sklypą Nr. 3 – M. Truncė už 33 rb. Dar vieną 800 kv. sieksnių sklypą Nr. 4 už 36 rb 50 kap su metine 5 rb nuoma įsigijo Mykolas Sasnauskas. 704 kv. sieksnių sklypas Nr. 5 tik už 10 rb. atiteko Aleksandrui Sčesnulevičiui iš Žiūrų. Simonas Tamulevičius, Augustino iš Dainavos kaimo už 12 rb įsigijo 880 kv. sieksnių sklypą Nr. 6. A. Leikauskas už 6 rb dar nupirko 680 kv. sieksnių sklypą Nr. 7 (metinė nuoma 4 rb), o 570 kv. sieksnių sklypą Nr. 8 – A. Sčesnulevičius už 5 rb; sklypą Nr. 9 įsigijo irgi J. Baublys už 7 rb (plotas 800 kv. sieksnių), sklypą Nr. 10 – 825 kv. sieksnių ploto – S. Tamulevičius (metinė nuoma 5 rb). Kas 10 metų sklypų nuomos mokestis didinamas 10 %. Į sklypus pretendavę ankstesni jų nuomotojai Girša Goldšteinas, Niselis Kobylinskis ir Šmuelis Stokliskis prie varžytinių nebuvo prileisti ir savo statinius iki birželio 1 d. turėjo nusikelti, o jeigu ne, tai jie atiteks valstybės išdui; dėl Kobylinskiui priklausiusios medinės ledainės (statinys įvertintas 4 rb) skelbtos varžytinės, tačiau jos niekas nenorėjo pirkti (LVIA f. 525, ap. 1, b. 2508). Kuo sklypai toliau nuo geležinkelio, tuo jie pigesni, tačiau ir mažiau paklausūs: Nr. Nr 1-4 buvo po tris pirkėjus, Nr. Nr. 5-6 – po du, o nuo Nr. 7 – jau tik po vieną.

Ne visi išsinuomoję sklypus skubėjo juose ką nors statyti. S. Tamulevičius sklypo Nr. 6 nuomos teises 1891 07 05 perleido Varėnos stotyje gyvenusiam valstiečiui Mykolui Sasnauskui, o šis 1892 03 31 – atsargos vachmistrui Ivanui Jakovlevui. Šį sklypą ir sklypą Nr. 4 1913 m. nupirko Jurgis Valasinavičius iš Alovės (Aleksandrovo) valsčiaus Deveikiškių kaimo (LVIA f. 525, ap. 12, b. 6359). A. Sčesnulevičius sklypo Nr. 5 nuomos teises 1900 gegužės mėn. perleido Juozui Borisevičiui iš Kaniavos valsčiaus Karaviškių kaimo (rus. Королевщина, LVIA f. 525, ap. 12, b. 358).

Vėliau, 1905 metais, Privetkoje, jau Varėnos girininkijos teritorijoje, sudaryti nauji sklypai. Gyvenamieji namai juose turėjo būti pastatomi per dvejus metus! Tai sklypai nuo dabartinės Vytauto gatvės toliau į senųjų kapinių pusę (vad. Шелюговая плантация). Tačiau Vilniaus gubernijos Valstybės turtų rūmų Žemdirbystės valdyba tų sklypų projekto nebuvo patvirtinusi net 1910 m. sausio mėn. (žiūr. LVIA f. 525, ap. 14, b. 3584 – atsakymą į grupės Varėnos gelež. stoties tarnautojų 1908 06 17 prašymą).

1904 metais prie Varėnos gelež. stoties atidarytas Antonovičiaus viešbutis (LVIA f. 382, ap. 1, b. 2336).

1893 metais Varėnoje II pastatyta stačiatikių cerkvė.

Dar prieš I pasaul. karą atsirado kapinės. Antanas Česnulis (1901 - 1992) pasakojęs, kad jie, Girežerio piemenys, vieną rytą atginę karves prie

raudonųjų žilvičių dabartinių senųjų kapinių pietrytiniame kampe, pamatė geležinkelio bėgių gabalais aprėmintą kapelį. Čia buvo palaidotas geležinkelio stoties viršininko 8-metis sūnelis. Vėliau palaidota kažkokia elgetaujanti moteris, o I pasaul. karo pradžioje prilaidota žuvusių rusų kareivių. Taip toje vietoje imta laidoti ir visus vietos žmones.

Varėna II 1894 m. sujungta geležinkeliu su Alytumi, o toliau per Šeštokus – su Suvalkais. Projektuota Varėną geležinkeliu sujungti ir su Lyda; vietomis jau buvo daroma sankasa šiam geležinkeliui. Taip buvo kuriama ištisinė strateginė geležinkelio linija Rusijos imperijos vakariniame pasienyje.

1914 m. vasarą kilus Pirmajam pasauliniam karui, pro Varėnos stotį į frontą vyko rusų kariuomenės ešelonai. Štai citata iš Aleksandro A. Uspenskio knygos “Didžiajame kare Lietuva – Rytų Prūsija 1914-1915 m. Karininko atsiminimai” (Kaunas, 1935, p. 24):

“Pravažiavome Varėnos stotį. Čia visuomet užkandžiui galėdavai gauti labai skanių pyragėlių, bet dabar šioje stotyje, laukdami savo eilės išvažiuoti, stovėjo 3 kariški traukiniai, ir prie bufeto buvo sunku prisigrūsti.

Iš Varėnos pasukome į Artilerijos stotį ir toliau į Simną, kur atvykome apie 25 d. liepos.

Simno apylinkės buvo visos 27-sios divizijos koncentracijos punktas. Avangardas (105-sis pulk.) tuomet jau stovėjo Kalvarijoje, o kavalerijos dalys jau buvo pasiūstos prie vokiečių sienos.”

Varėnos gelež. stoties kryptimi 1915 m. vokiečiai puolė iš dviejų pusių – nuo Kauno ir Gardino. Rusų ir vokiečių kariuomenių mūšiai prie Merkio truko apie dvi savaites. Tada krašto gyventojai pirmą kartą pamatė lėktuvus: jais atsikridę vokiečiai apšaudė rusus Trikampyje, į šiaurę nuo gelež. stoties. Pasak žmonių, vokiečiai į Varėną atėję raunant grikius – rugsėjo pradžioje; tą patvirtina ir ano meto spaudos pranešimai.

Iš Varėnos stoties traukiniais 1915 m. vasarą nuo artėjančios kaizerio vokiečių kariuomenės į Rusiją bandė trauktis kai kurie mūsų krašto žmonės.

PRAMONĖS UŽUOMAZGOS MOLIADUGNIO APYLINKĖSE

Statyti pirmąją malūną Salovartėje prie Vardaunios upelio Vilniaus vals-tybės turtų rūmai 1860 m. liepos 8 d. leido (leidimo Nr. 7364) Varėnos miestelio valstiečiams Vladislavui ir Julijonui Poškams, Kazimiero sūnams, bei Salovartės gyventojui Martynui Sčesnulevičiui, Mateušo. Medinis malūnas grūdams malti buvo su milo vėlykla. Vėliau malūnas parduotas Merkinės valsčiaus valstiečiui Adolfui Penkevičiui (Pinkevičiui?), Mykolo. 1903 m. pavasarį vanduo nuplovė užtvanką. Statyti naują malūną vietoj sukriusio pastato panorėjo Mergežerio bendruomenės Salovartės kaimo valstietis Bernardas Bakšys (už jį prašė jo įgaliotas brolis Vincas Bakšys, Baltramiejaus). Tačiau reikėjo sutarties dėl žemės nuomos su jos savininkais, Perlojos valstiečiais. B. Bakšys tokią sutartį 12-kai metų sudarė 1903 08 25. Sutartį sudarę perlojiškiai: Vaclovas Baublys, Antanas Kalanta, Antano, Augustinas Kalanta, Kristupo, Tomas Steponavičius, Petras Jaskevičius, Vinco, Petras Stoškus, Jokūbo, Martynas Stoškus, Martyno, Petras Balionis, Andriaus, Jurgis Bižokas, Petras Tamulionis, Jono, Petronėlė Brindza, Jonas Jaskevičius, Kristupo, Pranas Jaskevičius ir Kazimieras Valentukevičius. Sutartį pasirašė Damijonas Baublys, Pranas Jaskevičius ir Bernardas Bakšys; sutartį pasirašant dalyvavo Juozas Stoškus ir Simas Smolenskaskas. Dam. Baublys galbūt laikytinas 15-uju sutarties dalyviu perlojiškiu. Sutartį patvirtino Varėnos valsčiaus seniūnas (staršina) Poškus ir raštininkas Rubanovas. Nuoma turėjo prasidėti nuo 1904 m. balandžio 23 d., baigtis 1915 04 23; nuomos mokestis metams 35 rb. Bakšiui leista statyti ne tik malūną, bet ir kitus statinius, vandenį pakelti kiek reikės, o dėl užlietų žemių pretenzijų perlojiškiai neturės. Nuomai pasibaigus, perlojiškiai išpareigojo ją pratęsti, o jeigu ne – užmokėti statinių vertę. Bakšys išpareigojo žemės savininkams miltus malti nemokamai pagal eilę. Vinco Bakšio įgaliojimą 1903 09 15 patvirtino Sankt Peterburgo notaras Romanas Mercas. Naujojo malūno statinio planą parengė Varėnos girininkijos technikas.

Apskūsti sutartį Trakų ispravnikui (apskrities policijos viršininkui) 1903 m. spalio mėn. bandė Perlojos valstietis Jonas Stoškus: atseit, malūno tvenkinys užlies daug laukų ir dalį artilerijos poligono žemės. Ispravnikas 1904 03 18 rašte Vilniaus gubernijos Statybos skyriui pažymėjo, kad Salovartės gyventojas Martynas Sčesnulevičius 1860 07 08 buvo gavęs leidimą malūnui statyti ir per 40 metų viskas buvę gerai, kaimyniniai laukai ir pievos nebuvo užlietos.

Medinio malūno projektą gubernijos Statybos skyrius išnagrinėjo ir patvirtino 1904 m. liepos 6 d.; gubernijos valdyba statyti leido liepos 9 d. 1905 m. rudenį (pvz., spalio 10 d.) malūnas dar nebuvo visiškai užbaigtas; jo statyba, atrodo, baigta 1906 m. pavasarį. Į 1908 12 24 Vilniaus guberni-

jos architekto paklausimą, ar malūnas pabaigtas, Trakų apskr. policijos valdyba 1909 01 12 raštu Nr. 7079 pranešė, kad Bakšio malūnas „visiškai įrengtas“ (LVIA f. 382, ap. 2, b. 1038).

Salovartės malūne 1920 m. užgavėtą savaitę (Užgavėnės buvo vasario 17 d.) lenkų kareiviai nužudė į Perloją nutekėjusios moliadugniškės Rasios (Reginos) Makselytės-Česnulevičienės vyrą Joną Česnulevičių. Malūne jis dirbo su sūnumi Bonifacu. Sūnus nelemtą naktį parėjęs į Perloją, o tėvas liko nakvoti. Iš Perlojos plėšikauti atsibastę lenkų kulkosvaidininkų kuopos kareiviai nužudė ir su malūnu sudegino 5 žmones: J. Česnulevičių, malūno nuomininką žydą Maušą ir dar tris vyrus. Rytą atėjęs Bonifacas rado tėvą sudegusį, pairusiais viduriais ir iškritusia širdimi.

Bakšiai malūną atstatė. Jį susprogdino ir sudegino 1944 m. liepą bėgdami vokiečiai; čia pat susprogdintas plento tiltas per Vardaunios upelį.

XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje apie Varėną garsėjo fabrikantų Jeršanskių šeima.

Varėnos I miestelio gyventojas, Trakų 2-ros gildijos laikinasis pirklys Šlioma Jeršanskis, Berkės ir jo sūnus Abramus Jeršanskis, gyvenęs Vilniuje, Užupio gatvėje, bet skaitęsis Varėnos I miestelėnu, sumanė pastatyti medžio masės fabriką. Tuodu Jeršanskiai iš vienos pusės ir ūkininkai Mykolas Palevičius, Baltraus, Petras Jakelevičius, Jono ir Antanas Gražulis, Baltraus savo ir Varėnos I ūkininkų (išvardinti 58 valstiečiai) vardu iš antros pusės 1894 m. vasario 28 d. pasirašė sutartį dėl Varėnos I kaimo bendruomenei priklausančios 1 dešimtinės žemės abipus Varėnės upės netoli būsimos fabriko išnuomojimo; žemė reikalinga užtvankai, šliuzams ir pan. Pats fabrikas bus statomas Palevičių žemėje. Varėnos bendruomenei nuomininkai privalo mokėti po 200 rb per metus, visus pinigus į priekį, pradedant nuo projektavimo fabriko, varomo vandens ir garo jėga, atidarymo; nuomos nesumokėjus, už kiekvieną praleistą terminą teks mokėti 50 rb netesybų. Jeigu po pirmo nuomos su Palevičiais termino sutartis bus pratęsta, tai 30-čiai metų už tą patį mokestį pratęsiama ir sutartis su kitais valstiečiais. Jeršanskiai turi teisę gilinti upę, imti iš nuomojamos žemės smėlį kiek panorės. Savo teises Jeršanskiai gali perleisti kam nori be kaimo bendruomenės sutikimo. Varėnos valstiečiams leidžiama nekliudomai važiuoti ir ginti gyvulius tiltu ir užtvanka, kuriuos Jeršanskiai pastatys. Sutartį patvirtino Vilniaus notaras E. Krincovas. Vilniaus miesto naudai sumokėta 26 rb rinkliavos. Valstiečių 1894 02 28 nutarimas 2-uju numeriu įrašytas į Varėnos valsčiaus valdybos knygą.

Kontraktą dėl kito žemės sklypo Jeršanskiai 1894 m. kovo 8 d. sudarė su Varėnos I ūkininkais broliais Mateušu, Simonu ir Mykolu Palevičiais, Vinco sūnumis. Šie iš jiems priklausiusios žemės Šunelio vietovėje prie Varėnės upės išnuomojo 1 dešimtinės sklypą 30-čiai metų, t.y. iki 1924 m.

kovo 8 d. imtinai. Nuomos mokestis – 60 rb metams; nuomą Jeršanskiai mokės už metus į priekį. Į 1 dešimtinės plotą įeina ir vandens užliejama žemė. Vandeniui pakelti ir panašioms reikmėms Jeršanskiai turi teisę pasiimti daugiau žemės abipus Varėnės, bet ne daugiau kaip 1 deš.; nuomojamoje žemėje jie gali statyti visus reikalingus pastatus. Jeršanskiai gali stiprinti upės krantus, iš nuomojamos žemės imdami smėlio ne tik pylimams, bet ir kitoms reikmėms tiek, kiek jo reikės; Varėnės vagą leidžiama valyti ir gilinti tiek, kiek nuomotojai panorės. Visi statiniai yra Jeršanskių nuosavybė tiek žemės nuomos laikotarpiu, tiek jam pasibaigus. Jeršanskiai turi teisę apdrausti statinius nuo ugnies, gauti draudimo kompensaciją, tačiau nuomos mokestis Palevičiams turi būti mokamas visada. Visi mokesčiai ar prievolės už statinius žemės nuomos laikotarpiu tenka Jeršanskams ir jokios atsakomybės už tai Palevičiai neprisiima. Pasibaigus šio kontrakto terminui Palevičiai įsipareigoja sudaryti naują sutartį vėl 30-čiai metų tomis pačiomis sąlygomis ir už tą pačią kainą. Jeigu pasibaigus šio kontrakto terminui Palevičiai per mėnesį jo neatnaujins, tai Jeršanskiai turi teisę reikalauti iš jų užmokėti visą sumą už fabriką ir kitus statinius pagal vertę, nustatytą po du pasirinktų abiejų pusių vertintojų ir pastarųjų pasirinkto penkto vertintojo. Jeigu Palevičiai vengs pasirinkti turto vertintojus, tai Jeršanskiai turi teisę per teismą išieškoti ne tik visą sumą, bet ir 1 tūkst rublių netesybų, o visas turtas be jokių apribojimų vis tiek lieka Jeršanskių žinioje. Palevičiai privalo duoti kelią per jiems priklausančią žemę ir kiemą privažiuoti ir prieiti prie fabriko statinių. Jeigu pasibaigus antram nuomos terminui šalys nesusitars dėl tolesnės nuomos, tai Palevičiai turi teisę reikalauti per vienerius metus nukelti visus statinius ir grąžinti žemę. Šioje sutartyje numatytas visas teises ir pareigas Jeršanskiai savo nuožiūra, neklausdami Palevičių sutikimo, gali perleisti kitiems asmenims; Jeršanskiai gali priimti kitus kompanionus. Visus mokesčius už žemę nuomos laikotarpiu privalo mokėti Palevičiai; jeigu nemokės, tai Jeršanskiai turi teisę sumokėti juos nuomos mokesčio sąskaita. Sutartis su visais įsipareigojimais privaloma visiems abiejų pusių teisių pėrėmėjams ir paveldėtojams. “Šią sutartį mes saugosime šventai ir jos nesulaūžysime” (“Договор сей хранить нам свято и ненарушимо”). Jeigu nuomos mokestis nebus sumokėtas nuo nustatytos dienos per 3 mėnesius, tai nuomininkai privalės sumokėti Palevičiams 60 rb netesybų. Sutartį 1894 03 11 patvirtino tas pats Vilniaus notaras Erastas Krincovas.

Prašymą leisti pastatyti Varėnoje medžio masės fabriką Vilniaus gubernijos valdybos Statybos skyriui Jeršanskiai padavė 1894 m. balandžio 26 d. (už juos parašė kitas miestelėnas žydas). Prašymas adresuotas, kaip anuomet dažniausiai būdavo, pačiam Rusijos carui Aleksandrui III: “Всепресветлейший, Державнейший, Великий Государь Император Александр Александрович, Самодержец Всероссийский, Государь

Всемилоостивейший!” (“Visų Šviesiausiasis, Valdingiausiasis, Didysis Valdove Imperatoriau Aleksandrai Aleksandrovičiau, Visos Rusijos Monarche, Maloningiausiasis Valdove!“).

Policijai neprieštaravus dėl fabriko statybos, Vilniaus gubernijos valdyba 1894 m. gegužės 21 d. nutarimu Nr. 59 fabriko projektą pripažino techniškai parengtą patenkinamai. Nutarimą turėjo patvirtinti gubernatorius. Baigę statybą, Jeršanskiai privalėjo apie tai pranešti gubernijos valdybai, kurios technikas įvertintų atliktų darbų kokybę. Viskas patvirtinta gubernijos Statybos skyriaus 1894 05 25 nutarimu Nr. 386 ir su juo birželio 7 d. supažindinti Jeršanskiai.

Fabrikas pastatytas gana greitai: 1895 m. vasario 8 d. Jeršanskiai pranešė gubernijos valdybai apie statybos pabaigą ir prašė potvarkio leisti fabriką atidaryti. Tačiau gubernijos architektas Polozovas tik 1895 08 17 gubernijos valdybai pateikė rugpjūčio 13 d. aktą apie fabriką: Polozovas su Trakų apskr. ispravniku Baranovu fabriką apžiūrėjo, pripažino jį pastatytą pagal patvirtintą projektą kokybiškai ir paleisti fabriką kliūčių nėra, tik dėl vandens trūkumo ir silpnos tėkmės įrengta viena turbina vietoj projekte numatytų dviejų. Statybos skyrius aktą patvirtino 1895 08 23 (nutarimas Nr. 612, LVIA f.382, ap. 1, b. 1553).

Vilniuje gyvenęs Abramus Jeršanskis 1900 m. gruodžio 19 d. prašė gubernijos valdybos duoti jam Statybos skyriaus nutarimo apie leidimą atidaryti fabriką kopiją. Kam? Matyt, dėl kitų fabriko statybos.

Šlioma ir Abramus Jeršanskiai iš Varėnos I žydo žemdirbio Joselio Gdaliao Kagano 1898 m. nusipirko 1 dešimtinės sklypą. 1899 m. gruodžio 20 d. sutartimi Šlioma ir Abramus sklypą 12-kai metų išnuomojo Šliomos Jeršanskio sūnams Joseliui ir Ickei bei Giršai Perelšteiniui (sutartį 1899 12 23 patvirtino Vilniaus notaras A. Iljašenka). Tai sklypas Merkio kilpoje žemiau Antakalnio kaimo, kur vėliau gyveno Muraškų šeima. G. Perelšteinas, J. ir I. Jeršanskiai Vilniaus gubernijos Statybos skyriui 1900 m. balandžio mėn. pateikė medinio 2-jų aukštų maistinio krakmolo ir klijų fabriko statybos išnuomotame sklype projektą (G. Perelšteinas ir Joselis Jeršanskis gyveno Vilniuje). Fabriką turėjo varyti garo lokomobilis. Fabrikas pastatytas greitai: 1900 m. gruodžio 21 d. surašytas jo užbaigimo aktas. Pašalinus nežymius trūkumus, gubernijos Statybos skyrius gruodžio 26 d. leido fabrikui veikti. Su Statybos skyriaus nutarimu fabriko savininkai supažindinti 1901 02 28 (LVIA f. 382, ap. 1, b. 2077). Atrodo, kad iš Š. ir A. Jeršanskių fabriką greitai perėmė pirklys Orelis Lipšicas.

Joselis Jeršanskis, Šliomos 1910 m. rugpjūčio 10 d. prašė Vilniaus gubernijos Statybos skyriaus leidimo vietoj jam priklausiusio malūno (мукомольной мельницы) netoli Varėnos miestelio statyti vandens varomą krakmolo gamyklą. Tai vad. Girežerio fabrikas. Jau buvo 2-jų aukštų medi-

nis ir 1-no aukšto iš dalies mūrinis pastatai. Dar buvo 2 mediniai vienaaukščiai namai ir 3 mediniai vienaaukščiai sandėliai. Statybos skyrius projektą patvirtino ir statyti gamyklą leido 1910 08 31 protokolu Nr. 214. Garo katilei įrengti reikėjo kito specialaus leidimo ir kad “gamyklos užtvankos patvenktas vanduo neapsemėtų aukščiau esančių malūnų ir gamyklų, kaimyninių laukų, dirvų, pievų, kelių bei brastų ir kad visiškai įrengta gamykla pradėtų veikti ne anksčiau, kai ją apžiūrės Statybos skyriaus technikas, dalyvaujant vietos policijai”. Toks buvo gubernijos Statybos skyriaus 1910 m. rugsėjo 16 d. raštas Nr. 1337; su juo J. Jeršanskis susipažinęs ir pasirašęs rugsėjo 24 d. (LVIA f. 382, ap. 2, b. 2301). Tačiau fabriko plane yra vienas netikslumas: vaizduojama, kad fabriko teritorija ribojasi tik su Girežerio kaimo žemėmis, o Mitrauka visiškai neminima.

Kažkuriam Jeršanskiui priklausė ir prie Derėžnyčios upelio netoli Moliadugnio stovėjęs kartono masės fabrikas. Gaila, archyvuose nepavyko rasti apie jį jokios medžiagos: kada fabrikas pastatytas, koks buvo jo pajėgumas ir pan. Medžiai fabrikui būdavo atplukdomi Merkiu. Upėje buvo lieptas, prie kurio medžius sulaikydavo, o paskui, užkabinę grandines, arkliais išvilkdavo į krantą ir vilkdavo iki fabriko. Jame dirbo ne tik Moliadugnio žmonės; pavyzdžiui, iki 1905 m. čia dirbo girežeriškis Petras Ščesnulevičius, Simo.

Iš Jeršanskių statydintų 4-rių fabriků 3 sunyko per I pasaul. karą. Išliko tik didžiausias, mūrinis prie Varėnės upės Senojoje Varėnoje. Paskutinis fabriko valdytojas Dovydas (Dovidkė) Jeršanskis su šeima per pirmąją bolševikų okupaciją buvo ištremtas į Tarybų Sąjungos gilumą. Fabriko pastate kurį laiką veikė miltų malūnas, paskui medžio apdirbimo įmonė... Po Atgimimo iš Kazachstano, Pavlodaro miesto, į Lietuvą grįžęs Dovydo sūnus fabriko pastatą atgavo.

Statyti plytų degimo krosnį Varėnos I miestelyje savo žemėje Vlniaus gubernijos Statybos skyriaus 1893 m. birželio 2 d. prašė Jonas Puodys, Kristupo. Prašymą už Puodį rašęs Vidžių miestelėnas Dovydas Morduchovičius. Rašyta blanke su spausdinta vinjete; kreipimasis į carą toks pat, kaip Š. ir A. Jeršanskių 1894 m. prašyme, visas atspausdintas didžiosiomis raidėmis.

Statybos skyrius J. Puodžio prašymą svarstė 1893 08 09 ir patvirtino rugpjūčio 10 d. protokolu: policija kliūčių statybai nerado, projektas parengtas patenkinamai. Šalia turėjo būti antra, kalkių degimo, krosnis. 300 pūdų talpos kalkių degimo krosnis pastatyta 1895 m., 20 tūkst. plytų talpos plytų degimo krosnis – 1896 m. 1897 03 24 surašytas įmonės priėmimo aktas, o balandžio 29 d. abiem krosnims leista veikti (LVIA f. 382, ap. 1, b. 1502).

Girežerio valstietis Petras Ščesnulevičius, Motiejaus (ar Mateušo? rus. Матвеевич) 1894 m. vasario 22 d. prašė Vilniaus gubernijos Statybos sky-

riaus leidimo statyti įmones muilui virti be taukų lydymo ir tepalui vežimų ratams iš naftos su kanifolija gaminti; įmonės stovėtų nuosavoje, pagal iliustraciją skirtoje žemėje Girežeryje. Abu statiniai būtų mediniai. Prašymą rašė Trakų miestelėnas Šlioma Ilionskis, Sčesnulevičius tik pasirašęs.

Policija kliūčių statybai nematė. Vilniaus gubernijos valdybos Medicinos skyriaus Patariamoji įstaiga (Совещательное Присутствие Врачебного Отделения) 1894 05 20 nutarė leisti statyti tas įmones, nes jos bus toli nuo upės ir gyvenamųjų namų, smėlėtoje žemėje; tačiau pastatai turėjo būti aptverti ne žemesne kaip sieksnio aukščio tvora, be jokių vartų, išskyrus pagrindinius, ir kad visos atliekos, kurių nebus galima utilizuoti vietoje, būtų išvežtos į policijos nurodytas vietas, be to, prieš leidžiant Sčesnulevičiui statybą, paimiti jo parašą dėl visų nurodytų sąlygų vykdymo, kad nebūtų užterštas oras ir dirvožemis, dėl ko fabriką tektų uždaryti. Gubernijos Statybos skyrius fabriko projektą patvirtino 1894 05 31; yra visi įmonių brėžiniai. Nutarimą pasirašė vicegubernatoriaus pareigas einantis pareigūnas, gubernijos inžinierius ir gubernijos architektas.

Muilo ir tepalo viryklose turėjo būti po du katilus, iš kurių vienas atsarginis. Įmonėlių statyba vyko lėtai, nors Sčesnulevičius jau 1897 04 25 prašė gubernijos Statybos skyriaus atsiųsti techniką: atseit, abu fabrikėliai pastatyti. Tačiau Statybos skyriaus jaunesnysis architektas Soninas 1903 02 12 su Trakų apskr. 4-to stano pristavu Čistovskiu apžiūrėjo statybą ir konstatavo, kad pastatytas tik pastatas ratų tepalui virti, o muilui jo visai nėra; yra rūšys gatavam tepalui laikyti, tad tepalo fabriką galima atidaryti. Dėl pasikeitusių aplinkybių statyti muilo viryklą P. Sčesnulevičius galutinai atsisakė 1903 m. spalio 4 d. (už jį pasirašė Varėnos II žydas Šolomas Linickis, LVIA f. 382, ap. 1, b. 1559). Ar bent kiek tepalo vežimams Girežeryje buvo išvirta, žinių nėra.

Kopelis Magadovskis, Judelio 1897 m. prašė gubernijos Statybos skyriaus leidimo Varėnos miestelio pakraštyje, iš kaimo bendruomenės nuomamoje žemėje, pastatyti vieno aukšto pastatą kokliams ir kitiems gaminiams iš molio daryti. Gaminiai bus glazūruojami ir išdegami. Molio maišyklę ir molio pjaustytuvą suks arkliai.

Fabriko pastatas iš medžio ir mūro buvo pastatytas, tačiau 1903 m. vasario 12 d. Statybos skyriaus jaunesnysis architektas savo akte pažymėjo, kad, nepašalinus jo nurodytų trūkumų, fabriko atidaryti negalima – jis nepatikimas gaisro ir sanitarinių požūriais. Trūkumai 1905 m. sausio-kovo mėnesiais dar nebuvo pašalinti, o pagal 1906 m. lapkričio mėn. žinias fabrikas jau nebeegzistavo: jo pastate dar 1905 m. įrengtos kareivinės (LVIA f. 382, ap. 1, b. 1783).

Dar daugiau buvo planuotų, tačiau neįgyvendintų įmonių statybų.

Vincas Bakšys iš Salovartės 1900 m. balandžio 23 d. su Zervynų kaimo valstiečiais (20 žmonių) sudarė sutartį dėl žemės nuomos – abiejų Ūlos upės krantų žemiau geležinkelio tilto už 2 km nuo kaimo – medžio masės fabrikui statyti. Sutartis sudaryta 12-kai metų: nuo 1901 01 01 iki 1913 01 01 už 100 rb mokestį metams. Bakšys įsipareigojo po 12 metų pratęsti nuomą antrą ir trečią kartą; tam iš valstiečių, kieno žemėje bus pastatytas statinys, mokės dar 7 rb per metus, o kieno rėžiu eis kelias – po 5 rb; didžiausias sklypas nuomojamoje žemėje priklausė Edvardui Makselei, Domininko. Zervyniškiai įsipareigojo upės ir žemės toje vietoje kitiems nenuomoti; jei po 12 metų sutarties nenorės pratęsti, tai Bakšiui sumokės už statinių ir mašinų vertę. Kaimas praleis upę Bakšiui plukdomus medžius. Smėlį jis galės imti iš nuomojamo ruožo. Darbininkus ir pastotes samdys daugiausia iš Zervynų kaimo.

1900 m. gegužės mėn. V. Bakšys padavė prašymą Vilniaus gubernijos Statybos skyriui (Bakšio reikalais rūpinosi jo įgaliotinis Kopelis Magadovskis, mažaraštis, bet, matyt, apsukresnis žydas). Miško pramonininkų ir plukdytojų vardu Statybos skyriui liepos 24 d. pasiskundė pirkliai I. Rabinovičius ir Jankelis Šeimanas: atseit, fabrikas su užtvanka, šliuzais ir pylimais bus didelė ir nuostolinga kliūtis miško pirkliams. Tačiau Lydos apskrities ispravnikas 1900 08 18 pritarė V. Bakšio norui. Buvo numatytas medinis fabriko pastatas. Gubernijos Statybos skyrius 1900 09 12 leido fabriką statyti su sąlyga, kad plovimo vandenys ir atliekos nebūtų nuleidžiami į upę ir kad fabrikas laikytųsi kitų sanitarinių reikalavimų. Gavęs leidimą statyti fabriką, V. Bakšys jo net nepradėjo ir 1905 m. spalio 10 d. sumanymo oficialiai atsisakė (LVIA f. 382, ap. 1, b. 2059).

Tas pats K. Magadovskis 1910 m. gegužės 3 d. prašė leidimo statyti Varėnos I miestelyje lėntpjūvę ir malūną. Įmonės projektą Vilniaus gubernijos Statybos skyrius apsvartė ir pripažino tinkamu liepos 16 d. Fabrikas turėjo būti varomas garu. Tačiau fabriko statyba net 1913 m. vasario 28 d. dar nebuvo pradėta (LVIA f. 382, ap. 2, b. 2248). O paskui kilo karas...

Varėnis Domininkas Kaziulionis, Mykolo norėjo statyti medžio masės fabriką prie Ūlos upės vad. Pirmuosiuose Žiūruose. Reikalus tvarkė Kaziulionio įgaliotinis, Vilniuje gyvenęs Abramus Jeršanskis.

Žemės nuomos sutartis 30-čiai metų sudaryta 1900 m. balandžio 24 d. Įgalioti kaimo susirinkimo, Žiūrams atstovavo Juozas Pigaga, Martyno ir Mykolas Sčesnulevičius, Mykolo. Kaziulionis gali imti žemės, kiek pylimams jos reikės, gali gilinti upės vagą; valstiečiai įsipareigojo duoti kelią per savo žemę. Kaziulionio pastatyti statiniai nuomos laiku ir jai pasibaigus yra jo nuosavybė. Nuomos mokestis – 300 rb metams, nuo fabriko atidarymo kasmet mokamas į priekį. Pasibaigus 30 metų nuomai, Žiūrų gyventojai ar jų palikuonys privalo sudaryti kitą sutartį tokiam pat laikotarpiui, nedi-

dindami nuomos mokesčio. Jeigu praėjus antram nuomos terminui šalys nesusitars, nuomininkas privalės nusikelti visus pastatus ir kt. ne greičiau kaip per dvejus metus. Nuomininkas negali trukdyti Žiūrų gyventojams upėje ir užtvankoje gaudyti žuvis. Jeigu per 10 metų nuo sutarties pasirašymo fabrikas nebus pastatytas, tai sutartis nustoja galios.

Pagal projektą medienai malti fabrike turėjo būti įrengta 90 AJ turbina. Leidimą statyti fabriką D. Kaziulionis gavo 1900 m., tačiau nei 1901 04, nei 1902 11, nei 1903 09, nei 1905 01 statybos darbai dar nebuvo pradėti. Anot Trakų apskr. policijos valdybos 1905 m. vasario 15 d. rašto, Kaziulionis net medžiagos statybai nebuvo paruošęs (LVIA f. 382, ap. 1, b. 2060).

Statyti lentpjūvę Mitraukoje Vilniaus gubernijos Statybos skyriaus 1908 m. kovo 1 d. prašė pirkliai Ilja Mileris, Abramo ir Judelis Solčanskis, Abramo. Lentpjūvės projektui Statybos skyrius pritarė 1908 m. kovo 5 d. protokolu Nr. 261. Įmonei statyti 1 dešimtinę žemės 12-kai metų išnuomojo valstiečiai Karolis ir Bernardas Zapolskai, Baltramiejus ir Kajetonas Korkučiai, Bonifacas Palevičius ir Raulas Miškinis. Nuomos sutartį 1908 03 18 protokolu patvirtino Varėnos pristavas, dalyvaujant kviestiniams liudytojams Karoliui Zapolskui ir Ivanui Vinokurovui. Būsimasis fabrikas stovės 40 sieksnių nuo plento, 15 sieksnių nuo Merkio upės; artimiausias statinys – areštinė – už 24 sieksnių; gaisro atveju fabrikas negali kelti jokio pavojaus kitiems statiniams. Už beraščius K. Zapolską ir I. Vinokurovą pasirašęs Baltramiejus Korkutis. Pristavas kovo 29 d. dar kartą patvirtino, kad būsimasis fabrikas nekels jokio pavojaus kitų namų savininkų statiniams. To, kas buvo išdėstyta pristavo rašte, teisingumą patvirtino: Mitraukos kaimo valstiečiai – Bernardas Zapolskas, Benedikto, Kajetonas Korkutis, Mykolo (už juos ir save pasirašė Baltarmiejus Korkutis ir Domininkas Zapolskas), Varėnos miestelio valstiečiai – Danielius Oškutis (Ошковский), Jonas, Vaclovas Goštautas, Marceliaus; už juos, beraščius, ir save pasirašė Aleksandras Oškutis ir Juozas Lenkevičius; už neraštingą Mitraukos kaimo valstietį I. Vinokurovą, Osipo pasirašė kažkoks Volungevičius.

Pagal projektą lentpjūvėje turėjo būti dvigubas apvalus pjūklas, kaban-
tis pjūklas, pjovimo staklės, apipjovimo pjūklas, obliavimo staklės, dvej-
os medžio tekinimo staklės, šampas, lokomobilis (LVIA f. 382, ap. 2, b. 1669). Deja, lentpjūvę Mitraukoje nebuvo pastatyta. Vėliau I. Mileris lent-
pjūvę pastatydino Varėnoje II.

KAIMAS XX A. PRADŽIOJE. I PASAULINIS KARAS

Carinės Rusijos valdymo laikais Moliadugnis ilgus dešimtmečius priklausė Trakų apskrities Varėnos valsčiui. Pagal Vilniaus gubernijos 1905 m. statistinį aprašymą Trakų apskrities Varėnos valsčiui priklausė 10 kaimo seniūnijų: Babriškių, Bartelių, Giraitės, Druckūnų, Žiūrų, Marcinkonių, Mergežerio, Perlojos, Varėnos ir Jakėnų.

Archyvuose nėra žinių apie mūsų kraštą ir pagal 1907 m. rusų valdžios rengtą gyventojų bei žemėvaldos surašymą. Baudžiavą 1861 m. panaikinus, dalis dvarų žemių atiduotos valstiečiams (vad. skirtinė žemė). Pasiremsime dviem XX a. pradžios rusų leidiniais apie Vilniaus gubernijos žemėvaldą – “Виленская губерния. Полный список населенных мест со статистическими данными о каждом поселении, составленный по официальным сведениям И. И. Гошкевичем”, Вильна, 1905 (“Vilniaus gubernija. Gyvenamųjų vietų pilnas sąrašas su statistiniais duomenimis apie kiekvieną gyvenvietę. I. I. Goškevičiaus sudarytas pagal oficialius duomenis”) ir “Виленский временник. Книга III-я. Крестьянское землевладение Виленской губернии”, В., 1909 (“Vilniaus metraštis. Knyga III. Vilniaus gubernijos valstiečių žemėvalda”).

Pirmajame leidinyje Moliadugnis (Молядugno) aprašomas tarsi du atskiri vienetai: pirmasis – Jeršanskio medžio masės fabrikas prie Derėžnyčios su 1 dešimtaine žemės ir 6 gyventojais (3 vyrai ir 3 moterys), antrasis – kaimas su 565 deš. žemės ir 102 gyventojais (51 vyras ir 51 moteris); atstumas iki apskrities centro – Trakų – 61 varstas.

Girėžeryje buvo 137 gyventojai (70 vyrų ir 67 moterys), o žemės plotas nurodytas klaidingai – vos 55 deš. Tai dar kartą patvirtina, jog ne visada galima pasitikėti net oficialiais šaltiniais.

1909 metų leidinyje remtasi 1907 m. surašymo duomenimis. Kiemų: Moliadugnyje 5, Girėžeryje 6. Tačiau jau yra ir faktiškai pasidalijusių kiemų – šeimų skaičius: Moliadugnyje 12, Girėžeryje 17. Žmonių iš viso: Moliadugnyje 91, Girėžeryje 111, vyrų – 45 ir 51, moterų – 46 ir 60. Iš jų uždarbiavo kitur: moliadugniškių 21, girėžeriškių 29, o ūkiuose nuolat gyveno atitinkamai 70 ir 82. Žemės (skirtinės) buvo: Moliadugnyje 520,68 deš., Girėžeryje 483,35 deš. Moliadugnyje buvo 11 arklių, 33 galvijai ir 57 smulkūs gyvuliai, Girėžeryje – 13 arklių, 43 galvijai ir 69 smulkūs gyvuliai; pastarieji, matyt, yra avys ir kiaulės.

Moliadugnyje vienam ūkiui vidutiniškai teko: skaičiuojant pagal kiemus ~ 104 deš., pagal šeimas ~ 48,3 deš. (520 : 5 ir 520 : 12). Girėžeryje vienam kiemui teko ~ 80,5 deš., o vienai šeimai ~ 28,4 deš. žemės; taigi vienam šeimos ūkiui Girėžeryje teko maždaug trečdaliu mažiau žemės, negu Moliadugnyje. Nors Girėžeryje žemės buvo mažiau, o ir žemė Molia-

dugnyje, ypač pamerkių lankos, buvo šiek tiek gerėlesnė, tačiau Girežeryje ūkių, šeimų ir apskritai gyventojų jau XVIII a. pabaigoje ir visą XIX a. bei XX a. pradžioje buvo daugiau. Laikyta daugiau arklų ir kitų gyvulių.

Palyginę Moliadugnio vyrų skaičių pagal 1857-1858 m. reviziją ir 1905 m. bei 1907 m. būklę matome, kad jis per kelis dešimtmečius po baudžiavos panaikinimo gerokai išaugęs – nuo 19 iki 51 ar 45. Apskritai pobaudžiaviniai kaimai gyventojų skaičiumi iki XX a. pradžios gerokai ūgtelėjo (maždaug 35-45 %), nors tiek XIX a. pabaigoje, tiek XX a. pradžioje būta emigracijos iš šių kaimų į Jungtines Amerikos Valstijas, išvykų gyventi į miestus ir kt. Padaugėjus šeimų ir sumažėjus ūkiams dėl jų skaldymo, mažiems ūkeliams jau buvo sunku išmaitinti visus gyventojus. Tai buvo smarkiai jaučiama ir XX a. tarpukario laikotarpiu. Norėdami sugriebti skatiką, mūsų žmonės buvo priversti imtis pašalinių uždarbių: sezoninių darbų prie geležinkelio (daugiausia mergežeriškiai ir girežeriškiai), darbų miškuose, medžių pervežimo su arkliais, uždarbių įmonėlėse ir t.t.

LVIA f. 1205, ap. 1, b. 2 yra dokumentas, kaip teisę į žemę gavo moliadugniškis Jokūbas Makselė, Juozo.

Teisę į 34 deš. 1800 kv. sieksnių sklypą (valdą) kaimo valstiečių sueiga patvirtino 1910 m. lapkričio 14 d. Sueigoje dalyvavo 10 iš 13-kos namų savininkų: be paties J. Makselės – Antanas Miliauskas, Baltramiejus Makselė, Vladislovas Naujalis, Pranas Makselė, Kazimieras Makselė, Juozas Miškinis, Jonas Miškinis, kaimo seniūnas Adomas Miliauskas, Tomo (vieno sueigos dalyvio pavardės dokumente trūksta). Už visus neraštingus kaimynus rusiškai pasirašė Jonas Miškinis ir Adomas Miliauskas. Teisė patvirtinta Jokūbo Makselės prašymu, remiantis 1910 m. birželio 14 d. įstatymo str. 52, kad Makselei sklypas priklauso nuosavybės teisėmis. Visiškai jo nuosavybės sklypas perėjo, ūkio žemę pasidalinus su mirusiu broliu Benediktu Maksele; sklypas pažymėtas Moliadugnio kaimo iliustraciniame sąraše. Sklypas (valda) susideda iš 28 rėžių (sklypelių): sodybinio sklypo, iš vienos pusės besiribojančio su Baltramiejaus Makselės, Antano sodyba, iš kitos pusės – su Jono Miškinio, Polikarpo sodyba; sodybinio sklypo plotas – 700 kv. sieksnių; toliau: 10 rėžių ariamos žemės ir dar 6 tokios pat žemės rėžiai “Dadotkuose” – iš viso 33 deš. 800 kv. sieksnių; pievų – 11 rėžių (Varėlanėje, Giraitėje, Vidutinėje ir kitur) arba 1 deš. 300 kv. sieksnių. Jokūbo Makselės žemės iš dviejų pusių ribojasi su Baltramiejaus Makselės ir Jono Miškinio žemėmis, iš trečios – su Merkiu, o iš ketvirtos pusės – su Bronislavos Makselės (Makselytės ar Makselienės) ir Jono Miškinio žeme. Be to, prašytojas turi teisę naudotis kaimo bendro naudojimo plotais (smėlynais, Plaušinio ežeru, Derėžnyčia, upių pakrantėmis ir kt.) bei ganyklomis.

Moliadugnio kaimo sueigos nutarimą Varėnos valsčiaus seniūnas, dalyvaujant trims kviestiniams liudininkams – Kaziui Makselei, Jono, Jonui

Miškiniai ir Adomai Miliauskai – patvirtino 1910 11 21 ir įrašė į valsčiaus kaimų sueigų nutarimų knygą 79-uoju numeriu, o lapkričio 26 d. pateikė tvirtinti Trakų apskrities 3 nuovados zemstvos viršininkui; pastarasis Mergežerio kaimo bendruomenės Moliadugnio kaimo valstiečių sueigos nutarimą patvirtino gruodžio 22 d. Su šiuo nutarimu J. Makselė supažindintas 1911 m. sausio 11 d., dalyvaujant Mykolui, Kazimierui ir Baltramiejui Makselėms bei Juozui Miškiniai; už juos pasirašė Jonas Miškinis ir Adomas Miliauskas. Yra ir neva Jokūbo Makselės parašas, tačiau supažindinimo lape, kad Trakų apskr. pareigūno nutarimas įsigalioja nuo 1911 m. kovo 10 d., už beraštį Jokūbą Makselę kovo 14 d. pasirašęs jo žentas Julius Dvareckas.

Kalbama Jokūbo Makselės žemės valda – tai žemė, kuri paskui priklausė jo anūkui, dukters Teklės ir Juliaus Dvarecko sūnui Vincui; vėliau ją 16 metų dirbo Antanas Česnulis. Tik iš vienos pusės jos rėžiai ribojosi jau ne su Jono Miškinio, o jo jaunesniojo brolio Vinco Miškinio žeme.

Jonas Miškinis, Polikarpo mirė 1911 m. Našlė Ona Baublytė-Miškinienė (vad. Karpamartė), kilusi iš Perlojos, liko su keturiais vaikais: Petru (g. 1900 m.), Jonu (g. 1903 m.), Juliumi (g. 1906 m.) ir tais metais gimusiu Polikarpu. Valsčiaus valdžia našlei paskyrė visuomeninį globėją – Simą Ščesnulevičių iš Girežerio. Globėjais būdavo skiriami autoritetingesni kaimiečiai, ne kokie girtuokliai. Tačiau vargu ką toks globėjas galėjo padėti. O. Miškinienė mirė 1945 m.

Prisiminkime kai ką iš senųjų Moliadugnio gyventojų, gimusių XIX a. ir išvykusių gyventi kitur ar atvykusių į Moliadugnį dažniausiai per vedybas. Dar XIX a. užkuriom į Mitrauką nuėjo vienas Miškinis, o iš Girežerio atėjo Julius Dvareckas (1861 - 1939) ir Vladas Naujalis. Miškinio Polikarpo dvi dukterys nutekėjo taip: Marė – į Užumelnyčį už Jakelevičiaus, Malvina (g. 1887 m.) – 1918 m. į Girežerį už našlio Cipro Naujalia; Uršulė Miškinytė, Juozo (Polikarpo brolio), Ievos Korpienės sesuo, ištėkėjo už Gražulio į Varėnos I Antakalnį; šiųdviejų seserų motina buvo iš to paties Antakalnio kilusi Vėlyvytė; Ievos vyras Jonas Korpys (Karpavičius, Karpis) buvo iš Mergežerio (jų gyvenimo datos: Ieva – 1885 - 1962 03 05, Jonas – 1855 - 1925). Viena Makselytė, Mykolo Makselės (Mikučio) sesuo nutekėjo į Pavainikius (Jono Parapinavičiaus motina). Gyventi į Moliadugnį iš kažkur atsikėlė Mikas Stelmokas (1882 - 1945); jo žmona Katrė Vaitkevičiūtė-Stelmokienė (1889 - 1960) buvo mergežeriškė. Į Perloją (kairiakrantę) už Jono Česnulevičiaus ištėkėjo Teklės Makselytės-Dvareckienės sesuo Rasia (Regina); Teklės antra sesuo Ieva nuėjo į Varėnos I Lagerius (Glūko kaimą) už Gardžiulio. Baltraus Makselės, Antano seserys ištėkėjo taip: Petrė ir Lucė (Liucija) į Varėnos I Užumelnyčį už Poškų – Petrė už vad. Kibildžio, Lucė – už Mitušiu vadinto našlio, trečia už Miškinio į Mergežerį, ketvirta už

Pekarsko į Perloją. Žinoma, panašaus žmonių judėjimo būta daugiau; iš sodžiaus kitur persikėlė keli Miliauskai.

Vykstant I pasauliniam karui, kuriame dalyvavo Rusijos imperija, kariuomenės reikalams buvo rekvizuojami gyventojų gyvuliai. Trakų apskrityje buvo 5 rekvizicijų punktai: Varėna, Alytus (dešiniakrantis), Kaišiadorys, Rūdiškės ir Žasliai. Į rekvizicijos komisijas valdžia rekomendavo dvarininkus: Varėnos valsčiuje – Pavardaunio dvarininką Vsevolodą Lvovą, Nedzingėje – Nedzingės dvarininką Joną Žilinską, Merkinėje komisijai vadovavo Makniūnų dvarininkas Karlas Muiželis ir pan. Visai rekvizicijai apskrityje vadovavo apskrities bajorų maršalka Korovajevas. Į vagonus 1915 m. pavasarį turėjo būti pakrauta rekvizuotų galvijų: kovo 1 d. Varėnos stotyje – 180, kovo 8 d. Marcinkonyse – 180, Valkininkų gelež. stotyje gyvulių numatyta krauti kovo 15 d. Vilniaus gubernatoriaus Veriovkino 1915 m. sausio mėn. nurodymu kiekvienam galvijui turėjo būti paruošta 4,5 pūdo šieno; pusanro pūdo galima sušerti iki pakrovimo, o 3 pūdus būtina pakrauti į vagonus. Kiekvienas galvijas privalėjo turėti įdaga ir žymeklį su nurodytu gyvulio svoriu. Veikiančiajai armijai rekvizuotus galvijas turėjo lydėti laisvai samdomi palydovai – vienas žmogus trims vagonams (LVIA f.539, ap. 1, b. 509). Veisliniai galvijai nebuvo rekvizuojami, tačiau Varėnos valsčiuje tokių nebuvo.

Anot Varėnos valsčiaus staršinos (seniūno) Tamulevičiaus 1915 03 03 raporto Trakų apskr. 3 nuovados zemstvos viršininkui, senesnių kaip dveji metai galvijų buvo: Mergežeryje – 70 galvų, Moliadugnyje – 26, Girežeryje – 20, Salovartėje – 44. Iš to skaičiaus rekvizavimui tiko tik penktadalys, nes kiti galvijai dėl pašarų trūkumo buvo liesi ir skersti mėsai netiko (LVIA f. 1205, ap. 1, b. 87).

1915 m. birželio 9-15 d.d. surengtas galvijų, arklių ir kitų gyvulių surašymas; Trakų žemėtvarkos komisijos įgaliotiniu gyvulių surašymui Varėnos valsčiuje paskirtas dvarininkas V. Lvovas. Vilniaus gubernatoriaus potvarkiu gyvulių supirkimas ir išvežimas už gubernijos ribų uždraustas; draudimo pažeidėjams grėsė bauda iki 3000 rb arba iki 3 mėn. kalėjimo ar tvirtovės. Varėnos ir Mergežerio kaimo bendruomenių gyvuliai Varėnos valsčiaus valdyboje surašyti birželio 9 d. (LVIA f. 539, ap. 1, b. 510).

Varėnos valsčiuje iš 1457 valstiečių ir kitų smulkių savininkų po vieną karvę turėjo 656; po 1 karvę laikė dar 28 privatūs savininkai (iš 45). Iš viso valsčiuje surašyta: 2422 karvės, 27 buliai, 4 jaučiai, 1427 arkliai, 5471 avis ir 1995 kiaulės.

1915 m. birželio 13-14 d.d. pranešimus, kad karo reikmėms bus rekvizuoti jų arkliai, pakinktai ir vežimai, gavo: Moliadugnyje – Adomas Miliauskas ir Jeršanskio vietininkas fabrike Leiba Šulcas, Girežeryje – Simonas Sčesnulevičius ir Jonas Dvareckas, moliadugniškio Juliaus Dvarecko

brolis. Kad gavę pranešimus, už S. Ščesnulevičių ir J. Dvarecką, kaip neraštingus, pasirašė A. Miliauskas; jis pasirašęs ir už L. Šulčą. Ar arkliai ir kitas inventorius buvo rekvizuoti, žinių nėra. Iš viso Varėnos valsčiuje 1915 m. birželio 13-23 d.d. buvo įteikti 25 tokie pranešimai (LVIA f. 1205, ap. 1, b. 82).

Vykstant karui ir 1915 m vasarą arėjant kaizerio vokiečiams, iš Moliaudugio į Rusiją traukėsi bent dvi šeimos: Jono Korpio šeima pasiekė Minską, o Vladas Naujalis su šeima atsidūrė net Tomske Vakarų Sibire. Namo Naujalis grįžo tik 1923 m. pavasarį; V. Naujaliai duktė Marė Miškinienė pasakojo, kad grįžęs tėvas prie trobos pasodino alyvų krūmelį; tos alyvos žaliavo kelis dešimtmečius. Pasak Marės, kai Sibire buvo Kolčako valdžia, žmonės ten gerai gyveno. Marė sodžiuje bene geriausiai mokėjo rusiškai. Paskutinė kaimo mokytoja Bronė Abramavičiūtė (ištekėjusi Varanavičienė) nesidrovėdavo nueiti pas paprastą moteriškę pasikonsultuoti. Iš Rusijos grįžęs Vladas Naujalis paruošė medžiagą naujai pirkiai. Tačiau dukrai Marceli tekant į Varėną II už Gustavo Brodskio, atidavė tuos raštus kaip kraitį.

Į Rusiją išvyko ir dingo be žinios Antano Miliausko sūnus Juozas. Savotiškomis karo aukomis tenka laikyti dar du šio Miliausko (Antanioko) sūnus – Joną ir Augustą. Jie 1919 metais savo kieme po beržais krapštė kažkokią bombą ar granatą ir buvo jos sudraskyti. Išgirdę apie įvykį, pasižiūrėti atėjo girežeriškiai Ant. Česnulis su draugeliu. Lietuvių karininkas šėrė Antaniokui bizūnu: “Ar tai tu nematei, kuo tavo vaikai užsiima?” Bet ką tėvas?! Žmogus jau ir taip kaip nesavam kailyje... (Antanas Miliauskas buvo sušveplas ir savo jauniausiąjį sūnelį šaukdavo: “Špetruk! Špetruk!” Žmonės nusiklausė, ir Petruvi visam gyvenimui prigijo Špetruko pravardė. Tačiau Antanas Miliauskas pasižymėjo ir kitu dalyku: tai jis pirmas pervaziavo iki šiol kartais naudojamu keliu nuo kaimo link Kamšos; ligtol važiuota per varyklas link Plaušinio, o paskui kreiptasi į dešinę. Kol nebuvo kamšos per Nendruraisto pelkę, į Girežerį ir toliau važinėta iš pradžių Mergežerio keliu, o paskui suktą pro Nendruraisto pietvakarių galą.)

Visos Merkio pakrantės, kaimo laukai ir miškai buvo išrausti rusų apkašais ir tranšėjomis; juos, nors ir apaugusius mišku bei krūmais, nesunku atpažinti iki šiol. Rusų kareiviai į apkasus buvo susitempę kluonų ir kitų pastatų duris, kitas statinių dalis. Rimti rusų ir vokiečių mūšiai prie Merkio truko apie dvi savaites. Rusų verčiami, kai kurie moliadugniškiai laikinai buvo pasitraukę į Pauosupę (girežeriškiai – į Pauosupę ir Kašėtas prie Ūlos).

Atėję vokiečiai gale Nendruraisto, prie Platuko, įrengė taikinius – lentinus skydus artilerijos pratyboms. Šaudyta iš už kelių kilometrų nuo Derėžnyčios kalno, iš tos vietos, kur dabar yra Varėnos veterinarijos ligoninė. Miškai anuomet nebuvo taip suaugę, todėl per žiūronus taikiniai buvo matomi. Patrankų sviediniai skriejo viršum Girežerio kaimo.

Prie Derėžnyčios netoli Moliadugnio stovėjęs kartono masės fabrikas nugriuvo 1915 m. vasarą. Pasak Petro Miškinio (1900 - 1967), buvo taip: trys pusberniai – jis, Antanioko Jonas ir Vyburkos (Adomo Miliausko) Jonas sekmadienį susiruošė į Varėną I, į Antakalnį. Eidami pastebėjo, kad be priežiūros palikto fabriko užtvankos pralaida užsikimšusi ir vandens jau sulig krantu; kažkuris basa koja prarėžė per krantą griovelį vandeniui nutekėti, ir berniokai nuėjo. Ties Pečiūniške perbridę Merkį, pusberniai su pažįstamais varėniais valandą kitą žaidė, sukurtime lauže šaudė šovinius, kai išgirdo didžiulį ūžesį, lyg kažką griūvant. Parskubėję berniokai rado Moliadugnio fabriką sugriautą, o tvenkinį išbėgusį į Merkį. Girežerio fabrikas sudegė 1916 m.

Į Ameriką ieškoti geresnio gyvenimo XX a. pradžioje buvo išvykę ir vėl grįžo namo Juozas Miliauskas (1885 - 1947), Mikas Stelmokas, Vincas Miškinis, Polikarpo (1881 - 1955). V. Miškinis Amerikoje vedė žmoną Elena, ten jiems 1906 m. gimė duktė Marė Miškinytė-Tamulienė; iš Amerikos Miškiniai grįžo 1908 m. Buvo Amerikoje Julius Dvareckas. Amerikoje pasiliko Antanas Makselė, Antano, Baltraus brolis, Juliaus Dvarecko duktė ir gal dar kas nors. XX a. apie 4-to dešimtmečio pradžią į Ameriką išvyko M. Stelmoko sūnus Juozas.

LIETUVOS NEPRIKLAUSOMYBĖS KOVŲ LAIKOTARPIS

Atgimstančios Lietuvos metais, kaizerio vokiečių okupantams traukiantis namo, mūsų krašto neaplenkė rusų bolševikų kariniai daliniai. Varėnos apylinkėse yra buvę jų susidūrimų su jaunute Lietuvos kariuomene. 1919 m. pavasarį Varėnos-Vilniaus-Ukmergės bare veikė bolševikų vad. Lietuvių šaulių divizija (buvusi Pskovo divizija; Vilnių bolševikai užėmė 1919 01 05, nekludomai žygiuodami paskui besitraukiančius vokiečius). Varėnoje I 1918-1919 metais veikė probolševikiškas revoliucinis komitetas. 1920 metų liepos mėnesį pro Varėną II palei geležinkelį link Varšuvos traukė Gajos Gajaus (Gaiko Bžiškiano) vadovaujama Tarybų Rusijos kavalerija. Prastai atrodę tie kavaleristai: balnakilpės iš virvių padarytos, raiteliai apsiavę vyžomis arba viena koja apauta vienokiu batu, kita kitokiu... “Ar dar toli Varšuva?”, – paklausę sutiktą vietinį žmogų. Išgirdę, kad iki Varšuvos dar daugiau kaip 300 varstų, – matį matį, sušers arkliai ir pirmyn...

G. Gajos 3 korpuso kavaleristai priklausė bolševikų karvedžio Michailo Tuchačevskio vadovaujamam Vakarų frontui. Varėna dukart minima Tuchačevskio darbe “Žygis Vyslos link”; veiklą sudaro paskaitos, 1923 m. vasario 7-10 d.d. skaitytos Raudonosios armijos karo akademijos papildomajam kursui Maskvoje. Būsimasis maršalas rašo:

“Liepos 12-osios įsakyme 4-oji armija gauna užduotį liepos 17-tą dieną išeiti į Varėnos rajoną (schema Nr. 9); 15-oji ir 3-oji armijos gauna įsakymą tuo pat metu užimti liniją Žirmūnai-Lyda” (cituojama pagal lenkišką vertimą “*Pochód za Wisłę*” – priedą prie J. Pilsudskio rinktinių raštų “*Pisma zbiorowe*”, *W-wa*, 1937, t. VII, p. 192). Varėna dar pažymėta schemoje p. 191.

Nuo 1919 m. balandžio prasidėjo Lietuvos ir Lenkijos kariuomenių susidūrimai. Lietuvos kariuomenė su lenkais pirmą kartą susitiko balandžio pabaigoje būtent ties Varėna, kai lenkai vijo bolševikus nuo Gardino-Vilniaus geležinkelio. Balandžio 19-21 d.d. lenkai užėmė Vilnių, išstūmę iš jo bolševikus. Pastarųjų kariuomenė, laikiusi frontą prieš lietuvius linijoje Perloja-Daugai-Pivašiūnai-Aukštadvaris iki Neries, atsidūrė kritiškoje būklėje. Balandžio 26 d. bolševikai pasitraukė iš Perlojos, Babriškių, Aukštadvario ir pro Vievį, persikėlę per Nerį, pasitraukė link Maišiagalos (žiūr. knygą: Kazys Ališauskas, “Kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės 1918-1920”, t. I, Čikaga, 1972, knygos II dalis – “Kovos su bolševikais”). Pagal prancūzų karinės misijos Lietuvoje viršininko pulkininko Rebulio (*Reboul*) 1919 m. birželio 18 d. raportą Pabaltijos komisijai Paryžiaus taikos konferencijoje buvo nustatyta laikina lietuvių-lenkų demarkacinė linija; Vilnius ir Gardinas palikti Lenkijai, geležinkelis Gardinas-Vilnius-Daugpilis irgi Lenkijai. Demarklinija ties Varėna ėjo už 5 km į vakarus nuo geležinkelio, t.y.

Merkiu, tačiau ta demarkacinė linija vietomis niekada nebuvo įgyvendinta. Po mėnesio, liepos 18 d., nustatyta II laikina demarkacinė linija – vadina- moji Fošo linija pagal prancūzų maršalo Fošo (*Foch*) planą. Ji išvesta jau ne 5-kių, o 12-kos kilometrų atstumu į šiaurės vakarus nuo geležinkelio Gardi- nas-Vilnius-Daugpilis. Dar buvo Fošo 1919 07 26 demarkacinė linija. Lini- jas nustatinėjo Paryžiaus taikos konferencijos Aukščiausioji Taryba, Lietu- vos atstovams nedalyvaujant ir lenkams įtaigaujant (žiūr.: Antanas Rukša, “Kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės”, t. II – “Lietuvių-lenkų santykiai ir kovų pradžia”, Cleveland, 1981, knygos II dalis – “Kovos su lenkais ligi 1920 m. liepos 1 d.”). Lenkai šių demarkacinių linijų nepaisė ir puldinėjo lietuvius.

Varėna kone visada minima Lietuvos kariuomenės veikimo 1919-1920 metais apžvalgose.

Per I pasaulinį karą vokiečiai okupavo visą Lenkijos dalį, iki tol pri- klausiusią Rusijai. Iš Magdeburgo kalėjimo 1918 m. pabaigoje išėjęs lenkų politinis ir karinis veikėjas Juzefas Pilsudskis, neblogas konspiratorius, ėmė burti ginkluotų savo šalininkų legionus ir plėsti Lenkų karinę organizaciją (*POW – Polska Organizacja Wojskowa*). POW savo veiklą 1919 m. prad- žioje plėtojo ne tik vokiečių okupuotoje Šiaurės Lenkijoje, bet pasiekė ir Lietuvą. Varėnos vardas pirmą kartą minimas POW 1919 m. sausio 28 d. komunikate: “*Wojska bolszewickie zajęli Koszedary, Orany itd.*” (“Bolše- vikų kariuomenė užėmė Kaišiadoris, Varėną ir t.t.”; cituota pagal Stasio Zaskevičiaus rašinį “Pro patria!” žurnale “Mūsų žinynas”, t. 15, 1928, Nr. 45, p. 202).

Žurnale “Karys”, 1929 m. Nr. 31 (rubrika “Pažymėtini įvykiai prieš 10 metų – 1919 metų rugpjūčio mėnuo”), rašoma, kad 1919 m. rugpjūčio 11 d. į Varėną atvyko lenkų maršalas J. Pilsudskis (tikslumo dėlei, tuomet dar tik “valstybės viršininkas”, maršalas nuo 1920 03 19). Prakalboje čia buvu- siems lenkų kareiviams jis pareiškęs, kad iš užimtų vietų nesitrauksias... O tuo metu lenkai buvo užgrobę geroką Lietuvos plotą į šiaurės vakarus nuo Varėnos – jų rankose buvo net Butrimonys už Alytaus ir Stakliškės. Tačiau nė viename to meto Vilniaus ir Kauno lietuviškame ar lenkiškame laikrašty- je nėra jokios užuominos apie Pilsudskio buvimą Varėnoje. Nekalbama apie tai 1933-1938 m. leistuose Pilsudskio raštų tomuose. Netgi tritomėje J. Pil- sudskio kalendorinėje biografijoje (*Wacław Jędrzejewicz, Janusz Cisek, “Kalendarium życia Józefa Piłsudskiego”, t. I-III, Warszawa, 1998*) rugpjū- čio 11-ji nutyliama. Šio darbo t. II p.120-121 pažymėta, ką Pilsudskis nuvei- kęs rugpjūčio 8 ir rugpjūčio 12 d.d. Inspektuoti savo kariuomenės į Vilnių atvykęs rugpjūčio 1 d., Pilsudskis 08 04 išvyko į Lydą, 08 06 vėl grįžo į Vilnių, 08 07 lankėsi Švenčionėliuose, Smurgainyse. Iš kokio šaltinio paim- ta “Kario” žinutė, neaišku, galbūt pasiremta lietuvių karinės žvalgybos pra-

nešimu. Pilsudskis Varėnoje trumpam galėjo stabtelėti, traukiniu važiuodamas į Varšuvą, į rugpjūčio 12 d. įvykusį susitikimą su Lenkijos premjeru I. Paderevskiu; susitikimas buvo atidėtas iš rugpjūčio 6 d.

Beje, Varėna minima ankstesniame J. Pilsudskio dokumente – 1919 m. gegužės 4 d. laiške Ignacui Paderevskui (*Józef Pilsudski, "Pisma zbiorowe", t. V, 1937, p. 80-85*). Ministras pirmininkas Paderevskis tuomet buvo taikos konferencijoje Paryžiuje. Pilsudskis jam rašė apie politinę padėtį Lenkijoje po to, kai balandžio mėn. buvo užgrobtas Vilnius. Laiške apžvelgiami Lenkijos ir Lietuvos Tarybos santykiai, išdėstoma Pilsudskio pozicija – dideli apetitai dėl Lietuvos teritorijos: jis norėtų savo naguose turėti Alytų, Stakliškes, Žiežmarius, Širvintas...

Užgrobtose Lietuvos vietovėse lenkai laikė savo įgulas. Anot laikraščių "Kariškių žodis" (1919 08 14 Nr. 13) ir "Lietuva" (1919 08 15 Nr. 178), Varėnoje buvusi viena pėstininkų kuopa, Merkinėje raitelių eskadronas ir 40 pėstininkų, Dauguose 160 raitelių ir 40 pėstininkų, po 40 pėstininkų buvo Butrimonyse ir Stakliškėse, nors pagal vad. Fošo demarkacijos liniją šios vietovės (be Varėnos II) turėjo atitekti Lietuvai.

Lietuvos karių kautynėms su lenkų kariuomene Varėnos apylinkėse ypatingi buvo 1920-ieji metai. Liepos 16 d. lietuviai užėmė Varėnos geležinkelio stotį (liepos 15 d. buvo užėmę Vilnių, kurį lietuviams užleido bolševikai, kai Gajaus kavalristai puolė lenkus). Rugpjūčio 25 d. Lietuvos kariuomenė užėmė Marcinkonių-Varėnos-Valkininkų geležinkelio liniją, Senuosius Trakus, Lentvarį (A. Rukšos knygos III dalis – "Okupuotų Lietuvos plotų atgavimas 1920 m. liepos ir rugpjūčio mėnesiais").

Varėnoje buvusią Lietuvos kariuomenę 1920 m. rugsėjo 30 d. pradėjo pulti lenkai; puolė iš Marcinkonių. Tądien lenkų raiteliai išvarė lietuvių karius iš Zervynų ir Žiūrų. Tačiau spalio 1 d. lietuviai pasistūmėjo atgal ir atsiėmė Žiūrus, o spalio 2 d., puolę geležinkelį, išvaikė lenkų užtvarą iš Zervynų pusotės. Deja, spalio 3 d. lenkai puolė Perlojos ir Varėnos kryptimi (apie tų dienų kovas plačiai aprašoma A. Rukšos knygos "Kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės" t. III – "Kovos su lenkais 1920-1923", Cleveland, 1982, knygos V dalis – "Želigovskiada", skirsnis "Kovos dėl Varėnos geležinkelio mazgo"). Spalio 3 d. Varėnos stotį lenkai atėmė iš lietuvių. Lietuviai tą dieną Varėnoje neteko šarvuoto traukinio "Gediminas". Lenkų puolamas šarvuotis, buvęs Trikampyje, negalėjo manevruoti, nes tokie Molotokai (tėvas – iešmininkas, o sūnus – traukinių formuotojas) perkėlė iešmus, be to, ant bėgių buvo apverstas prekinis vagonas (pagal kitus šaltinius, kelias buvo užverstas malkomis; greičiausiai buvo apverstas vagonas su malkomis). Tik du lėkštvaoniai (platformos) su prancūziškomis patrankomis ir haubicomis buvo prikabinoti prie bazės ir pasitraukė į Valkininkus, o spalio 8 d. atvyko į Vilnių. Lenkams, jų 205 pėstininkų pulkui, teko du kul-

kosvaidžių vagonai, vienas artilerijos lėkštvasionis ir vienas lėkštvasionis su geležinkelio įrankiais; lenkų grobis dar buvo du pabūklai, 16 sunkiųjų kulkosvaidžių ir kito turto. Nukauti du lietuvių kulkosvaidininkai. Nė vienas šarvuotasis įgulos narys gyvas lenkams nepateko, išliko sveiki visi karininkai. Atsitraukdami lietuviai išardė ir maskavo geležinkelį Varėnos-Valkininkų tarpustoty. “Gediminas”, važiuodamas iš Varėnos į Valkininkus, nugriuvo, ir lenkams prireikė 12-kos valandų, kol garvežį ir vagonus vėl užkėlė ant bėgių.

Tiesa, kitą dieną lietuviai gelež. stotį buvo atsiėmę, bet spalio 5 d. lenkai vėl ją užgrobė. Taip Varėna II 19-kai metų atiteko Lenkijai. Varėnos užgrobimą įtvirtino pagal slaptą J. Pilsudskio įsakymą spalio 8 d. prasidėjęs generolo Liucjano Želigovskio veržimasis į Lietuvą, sulaužant 1920 m. spalio 7 d. pasirašytą Lietuvos ir Lenkijos Suvalkų taikos sutartį. Želigovskio divizija per Nemuną persikėlė ties Druskininkais.

Varėnoje veikė Lietuvos kariuomenės 1 pėstininkų Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino pulkas. Spalio pradžioje į pagalbą atėjo iš Suvalkų fronto pasiųstas 3 pėstininkų DLK Vytauto pulkas

Kovos prie Varėnos II gana plačiai aprašytos. Be K. Ališausko ir A. Rukšos knygų, apie tas kovas dar galima pasiskaityti straipsnyje “Kovoje su lenkais 1920 m. dėl Varėnos geležinkelio mazgo” žurnalo “Karys” 1938 m. Nr. 34 (tik šiame straipsnyje bjauriai išdaryti mūsų krašto vietovardžiai), Vinco Tiknio “Varėnos kautynės atsiminimai” leidinyje “Karo archyvas”, t. IX, K., 1938, p. 234-238, “Gedimino” traukinio vado Juozo Kraucevičiaus “Iš atsiminimų apie šarvuoto traukinio veiksmus 1920 m.” knygoje “Karo technikos dalių dvidešimtmetis 1919-1939”, K., p. 295-301, knygoje “Savanorių žygiai”, I, V., 1991, p. 46-47.

Be šarvuotasis “Gediminas” prie Varėnos buvo ir daugiau Lietuvos karo pajėgų aukų. Žurnalo “Trimitas” 1934 m. Nr. 30 str. “Iš karių gyvenimo (Lietuvos karo aviacijai 15 metų)” rašoma:

“...Pirmoji žuvusi mūsų aviacijos auka yra nuo lenko kulkos av. ltn. Kumpis. Jis su av. ltn. Pranckevičium lėkė bombarduoti mūsų pakliuvusio lenkams “Gedimino” šarvuotasis, tačiau jo neradęs Varėnos stotyje išmetė bombas, buvo sužeistas į galvą ir turėjo nusileisti. Abu pateko nelaisvėn. Av. ltn. Kumpis tuojau mirė. Jis palaidotas Šiaulių kapuose. Av. ltn. Pranckevičius būdamas lenkų nelaisvėje įgavo džiovą ir taip pat vėliau mirė.

Už nuopelnus kautynėse apdovanoti Vyčio kryžiumi: a. a. ltn. Kumpis, mjr. Šenbergas, kpt. Jakštys ir a. a. ltn. Pranckevičius.”

Aviacijos leitenantas Juozas Kumpis su žvalgu vyresn. leitenantu J. Pranckevičiumi 1920 m. spalio 4 d. iš tikrųjų bombardavo lenkus. Priversti nusileisti priešo pusėje. J. Kumpis spalio 10 d. mirė Marcinkonyse. Kūną lenkai lietuviams perdavė Babriškėse. Lakūno lavonas su garbės sargyba

nuvežtas į Kauną, o paskui į gimtuosius Šiaulius. J. Prancevičius išvežtas į Vadovicių stovyklą Krokuvos krašte. Prabuvęs ten ilgiau kaip pusę metų, susirgo. Grįžo į Lietuvą ir mirė 1926 03 25.

I pėstininkų DLK Gedimino pulke tarnavęs atsargos majoras dr. V. Kanauka 1938 m. rašė („Karys“, Nr. 35 – „Karo gydytojo atsiminimai“):

“1920 met. rugpjūčio ir rugsėjo mėn., užėmus anksčiau okupuotą Daugų ir Varėnos rajoną, pulke siautė dizenterijos epidemija. Antkrytį paliko lenkų kareiviai, taip pat bolševikai, vydami lenkus per Valkininkus, Varėną, Merkinę Gardino kryptimi. Nors ir daugelis sirgo, bet mirusių buvo maža ir epidemija praėjo be ypatingų nuostolių.”

1920 m. rugsėjo-spalio 5 d. kautynės su lenkais Varėnos-Perlojos-Nedzingės-Babriškių-Vazgirdonių-Jakėnų-Matuizų bare lietuviams nebuvo sėkmingos: nepavyko lenkų nustumti už Ūlos, prarasta Varėnos geležinkelio stotis, „Gediminas“. Nors spalio 4 d. į Suvalkus atvykusi Tautų Sąjungos kontrolės komisija pareikalavo nutraukti karo veiksmus Varėnos apylinkėse ir paskelbti paliaubas nuo spalio 6 d. 10 val. ryto, tačiau iš to nieko gero neišėjo. Lenkai nepaisė I pasaul. karo laimėtojų sugalvotos abipus demarkacinės linijos nustatytos neutralios juostos (zonos). Juostoje, buvusioje 1919-1923 metais, nei Lietuva, nei Lenkija neturėjo teisės laikyti kariuomenių. Tačiau lenkai terorizavo Varėnos apylinkių kaimus (kairiajame Merkio krante į tą juostą įėjo Moliadugnis su Girežeriu, Žiūrai, Trakiškiai..., dešiniajame – Varėna I, Salovartė, Perloja...). Tautų Sąjungos Taryba 1923 02 03 rekomendavo Lietuvai ir Lenkijai neutraliąją zoną pasidalinti. Lenkija rekomendaciją priėmė, nes norėjo, kad jai būtų pripažintos užgrobtos Lietuvos sritys, o to meto demarkacinė linija taptų pastovia Lenkijos ir Lietuvos siena. Lietuvos vyriausybė 1923 m. vasario 10 d. pasiuntė Tautų Sąjungai protestą ir siūlymą Lietuvos-Lenkijos bylą perduoti Neutraliam Tarptautiniam Teismui. Tačiau Tautų Sąjungos Taryba bylos neperdavė. Lenkija ėmė ruošti neutraliąją zoną vienašališkai užimti. Ypač ruošiasi Rūdiškių-Valkininkų-Varėnos ruože: lenkams rūpėjo išlaikyti Gardino-Vilniaus geležinkelį. Vasario 15 d. 6 val. ryto lenkai pradėjo pulti lietuvių sargybas Pakmenės, Karpiškių, Kalėnų ir kituose kaimuose. Susišaudymai vyko iki vasario 23 d. imtinai. Buvo žuvusių ir paimtų į nelaisvę (žiūr. A. Rukšos knygos „Kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės“ t. III – „Kovos su lenkais 1920-1923“). Demarkacinė linija galutinai nusistovėjo nuo 1923 m. kovo 15 d.: tą dieną Ambasadorių konferencija pripažino Lenkijos rytų sienas, užgrobtą Vilniaus kraštą ir demarkacijos liniją su Lietuva.

Ilgą Lietuvos ir Lenkijos ginčą dėl Vilniaus ir Vilniaus krašto dokumentuose, kai kalbama apie demarkacijos liniją, Moliadugnis minimas ne kartą. 1920 m. spalio 7 d. Suvalkų sutarties tarp Lietuvos ir Lenkijos str. I apie demarkacijos liniją, be kita ko, rašoma: „... toliau tiesia linija ligi

Skroblio upelio įtakos Merkio upėn; toliau Merkio upe ligi Derežnicos upelio įtakos į ją, paliekant Salavarčių kaimą lietuvių pusėj, o Maledubno – lenkų pusėj; toliau Derežnicos upeliu, perkertant Vilniaus-Varėnos geležinkelį maždaug du kilometru į šiaurės rytus nuo Varėnos stoties; toliau keliu per Bartelius, Kiučius, Naujadvarį, Eišiškę, Paditvę...” (cituota pagal leidinį “Lietuvos sutartys su svetimomis valstybėmis”, K., 1930, t. 1, 1919-1929). Tekste daugelis vietovardžių išdarkyta, Barčiai dar vadinami Barteliais, kaip senuosiuose lenkiškai ar rusiškai rašytuose dokumentuose. Taigi pagal Suvalkų sutartimi nustatytą demarkliniją Mitrauka, Matuizos, Valkininkai ir kt. gyvenvietės turėjo likti Lietuvai, o Moliadugnis su Varėna II – Lenkijai.

Lietuvos Respublikos Užsienio reikalų ministerijos prancūzų kalba išleistame diplomatinį dokumentų rinkinyje “*Conflit Polono-Lithuanien. Question de Vilna 1918-1924*”, K., 1924 (“Lenkijos ir Lietuvos konfliktas. Vilniaus klausimas 1818-1924”) skelbiamas Tautų Sąjungos Tarybos pirmininko P. Himanso (*Hymans*) pranešimas, 1923 04 21 pateiktas Tarybai apie jos 1923 02 03 nurodymo dėl demarkacinės linijos nustatymo neutraliojoje zonoje įvykdymą (dokumentas Nr. 146). Priedo prie šio dokumento – “Santrauka susirašinėjimo tarp Tautų Sąjungos ir Lenkijos ir Lietuvos vyriausybių po Tarybos 1923 m. vasario mėn. nurodymo pateikimo” – skirsnyje B. rašoma:

“Lenkijos vyriausybė keliose telegramose, ypač po vasario 23-osios, pareiškė, kad ginkluotoms policijos pajėgoms buvo duotos griežčiausios instrukcijos vykdyti nurodymą, siekiant užtikrinti šiame nurodyme nustatytų ribų laikymąsi. Šiame kreipimesi p. Askenazis įspėjo, kad jis buvo pradėjęs įvesti lenkų valdymą sekančiose gyvenvietėse: Moliadugnyje, Girežeryje, Mitraukoje, Barteliuose, Kukliuose, Valkininkų geležinkelio stotyje, Pučkornėse, Vaitakarčmyje, Klepočiuose. Taip pat Merkio kairiajame krante nuo Mitraukos iki Bartelių...” (“... *Qu’ il avait été procédé à l’établissement de l’administration polonaise dans les localités suivants: Moledubno, Girazery, Dmitrowka, Bortele, Kukle, gare d’Olkieniki, Puzskarnia, Vojtowo, Klepacze. De meme, sur la rive gauche de la Meretchanka, depuis Dmitrowka jusqu’a Bortele...*” – p. 359). Tame pat skirsnyje toliau rašoma, jog Askenazis “... pareiškia, kita vertus, kad, pradėdama įsitvirtinti išilgai 16 kilometrų linijos tarp Suvalkų ir Vilniaus, lenkų administracija įsikūrė kairiajame Merkio krante, kuris sudaro natūralią demarkacijos liniją, užimdama Perlojos, Moliadugnio, Mitraukos, Smalninkų ir Dokupio gyvenvietes” (“*Il déclare, d’autre part, que, procédant à l’occupation sur une longueur de 16 kilomètres, entre les zones de Souvalki et de Vilna, l’administration polonaise s’est établie sur la rive gauche de Meretchanka, qui forme une ligne de démarcation naturelle, occupant les localités de Przelaje, Moledubno, Dmitrowka, Smolniki et Dokupis*” – p. 360). (Dokupis – matyt,

Duobupis, upelis, įtekantis į Merkį ties Molių kaimu; 16 kilometrų – tokio pločio buvo neutrali juosta abipus demarkacinės linijos; Šimonas Askenazis – žydas, Lenkijos delegacijos prie Tautų Sąjungos vadovas 1920-1923 m.)

Nepriklausomybės kovų mūšiai su lenkais prie Varėnos susilaukė šio tokio atspindžio net grožinėje literatūroje. Kai Vilnių ir didelę Rytų Lietuvos dalį užgrobė Želigovskio kariuomenė, į tai savo kūryba reagavo didysis dainius Maironis. Eilėraštyje “Želigovskiui Vilnių pagrobus” (pirmą kartą išspausdintame 1921 m. pradžioje) skaitome:

Pavojui motina tėvynė,
Ateina audra iš pietų!
Tai lenkas, išgama tautų,
Mums neša pančius ir žudynę,
Dvarų ieškodams prarastų.

.....
Petys į petį už tėvynę!
Nuo Palangos lig Varėnos,
Sulaukę puotos kruvinos,
Kaip mūsų proseniai ją gynė,
Taip ginsme sūnūs šios dienos!

Prie Varėnos kovėsi 1933 m. išleisto Antano Vienuolio romano “Viešnia iš šiaurės” vienas pagrindinių veikėjų, Amerikos lietuvis aviacijos leitenantas Vytautas Audenis. Knygoje, kur pasakojama apie karininko mylimąją, jau su mirtimi besivaduojančią, tačiau dar klausančią gretimoje salėje skambinamos “Traviatos” muzikos sinjoriną Aldoną, rašoma:

“O kaip jis norėjo, kad dabar ateitų kas nors ir sutrukdytų profesorių, sutrukdytų jį ir kad išblaškytų tą klaikią muziką. Jis prisiminė sau, kai ties Varėna padangėse lenkų šrapneliai ir kulkos zvimbė pro ausis ir, regėjos, tuojau sunaikins jį ir su aeroplanu; ir tada jam taip pat buvo klaiku ir norėjo si, kad kas nors sulaukytų tą baisią kanonadą kaip dabar šitą muziką.”

Varėnos vardą aptinkame nepriklausomos Lietuvos kūrimosi laikotarpio publicistikoje. Pavyzdžiui, lietuvių literatūros klasikas Juozas Tumas-Vaižgantas straipsnyje “Šaulių būrio reikšmė Vilniui” (“Trimito” 1920 m. Nr. 10) rašo:

“Jau mes Vilniuje įsitaisėme. Jau jis ima darytis centras viso mūsų valstybės ir dvasios gyvenimo. Ir štai, mes girdime lenkus ateinant į Varėną, ją užimant ir planuojant tolimesnį žygį mūsų sostinės link. Kam jiems Vilnius šiame jų kare su bolševikais? Jie turi jau Gardiną, Lydą sau atsiremti...” (žiūr. “Vaižganto raštai”, t. III – “Publicistika”, I dalis – Kaunas-Vilnius, 1922, p. 124).

Varėna minima ir anos nepriklausomos Lietuvos kariuomenės žygio dainoje “Raitelio daina”. Jos žodžiai – M. Dangūno, muzika Juozo Strolios.

Dainos tekstą ir natas žiūr. leidiniuose: J. Strolia, “23 žygio dainos”, K., 1933, p. 24 ir rinkinėlyje “Lietuvių karių dainos”, V., 1989, p. 32-33. Tik 1989 m. rinkinėlyje praleistas vienas, šiandien nebeaktualus, dainos posmas. Štai du pirmieji dainos posmai pagal 1989 m. rinkinį:

Ko sužvengei, ristas žirge,
Ko nerimsti, ką junti?
Gal kovos bijai, drauguži,
Piktas priešas gal arti?

Na, sparčiau kovos bičiuli,
Vilniun kelias mums tiesus:
Pro Varėną ar pro Vievį,
Pro senuosius mūs Trakus.

Ketureilių paskutiniosios dvi eilutės pakartojamos. Dar po II pasaul. karo, ypač įdomi naktigonėn ar šiaip iš ganiavos, dainą traukė ir Moliadugnio bernai. Tačiau dainavo ne pagal J. Strolia melodiją, o pagal rusų pilietinio karo Tolimųjų Rytų bolševikų partizanų ir karių dainos “По долинам и по взгорьям” (liet. išversta “Per pakalnes ir per slėnius”) melodiją. Nežinia kieno ji parnešta iš Rusijos. Su Lietuva melodija dar tiek turi bendro, kad rusišką dainą traukė lietuvių karvedžio Jeronimo Uborevičiaus (1896 - 1937) 1922 metais į Vladivostoką vesti bolševikų Amūro armijos kariai ir partizanai.

Atsikūrusi jauna Lietuvos valstybė prieš lenkų invaziją bandė kovoti išvien su gudais (baltarusiais); nuo 1919 m. kelerius metus Lietuvoje buvo Gudų reikalų ministerija. Lietuva stengėsi sutrukdyti Želigovskio sukurtos vad. Vidurinės Lietuvos – Vilniaus seimo rinkimus 1922 metų pradžioje. Planuoti ginkluoti veiksmai Vilniuje ir Gardino apylinkėse. Pagal Lietuvos generalinio štabo planą sukilimas buvo numatytas 1922 m. kovą; sukilimą turėjo paremti Lietuva ir Vokietija. Sukilimui koordinuoti Lietuvos teritorijoje buvo sudarytos keturios grupės. Pirmosios štabas buvo Kaune, jam buvo pavaldžios gudų pagrindinės organizacijos Vilniaus krašte. Antrosios ir trečiosios grupių štabai įsikūrė Utenoje ir Varėnoje I; jie savo veiklą turėjo išplėsti Breslaujos ir Ašmenos apskrityse. Ketvirtoji grupė iš Merkinės turėjo vadovauti veiksams Gardine, Lydoje, Balstogėje, Bielske, Volkovyske ir Suvalkuose. Keli šimtai gudų partizanų jau veikė Gardino apylinkėse. Šaulių partizanų būriai buvo susiorganizavę dešimtyse kaimų lenkų okupuotame Vilniaus krašte ir neutralioje juostoje. Tačiau lenkai užbėgo planams už akių. Tariamai rinkimai į Vilniaus seimą įvyko 1922 m. sausio

Registracijos lapas 25

Vardas Vincas
 Prie vardas Julijus
 Pavardė Dvareckas
 Priešba R. B. Talibovas
 Tautybė Lietuvių
 Rašyti gimęs 1880 m. Perlojo vals.
 Miesto, mokytojas L. C. Kuchin
 Kokių tarnavęs karininku 10 metų
 Specialybė Mūsų Darbininkas
 Kokius turi dokumentus Ložio

Antraštas Molekulinis Perlojo vals.
 Kas rekomendavo V. Dvareckas

Tarnavęs: + + +

IV grupės Vadas
 Vys. daktaras

Variai {

Susisąsijimas.

1922 m. spalio mėn. 1 d. Aš pildau Vincas
 Dvareckas pastojau savanarui į šaulių
 Sąjungos ir grupės šlaik tame kad nesigai-
 lidamas įgyti ir gyvas tes darbuotis naudai
 savo tėvams ir labdarininkams išgelbėti kr-
 tynių - baldų ir žmonių iš lenkų okupacijos
 tame kad sąjūninkai pildyti visus
 uždavimus ant manęs pareigas priėmė ir
 užtikrinu savanarui šiuo laiku.

Man planeta kad, už neušlaikymo pas-
 lojimų, nagų, patikėjimų, kienienas ndays
 Sąjungos šis laukidimas sulig savo įstatymų.

Tarnavęs: + + +

8 d., sausio 13 d. Tautų Sąjunga nustojo tarpininkauti lietuvių ir lenkų konflikte, o daugiausia iš lenkų dvarininkų sudarytas Vilniaus seimas vasario 20 d. nutarė Vidurinę Lietuvą prijungti prie Lenkijos.

Moliadugnio kaimynystėje, Perlojoje, tuo metu veikė stiprus šaulių partizanų būrys. Panašus būrys buvo Žiūruose. Į šaulius susirašė jauni Mergežerio vyrai. 1922 m. spalio mėnesį į Perlojos šaulių būrį stojo trys Moliadugnio jaunuoliai: Jonas Miliauskas, Adomo, Vincas Dvareckas, Juliaus ir Jonas Miškinis, Jono. Jau anksčiau tame būryje buvo į Lietuvą išėjęs, kaip tuomet sakydavo, Aleksandras Miliauskas, Mačio (vėliau Perlojos būriui priklausė ir Aleksandro jaunesnis brolis Simas; tik LCVA esančiuose Lietuvos šaulių sąjungos dokumentuose abu broliai klaidingai nurodomi esą Adomo sūnūs).

Lenkams įsitvirtinant okupuotame Vilniaus krašte ir Moliadugniui tapus pademarklinio kaimu, lenkų pasieniečiai kurį laiką gyveno Adomo Miliausko trobos viename gale (Mitraukoje – pas Adolfą Navicką). Iš to meto, neutralios juostos laikų, paminėtinas toks faktas (girdėta iš Aleksandro Miliausko).

... Pora lenkų kareivių iš Moliadugnio atsidūrė kitoje Merkio pusėje: gal į žvalgybą buvo pasiųsti? Kažkur už Salovartės, Perlojos žemių pakraštyje, jie pakliuvo į “Perlojos Respublikos” kovotojų rankas. Perlojiškiai lenkų nemušė, tik išrengė – paliko vien su apatiniais marškiniais (apatines kelnes irgi liepė nusimauti!) ir, pykstelėję pro šalį, leido vargšeliams pabėgti. O buvo žiemos pradžia, truputį pasniğę, nors Merkys neužšalęs. Pusnuogiai lenkai skuodė, brido ar plaukė per Merkį, kol sustirę parbėgo Moliadugnin...

Baigiantis ir pasibaigus I pasaul. karui, apie Varėną vykstant Lietuvos ir Lenkijos kariuomenių stumdymuisi bei neutraliosios juostos laikais į Moliadugnį atitekėjo bent penkios nuotakos. Tai Baltraus Makselės žmona

Petrė Puodytė-Makselienė (1890 - 1954) iš Varėnos I Naujaulyčio kaimo, Vinco Miškinio antroji žmona Antosė Miškinienė (1892 - 1983) iš Bukaučiškių šiaurės Daugų ežero (vad. Mirono Bukaučiškių), Petro Dvarecko, Juliaus žmona Elena Čiraitė iš Žiūrų, Petro Miškinio, Jono žmona Antosė Miškinienė (1901 - 1962) iš Vartavalakio ir Juozo Miliausko, Adomo žmona Marė Vėlyvytė-Miliauskienė, Gasparo iš Antakalnio. Į Perloją už Juozo Beručkos iškėlė Malvina Dvareckaitė, Juliaus; jų sūnus Petras (1922 - 1945) po II pasaul. karo partizanavo (slapyvardis Liepsna), o tėvų šeima 1948 m. ištremta į Sibirą. Labai toli tiems laikams, net į Ropėjus tarp Paluknio ir Vilniaus, nutekėjo viena Kazio Makselės duktė. Į Kazimieravą persikėlė Vincas Makselė, Pranciškaus ir dar dvi seserys Makselytės. Neutraliosios juostos metais keli moliadugniškiai apsigyveno Nepriklausomoje Lietuvoje, o Miliausko sūnus Jonas, buvęs Perlojos būrio partizanas, likęs

Priimti į Perlojos Būrį vyrai šauliai
 Jonas Adomo Miliausko sūnus
 Moliadugnio priimtas 24 rugsėjo m. 1922 m.
 Vincas Julio Drareckas sūnus Moli-
 adugnio priimtas 24 d. rugsėjo m. 1922 m.
 Jonas Jono Čliškūno sūnus Moliadugnio
 priimtas į narius 24 d. rugsėjo m. 1922 m.
 Stepas Dominiko Gledavičius sūnus
 Čiubučio priimtas 28 rugsėjo m. 1922 m.
 Justinas Jono Susmara sūnus Čiubučio
 priimtas 28 d. rugsėjo m. 1922 m.
 29 d. rugsėjo m. 1922 m.
 Perlojos rajono
 šaulių Vado K. Tumpos

Perlojos rajono šaulių vado K. Tumpos pažyma apie grupės vyrų priėmimą į Perlojos būrį

Lietuvoje išikūrė Liudvinave (Marijampolės raj.), jo brolis Mikas tarnavo Lietuvos pasienio policijoje ir gyveno Norulių kaime. Lietuvoje pasiliko Adomo pusbrolio Mačio Miliausko du sūnūs. Aleksandras Nedzingėje vedė Bronę Piščikaitę ir su dukrelėmis Danute ir Paulina į Moliadugnį grįžo 1940 m., kai tėvas ir brolis Jonas jau buvo mirę. Kitas Mačio sūnus Simas Miliauskas, būdamas Lietuvoje, tarnavo bernu Vinkšninėse (dabar Alytaus raj., apie 7 km į šiaurės vakarus nuo Nedzingės); Varčios miške verčiamas nupjautas medis šeimnininką mirtinai prislėgė; Simas vedė šeimnininko našlę ir mirė 1952 m.

LENKŲ OKUPACIJA

Lenkų valdymo laikais Vilniaus kraštas iš pradžių įėjo į 1922 04 06 sukurta Vilniaus administracinę apygardą. Varėna II bei Moliadugnys, Mergežeris, Girežeris kelerius metus priklausė Naugarduko vaivadijos Lydos apskrities Kaniavos valsčiui. 1925 m. gruodžio 22 d. įstatymu įsteigta Vilniaus vaivadija, o kartu ir Vilniaus-Trakų apskritis (*“Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej”*, 1926 01 20, Nr. 6); vienas iš pasirašiusių įstatymą – vidaus reikalų ministras V. Račkevičius – greitai tapo Vilniaus vaivada (1926-1930). Tačiau naujai įsteigtas Varėnos II valsčius kelis mėnesius dar priklausė Lydos apskrčiai. Lenkijos Ministrų Tarybos 1926 m. gegužės 4 d. potvarkiu Kaniavos ir Varėnos valsčiai iš Lydos apskrities perduoti Vilniaus-Trakų apskrčiai (*“Dziennik Ustaw...”*, 1926 05 12, Nr. 45); Kaniavos valsčius panaikintas 1929 metais. XX a. ketvirtame dešimtmetyje Moliadugnį lenkai vadino *Małe Dubno*.

1924 metais pasistatę gerą, nors ir medinį, tačiau iš lauko ir vidaus baltai tinkuotą pasienio kordono pastatą (“kašarus”), lenkai Moliadugnyje įsikūrė visai gerai (Mitraukoje jų kordonas buvo prastesnis). Ant kalniuko stovėjusiame pastate buvo erdvus miegamasis su 4 langais, apkūrenamas dviem krosnimis, dvi virtuvės, dar 3 kambariai (vienas didelis), rūšys; du įėjimai su gonkomis. Pastatas dengtas gontais; langinės tamsiai raudonos. Šalia “kašarų” – šulinys skardos stogeliu geriamam vandeniui, toliau tvartas, malkinė ir kt.; kitoje kelio pusėje – ledainė, atmatų duobė ir kt. Priešais namo paradinę pusę – dvi eilės klombų gėlėms, daržas su inspektais, po išsikerojusia pušimi – suolai poilsiui ir rūkymui. Žemai, daržo pakraštyje, buvo kitas šulinys. Baltuojantis pastatas gerai matėsi “iš Lietuvos”, nuo plento, o nuo kareivinių gonkų buvo galima įžiūrėti kitapus Merkio plentu važiuojančius vežimus (miško Salovartės paplentėje arba visai nebuvo, arba pušaitės dar buvo nedidelės). Miške netoli kareivinių įrengta aikštė (“plėcius”) užsiėmimams: rikiuotei, gimnastikos pratimams, pratyboms apkasuose ir t.t.; įrengti buomai, kopėčios ir kt. Visa kareivinių sodyba ir pratybų aikštė buvo Salovartės kaimo žemėje. Šaudymo pratybos paprastai vykdavo kitame sodžiaus gale, miško pakalnėje išstačius laikinus taikinius; kalno smėlyje, ypač po lietaus, kulkų ieškodami rausdavosi vaikai.

Po 1920 m. lenkų kariuomenėje atitarnavo, rodos, vienintelis moliadugniškis Petras Miškinis, Jono (1900 - 1967). Jis tarnavo Vakarų Ukrainoje, Lvovo krašte; tenai Petras matė, kaip iš žemės siurbiamo nafta, ir kad Lvovo geležinkelio stoties peronai dengti stikliniais stogais...

Nusistovėjus demarkacinei linijai ir Moliadugniui tapus lenkų pasienio apsaugos korpuso punktu, vedybų tarp abiejų Merkio krantų gyventojų jau nebuvo. Jono Makselės, Kazio sesuo Petrė ištekėjo Mergežerin už Martyno

Vainilavičiaus (po II pasaul. karo šeima persikėlė į Klaipėdos kraštą). Adomo Miliausko duktė Ieva nuėjo į Beržupį, o Antano Miliausko Ieva – į Žiūrus. Į Varėną II išteikėjo Marcelė Naujalytė, Vlodo. Kiek vėliau iš Žiūrų į Moliadugnį atiteikėjo dvi marčios: Petro Miliaus (1910 - 1999) žmona Vincėlė Česnulevičiūtė (1912 - 1960) ir Jono Parafinavičiaus (1911 - 1989) žmona Marė Paulauskaitė (1915 - 1995); J. Parafinavičius dar jaunas pusbernis buvo atsikėlęs iš Pavainikių kaimo pas bevaikį dėdę Mykolą Makselę (Mikutį); Jonui liko Mikučio ūkelis; Mikutienė, mirusi apie 1940 m., buvo sodžiaus pribuvėja. Iš Milvydos 1928 m. už Vinco Dvarecko atiteikėjo Vanda Valentukevičiūtė; 1934 m. gruodžio pabaigoje Vincui mirus, 1935 m. našlė Vanda su dviem vaikais, Jonu ir Brone, prisiėmė žentą Antaną Sčesnulevičių (Česnulį) iš Girežerio. Į Varėną II už Petro Alekšiūno išėjo Jadvyga Korpytė, o jos brolis Jurgis (1912 - 1997) žmoną Jadvygą paėmė iš Smalninkų (Jadvyga mirė Smalninkuose 1998 m.); už Zigmo Kašėtos (1906 - 1992) į Mergežerį išėjo dar nepilnametė (g. 1919 m.) Jurgio sesuo Bronė. Iš Giraitės nuo Matuizų atiteikėjo Kristina Lužytė (1902 - 1993), Jono Makselės (1907 - 1958) žmona. Užkuriom į Mikalčiūnus, vedęs Ievą Miklušytę, išėjo Polikarpas Miškinis (1911 - 2005); vaikų neturėjo, paskui vedė pirmosios žmonos brolio, 1939 m. žuvusio lenkų kare, našlę Emiliją Miklušienę ir gyveno Varėnoje II; mirus Emilijai, gyveno su tokia Pigagiene iš Šarkiškių kaimo. Buvo pora vedybų tarp savo kaimo jaunimo. Žmonas iš savo kaimo paėmė broliai Miškiniai (Petro ir Polikarpo broliai): Julius (1908-? lageryje Rusijoje) – Marė Naujalytė (g. 1906 m., mirusią Šakių raj., Baltrušiuose) ir Jonas (1903 - 1973) – Vincė Stelmokaitė (1909 - 1971).

XX a. 3-čiame dešimtmetyje gyventi į Varėną II išsikėlė Damė (Daminusia) Makselytė, Baltraus Makselės pusseserė; Baltrus jai mainais už atiduotą savo žemės dalį – užuoganą – pastatė Varėnoje trobelę. Antano Miliausko sūnus Vincas, Petro Miliaus brolis, tokią pat savo dalelę pardavęs Juozui Miliauskui, irgi gyveno Varėnoje II. Čia įsikūrė Petras Dvareckas, Juliaus; jo vaikai Marė Jatkevičienė ir Alfonsas gimę Moliadugnyje (1922 ir 1923 m.), o duktė Jadvyga 1930 m. gimė jau Varėnoje (m. 2006 m.).

Lenkų valdžia 1931 metais surengė Vilniaus krašto gyventojų surašymą. Deja, jo medžiagos Lietuvos archyvuose nėra.

Minėtini lenkų laikais mirę kaimo žmonės: Jonas Korpys (1925 m.), Mačys Miliauskas su sūnumi Jonu, Vladas Naujalis su sūnumi Jokūbu, Mykolas ir Pranciškus Makselės, senasis Julius Dvareckas (1939 m.); 1937 metais mirė 16-metė Onos Miliauskaitės-Nalančienės dukra Paulina. Žinomi keli anuomet mirę vaikai (žiūr. toliau žinias iš 1942 m. gyventojų surašymo skyriuje “Pirmoji bolševikų okupacija. Antrasis pasaulinis karas”).

Lenkų valdžia pratino kaimų žmones prie tam tikros tvarkos: prie šulinio svirties privalėjo būti nuolatinis kibiras, prie namo – lentelė su savininko

pavarde, panaši lentelė turėjo būti pritvirtinta prie vežimo (užpakalyje); važiuojant arkliu plentu prie lanko turėjo būti varpelis ar skambalėlis, o arklys pažabotas... Už tokios tvarkos nepaisymą policija baudavo piniginėmis bandomis. 1929 metais pademarklinijy daug kur įsakyta gyvenamas trobas iš lauko bent kalkėmis išbaltinti; kas neklausė įsakymo, bausti iki 25 zlotų.

Prie demarkacinės linijos (lenkai jos nepripažino ir liniją laikė dviejų valstybių siena) gyvenusiems moliadugniškiams teko patirti suvaržymų. Eidami į pamerkius šienauti ar kitokio darbo dirbti, vesdamiesi ten ganyti arklius, jie privalėjo apie tai pranešti lenkų pasieniečių postui (“užsimelduoti”). Merkio maudyklė Zotvare buvo atitverta spygliuota viela. Pasienio kaimelyje negalėjo veikti jokios lietuvių organizacijos, buvo varžomi net jaunimo šokiai.

Pasieniečiai palei Merkį patruliudavo po du. Jų ginklai būdavo kovinėje parengtyje: šoviny s įleistas į šautuvo lizdą. Patrulių kelyje per visus upelius ir šaltinius įrengti tilteliai. Prie Derėžnyčios įtakos į Merkį pastatytas tiltelis buvo pakeltas ant stulpų, kad potvynių vandenys jo nenuneštų.

Lenkų kareiviai savaip bendravo su sodžiaus gyventojais. Kartais sekmadieniais ar per šventes kareivinėse leisdavo pasiklausyti baterinio radijo, ypač mišių (Kauno radijo stotimi tik paerzindavo). Per lenkų mėgiamą vasaros šventę – Petrinės yra kaimiečiams surengę koncertėlių (paskutinį – 1939 m. už Stelmoko, dabar Jasionių, pirkios). Kaimiečiai kartais paragaudavo kareiviškos košės arba kartu su kareiviais eidavo prie Žiezulio ežero, kur vykdavo Varėnoje dislokuotų kareivių šventė. Lenkiškai persižegnojusiam vaikui kareivinėse duodavo saldainį. Prie Merkio kareiviai Moliadugnio berniūkščius kusindavo prieš Salovartės vaikus: “*Dajcie tym Litwinam!*” (“Pilkite lietuviams!”); moliadugniškiai “lenkai” negailėdavo akmenų “priešams” lietuviams... Tačiau XX a. 4-to dešimtmečio pabaigoje yra buvęs ir kitoks atvejis, rodąs vietos vaikų priešišumą lenkams. Tuomet lenkų seržanto Jegenekio dukrelei Levurkai, nemėgtai, nes ji turėjo daug žaislų, 8-9 metų mergaitės surišo rankas ir prikimšo į burną švendro kūlelio pūkų. Initiatorė buvo bene Bronė Miškinytė, Petro (g. 1929 m.), ištekJusi Naujūnienė. Skriaudikių tėvai vienai nakčiai buvo uždaryti kareivinėse...

Nors tarp Lietuvos ir Lenkijos iki 1938 m. pavasario nebuvo diplomatiinių santykių, tačiau ryšiai tarp Merkio abiejų krantų gyventojų nebuvo visiškai nutrūkę. Varėnos I bei Mitraukos ir Perlojos gyventojai, kurių žemės ar miškai buvo likę kitoje Merkio pusėje, gaudavo leidimus su teise iki tam tikros valandos būti kitapus: dirbti laukus, nuvežti mėsą, parsivežti javus ar malkas ir pan. Buvo galima, pvz., perlojiškiams, pervežti į kitą pusę ir ten laidoti numirėlius. Leidimus pereiti per administracijos liniją gaudavo ir kai kurie Moliadugnio bei kitų kaimų gyventojai, net Eišiškių žydai.

RZECZPOSPOLITA POLSKA

Starostwo Pow.

W

Nr

1/15

1935 m

11/15

PRZEPUSTKA. LEIDIMAS.

Dla przekroczenia linii administracyjnej.
Peržengti administracijos liniją.

Odmownie

Nazwisko i imię Maksydas Petronas

Pavardė ir vardas

Zajęcie rolininkas - žemdirbių

Užsiėmimas

Wiek 37 m.

Amžius

Miejsce stałego zamieszkania Uciechów

Gyvenamoji vieta

Gdzie uprawia ziemię Orany

Eksploatuojami žemė

Miejsce przekroczenia linii Smiliskio

Perainamoji vieta

Miejscowości, w których przepustka jest ważna Orany

Vietos, kurioms leidimas galioja

Imiona osób poniżej 14 lat

Jauniesniųjų kaip 14 m. asmenų vardai

Termin ważności przepustki 1/5-1935

Leidimo galiojimo laikas

[Signature]

P. Makselienės leidimas eiti į Lietuvą. 1935 m.

Leidimus išduodavo Vilniuje buvusios Vilniaus-Trakų apskrities starostijos (valdybos) Saugumo sektorius (lenk. *referat*). Moliadugno gyventojai leidimų prašydavo taipogi neva kitoje Merkio pusėje esantiems jų laukų darbams. Antai 1935 metams leidimus žemės darbams Lietuvos pusėje gavo 21 sodžiaus gyventojas (LCVA f. 55, ap. 2, b. 606): Petras Miliauskas, Vincentina Miliauskienė, Jonas Parafinavičius, Marija Miliauskienė, Jurgis Karpavičius, Ieva Karpavičienė, Antanina Miškinienė, Jadvyga Aleksišūnienė, Vincas Miškinis, Kotryna Stelmokienė, Mykolas Stelmokas, Marija

Miškinienė, Vincentina Miškinienė, Jonas Miškinis, Ona Miškinienė, Bronė Karpavičiūtė, Petras Miškinis, Adelė Miškinytė, Petras Miškinis, Vinco, Adelė Makselytė, Marija Parafinavičienė. Dar prašė leidimų Petronėlė Makselienė ir Antosė Miškinienė (Vincos žmona): pirmoji – dirbti žemės Varėnoje I ir pereiti administracijos liniją per Mitraukos perėjimo punktą, antroji – dirbti žemės Perlojoje ir pereiti į Lietuvą per Perlojos perėjimo punktą. Tačiau abiem atsakyta neigiamai.

Leidimus pereiti per demarkacijos liniją 1935 metams gavo 26 Girežerio gyventojai. Kam negalima duoti leidimų, apskrities starostai kartais pranešdavo KOP Varėnos bataliono vadas arba valsčiaus policijos posto komendantas.

Prie demarkacinės linijos klestėjo kontrabanda. Per Merkio brastas iš Lietuvos nelegaliai daugiausia gabendavo cukrų, sachariną, tabaką, degtinę (Lietuvoje šios prekės buvo pigesnės; Lenkijoje veikė cukraus, tabako ir degtinės valstybės monopoliai, sacharinas buvo draudžiamas, buvo draudžiama auginti tabaką arba naudoti benzininius žiebtuvėlius). Į Lietuvą daugiausia buvo nešami tekstilės gaminiai, ypač Lodzės fabrikų skaros. Per Merkį į Lietuvą pervarydavo ir vogtus arklius. Į okupuotą Vilniją kontrabanda patekdavo antilenkiškos literatūros bei kitos lietuviškos spaudos. Kontrabanda plačiai vertėsi žydai; juos per Merkį už tam tikrą atlygį kartais pervesdavo kai kurie varėniai. Įdomu, kad už kontrabandą lenkai baudavo mažiau, negu už šiaip sienos perėjimą, t.y. už sienos pažeidimą; tad slapta per demarkliniją einantis atsargumo dėlei pasiimdavo kilogramą druskos.

Nors lenkų laikais kaimo žmonės valdžiai oficialiai lyg ir nesipriešino, tačiau tarpusavy pašnibždomis ar suėję kurioje nors troboje, dažnai reikšdavo jai nepagarbą. Petras Miliauskas ar pas Mačiūtę (Oną Nalančienę) bernu tarnavęs girežeriškis Jonas Naujalis, Vinco iš Lietuvos pusės nelegaliai parsinešdavo lietuviškų laikraščių („Trimito“ ir kt.) ir kur nors (pvz., pas Joną Makselę) bendrai skaitydavo. Žinoma, buvo kaime ir lenkų valdžiai šnipinėjusių „ciuciukų“...

Suaugusiųjų veiksmus akylai stebėjo vaikai ir kartais stengdavosi nuo jų neatsilikti, netgi atkeršyti skriaudikams okupantams. Moliadugnio pasieniečių seržantas turėjo dviratį ir juo vakarais grįždavo iš Varėnos. Kartą Stasio Miškinio, Vincos vadovaujami vaikai netoli sodžiaus tvirtais kanapiniais siūlais užnarpliojo kelią nuo vienos pusės iki kitos. Grįždamas seržantas įsipainiojo į tuos siūlus ir virsdamas nuo dviračio gerokai apsidaužė. Kilo didelis skandalas, bet vaikai vieni kitų neišdavė ir jų tėvai liko nenubausti. Pas Dvareckus piemenavęs giminaitis Julius Budėnas iš Milvydos į gatvę važiuosį lenkų pliutenovą (būrininką) nuo gonkų paleido akmeniu ir įbėgo į pirkiją; akmuo atsitrenkė į vežimą, o iš vežimo išlipęs lenkas atėjo į pirkiją aiškintis...

Kartais nevengdavo Lietuvos ir patys lenkai, net jų viršininkėliai. Vienas Moliadugnio lenkų pasieniečių seržantas, stiklelio mėgėjas, užmezgė ryšius su Feliksu Baubliu iš Salovartės. Persiyręs valtimi, lenkas ten gerai pakaušdavo. Vienąkart, pavasario polaidžio metu, Zotvare persiyręs per ištvinusį Merkį, grįždamas išvirto iš valtios. Apiręs skenduolio kūnas po kelių mėnesių aptiktas Onadugnyje. Moliadugnio vyrai rytą ten ganė arklius. Girdi, kad pamerky kažko amsi su jais buvęs Petro Miliausko šunėkas. Atėję vyrai pamatė, kad šunytis tąso iš pakrantės smėlio kyšantį kažkokį skudurą; tai buvo seržanto drabužis. Pavandenės prie kranto priplaktas lavonas buvo užneštas smėliu.

Pasak Vilniaus vyskupų Varėnos II bažnyčios vizitacijos aktų 1931 m. gegužės 28 d. ir 1938 m. liepos 24 d. (MAB f. 318, b. 12034 ir 12035), parapijiečių buvo:

1931 m. – Moliadugnyje 79, Girežeryje 103, Mergežeryje 251, Mitraukoje 175, Varėnoje 873...

1938 m. – Moliadugnyje 78, Girežeryje 200, Mergežeryje 250, Mitraukoje 165, Varėnoje 1000...

Tačiau šiais skaičiais aklaai tikėti nevertėtų. Pvz., Girežerio gyventojų skaičius 1938 m. aiškiai perdėtas. Klebonų ataskaitose ir kituose dokumentuose duomenų ėmimo iš lubų pasitaiko gana dažnai.

Lenkijos Finansų ministerija ir jos Vilniaus Finansų skyrius norėjo turėti tikslesnes žinias apie žemės valdas Vilniaus-Trakų apskrityje: valdų plotus, žemės rūšį ir kt.; to reikėjo, siekiant sureguliuoti mokesčius už žemę. Pagal 1935 m. rugsėjo 17 d. žemių klasifikacijos aktą (LCVA f. 1070, ap. 2, b. 256), visas Moliadugnio žemių plotas sudarė 566,45 dešimtinės, Girežerio – 577,34 deš., Mergežerio – 2130,00 deš., Mitraukos – 373,50 deš. Aišku, kad lenkų valdžia šių žemių nebuvo matavusi, o rėmėsi dar carinės Rusijos laikų duomenimis: plotas skaičiuojamas ne hektarais, o dešimtinėmis, kaimai vadinami Mergežerio bendruomene (*gromada mergažerska*). Beje, pagal LCVA f. 1070, ap. 2, b. 360 duomenis, žemių plotas Moliadugnyje ir Girežeryje kiek kitoks – 559 ir 558 dešimtinės, o pagal to paties fondo ir apyrašo b. 73 – vėl kitoks, atitinkamai 566 ir 558 dešimtinės. Anot b. 73, žemių planai prieš I pasaul. karą buvę, bet dingę; dabar plotai nepatiksinti. Moliadugnio žemės – 5 valakai, Girežerio – 4,5 valako. Moliadugnyje yra 15 ūkininkų, tačiau du žemės savininkai gyvena Lietuvoje (matyt, Kazimierave gyvenę žemės savininkai: Vincas Makselė, Pranciškaus ir ūkio, kurių vėliau nupirko Petras Švedas, savininkė); yra dar dvi valdos, kurių savininkai taipogi kaime negyvena (tikriausiai Varėnoje bei Girežeryje gyvenusių Petro Dvarecko ir Cipro Naujalio žemė, tačiau tokiu atveju kaime turėtų būti 16 žemės savininkų). Girežeryje taipogi 15 ūkininkų bei 1 pašaliečio valda. Vilniaus-Trakų apskrities Žemės klasifikavimo komisija 1938 05 23

pranešė Varėnos valsčiaus valdybai, kad birželio 6-30 d.d. Mergežerio bendruomenėje, t.y. Mergežerio, Girežerio, Moliadugnio ir Mitraukos kaimuose, bus matuojama žemė. Deja, žinių apie matavimo rezultatus nerasta.

Taigi XX a. tarpukaryje kaimas šiek tiek pasikeitė. Naują sodybą įsirengė Julius Dvareckas. Kluonas ir tvartai liko kur buvę, nors Dvareckas prie naujos trobos pastatydino kitą kluoną ir tvartą sūnums. Namą iš puikių smalingų rąstų pasistatė eiguliavęs Baltrus Makselė. Pirkiose po vienu stogu įsikūrė broliai Petras ir Jonas Miškiniai. Naują sodybą pasistatė Jonas Parafinavičius (senoji Mykolo Makselės sodybėlė buvo paskutinė kaimo gale į Perlojos pusę). Tariamą valaką trečiądalę iš Kazimierave gyvenusių seserų Makselyčių nusipirko Petras Švedas iš Žiūrų ir lenkmečio pabaigoje kūrėsi naujoje vietoje. Trobą ir tvartus naujoje vietoje 1935 m. pasistatė Ieva Korpienė; iš senosios sodybvietės persikėlė svirną. Kluonas liko senojoje vietoje. Viena pirkios gale gyveno pati Korpienė su dukra Gene ir sūnumi Adolfu, o antrame – sūnaus Jurgio šeima. Senojoje Korpienės pirkioje kurį laiką gyveno P. Švedo šeima. Korpienės anūkas, Jurgio Jonas (g. 1937 m.), kartą su draugeliu Jonu Miliausku, pasirinkę akmenų, išdaužė kone visus tuščios pirkios langus; paskui tą pirkią į Varėną I, į Antakalnį, nusivežė Korpienės sesuo Uršulė Gražulienė.

XIX a. ir XX a. iki II pasaul. karo pabaigos niekas iš moliadugniškių bent kiek didesnių mokslų nebuvo ėję. Praktiškai visi iki 1920 m. gimę kaimiečiai rašto arba visai nepažino, arba buvo jo šiek tiek pramokę iš “daraktorių”, kitų kiek raštingesnių žmonių arba “patys per save”. Kai kurie, galėję paskaityti, galėdavo tik pavarde šiaip taip pasirašyti.

Lenkų okupacijos metais kaimyniniuose Mergežeryje ir Girežeryje yra veikusios lietuvių “Ryto” draugijos globojamos mokyklos.

Mergežeryje tokia mokykla pirmąkart atidaryta 1922 m., tačiau veikė tik 4 mėnesius (MAB f. 67, b. 237); 1923-1924 mokslo metais veikė 7 mėnesius; du mokyklos skyriai veikė 1924-1925 mokslo metais, mokytojavo Feliksas Molis. 1925-1928 metais vaikus mokė Juozas Vidžiūnas. 1925-1926 mokslo metų 3-jų skyrių mokyklos dienynė 32 mokinių sąrašas yra 3 iš Moliadugnio: Juozas Stelmokas, Polikarpas Miškinis ir Simas Miliauskas (tik pastarojo tėvai nurodyti neteisingai – Adomas ir Agota; Simo tėvas buvo Mačys, Motiejus). Dienynas pildytas 1925 10 22 – 1926 05 14. Atrodo, kad P. Miškinis ir S. Miliauskas mokyklą menkai telankė. Mokinių pavardės dienynė surašytos lenkiškai, pamokų turinys – pusiau lietuviškai, pusiau lenkiškai. Mokyklos bibliotekėlėje – 86 knygos ir Lietuvos Raudonojo Kryžiaus vaikų laikraščio “Žiburėlis” dviejų metų nepilni komplektai. 1928-1930 metais Mergežeryje nelegaliai vaikus mokė Stefanija Bobelytė.

Kada “Ryto” mokykla pradėjo veikti Girežeryje, pasakyti sunku. MAB f. 67 b. 293 esanti medžiaga į tai neduoda atsakymo; byloje yra 1923 07 22

kaime surengto jaunimo vakarėlio išlaidų apyskaita, kurią liepos 31 d. pateikęs “mokyklos vedėjas” (be pavardės ir parašo); pasak Vinco Martinkėno knygos “Vilniaus krašto lietuviškos mokyklos ir skaityklos 1919-1939 metais”, V., 1898, p. 58, Girežeryje tuomet mokytojavęs Feliksas Molis. Tikrai aišku, kad “Ryto” mokykla Girežeryje veikė 1929-1932 metais; mokytojavo Elena Žižmaraitė, Vilniaus lietuvių skautų veikėjo Prano Žižmaro sesuo (1929-1931 m. ji mokė nelegaliai). 1929 m. gruodžio 23 d. mokinių sąrašė yra 16 Girežerio ir 7 Moliadugnio vaikai. Iš Moliadugnio: Ievos Korpienės Bronė ir Adolfas, Vinco Miškinio Petras ir Adelė, Baltraus Makselės Adelė ir Antanina, Onos Nalančienės (rašoma Stefos Nalančevičienės) Paulina. Kokių nors kitų mokyklos dokumentų – dienyno ir pan. – nėra išlikę. Rengti vakariniai kursai, kuriuos lankė daugiausia jaunimas (1929 m. gruodžio 23 d. sąrašė yra 25 kursų lankytojai girežeriškiai). Po II pasaul. karo E. Žižmaraitė su seserimi Veronika, taip pat buvusią “Ryto” mokytoja, atsidūrė Australijoje ir mirė 2002 m.

Mokykla buvo Cipro Naujalio namuose. Dėl valdžios priekabių mokykla dirbdavo su pertrūkiais; tai matyti iš kaimo gyventojų prašymų “Ryto” draugijos valdybai. Valdžia neduodavo mokytojai koncesijos (leidimo) dirbti legaliai. 1931 m. lapkričio 28 d. prašyme, kurį pasirašė 27 gyventojai, “Rytui” dėkojama už mokyklą; paminėtos 17 Girežerio vaikų pavardės ir 7 vaikai iš Moliadugnio (be pavardžių). Vilniaus mokyklų apygardos kuratorius “Ryto” mokyklą Girežeryje 1932 11 05 uždarė. Pretekstas – neva C. Naujalio troba mokyklai netinka: ankšta, per žema, be to, prastas šuliny, nėra tinkamos išvietės ir t.t. Nepadėjo keli “Ryto” draugijos vadovybės prašymai. Kai toje pačioje troboje vėliau buvo atidaryta valdiška lenkiška mokykla, tai sąlygos mokyklai tiko! Lenkišką mokyklą Girežeryje yra lankę Jadvyga Makselytė, Salva Miliauskas, Stasys Miškinis, Jonas Stelmokas ir kiti Moliadugnio vaikai. 1938-1939 mokslo metais pirmame skyriuje čia mokėsi Bronė Dvareckaitė-Vitkauskienė, Adelė Stelmokaitė-Čaplikienė. 1933 10 12 lenkų valdžia uždarė to paties Naujalio namuose 1932 m. lapkričio 6 d. įkurtą “Ryto” skaityklą.

Gyvenant po svetimųjų valdžia ir patiriant kasdieninę tautinę priespaudą, net moliadugniškių vaikų kalba buvo gerokai užteršta skoliniais iš lenkų kalbos. Tai ne tik Lietuvoje gan paplitusios svetimybės iš slavų kalbų: viedras, veseilia, šliūbas ir t.t. Varėnos geležinkelio stotis vadinta tik stacija, vaikai rašė alavėliu (pieštuku), o žaisdami vienas kitą sudraudavo, kad ką nors daryti nevalna; jau lenkams išbėgus dar sakydavo, kad pas kaimyną bus zabava (šokiai, vakarėlis), o valgymas – tai abieda (pusryčiai) ar večera (vakarienė) ir t.t. Vaikai net žaidimuose naudojo lenkiškus žodžius ar ištisas frazes. Suaugę žmonės ir su gyvuliais šnekėdavo “lenkiškai”: nerimstančiai melžiamai karvei šaukdavo “Staj!”, o koją per viržį perkėlusiam arkliui sa-

Sąrašas vaikų Moliadugnio.

Kurpienės Teros

17 Bronė 9 m.

18 Adolpas 8,,

Mišninis Vinco.

19 Petras 12 m.

20 Adolior 8,,

Marselis Baltramiejūnas.

21 Adolior 8 m

22 Antanina 7,,

Kalančiavičiūtės Stef.

23 Paulina 8 m,,

Mokytojos E. Žižmaraitės sudarytas Moliadugnio vaikų sąrašas "Ryto" mokykloje Girežeryje. 1929 m.

davo "Nogu! Daj nogu!" Įdomus vietos žmonių pasakymas: "Jis kalba tikrai lietuviškai", bet ne "cikrai lietuviškai", kaip derėtų sakyti tarmiškai. "Tikrai lietuviškų" žodžių reikšmės mūsų žmonės kartais nesuprasdavo. Antai dar

1919 m. lietuvių karininkas Varėnoje II senį Paulauską iš Girežerio klausia, kur yra geležinkelio stotis? “Va ten daug pristatyta!”, – parodė žmogus į dar vokiečių prikrautų rąstų krūvas prie Milerio lentpjūvės šalia geležinkelio. Arba 1939 m. rudenį, kai lenkai iš Varėnos II išrūko, žmonės iš Varėnos I ir toliau “iš Lietuvos” ateidinėjo pas gimines ir pažįstamus ar šiaip pasižiūrėti, kaip gyvena varėniškiai. Iš Moliadugnio kilusi Marė Dvareckaitė-Jatkevičienė pasakojo:

“Į Varėną II atėjo giminaitės Mitušitės (Poškutės) iš Užumelnyčio. Eina jos visos gatve netoli bažnyčios. “O kur čia jūsų klebonas gyvena?” – klausia viena Mitušitė. “Vienas tai va čia, – Marė parodė į kepėjo Zamaros namus, – o kitas tai anakur!” “Ne, vaikel, ne taip...” Mat 17-metė Marė maniusi, kad jos klausia apie kepėją, tarsi klebonas būtų iš lenkiško *chleb* – duona. Iš tikrųjų Varėnoje tuomet buvo du duonkečiai: lenkas Zamara, gyvenęs Vytauto gatvėje priešais bažnyčią, ir antras kepėjas žydas.

Į XX a. 4-to dešimtmečio pabaigą iš Moliadugnio išėjo dvi merginos: Adelė Makselytė, Baltraus – į Žiūrus už Juozo Česnulio, o Adelė Miškinytė, Vinco – į Merkio kairiojo kranto Milioniškę už Juozo Čapliko. Žmoną iš Salovartės, Viktę Smolenskaitę, 1940 m. paėmė Petras Miškinis, Vinco (1917 - 1944).

Nujausdama galimą karą su Vokietija ir pati būdama agresyvi kaimynų atžvilgiu, lenkų valdžia 1938 m. vasarą prie Moliadugnio pastatė naują tiltą per Derėžnyčios upelį: pasienyje su Lietuva reikėjo užtikrinti geresnę kelių būklę reikiamam atvejui. Tiltą statė dėl sveikatos tikrajai karo tarnybai netinkantys vyrai iš tolimesnių kaimų: pas Vincą Miškinį gyvena bernai iš Mančiagirės ir Zervynų, pas Julijų Dvarecką – iš Mikalčiūnų ir Senkonių ir pan. Vietos vyrai varyti darbams (vad. šarvarkoms) su vežimais. Tiltas pastatytas be jokios technikos; poliai sukalti pakeliama ir nuleidžiama “boba”. Prižiūrėti tiltą – nušluoti nuo jo smėlį – pavesta arčiausiai tilto paskutinėje kaimo sodyboje gyvenusiam Juliiui Miškiniui.

1939 m. rugsėjo 1 d. Vokietijai užpuolus Lenkiją, vokiečiai Varėnos ir Marcinkonių geležinkelio stotis truputį bombardavo rugsėjo 4 d. Ultrapatriotiškos propagandos pripūsti lenkų kareiviai Varėnos stotyje šaukė: “*Hitleru ni guzika! Za niedzielą przywieziemi głowę Hitlera!*” (“Nė sagos Hitleriui! Už savaitės parvešime Hitlerio galvą!”). Iš Moliadugnio vyrų į lenkų karą niekas nebuvo mobilizuotas. Lenkų pasieniečių mantai nuvežti į Varėną II išvaryti kaimo vyrai su arkliais. Kai kurie iš jų bei vyrai iš kaimyninių sodžių lenkų daiktus iš Varėnos dar vežė net į Pariečę.

Kaimo gyventojai išstvarstė pasilikusį lenkų kareivinių inventorių, išgaudė likusius triušius, išsikasė vaismedžių skiepus... Kaimiečiai valsčiuje prašė lietuvių valdžios, kad ši lenkų “kašarus” paliktų mokyklai.

TRUMPAS LAISVĖS ATOKVĖPIS

Pasitraukus lenkams, į Moliadugnį trumpam buvo atėję rusai. Po jų kaimo gyventojai laukė ateisiančios lietuvių kariuomenės; jos sutiktuviams žmonės prisidarė lietuviškų vėliavėlių. Deja, Lietuvos kariuomenė Moliadugnį aplenkė. Lietuvos karių būrys per sodžių perėjo tik 1940 m. vasaros pradžioje.

Žygiui į Vilnių naktį iš 1939 m. spalio 26-osios į 27-ąją ruošėsi Lietuvos kariuomenės Varėnos I įgulos kariai. Spalio 27 d. rytą, pulk. leit. Žulio vadovaujami, jie išsirikiavo Merkio prietiltėje. Susirinko daug varėnių, kitoje Merkio pusėje Mitraukoje – taipogi daug žmonių. Rusų karininkas nuvedė nuo tilto savo sargybą. Mergežerio kryptimi žygiuojančią kuopą aplenkė tankų būrys ir po keliolikos minučių jau buvo kaime. Lietuvos kariuomenės kelyje ant plento prie Barčių – gėlėmis ir tautiškomis spalvomis papuošti vartai; užrašai pakelėje jau pakeisti lietuviškais. Varėnos I įgulos kariai nakvojo Vydeniuose ir Riliškiuose. Spalio 27 d. Lietuvos kariuomenė įžengė ir į Valkininkus.

1939 m. rudenį Vilniaus kraštui grįžus Lietuvai, Varėnos II valsčius priskirtas 1939 10 30 sudarytai Valkininkų apskrčiai; Valkininkuose nesant patalpų, apskritis įkurdinta Varėnoje II. Greitai, 1940 m. vasario 8 d., Valkininkų apskritis panaikinta ir Varėnos II valsčius priskirtas Alytaus apskrčiai (buvo abiejų Varėnų valsčiai).

Moliadugnio neaplenkė ne visai lietuviškai skambančių pavardžių keitimas, lietuvinimas 1940 m. pradžioje. Taip A. Ščesnulevičius tapo Česnuliu (jo brolis Jonas Girežeryje – Česnulaičiu), P. Miliauskas – Miliumi, lenkų Karpavičiumi rašytas, bet žmonių tik Korpiu vadintas vyras tapo Jurgiu Karpiu, J. Parafinavičius – Petrėnu (po II pasaul. karo jis, kaip ir kai kurie kiti, susigrąžino senąją pavardę). Kituose kaimuose Tamulevičiai tapo Tamuliais ar Tamulaičiais, Vainilavičiai – Vainilaičiais, Leikauskai – Leikaičiais ar Leikūnais, Navickai – Naujaliais ar Naujūnais ir t.t.

Lietuvos valdžia 1939 m. pabaigoje nusavino žmonių miškus ir kitą žemės ūkiui netinkamą žemę; žemės nacionalizavimą (suvaištybinimą) 1940 m. pratęsė bolševikai. Lietuvos valdžia įsteigė Varėnos miškų urėdiją su būstine Varėnoje II; be kitų, įkurta Mergežerio girininkija (miškai dešinėje Merkio pusėje priklausė Daugų urėdijai). Buvę savininkai prašė valdžios už miškus kompensuoti ariama žeme ar pievomis kitose vietose. Varėnos miškų urėdas V. Grigaliūnas jau 1939 12 30 rašė Marijampolės apygardos žemės tvarkytojui dėl Salovartės ūkininkų prašymo atlyginti už miškus kita žeme (matyt, už miškus prie Moliadugnio). Antakalnio ir Mitraukos

PAVARDĖS TAISOMASIS

AKTAS Nr. 135

19 10 m. vasario mėn. 4 d. aš, Varėnos II (įstaigos)
Valsciaus Viršaitis (viršininko pavadinimas), pasirėmęs Pavardžių įstatymo
ir jam vykdyti taisyklių 19 str. ir Antano Česnulio (vardas, pavardė ir
simono Simono tėvo (motinos) vardas), gim. 1901 m. spalio 28 d. (gimimo data)
Siraitė (ir vieta) Varėnos II valsčiuje Palkininkų apskr.
gyv. Moliadugnio km. Varėnos II valsčiuje Palkininkų apskr. (gyvenamoji vieta)
pavardę pataisau į pavardę Česnulis.

Antanas (Parašas)
1940 m. spalio 28 d.

„Sp.“ Nr. 2858 — 39 m.

A. Česnulio pavardės keitimo aktas. 1940 m.

kaimų gyventojai to paties prašė 1940 01 04. Varėnos I miestelio gyventojai vietoj miškų pageidavo gauti žemės iš parceliuojamų Čepelūnų, Ramonų ar Jurgiškių dvarų. Kuo greičiau aprūpinti žeme Varėnos valsčiaus žemės ūkio komisijos prašė Mergežerio kaimo valstiečiai (prašymą pasirašė seniūnas Jonas Vainilaitis ir 20 kitų mergežeriškių); nusavinus miškus, visam kaimui likę tik apie 100 ha ūkininkauti menkai tinkamos žemės (LCVA f. R-179, ap. 1, b. 31). Tačiau valsčiaus žemės ūkio komisija pranešė Alytaus apskrities žemės ūkio komisijai, kad už nusavintus miškus žemės kompensacijai nėra. Prašymus ir skundus dėl žemės mainų ir kompensacijos rašė daugelio kitų kaimų gyventojai: Barčių, Perlojos, Paručių, Žilinėlių, Sapiegiškių, Pabaronės, Noškūnų, Ulbinų, Kamorūnų, Giraitės, Beržupio, Palkabalio ir kt. Iš Varėnos miškų urėdo 1940 m. spalio 25 d. rašto Varėnos valsčiaus žemės ūkio komisijai galima spręsti, kad būta kažkokių planų miškų kaimų gyventojus iškeldinti kitur!

1939 metų vėlyvą rudenį Moliadugnyje atsidarė pradžios mokykla, įsikūrusi buv. lenkų pasienio sargybos būstinėje. Tokį gerą mokyklos pastatą ne visi bažnytkaimiai turėjo. Mokyklą lankė ir Salovartės vaikai, persiirda-

mi per Merkį valtimis, o jei upė užšaldavo, tai ledu ją pereinavo. Į šią mokyklą 1939 metais atėjo ir 14-15 m. paaugliai, pvz., Jonas Stelmokas ir

Gimimo laikas	1901 m. Spalis 29 d.	veidas	pačias
LIETUVOS VALSTYBĖ		akys	melnyjos
Gimimo vieta:	Gervėčių km.	plaukai	temni
kaimas, valsčius, apskr., miestas	Gervėčių v. val.	ypat. žymės	nenė
	Paikimūnų apskr.		
Kilmė	lietuvis		
Tikyba	R. Katalikos		
Šeimos padėtis	Vedęs		
Kurio nors Valstybės vieneto ar vietos gyventojų požymis			

A. Česnulis

Asmens parašas

Dešinės piršto smiliaus atspaudas

1940 metais A. Česnuliui išduotas Lietuvos valstybės vidaus pasas

Stasys Miškinis. Visus keturis skyrius mokė buvusi “Ryto” mokytoja Leokadija Šimkutė-Pačkauskienė; panašiai vėliau mokė ir kiti mokytojai. Jeigu su vienais kurio skyriaus vaikais mokytoja skaitydavo, tai kitiems užduodavo rašymo pratimus ar aritmetikos uždavinius, piešimą... Tik dainavimo, darbelių ar kūno kultūros bei tikybos pamokos būdavo bendros. Moliadugnyje vaikai mokėsi iš “Aušrelės” elementorių ir skaitymų knygų (kitose mokyklose buvo “Sakalėliai”, “Rūtėlės” ar kiti vadovėliai). Vadovėliai bei mokyklos bibliotekėlės knygos (apie 110 knygų) buvo ne tik valdžios parūpintos, bet ir kitų Lietuvos vietovių moksleivių sudovanotos. Mokykloje buvo didelis Antano Vireliūno Lietuvos žemėlapis, pasaulio pusrutulių žemėlapis, stovas-skaitytuvai, keli paveikslai, ant sienos – kryžius. Žaidimams mokykla iš pradžių turėjo kamuolį ir tinklą. Mokytojai, su šeimomis ir be jų, paprastai gyvendavo bute mokyklos pastate. Mat be klasės ir kito kambario, naudojamo rūbinei, viename pastato gale buvo du kambariai ir virtu-

vė, o kitame – virtuvė ir rūšys. Prie mokyklos – žemė daržui. 1939-1940 m. mokykla turėjo savo antspaudą. Malkomis mokyklą aprūpindavo mokinių tėvai; mokytojus jie rėmė maistu.

ПРЕИСКИМАС

Miškinytė Vladislava (pavardė ir vardas) Vmcar 99
 (tėvo vardas)
 Gimęs Vilnius - I rank apskr. mieste Varėnos valsč. Moliaudugnės kaime
 1923 metais mėn. d. Tautybė lietuviai Tikyba R. Katalikų
 Mokslas (kur ir kada) Sekyje Giružių mokykla 1936 m.
 Kurių kalbų moka lietuvių
 Tarnyba arba verslas ūkininkė
 Kur, kada ir kuo tarnavęs niekur
 Turtas (kur ir koks) turto neturi.
 Kurios organizacijos priklausė jokioms
 Garbės ženklai neturi
 Kuriuose valstybėse buvo niekur neturi
 Karo tarnyba: a) nuo 19 m. mėn. d. ligi 19 m. mėn. d.
 b) kariuomenės dalis c) laipsnis
 d) kar. specialybė kategorija raidė (ats. liud. Nr.)
 Vedęs, nevedęs nevedusi Vidaus pasas Nr. išduotas 19 m.
 val. vald.
 Teistas, neteistas neteistas
 Prašau priimti į Šaulių Sąjungą rikiuotės šauliu Pasiradu vykdyti visas šaulio priedermes ir pareigas.
 1940 m. kovo mėn. 10 d.
 Moliaudugnės km. (adresas) Vladislav Miškinytė (parašas)
 Moliaudugnės km. (adresas)

Į šaulės stojusios Vl. Miškinytės pareiškimas. 1940 m. Rusiškas prieriašs apačioje padarytas tarybinių enkavedistų

Mokytoja L. Pačkauskienė tapo Varėnos II moterų šaulių būrio nare; į šaulės ji prikalbino dvi sodžiaus 16-metės merginas – Vladžę Miškinytę ir Antosę Makselytę (tam pačiam būriui priklausė buvusi moliaudugniskė, tuomet jau varėniškė, Marė Dvareckaitė, Petro). II pasaul. karo pabaigoje pasitraukusi į Vakarus, L. Pačkauskienė vėliau gyveno Jungtinėse Amerikos Valstijose ir mirė po 2000-ųjų metų.

PIRMOJI BOLŠEVIKŲ OKUPACIJA. II PASAULINIS KARAS. VOKIEČIAI

1940 metų vasaros įvykiai – rusų kariuomenės atėjimas ir bolševikų valdžios įvedimas – ypatingų nuotaikų Moliadugnyje, atrodo, nesukėlė. Moliadugniškiai dalyvavo Liaudies seimo “rinkimuose”; iliustracijoje, Ant. Česnulio 1940 m. pase, galima įžiūrėti spaudelį “L.S. 1940”: atseit, paso savi-ninkas “rinkęs” Liaudies seimą... Kai kurie Salovartės gyventojai į tuos rin-kimus važiavo iškilmingiau: arklių lankus gėlėmis, lyg per vestuves, api-pynę.

Su komunistais kiek vėliau susirišo tik Baltrus Makselė: mat jo žmonos sesers sūnus Tomas Tamulevičius iš Varėnos I tuo metu buvo kompartijos Alytaus apskrities komiteto pirmasis sekretorius. Tiesa, Makselė jokioje komunistų veikloje nedalyvavo, nors paskui tas ryšys su jais žmogui atsirū-go. Antanas Česnulis buvo “išrinktas” Varėnos II liaudies teismo tarėju. Dalyvavo poroje teismo posėdžių. Už sugaištą dieną gaudavo 3 červoncus (30 rublių).

Rusų kareiviai Moliadugnio miškuose išsikasė apkasų pratyboms: kelio-likos didelių apkasų virtinė išlikusi gale Nendruraisto (keli panašūs apkasai yra gal už pusantro kilometro į rytus Girežerio miške ties Vidutinės bala), o keli mažesni apkasai buvo prie Šilaičių laukų. Žmonės ėjo žiūrėti tarybinės technikos už poros kilometrų buvusiam rusų kariniame aerodrome ties Salovarte, Perlojos Pašačio laukuose.

Žmonės klausėsi rusų kareivių dainų; kai kurios rusiškos dainos jau tada išverstos ir į lietuvių kalbą. Bene populiariausios buvo “Katiuša” ir “Trys tankistai”. Greitai atsirado jų parodijų, ypač “Katiušos” (“Jau pražydo obe-lys ir kriaušės, išsisklaidė ūkanos plačiai...”). Moliadugnio pusberniai traukė:

Jau pražydo žila barzda žydo,
Išsisklaidė utėlės plačiai,
O pati didžiausia šliaužė į pakaušį,
Ropinėjo paausiais...

1940 metais Vincelė Milienė su O. Nalančienės bernu Jonu Naujaliu per Merkį peryrė nuo persekiotojų bėgusį Valkininkų bažnyčios vikarą, iš Barčių kilusį kunigą Juozą Pošką. Įskūsti jie kelias savaites praleido kalėjime; iš jo išėjo utėlėti. V. Milienę ir J. Naujalį suėmus, kaimo vyrai, vado-vaujami Petro Miškinio (Anukos Petro), susirinkę nutarė joti per kitus kai-mus ir rinkti parašus, kad anie nekalti (J. Naujalis 1944 m. pasitraukė į Va-karus, pasiekė Ameriką, iš kurios XX a. 9-tame dešimtmetyje grįžo į Lietu-vą ir apsigyveno Senojoje Varėnoje).

Vaiskus sekmadienio rytas buvo 1941 m. birželio 22 d., kai prasidėjo Vokietijos-Tarybų Sąjungos karas. Keli vyrai buvo išjoję į naktigonę Stru-
kalankėn. Abu Perlojos aerodromus – Pašačio ir buvusį kitame Perlojos gale
prie plento į Merkinę – vokiečiai bombardavo 5 val. ryto. Sprogimai girdė-
josi ir Moliadugnyje. Vėliau už kelių kilometrų į šiaurę nuo kaimo matėsi
pašauti rusų lėktuvai su besitęsiančiais juodų dūmų dryžiais. Moterys vaikus
trumpam subruko į bulvių duobes...

Mokyklos sargu 1941 m. buvo Ant. Česnulis. Pirmąją karo dieną nuėjo
jis į mokyklą nukabinti J. Stalino portreto. Deja, jo jau nebuvo. Pasirodo,
Staliną nukabinti pasiskubino pro langą įlindęs Jonas Stelmokas.

Gal po pusantros savaitės per sodžių patraukė vokiečių kariuomenė:
pirmiausia praėjo pėstininkų kolona, paskui dviračiais vedini kareiviai, o po
jų – gurguolininkai su visokia manta. Matėsi vienas kitas juodai uniformuo-
tas atėjūnas, matyt, esesininkas; žmonės kalbėjo, kad šitie labai pikti... Gur-
guolė kaimo gatvėje sustojo. Vokiečiai gaudė vištas ir meistriškai nusukinė-
jo joms galvas. Pietus kareiviai surengė prie kelio ties mokyklos kiemu:
kūreno laužą, virė vištas, šildė konservus. Paskui vaikai ėjo rinkti tuščių
skardinių; jos tiko viskam: grūdams ar miltams pasemti, kiaušiniams sudėti,
vazonams, katėms ar šunims lakinti, žaisti... Nusiskutę, peiliukus kareiviai
iš karto metė žemėn; sodžiaus vyrai rinko juos ir paskui patys naudojo. Mū-
sų žmonėms didžiausia vokiškos kultūros naujovė buvo perdimas prie stalo:
šveisdamas kiaušininę su lietuviškais lašiniais, vokietis drumstels, nusišai-
pys “Ho-ho, gut gut” ir toliau šlamščia.

Užėjus vokiečiams, baltaraiščiai iš kaimyninio Girežerio netrukus priki-
bo prie “komunisto” Baltraus Makselės, nusivarė jį į Varėną II; girežeriš-
kams, atrodo, talkino ir pora į šaulius įsirašiusių moliadugniškių.

Kita įsimintina ginkluotų patriotų “akcija” buvo šunų iššaudymas.

Okupantai vokiečiai Lietuvą pavertė Ostlando komisariato Lietuvos ge-
neraline sritimi (Ostlandui dar priklausė Latvija, Estija ir dalis Baltarusijos);
komisariatas sukurtas pagal A. Hitlerio 1941 07 17 potvarkį naujai užim-
toms sritims valdyti. Užėjus vokiečiams, Alytaus apskrityje šalia kitų iš
pradžią buvo ir Druskininkų, Marcinkonių bei Rudnios valsčiai. Tačiau
1941 m. rugsėjo vidury šių valsčių jau nebelikę: jų teritorija priklausė iš
okupuotų Lenkijos, Baltarusijos ir Lietuvos žemių sukurtiems Naujiesiems
Rytprūsiams, tikrajam Reichui.

Vokiečių laikais (1941-1944 m.) abiejų Varėnų valsčiai iš pradžią pri-
klausė Alytaus apskrčiai, o 1942 m. sudarius Eišiškių apskritį, prie jos pri-
jungtas Varėnos II valsčius su Mergežerio seniūnija (jai priklausė Mergeže-
ris, Girežeris, Moliadugnys ir Mitrauka). 30 Mitraukos gyventojų 1942 m.
liepos 22 d. prašė Alytaus apskrities viršininko priskirti jų kaimą prie Aly-

taus apskričiai priklausiusio Varėnos I valsčiaus, tačiau prašymas nebuvo patenkintas (LCVA f. R-1436, ap. 1, b. 23).

Hitlerininkų okupacijos metais Mergežerio seniūnijos gyventojus planuota perkelti į Maišiagalos apylinkes – Vilnijai atlietuvinti. Be abejo, tai buvo ne vokiečių, o tik šiokią tokią savivaldą turėjusios lietuvių valdžios projektas. Naciai visus lietuvius, kurių “rasė” netiko germanizavimui, pagal vieną projektą buvo numatę perkelti į Polesės pelkes Baltarusijoje, pagal kitą – nugarsti už Uralo...

Okupacinė valdžia 1942 m. gegužės 27 d., trečiadienį, surengė visuotinį Lietuvos generalinės srities gyventojų surašymą. Moliadugnio gyventojus surašė kaimo mokytojas Stasys Kareniauskas (LCVA f. R-743, ap. 2, b. 1481). Kaime buvo 16 šeimų arba 82 gyventojai – 35 vyrai ir 47 moterys (Girežeryje gyveno 17 šeimų, 83 gyventojai, Mergežeryje – 254 žmonės, 133 vyrai ir 121 moteris). Tiesa, sąrašuose yra netikslumų ir paprasčiausių klaidų, ypač skiriasi daugelio žmonių gimimo metai nuo kitų šaltinių žinių. Bene įdomiausias yra žinios apie žmonių santuokų datas ir moterų pagimdytus vaikus (į jų skaičių įeina ir gimę negyvi kūdikiai).

Juozo Miliaus (Miliausko) šeima – 7 žmonės: pats buto-ūkio šeimininkas, jo tėvas Adomas Miliauskas, Juozo žmona Marė Miliuvienė, vaikai – Damė, Salva, Ona, Jonas. Juozas su Mare susituokę 1922 m. birželio 6 d.; Marė pagimdžiusi 6 vaikus, iš kurių gyvi 4.

Aleksandro Miliausko šeima: žmona Bronė, vaikai – Danutė, Paulina, Adomas; dar yra Aleksandro sesuo Ona Nalančienė. Aleksandras su Brone susituokę 1936 m., O. Nalančienė ištekojo 1919 m. Vėliau Miliauskams gimė dar 4 vaikai: Viktoras, Aldona, Jonas, Marytė (pastaroji jau ne Moliadugnyje, o Šakių raj., Baltrušiuose).

Miko Stelmoko šeima: žmona Katrė, vaikai – Albina, Jonas, Ieva, Adelė (1930 03 11). Stelmokai susituokė 1906 m. gegužės 7 d.; Katrė pagimdė 9 vaikus, gyvi 7 (1907 m. gimusi Marė Stelmokaitė-Šidlauskienė gyveno Pilvingiuose; 1909 m. gimusi Vincė ištekojusi savo kaime už Jono Miškio; sūnus Juozas išvykęs į Ameriką).

Jono Makselės šeima: žmona Kristina, vaikai – Alfonsas ir Ona Birutė. Makselės susituokė 1927 m.; Kristė pagimdė 4 vaikus (iš dviejų mirusių, viena dukrelė Verutė; vėliau dar gimė ir mirė sūneliai dvynukai).

Ievos Korpienės šeimoje du vaikai – Adolfas ir Genė. I. Korpienė ištekojo 1905 m., jai gimė 7 vaikai, gyvi 4 (duktė Jadvyga mirusi, palikusi dvi dukras našlaites; vedęs sūnus Jurgis su šeima gyvena kitame to paties namo gale, o 1919 m. gimusi duktė Bronė 1936 11 11 nutekojo į Margežerį).

Jurgio Karpio šeima: žmona Jadvyga, vaikai – Jonas ir Juozas. Karpiai susituokę 1935 m.; Jadvyga pagimdė 3 vaikus (duklėlė Antosėlė mirė; vė-

liau Moliadugnyje gimė dukrelė Genutė, bet maža mirė; gyvenant Smalninukuose gimė ir mirė trečia dukrelė bei gimė trečias sūnus).

Baltraus Makselės šeima: žmona Petrė, vaikai – Antosė, Jadvyga (rašoma, kad išvykusi tarnauti į Varėnos I miestelį), Juozas, Bronė. Šie Makselės susituokė 1919 m.; Petrė pagimdė 10 vaikų, gyvi 5 (duktė Adelė, gim. 1921 m., nutekėjusi į Žiūrus).

Antano Česnulio šeima: žmona Vanda, Jonas Dvareckas, Bronė Dvareckaitė, Vytautas Česnulis. Vanda su pirmuoju vyru Vincu Dvarecku susituokė 1928 08 07. Prie Česnulių šeimos prirašyta neva pas juos samdine tarnavusi Antano brolio Jono iš Girežerio dukra Marė Česnulaitytė.

Petro Miškinio šeima: žmona Antosė, dukros Ona ir Bronė. Miškiniai susituokę 1922 m.; Antosei gimę 3 vaikai (sūnelis Tapiliukas mirė mažas).

Jono Miškinio šeima: žmona Vincė, vaikai – Juozas (1930 11 15), Marė, Vitas, Jono motina Ona Miškinienė. Jonas ir Vincė susituokė 1929 07 09, gimė 4 vaikai, gyvi 3 (vėliau gimė dar dvi dukros – Ieva ir Ona). Ona Miškinienė ištekejusi 1891 m., jai gimė 8 vaikai, gyvi 4.

Vinco Miškinio šeima: žmona Antosė, vaikai – Vladzė, Stasys, Jadvyga. Miškiniai susituokę 1917 05 20; Antosė pagimdžiusi 8 vaikus, gyvi 4; kiti 4 vaikai gimę, matyt, pirmosiose dviejose santuokose (dukra Adelė, gim. 1920 m., nutekėjusi į Milioniškę; Vinco Miškinio vaikai su pirmąja žmona Elena: Marė Miškinytė-Tamulienė 1935 07 15 nutekėjo į Mergežerį, o vedęs sūnus Petras gyveno Moliadugnyje).

Petro Miškinio, Vinco šeima: žmona Viktė, dukra Adelė. Petras su Vikte susituokė 1940 07 19 (vėliau gimė, bet mažas mirė sūnelis Algutis).

Petro Miliaus šeima: žmona Vincelė, vaikai – Marcelė ir Alė (Elena). Miliai susituokė 1931 03 05, gimę du vaikai (vėliau gimė du sūnūs – Vytautas ir Albinas).

Petro Švedo šeima: žmona Jadvyga, vaikai – Adelė, Ona, Vladzė, Petras, Vytautas. Švedai susituokė 1927 m. Švedienė pagimdžiusi 7 vaikus, gyvi 5 (paskui dar gimė Aldutė).

Jono Petrėno (Parafinavičiaus) šeima: žmona Marė, vaikai – Bronė, Jonė, Adelė. Pora susituokė 1934 07 17; gimė 4 vaikai, gyvi 3 (vėliau, po karo, gimė dar 3 dukterys: Stasė, Aldona, Marytė).

Juliaus Miškinio šeima: žmona Marė, vaikai – Jonas, Antosė, Stasys, Juozas, Ona. Julius su Mare susituokė 1928 05 14; Marė pagimdė 9 vaikus, gyvi 5.

Matome, kad maždaug iki 1940 metų daug mažyčių vaikų mirdavo. Jei gu surašymo žinios tikros, tai daugiausia vaikų – 10 – XX a. pirmojoje pusėje Moliadugnyje yra pagimdžiusi Petrė Puodytė-Makselienė, Baltraus žmona, bei po 9 vaikus pagimdžiusios Katrė Vaitkevičiūtė-Stelmokienė ir Marė Naujalytė-Miškinienė, Juliaus žmona.

Kaimo seniūnu vokiečių laikais buvo Jonas Makselė (Mergežerio seniūnijos seniūnu – Jonas Vainilaitis, poeto Martyno Vainilaičio tėvas).

Bene 1942 m. žiemą vyko šiltų drabužių rinkliava Rytų fronte šalan-tiems vokiečių kareiviams. Žmonės davė senus kailinius, megztinius... Vo-kiečių kareiviai ilgainiui net už paimtą vištą užsimokėdavo: duodavo mote-riškei dvi reichsmarkes, už kurias ta galėjo nusipirkti dėžutę degtukų! Tikri vokiečiai sodžiuje buvo reti svečiai. Vėliau jaunimą į reicho darbus gaudė vokiečiams tarnavę latviai ir estai, rekvizicijose dalyvaudavo ukrainiečiai (lietuvių daliniai panašiai veikė Baltarusijoje ar Rusijos Pskovo srityje, Lenkijos šiaurryčiuose). Tačiau iš Moliadugnio į Vokietiją niekas nebuvo išvežtas, nuo rekvizicijų kaimas irgi mažai nukentėjo. Tik kažkurią vasarą per arklių ir vežimų “apžiūrą” Varėnoje I, prie Užumelnų kapinių, buvo paimtas Jono Parafinavičiaus arklys. O važnyčiojusios moterys sumanevra-vo gudriau: prie komisijos, kur buvo šokia tokia eilė patikrinimo laukiančių vežimų, privažiavusi Vanda Česnulienė tuojau pasuko kairėn, į kitą kelio pusę – į pievą, kur stovėjo išbrokuoti arkliai ir vežimai; Vanda pasekė Vin-celė Milienė. Abiem moteriškėms pasisekė: jų arkliai ir vežimai nebuvo paimti.

Niekas iš moliadugniškių nešaudė žydų (pora vyrų buvo kartą nuėję į Varėną I pasižiūrėti). Policininku Eišiškėse, apskrities centre, tarnavo Jonas Stelmokas. Į sodžių naktimis keliskart buvo užėję tarybiniai (anot žmonių, rusų) partizanai: Marcelius Savickas, Šolomas Bernšteinas ir kt. Per nacių okupaciją kaimas neprarado nė vieno žmogaus.

1940-1941 mokslo metais kaime mokytojavo buvęs Lietuvos kariuo-menės majoras Juozas Vizbaras, 1941-1942 m. m. – Stasys Kareniauskas; pastarasis buvo silpnas mokytojas: jeigu ketvirtokas pasakydavo, kad nesu-pranta aritmetikos uždavinio ir paprašydavo paaiškinti, mokytojas nesidro-vėdavo atsakyti: “Tai kad ir aš nesuprantu...”

Kartą 1942 m. pavasarį mokytojas į mokyklą pasikvietė keturis 5-6 metų vaikus – Vytautą Česnulį, Joną Miliauską, Stasį Miškinį ir Joną Karpį (Kar-pavičių). Tais laikais visi berniukai net vasaromis nešiodavo kepures. Suso-dinti į suolus, berniūkščiai kepures laiko rankose. Mokytojas liepė jas pasi-dėti po suolais. Stasys Miškinis numetė kepurę ant grindų. Mokiniams juo-kas... Paskui mokytojas rodo į Lietuvos žemėlapi ir klausia, kas tai per daik-tas. “Žinovas” V. Česnulis pasako: “Plianas”; klasėje vėl juokas... Mokyto-jas paaiškina, kad tai iš tikrųjų tam tikras planas, tik žemėlapiu vadinamas.

1942-1943 mokslo metais mokytojo kaime nebuvo. Dvejus mokslo me-tus 1943-1945 m. mokytojavo irgi buvusi “Ryto” mokytoja Ona Lužytė-Krupavičienė, kilusi iš Giraitės kaimo nuo Matuizų; Krupavičiai turėjo savo namus Varėnoje II, tačiau porai metų su vaikais persikraustė į Moliadugnį. Pamokos būdavo pradedamos ir baigiamos atitinkamomis maldelėmis; tiky-

bos mokytasi iš vadovėlių “Tėve mūsų”, “Sveika Marija” ir “Tikiu”. Ketvirtos skyriaus mokiniai laikyti egzaminų būdavo vedami į Varėnos II mokyklą.

Vokiečių okupacijos metais Varėnoje II V ir VI skyrius baigė Juozas Makselė, Baltraus; V skyriuje mokėsi ir Jonas Dvareckas, tačiau liko antriems metams (eidamas namo, Jonas nepalankų pažymėjimą ant Derėžnyčios tilto prie Varėnos suplėšė į skutus ir paleido plaukti link gimtojo kaimo; paskui namuose melavo, kad mokytojas pažymėjimo neišrašęs...). Mokytis kažkokioje amatų mokykloje į Vilnių buvo išvažiuavęs Jonas Stelmokas, vėliau perėjęs tarnauti į policiją Eišiškėse.

Prie pirmosios komunijos kaimo vaikai rengdavosi pas savo parapijos – Varėnos II – kunigą. Tik 1944 ir 1945 metų vasaromis jie vaikščiojo į Varėną I.

Gražus 1944 m. birželio sekmadienis... Pas Česnulius nuo galimo išvežimo į Vokietiją slėpėsi giminaitis iš Mančiagirės Vaclovas Kvaraciejus (1924 - 1987). Atėjo trys kaimynų bernai: Adolfas Karpis, Stasys Miškinis ir Jonas Stelmokas; prie jaunimo prisidėjo šeimininkas. Adolfas atsinešė pusbonkiuką (ne puslitrį!), tiek pat surado ir A. Česnulis. Sėdi penkiese, patogumo dėlei stalą į pirkios vidurį pasitraukę, šnekučiuojasi, naminėlę kukliai ragauja. Suodęs ten esančius ar ką, atėjo pakaušęs toks bernas iš Ežeriekų, tarnavęs kažkokioje vokiečių tarnyboje, o tuokart su broliais Zigmu ir Petru Smolenskais iš Salovartės išgėrinėjęs pas anų svainį Petrą Miškinį, Vinco, jų sesers Viktės vyrą (Petras Miškinis ir Stasys Miškinis buvo broliai, tik skirtingų motinų). Tas iš Ežeriekų atsinešė ilgakotę vokišką granatą. Atsistojęs pirkioje, su granata skeryčiojasi. Drąsiausias iš bernų J. Stelmokas (tarnavęs policijoje) išsuko anam granatą iš rankų, o patį pro duris stumtelėjo nuo gonkų laiptelių. Pastumtasis nepargriuvo, tik žergtelėjęs kelis žingsnius link vartų, nuėjo pas savuosius. Matyt, pasiskundė, kad jį išvarė ir granatą atėmė. Broliai Smolenscai (vienas kokių 21, kitas gal 20 metų), sėbrą paguldę kluonelyje, atėjo ieškoti teisybės...

Pirmiausia susikovė Česnulių kieme. V. Kvaraciejų sugriebė kitame namo gale gulėjusi ir erzelio pažadinta Vanda Č.: “Nelįsk!” “Aha, mano draugus muša!” A. Karpį ir J. Stelmoką jų seserys ar motinos namo nutempė. Prie gatvės buvo įpusėta tverti Česnulių tvora; iš kažkur išdygusi Vincuvienė, Stasio Miškinio motina, pagriebusi puvėsį pagalį, daužo Zigmą Smolenską per žandą, į marškinius įsikibusi. Stasys Miškinis bėgti į savo pirkią, jam iš paskos, mosuodamas peiliu, Petras Smolenskas. Miškinių pirkia užrakinta, tad Stasys įbėgo į tvartelį, pagriebė bulvių varinėjimo plūgelį; ten atsiradusi Stasio sesuo Vladzė užstojo tvartelio duris. O visai netoliese, Jono Miškinio kluonienoje, kortomis lošė vyrai. Jurgio Karpio 7-metis berniukas Jonas atbėgęs sušuko, kad dėdė Adolfą (Jurgio brolių) muša... Jurgis su Aleksandru Miliausku, nuo tvoros šatragalius atsilaužę, įsoko į Vinckės

kiemą ir tvojo per galvas: Aleksandras Petruį Smolenskui, o Jurgis jau čia atsiradusiam Zigmui. Tuo muštynės ir pasibaigė. Pritvotus brolius nutempė prie valtės ties jų sodyba, peryrė į kitą Merkio pusę. Brolių tėvai Jonas ir Karolina Smolenskaiai muštynių dienos vakarą buvo atėję bartis; kažkodėl labiausiai barėsi su svotais – savo žento tėvu ir pamote. “Nueis dūmais jūsų pakajai, nueis”, – gąsdino Smolenskienė. Petras trečią dieną mirė; Zigmas brolio laidotuvėse nedalyvavo, kluone ligojosi. Sako, seniai Smolenskaiai bandė ieškoti teisybės policijoje, tačiau nerado, dar priekaištų susilaukė: sūnūs patys lindo ir gavo; po mėnesio ir vokiečių valdžios krašte nebeliko.

Ant. Česnulis tą vasarą statydinosi svirną. Statė meistrai rusai, tėvas ir sūnus, vokiečių atvežti į Varėną II. Dailidės nakvodavo kluone. Apie tuos rusus sužinojo tarybiniai partizanai ir atėję vieną naktį liepė meistrams nešdintis. Sulaukę ryto, dailidės pasiėmė įrankius ir išėjo, tą dieną net nedirbė. Kai priartėjo frontas, svirno rentinys jau buvo baigtas. Pasipainiojęs vokiečiai rodo A. Česnuliui į naują statinį ir kažką aiškina: bum, bum...Suprask: nuo bombų ar sviedinių statinys gali nukentėti. Atsargumo dėlei Česnulis didesnę dalį rentinio nuardė ir išmėtė aplink, o paskui vėl sudėjo. Rudeniop visas svirnas buvo pabaigtas.

1944 m. liepą artėjant frontui, moliadugniškiai kolektyviai išsikasė tris bunkerius (žemines) laikinai pasislėpti. Vienas bunkeris šešioms šeimoms buvo pakalnėje miško pakrašty, kiti du – šlaituose prie Varėlankės. Mokytojos O. Krupavčienės šeima su tuomet pas B. Makselę apsistojusia Jadvygos Korkutytės-Michnovičienės iš Mitraukos šeima slėpėsi buv. lenkų ledainėje (Korkutytė už lenko mokytojo buvo ištekėjusi dar lenkų laikais). Išsikasė po duobelę pas Joną Makselę prisiglaudusios su vaikais rusų moterys, vokiečių atvežtos į Lietuvą ir su vežimu bei ožkomis traukiančios atgal namo, bei kaime buvę varėnškiai Petras Dvareckas su sūnumi Alfonsu. Bunkeriuose porą parų slėpėsi daugiausia vaikai ir moterys. Kaimiečiai vyrai su gyvuliais – arkliais, karvėmis, avimis, su vežimais buvo už puskilometro, Salovartės pievoje Neliuoboje ir Onadugnyje. Kaime buvo likusios tik kiaulės ir vištos. Ką geresnio – drabužius, audeklus, grūdus – žmonės buvo suslėpę į žemę, užkasę juos kluonuose ir kitur. Sviediniai švilpė viršum kaimo, sproginėjo miške ar netoli laukuose, tačiau sodžiuje nenukrito nė vienas. Iš kitos Merkio pusės daugiausia atsišaudė vokiečiai. Jie buvo ruošęsi gintis šiokių tokių apkasų linijoje nuo Merkio pro Plaušinio ir Ilgio ežerus, į vakarus nuo Mergėžerio ir link geležinkelio, tačiau rusų kariuomenei apie Pariečę perkirtus geležinkelį ir priėjus prie Nemuno, sustoti Varėnos miškuose vokiečiams pasirodė beprasmiška.

Sodžiuje nenukritus nė vienas sviediniui, nesudegė nė vienas pastatas. Per kaimą traukdamiesi vokiečiai tvartuose ieškojo arklių; rado tik iš Neliubos parėjusį Jono Miškinio arklį ir jį išsivedė. Arklio savininkas, pasi-

kvietęs pusbrolių Petrą Miškinį, Vinco, ėjo arklio ieškoti; rado jį vokiečių jau prikintytą prie kito arklio kelių iš Moliadugnio į Mergežerį ir iš Girežerio į Perloją kryžkelėje. Arklio ieškotojų vokiečiai nepaleido, varėsi kartu. Nusivarė net už Nemuno. Pirmasis sugrįžo Petras Miškinis. Esant kažkur apie Leipalingį, vokiečiai jam liepė atnešti vandens iš tolėliau esančio šulinio. Tuokart užskrido rusų lėktuvai. Visi slėpėsi, už šulinio pritūpė ir Petras, o paskui davė į kojas; pasiekęs šieno kupetą, pasislėpė ir pralindėjo joje, kol vokiečiai nuėjo toliau. Tuomet Petras atsargiai parsėlino namo, per Nemuną persikėlęs kažkur aukščiau Merkinės; gimtinėje jau buvo rusai. Jonas Miškinis parsirado dar po savaitės ar ilgiau; jis su vokiečiais buvo nuėjęs net iki Lenkijos.

Rusų kareiviai į Moliadugnį, kaip ir į abi Varėnas bei Vilnių, atėjo dulkšnojančią liepos 13 d. Už stiklą samogono ir svogūno galvą kareivėlis nusivilkdavo palaidinę, sakydamas: “Gal šiandien mane nušaus! O jeigu ne mane, tai mano draugą. Tuomet aš jo palaidinę apsilvilksiu.”

RUSAI GRĮŽE...

Sugrįžus rusams ir moliadugniškiams teko bent šiuo tuo prisidėti prie pergelės prieš vokiečius įtvirtinimo. 12-14 metų vaikai atkurtame rusų Pašačio aerodrome pušų šakomis maskavo lėktuvus. Kaimo paaugliams ir suaugusiems pavesta tvarkyti Varėnos I-Merkinės plento ruožą nuo Glėbo ežero iki Vardaunios upelio; kelią reikėjo valyti ir žvyruoti. Prie Glėbo įsikūrė karo lauko ligoninė; po mišką mėtėsi bintai, gipsai... Pilni vežimai negyvėlių nepridengtomis basomis kojomis vežti laidoti į karių kapines prie Varėnos I.

Ištisomis dienomis aplink Moliadugnį burgzdami sukdavo rusų lėktuvai – mat Pašačio aerodromas, kaip ir kitas toliau Perlojoje, buvo skirtas daugiau lakūnams apmokyti. Ties aerodromu lėktuvai tapydavo ore taikinius, iš tolo atrodančius lyg kokios statinės, o nuo žemės į juos šaudyta. Nuo aerodromo viršum kaimo į miškus link Mergežerio švilpdavo sviediniai ir girdėjosi jų sproginėjimai. Dabar net keistai atrodo, kaip nė karto nenukentėjo laukuose bei miškuose dirbės, grybavęs arba keliu ėjęs žmogus ar gnomas gyvulys. Vyrai ir pusberniai buvo prisirinkę miškuose likusių vokiečių ir rusų šautuvų, šovinių, kitokių sprogmenų. Iš aerodromo į kaimą ateidavo rusų karininkai su blizgančiais antpečiais: atnešdavo mainyti į lašinius ar sviestą kariškų drabužių, batų; gautą maistą karininkai siųsdavo šeimoms į badaujančią Rusiją.

Praėjus vokiečių-rusų frontui, dar kelis mėnesius, ypač naktimis, link Rytprūsių pavieniui arba po kelis traukdavo išblaškytų vokiečių dalinių kareiviai, dezertyrai. Pritemus dažnai pasigirsdavo beldimas į langą ir prašymas: “Matka, chleba!” (šių žodžių vokiečiai buvo pramokę). Arba, būdavo, eina per sodžių uniformuotas vokietis, grėblį ar šakę ant peties užsidėjęs – vaizduoja iš darbo einantį kaimietį... Kartą pritemus vokiečiai bėgliai iš Petro Miliaus paviečio nukniaukė žasioką; šeiminkui vejantis vagišius, šie už Stelmoko žąsėlį numetė, tačiau jau pasmaugtą. Pagąsdindamas galimus atėjūnus ir perspėdamas, neva kaime yra rusų kareivių, Stasys Miškinis, Vinco vieną vakarą pamiškėje už kluono susprogdino granatą.

O kartą rytą, kaimiečiams pusryčiaujant, eina per sodžių dairydamsis kone visas vokiečių būrys – 17 ar 18 vyrų; su jais – karininkas, matyt, būrio vadas. Bent pusė kareivių su šalmais, vienas toks daugiau kaip dviejų metrų aukščio dilba nešasi lengvąjį kulkosvaidį, kiti irgi ginkluoti. Nusiaubti visą kaimelį tokiai kompanijai būtų vienas juokas! Nešasi porą kibirų, vienas – languotą namų audimo paklodę per ranką persisvėręs, o dar vienas vedasi žalmargę. Iš Aleksandro Miliausko šulinio pasisėmę vandens, vokiečiai nuėjo į mišką už mokyklos... Bet kartais ir smalsūs tie mūsų kaimiečiai! Petras Miškinis, Vinco ir Aleksandras Miliauskas pasekė vokiečius. Pasiro-

do, tie ne per toliausiai nuo kaimo, gal už 200 metrų miško klonelėje sustojo poilsio: susikūrė laužą, pasipjovė karvę – pasisotins jos mėsele! Su šiltu vandenėliu vokiečiai ėmėsi skutimosi. Aniedu moliadugniškiai nesnaudė, veikė greitai: iš Salovartės pasikvietė du rusų kareivukus; šie, prie vokiečių artyn nelindę, miško pakraštyje už mokyklos keliskart iššovė, granatą nometė. Išgąsdinti vokiečiai stovyklą akimirksniu paliko, pametė ir mėsą, ir kibirus. Vėliau paaiškėjo, kad karvę vokiečiai nugvelbė net Giraitėje (Matuizų seniūnija). Mėsą sunaudojo A. Miliausko ir P. Miškinio gaspadinės.

Nenorėjęs rusams į belaisvę pasiduoti vienas kitas vokiečių kareivis paskui kai kur glaustėsi apie kaimiečių sodybas. Kai kuriuos vokiečius į savo būrius priėmė Lietuvos partizanai. Pvz., Kazimieraičio rinktinėje, veikusioje Varėnos, Marcinkonių, Merkinės apylinkėse, Geležinio Vilko grupėje, Šermukšnio būryje buvo vokiečiai kulkosvaidininkas Bruno. Tačiau vieną vokiečių kareivį Valterį, gyvenusį pas žmones Mančiagirėje ir dirbusį vad. Postankoje (krovė į vagonus medžius), rytą einantį į darbą su Stasiu Valentukevičiumi ir kitu mančiagiriškiu, partizanai patykojo miške, nusivedė ir vargšelis dingo be žinios.

Jau 1944 m. vasaros pabaigoje bolševikai areštavo du Moliadugnio vyrus – Julijų Miškinį ir Adolfą Karpį, vokiečių laikais įsirašiusius į šaulius. Trumpam dar buvo suimti Baltrus Makselė ir Petras Švedas.

J. Miškinis paskui mirė kažkur lageryje: su penkiais vaikais (vyriausiajam Jonui buvo 14 metų) likusi žmona Marė neturėjo iš ko siuntinuką pasiųsti. Su Miškiniu kartu kalėjęs Vincas Kumpa iš Užumelnyčio grįžęs pasakojo, kad nusilpusio Juliaus lagerio valdžia net į darbą nevarė: “docho-diagai” tebuvo likusi tik bado mirtis. A. Karpis lagerius išgyveno, tremtyje vedė, su žmona 1957 m. grįžo, tačiau palūžusi sveikata tik trumpam teleido džiaugtis gimtine: Adolfas 1959 m. vasarą mirė.

Sugrįžę rusai nieko iš Moliadugnio vyrų į kariuomenę nepaėmė (iš Salovartės paėmė tris jaunuolius; vienas žuvo, du sugrįžo). Tačiau kai kurie vyrai – kas tarnybos kariuomenėje šalindamiesi, kas arešto bijodami – slapstėsi miškuose. Žiuri diena Moliadugnio apylinkei buvo 1944 m. gruodžio 6-oji. Enkavedistai kareiviai su stribais naršė po kaimus ir miškus, o tądien į mišką buvo išėję trys moliadugniškiai: Petras Miškinis, Vinco, Jurgis Karpis ir Jonas Makselė. Sniego, tiesa, nebuvo nė kruopelės, tik žemę jau gruodelis suėmęs.

Maždaug pusiaukelėje iki Perlojos, ties Strukalankės anuo galu, eina Jurgis su Petru vienas paskui kitą per mišką karvių išmintu takučiu. Praskleidžia pušies šakas – ogi priešais kareivis, šautuvą ant šakos pasidėjęs. Vyrai apsisuko – norėjo bėgti; tuomet kareivis pykšt! Viena kulka peršovė abu per kirkšnis. Jurgis dar pajėgė atsikelti, iš nulaužtos pušaitės pasidaręs lazda nuklibikščiaavo iki Merkio, iki valtės, paskui šiaip taip nukėblino iki

plento ir buvo nuvežtas į Perloją, o iš ten į Varėną I. Po kelių dienų Jurgi paleido. Vėliau ant pilko milo kelnių šlaunies iš abiejų pusių buvo lopeliai – kur kulkos skylės padarytos. Petras Miškinis atsikelti nepajėgė. Peršovusieji apie miške paliktą sužeistą žmogų niekam nepasakė.

Ant. Česnulis, kad nesipainiotų enkavedistams po akių, buvo užsidaręs kluone: prasikūlęs rugių, juos vėtė. Prie kluono kažko atslinko varėnis Leonas Paulauskas (Levanka), stribas ne stribas, kartu su sūnumi valkiojęsis su kareiviais. “Sėdi čia! Ana du jau peršauti!” “O kuo aš čia dėtas, – atsakė Česnulis, – Aš dirbu savo darbą”. Kokie vyrai peršauti, nesužinojo. Kitos dienos rytą, nesulaukęs Petro, tėvas Vinckė atėjo pas Česnulį, prašydamas eiti kartu į mišką paieškoti jo sūnaus. Kančiose mirdamas Petras ir samanas išdraskė. Parvežė pamėlusį kūną, paguldė pirkioje ant aslos, žmona Viktė po galvą pagalvę padėjo...

O Jonas Makselė-Kazynas, pamatęs kareivius ir supratęs, kad bėgti beprasmiška, nusiėmė kepurę ir eina link jų, buvusių netoli upės; sakė, kad ieško valtys: norėtų persikelti per Merkį ir eiti į Perloją pasižiūrėti peršėrimui ten atiduotos bergždžios karvės... Po kelių dienų Makselė parėjo namo. Įkliuvo tądien ir Kazyno sūnus Alpus, 12-kos metų neturėjęs berniūkštis. Jis nešė tėvui į mišką valgyti; buvo pasiėmęs kirvį: jei sutiks kareivius, tai sakys, kad eina malkų ruošti... Nuo sodžiaus netoli nuėjo – nuo mokyklos gal pusantro šimto metrų. Pamatęs kareivį, Alpus metė terbelę po ėgliu, tačiau kareivis pastebėjo. Daboklėje Alpus praleido porą naktų, į užpakalį gavo.

Ne geresni dalykai dėjosi gruodžio 6-ąją prie Merkio ties buv. Strukalankės laukais, žemiaus Tarailienės brastos. Iš kitos upės pusės į kairįjį Merkio krantą valtimi norėjo persikelti grupė jaunų vyrų, taipogi klajojusių, nežinia nuo ko besislapstančių. Mat paplentėje buvo kareivių, ir bernai tarėsi persikelsią į saugesnę, miškingą pusę. Deja...

Yrė valtys savininkas Vladas Kitavičius iš Salovartės (jo gimtoji sodyba yra už kokių 300 m paupiu aukštytyn). Pirmu reisu plaukė du perlojiškiai (vienas – Zurlys) ir moliadugniškis Jonas Stelmokas. Prisiyrę netoli kito kranto, buvę valtyje pamatė, kad čia jų tyko kareiviai. Didelio pasirinkimo nebuvo: perlojiškiai šoko į krantą, tikėdamiesi pasiekti mišką, tačiau vienas nušautas čia pat, o antras nubėgo apie 50 metrų. J. Stelmokas puolė į vandenį; būdamas neblogas plaukikas, panerdamas ir vėl išnirdamas, pasiekė upės dešinįjį krantą, o paskui kažkur vieniemyje Perlojoje surado prieglobstį, persirengė, sušilo. Sako, kareiviai šaudė į Merkiu plaukusią Stelmoko kepurę. V. Kitavičių (1927 - 1988) enkavedistai paėmė gyvą. Kitapus likę keli bernai (tarp jų buvo salovartiškis Vytautas Česnulevičius, Jokūbo) ilgai nelaukę pasišalino ir liko gyvi bei sveiki. Nušautųjų kūnus iki Jono Smolensko valtys Perlojos moterys pervežė Česnulių vežimu.

Ką besakytum, Jonas Stelmokas turėjo laimę! Bene kitų metų rudenį kartą jis su kitu vyru iš Milioniškės parėjo iš miško be ginklų pas motiną užvalgyti. Ir staiga sodžiui sribai! Vyrukai bandė sprukti, tačiau neturėdami didelės vilties ištrukti nepastebėti, puolė į Aleksandro Miliausko kiemą kitapus gatvės, o paskui į pirkią. Užbraukę priemenės duris, užlipo ant pirkios. Tačiau sribai pastebėjo, kad pas Miliauską kažkas pasislėpė, tik nesusigaudė – vienas ar daugiau. Ėmė laužtis, pergąsdinę sesutes Danutę ir Pauliutę (tėvai su mažesniu juo Adomuku buvo išvažiavę į Varėną). Išgriozdę pirkioje ir ant aukšto, sribai vyrą iš Milioniškės (vad. Ėrelį) surado palėpėje, susitraukusį ir bulvių pintine prisidengusį; surišę rankas, nusivarė Varėnon. J. Stelmoko po kita palėpe pastogės prieblandoje sribai neižiūrėjo; tas buvo prisidengęs ant pirkios džiūti pakabintu neseniai papjaautos avies kailiu. Po kurio laiko J. Stelmokas legalizavosi. Išvažiavo gyventi į Klaipėdą. Tačiau ten gana greitai buvo suimtas. Kalėjo Archangelsko srityje, kitur. Tremyje gyveno Stalingrado (Volgogrado) srityje, ten vedė. N. Chruščiovo laikais atsikėlė į Kaliningrado sritį, o po Atgimimo grįžo į Varėną.

Dokumentiniame leidinyje “Kraują sugėrė Dzūkijos smėlis” (iš serijos “Faktai kaltina”), V., 1960, p. 46-47 šiek tiek rašoma apie V. Kitavičių. Taip, jis mokėsi kažkokioje sukarintoje vokiečių mokykloje (1944 m. vasaros pradžioje, kai pas Česnulius jaunimas šoko, vilkėjo juoda uniformą; ant rankovės – lietuviškos trispalvės trikampėlis; į tą mokyklą Vladas daugiau nevažiavo, liko namie), tačiau knygoje perdėta, kad “fašistinis samdinyš įvykdė visą eilę antiliaudinio pobūdžio veiksmų, dalyvavo banditų organizuotose skerdynėse”: paprasčiausiai buvo dar per jaunas! V. Kitavičiaus tėvų šeima į Sibirą nebuvo išvežta, nes vyresnysis brolis Jonas 1944 m. vasarą buvo mobilizuotas į Raudonąją armiją, dalyvavo fronte ir po sužeidimo grįžo paliejęs. Vladas, kalėjime atsėdėjęs savo porciją, paskui gyveno Varėnoje.

1944 m. gruodžio pradžioje žuvus Petru Miškiniui, jo našlė Viktė su dukrele po ketverių metų nutekėjo į Perloją už Penkauską; trobesiai buvo nugriauti. 1945 metais į Klaipėdos kraštą išsikėlė Petro Švedo šeima, o atsikėlė jo sodybą nupirkęs Antanas Barkauskas iš Perlojos; jis dirbo ir buvusią Švedo žemę. Į Smalninkus, į svainio Ignoto, išvažiavusio į Lenkiją, ūkį 1946 m. persikėlė Jurgis Karpis; likusią jo dalelę toliau dirbo motina (tiksliau – sesuo Genė, o vėliau užkuriom atėjęs jos vyras Vincas Biekša). Šiek tiek žemės, daugiausia bulvėms ir daržovėms, naudojo po vienu stogu su Aleksandru Miliausku gyvenusi jo sesuo Ona Nalančienė. Apie 1948 metus žemę Moliadugnyje nustojo dirbęs Varėnoje gyvenęs Petras Dvareckas su sūnumi Alfonsu.

Miškiniai partizanai po II pasaul. karo kaime buvo labai dažni svečiai. Jie ne tik duoneliaudavo, bet ir kitokias “akcijas” atlikdavo. Ne per toliau-

siai nuo Moliadugnio buvo keli partizanų bunkeriai. Kapitališkai įrengti, netoli vandens, tinkami žiemoti bunkeriai buvo Kemsinėse ir Mielyne, toks pat varėnių partizanų bunkeris buvo ties Dvarna sala (dabar rajono centro Dainų slėnis); pernaktavimui ar trumpesniam buvimui, ypač vasarą, bunkerį partizanai išsikasė miške prie kelio ties Brastvos lauku, kitas panašus bunkeris buvo Kazione tik už kelio iš Girežerio į Perloją.

Nuo partizanų nukentėjo buvęs "komunistas" Baltrus Makselė: kartą atėję miškiniai nusišovė jo penimį, kitąkart pasiėmė avį. Kažkam kyštelėjus liežuvį, partizanai "paauklėjo" Antaną ir Eleną Barkauskus: parsigriovę ant aslos, apsižergę vieną daužė mediniu rekečiu (menturiu) košei grūsti, o antą storu aliumininio puodu. Daužė mažamečių vaikų akivaizdoje: abi mergaitės buvo sutūpusios lovoje, o mažylis Jurgiukas buvo dar lopšyje; po kokio pusmečio seniokas Barkauskas pasimirė. A. Barkauskas – buvęs Nepriklausomybės kovų savanoris, jaunystėje dar ir knygnešys. Miškiniai išsivedė ir nežinia kur nugalabijo pas našlę Viktę Miškinienę buvusį Adolfą Ramanauską iš Glūko kaimo. Per Moliadugnį į Perlojos mišką nusivedė ir ten nužudė Salovartės gyventoją Julijų Smolenską. Kokia buvo pastarųjų dviejų vyrų kaltė, kad jie palydėjo galvas, ligi šiol niekam nėra žinoma. Beje, partizanai kartais savotiškai "pamokydavo" moteris, jas apkirpdami; taip Girežeryje pasielgta su Malvina Naujaliene (moliadugniškio Vinco Miškinio seserimi). Kino filme "Niekas nenorėjo mirti" jaunimo vakaro išvaikymas pavaizduotas gana švelniai. Apie 1948 m. pradžią miškiniai daugelyje kaimų atėmė iš žmonių tik ką gautus asmens dokumentus – pasus atstojusius laikinus liudijimus.

Miškiniai partizanai 1947 m. vasarą prasimanė maisto štai koku būdu.

Paplentėje netoli Perlojos ir Salovartės žemių ribos, ties kraštinio perlojiškio Petro Vážgio sklypu, jie patykojo nuo Merkinės atvažiuojančio sunkvežimio, vežusio į Varėną valstybinei duoklei žmonių suneštą sviestą. Priešais sunkvežimį numetė granatą. Sunkvežimis sustojo. Jame buvusiems žmonėms partizanai nieko nedarė (pvz., važiuę Varėnos I gyventoją Silvestro Vėlyvio berniokas greitai parkūrė namo). Sudegintas sunkvežimis vėliau rastas toliau kaip už 10 km prie Gojaus kaimo. Matyt, partizanai žinojo tą sunkvežimį atvažiuosiant.

Pas Česnulius kelis kartus lankėsi perlojiškis Adolfas Baublys-Merkys (1913 - 1949), ejęs įvairias vadovo pareigas partizanų Dainavos apygardoje; Baublio sesuo buvo išteklėjusi už Antano Č. sesers sūnaus. Kartą Merkys guodėsi Antanui dėl savo bendrų: „Nesusitvarkau, dėde. Neklauso. Ima iš žmonių, neša, ko mums miške visai nereikia, o paskui savo lachudroms dalina“.

Vėlyvą 1948 m. rudenį į kaimą duoneliauti atėjo trys partizanai. Prisirinko porą maišų bulvių, dar šio to. Užėję pas Ant. Česnulį liepė kinkyti

arklį – pavėžėti kelis kilometrus arčiau Kemsinėse buvusio jų bunkerio. Antanas nevažiavo didesniu keliu per Akmenyčias, o šunkeliais palei Nemuraisčio balą. Privažiavus “vieškelį” – Varėnos II-Perlojos kelią – partizanai sako Česnuliui: “Tu čia pasilik, o mes toliau važiuosime vieni, arklį grąžinsime”. Česnulis vienas likti nesutiko. Tuomet mergežeriškis Julius Karpis-Vieversys (Moliadugnio Korpių giminaitis) sako: “Gerai, ir aš pasiliksiu”. Du jo draugeliai gruodelio sukietinta žeme per Pašbiškes nudardėjo link Kemsinių. Likusieji stovi netoli kelio (miškas anuomet nebuvo toks suaugęs, kaip dabar) ir mato: nuo Perlojos ateina grupė kareivių enkavedistų; ir šunį už pavadžio vedasi. Mūsų vyrai suvirto už ėglio. Kareiviai skuba: jau temsta, o iki Varėnos dar apie 6 km. Slapukai suskaičiavo 11 kareivių. “Mūsų laimė, kad šuva ne palaidas”, – sako Karpis. Nedaug reikėjo, kad ir A. Česnuliui būtų tekę paragauti kalėjimo duonos ar dar daugiau. Netrukus grįžo partizanas su vežimu.

J. Karpis-Vieversys (g. 1927 m.) nuo 1949 m. pavasario buvo Dainavos partizanų apygardos štabo narys, tų pat metų lapkričio mėn. laikinai paskirtas Kazimieraičio rinktinės vadu, tačiau greitai, lapkričio 26 d., žuvo Varčios miške. Vieversiu atvykus perimti naujų pareigų, partizanų slėptuvė buvo rusų užpulta, ir abu partizanai – Vieversys ir Bernardas Navickas-Girinis, ligi tol irgi laikinai ėjęs rinktinės vado pareigas, žuvo.

Per vienas Velykas du miškiniai partizanai iš bunkerio prie Derėžnyčios Mielyne atėjo į Girežerį kiaušiniauti. Pradėję nuo to galo, kur atėjo per pelkę, žygį baigė pas Marčiulius (gale į Moliadugnio pusę). Prisirinko ne tik kiaušinių. Neturėdami jokio patogesnio daikto nešuliui, nuo Jono Česnulaičio lovos paėmė austinę paklodę, susidėjo gėrybes ir, suėmę paklodę už kampų, nešis tuo pačiu keliu atgal... Tik ženglelėjo kelis žingsnius prie pirmojo kaimyno Damino Paulaičio tvoros, ogi už keliolikos metrų ties Krišiaus Naujalio pirkia enkavedistai! Miškiniai metė nešulį ir apsiskų, pro Petro ir Aleksandro Česnulaičių tvartus ir darželius, paskui pro klonus nukūrė į mišką. Kareiviai grobiu nepasitenkino: ėjo per visas pirkias, krėtė ir žiūrėjo, ar neras kur panašios paklodės; tuomet kalčiausiu būtų pripažintas tų namų šeimininkas. Deja, nerado. O to paties audimo paklodės “sesuo”, tiesa, jau sudėvėta, kabojo užmesta ant kopėčių Jono Česnulaičio priemenėje; kabojo nuo praėjusios vasaros, kai ta paklode iš daržo būdavo parnešama žolės kiaulėms ir kt. Priemenės prieblandoje enkavedistų žvilgsnis už tos paklodės neužkliuvo.

Štai kas buvo prie bunkerio Mielyne apie rugpjūčio pradžią 1949 metais.

Su skerdžiumi Mateušu karves čia ganė Vyt. Česnulis ir I. Korpienės anūkas mergežeriškis Jonas Kašėta. Vakarop galvijai ėdrinėjo dauboje pau-py prie Nerštavių, kai kurie gyvuliai jau ir į mišką buvo įėję. Staiga sker-

džius nei iš šio, nei iš to sušuko: “Vaikai, varykit karves!” ir ėmė šnioryti galvijus botagu, nors šiaip jo beveik nenaudodavo. Piemenys vėpso į skerdžių. “Greičiau varykit!” – pakartojo; tuomet ir piemenys karves ėmė greičiau ginti. Kaimenę nubrukus daugiau kaip 50 metrų, skerdžius pasakė: “Gana!” Piemenys klausia: “Dėde, tai kodėl reikėjo karves taip vyti?” “Taip reikėjo”, – atsakė lyg susikrimtęs, susirūpinęs skerdžius. Dabar viskas aišku, o tuomet vaikai nesuprato, kad skerdžius buvo gavęs ženklą iš už kelių metrų esančio partizanų bunkerio.

1945-1946 mokslo metais kaime mokė du mokytojai – Jonas Valionis ir Stasė Uselytė; mat J. Valionis su draugu Petru, Mergežerio mokytoju, po 1946 Naujųjų Metų dingo be žinios – išbėgo; tokiu būdu draugužiai pasistengė išsisukti nuo dalyvavimo agitacijoje į 1946 m. vasario 10 d. vyksiančius TSRS Aukščiausiosios Tarybos rinkimus – pirmuosius pokario “rinkimus”. S.Uselytė pradėjo dirbti jau pavasarį. Ketvirtokus Bronė Parafinavičiūtė, Alfonsą (Alpų) Makselę ir Vytautą Česnulį laikyti egzaminų vedėsi į Varėnos I mokyklą. Dvejus metus 1946-1948 m. mokytojavo Ona Pačkauskaitė (antraisiais mokslo metais ji su mokyklos inventoriumi buvo persikrausčiusi į Salovartę: mat dauguma mokinių buvę iš to kaimo). Nuo 1948 m. rudens iki 1951 m. pabaigos mokytojavo Bronė Abramavičiūtė (ištekęjusi Varanavičienė), kilusi iš Vazgirdonių kaimo.

1944 m. rudenį Varėnoje I įsisteigė progimnazija; mokslo metai joje prasidėjo pavėluotai – tik lapkritį. Į progimnazijos III klasę nuėjo Juozas Makselė, į I – Bronė Miškinytė ir Marcelė Miliūtė (Marcelė pradžios mokyklą buvo baigusi tais metais, o Bronė dar vokiečių laikais). Lankančių progimnaziją pagausėjo 1945 m. rudenį: baigę sodžiaus pradžios mokyklą, toliau mokytis bandė Jadvyga Miškinytė, Vinco, Juozas Miškinis, Jono ir Bronė Dvareckaitė, Vinco (du pastarieji progimnazijoje mokėsi tik vienerius metus – mokslas jiems prastai sekėsi). 1946 m. rudenį į progimnaziją nuėjo dar trys Moliadugnio vaikai: Bronė Parafinavičiūtė, Alfonsas Makselė ir Vytautas Česnulis. Tad 1946-1947 mokslo metais progimnazijoje besimokiusių moliadugniškių buvo daugiausia – net 7. Tačiau A. Makselė, kuriam mokslas nesisekė, paskui nesimokė, J. Makselė 1947 09 08 enkavedistų suimtas, J. Miškinytė 1948 05 22 išvežta į Sibirą, o B. Miškinytė po IV progimnazijos klasės (1948 m. pavasario) taipogi toliau nesimokė. Kelią į Varėną I mynė tik trys: Marcelė Miliūtė, Bronė Parafinavičiūtė ir Vytautas Česnulis. Po šių mokinių, vidurines mokyklas baigusių 1953 ir 1954 metais, tarp didesnio mokslo siekusių moliadugniškių susidarė ilgoka pertrauka – iki pat 1949 m. gimusios Ievos Biekšaitės.

Kelerius metus kaime nebuvo vestuvių. Ledus pralaužė Ona (Anukė) Miškinytė, Petro, 1947 m. ištekėjusi už Mitraukos gyventojų Vinco Galinio. Rudenį įvyko Antosės Makselytės, Baltraus vestuvės; ji nutekėjo net į Dau-

gus, vad. Salą, už Petro Česnulevičiaus. Dvejos vestuvės sodžiuje atkeltos ir 1948 metais: vasarą Genė Korpytė susituokė su Vincu Biekša iš Šarkiškių, o rudenį Albina Stelmokaitė – su Jonu Kersiu iš Arčiūnų kaimo.

LIETUVOS ARKIVYSKUPIJA
 Jos II. R. Kat. Bažnyčios
 KLEBONAS
 rugsėjo mėn. 26 d.
 86/47
 Nr.
 Varėnos II parapijos

*Atšaukta
 dėl. Būgo, klerb.
 1948.11.11*

Curia Archidieceziana Vilnensis
 ACCOLIT
 die 1. men. 8. 1947 an.
 Nr. 52347

Vilniaus Arkivyskupijos Kūrija i
 Vilniuje.

P R A Š Y M A S

Varėnos II parapijietė Antonina M a k s e -
 l y t ė d. Baltramiejaus, gim. 1925 metais Molėdugnio
 kaime ir Petras Č e s n u l e v i č i u s s. Petro
 gim. 1920 metais Daugų mst. Daugų parapijos nori priim-
 ti moterystės sakramentą. Maloniai prašo dispensos nuo
 t r i j ų užsakų.

Dispensos prašymo pagrindas: verčia gyvenimo
 aplinkybės.

Kūrijos Kanceliarijos išlaidoms padengti siun-
 čia la

Antanas
 Varėnos II par. Administratorius.

Varėnos II klebono J. Morkūno prašymas dėl A. Makselytės ir P. Česnulevičiaus atleidimo nuo užsakų. 1947 m.

...1947 m. birželio vakaras. Česnulių šeima vakarieninauja; Jonas Dva-
 reckas numatęs joti naktigonėn: raiti draugai Stasys Miškinis ir Juozas Mak-
 selė jau laukia gatvėje. Tačiau Vanda Česnulienė kažko užsispyrė: “Nejo-
 si!” – sako sūnui. Ant. Česnulis bando įsikišti: “Tegu joja...” “Tylėk!” –
 atkerta šeimnininkė. Jonas vos neverkia, bet motinos klauso. S. Miškinis, ant
 arklį sėdėdamas, piktai bamba: “Motkos klauso...” Išjojo Strukalankėn
 anuodu vieni. Ir tik po trijų mėnesių paaiškėjo, kas maždaug vyko tą naktį
 Strukalankėje, o visa esmė išryškėjo dar vėliau. Lyg ką nujausdama V. Čes-
 nulienė tąkart neleido Jonui joti į naktigonę.

...Rugsėjo 7-osios, sekmadienio, popietė. Kone visa Česnulių šeima iš-
 važiavusi Milvydon; čia – Vandos sesers sūnaus Juliaus Budėno vestuvės.
 Likęs namuose tik Vytautas, o šeimnininkauja jo pusseserė Marė Kvaraciejū-
 tė iš Mančiagirės. Pirkioje susirinkęs jaunimas: Stasys Miškinis, Juozas

Makselė, Salva Miliauskas, Stasio sesuo Vladžė Miškinytė, Juozo sesuo Jadvyga Makselytė... Juokauja, dainuoja... Pavakarys gražus, saulėlydis rausvas... Tačiau rugsėjo 8-osios rytas išaušta pabjuręs, šaltas: naktį užėjo lietus, visi pašaliai apsidebesiavę. Vytautui Č., nors prasidėję mokslo metai, teko ginti karves. O kaime naujiena: paryčiais atėję enkavedistai suėmė Stasį Miškinį ir Juozą Makselę; nusivarė ir Juozo tėvą Baltrų (jį po savaitės paleido). Juozas buvo jau VI (dabar būtų X) klasės mokinys Varėnos I progimnazijoje (pirmąją mokslo metų savaitę Juozas į mokyklą nėjo – padėjo tėvui rugius įsėti); iki pilnametystės – 18 metų – trūko dviejų mėnesių. S. Miškinis buvo nuteistas 7-eriems, J. Makselė (gal kad mokytesnis!) – 8-eriems metams. J. Makselė iš pradžių kalėjo Archangelsko srities Železnodorožno rajone. S. Miškinis po lagerių gyveno tremtyje Magadano srityje, vedė nuo Vitebsko kilusią baltarusę Ziną; grįžęs pasistatė namą Varėnoje; paskui keliolika metų gyveno suparaližiuotas ir mirė 1991 m. sausio 13-osios įvykių dienomis. J. Makselė grįžęs apsigyveno Alytaus rajone, Nemunaičio apylinkėse.

Skerdžius V. Varanavičius su piemenimis Vytautu Č. ir Antose Miškinine nelemtą rugsėjo 8 d. rytą galvijus išginė į Kaziono mišką, į Smilsčiaisčius. Gyvuliai dauboje baloje ėdrinėja, piemenys aukščiau ant kelmų susėdę. Vytauto Juodis: “Au! Au!” Ogi pro pušis matyti: vienas kareivis, kitas, palapinsiaustėmis apsigobę, sulyti... Pasirodo, tąakt buvo surengtas didžiulis miškų “šukavimas”: kariuomenė nuo geležinkelio ar dar iš toliau gal 30 km frontu ėjo link Merkio; ėjo ir pro Ūlos paupio kaimus. Tačiau nebuvo girdėti, kad būtų sučiuopę kokį partizaną ar užėję jų bunkerį. Užtat daugelyje kaimų įtartinus vyrus parinko. Milioniškėje buvo areštuotas iš Moliadugnio atitekėjusios Adelės Miškinytės-Čaplikienės vyras Juozas Čaplikas, nors po savaitės kitos paleistas. Sustirę kareiviai atėjo ir į Moliadugnį. Pasak Marės Parafinavičienės, gyvi vos ne į pečių lindo – taip buvo sušalę...

Paaikšėjo dviejų moliadugniškių bernų arešto priežastis. Vasaros pradžioje pas naktigonus atėdinėjo miškiniai, kalbino užmegzti glaudesnius ryšius, burtis į slaptą priešbolševikinę organizaciją: kai prasidės karas (amerikonai ateis vaduoti!), tai vietiniai vyrai, gavę ginklų, duos rusams į kailį iš užnugario... Lyg ir sutarė, beliko pasirašyti dokumentus. Tą naktį, kai J. Dvareckui motina neleido joti, taip ir padaryta. Į sąrašą įrašyti tik S. Miškinis ir J. Makselė; užrašyta, iš kokio kaimo ir koks slapyvardis suteiktas (tai bent konspiracija!). Greitai kažkur prie Milioniškės enkavedistai aptiko miškinų bunkerį ir rado jų dokumentus. Ko daugiau benorėti?! „Banditų bendrininkų“ areštuoti neskubėta: kur jie dings?! Palaukė iki didesnės operacijos. Taigi, jeigu ne Vandos Česnulienės užsispyrimas neleisti Jonui joti į naktigonę, tai ir Česnuliams kitų metų pavasarį būtų atsiradusi šimtaprocen-

tinė galimybė nemokamai išvykti į Sibiro Chakasiją. Žinoma, Jonas apie viską papasakojo tik po metų kitų, kai draugai jau buvo nuteisti ir atskirai kalėjo lageriuose. Jonas kurį laiką irgi jautėsi lyg nesavas: o jeigu draugai išsiplepės ir paminės jį kaip miškinį bendrininką?

Mergežeriškis Petras Vaitkus-Genys, partizanų būrio vadas, 1950 m. pavasarį kalbino Joną Dvarecką neiti į rusų kariuomenę, o eiti pas juos į mišką. Kalbėjo: “Nuves kur nors, kad ir varna šūdo namo neparneš”. Tačiau Jonas sakė pagalvosias, o gavęs šaukimą gegužės 9 d. išėjo į kariuomenę, iš kurios po pusantro mėnesio paleistas dėl sveikatos. Kitais, 1951 metais, į kariuomenę paimti du Moliadugnio vyrai – Juozas Miškinis, Jono ir 1948 m. žentuosna atėjęs Jonas Keršys; Jonas Miškinis, Juliaus nuo tarnybos kariuomenėje liko.

Bolševikų valdžia 1948 m. gegužės 22 d. buvo numaciusi didelį žmonių trėmimą iš Lietuvos kodiniu pavadinimu “Pavasaris” (“Бесна”). Tos dienos ankstų rytą iš Moliadugnio išvežtos neva miškinų bendrininkų šeimos – tėvai ir seserys. Išvežti: Baltrus Makselė su žmona Petre bei dukromis Jadvyga ir Brone; Vincas Miškinis su žmona Antose bei dukromis Vladze ir Jadvyga; Jadvyga Miškinytė, Varėnos I progimnazijos III (dabar VIII) klasės moksleivė, jau buvo laikiusi vieną egzaminą (05 20), berods, lietuvių kalbos rašomojo darbo (egzaminai paprastai prasidėdavo gimtosios kalbos rašiniais).

Batrui Makselei tądien kaip tik buvo eilė ginti karves; iš vakaro pas jį nakvoti nuėjo skerdžius Mateušas Česnulis; rytą išeidamas skerdžius dar gavo pagalbę, kurią vėliau atidavė Baltraus dukteriai Adelei. Baltraus karvę Knyvę į savo džiovininkę pakeitė Jonas Parafinavičius: abi karvės buvo juodos, tad išvežtųjų turto apraše jokio neatitikimo neįžiūrėsi (džiova užkrėstos 1945 metais į Rusiją varomos trofėjinės vokiečių karvės apkrėtė daug ir mūsų žmonių galvijų; sergančios karvės menkai ėdė, per karščius tik ieškojo pavėsio ir plakė šonais lyg dumtuvėmis). Į Varėną II nuvarytas Baltraus arklys gal po dienos pabėgo iš ganyklos namo ir sustojo prie užkeltų kiemo vartų; uždarytas į Dvareckų daržinę; paskui Baltraus sesuo Petrė Poškienė davė žinią jo dukrai Antosei Dauguose; ši atėjusi arklių nusivedė pas save. Į išvežtųjų uošvių sodybas netrukus atsikėlė žentų šeimos: į B. Makselės – Juozo Česnulio iš Žiūrų, į V. Miškinio – Vaclo Tamulio iš Mergežerio.

J. Česnulio-Jurkyno šeima – žmona Adelė ir sūnelis Stasiukas; dukrelė Danutė liko gyventi Žiūruose pas tetą Eleną, tėvo seserį. Kitais metais gimė sūnelis Vytautas. Tačiau Adelė Česnulienė 1950 m. rugsėjo pradžioje mirė. Bulves nusikasęs Jurkynas išsikraustė atgal į Žiūrus; tą rudenį net rugių Moliadugnyje jis nesėjo. Į tuščius Baltraus namus žiemai persikėlė Jono Makselės šeima.

V. Miškinio žento V. Tamulio šeimoje, be žmonos Marės, buvo du sūnūs – Bolesius (g. 1936 m.) ir jaunesnysis Vincas. Tamuliai čia sulaukė kaimo parceliacijos.

Iki Vokietijos užpuolimo 1941 m. miškuose jau buvo pradėtos kirsti kvartalinės linijos. Netoli Moliadugnio suspėta iškirsti dvi tokias linijas: tą, kuria po 35-erių metų į sodžių atvesta elektra, ir antrą, statmeną pastarajai, už kokių 200 m į pietus nuo kaimo. Tačiau tik 1950 m. miškai Moliadugnio apylinkėse buvo galutinai išmatuoti, juose nugairintos kvartalinės linijos ir įvertinta miškų ūkinė būklė. Tą atliko Kaune buvusios Miškotvarkos valdybos specialistai – matininkas ir taksatorius. Matininkas (technikas) Alfonsas Packevičius ir taksatorius Antanas Bingelis (kilęs iš Varėnos raj. Bingelių kaimo) gyveno ir maitinosi pas Česnulus. Matininkui už atlyginimą talkino po porą trejetą moliadugniškių ar mergežeriškių, daugiausia bernų bei pus-bernių: jie įkaldavo šakas bei medelius, ištempdavo ruletę... Taksatorius apytikriai, dažniausiai vizualiai, nustatinėjo miško plotų ūkinę – kiekybinę ir kokybinę – vertę pagal medynų pirminius požymius: botaninę rūšį, amžių, ydas (pvz., degimai, kenkėjų pažeisti plotai). Matuojant ir vertinant miškų būklę naudotos aerofotonuotraukos.

Visų Moliadugnio žemių teritorija – miškai, laukai, pamerkių pievos ir ganyklos – įėjo į miškų ūkio valdas. Platesnes – 4 metrų – kvartalines linijas imta kirsti 1951 metais. Tų metų vasarą moliadugniškiai leidimui ganyti miškų ganyklose už vieną karvę turėjo iškirsti 250 metrų linijos. Kirsta ta linija, kuria dabar eina aukštos įtampos elektros trasa nuo Varėnos į Perloją. Tačiau iš to kirtimo kaimui buvo maža naudos: metų pabaigoje sodžius išparceliuotas!

Taigi esminis lūžis kaimo likime įvyko 1951 metų gale. Tuomet sodžiuje gyveno 13 šeimų – 26 vyrai ir 39 moterys (įskaitant vaikus, iš viso 65 žmonės). Į šį skaičių neįeina du kariuomenėje tarnavę vyrai – Juozas Miškinis ir Jonas Keršys, į miestus persikėlę Jonas ir Bronė Dvareckai, Varėnoje II su seniu Čapliku gyvenusi senoji Katrė Stelmokienė, kalėjime buvęs Adolfas Karpis bei pašalietė mokytoja. Tad palyginę 1951 m. pabaigos kaimo gyventojų skaičių su 1907 metais, matysime šioji tokį skirtumą, persveriantį XX a. pradžios naudai: anuomet sodžiaus ūkiuose nuolat gyveno 70 žmonių, be to, šeimos tada buvo gausesnės (1907 m. būta 12 šeimų).

Kadangi aplinkui, geresnėse žemėse, kaimų žmonės jau buvo suvaryti į kolektyvinius ūkius (kolūkius, kolchozus), o Šiluose dėl kaimų ir laukų išsi-barstymo po miškus ir kt. kolektyvizaciją vykdyti buvo sunku, Lietuvos respublikos valdžia nusprendė šių kaimų gyventojus iškeldinti į geresnes žemes (buvo net speciali Perkėlimo valdyba prie LTSR Ministrų Tarybos). Aktyvi “agitacija” prasidėjo dar 1951 m. pradžioje. Tiems metams baigian-

tis žmoneliai pagaliau buvo “užlaužti”: kas nespėjo per giminystę, pažintis ar kitaip prisigretinti prie jau buvusių artimesnių kolūkių, tie “savanoriškai” perkraustyti į kitus Lietuvos rajonus. 1951 ir 1952 metais daugelis Varėnos krašto žmonių perkelti į Naumiesčio, Vilkaviškio, Panevėžio, Vabalninko, Šiaulių, Joniškio rajonus, Rusnę.

1951 m. gruodžio 27 d. 7-nios Moliadugnio šeimos buvo pakrautos į prekinis vagonus (tokius, kaip ir vežant į Sibirą, tik su tokiu skirtumu, kad buvo leista pasiimti žymiai daugiau turto, durys nebuvo užrakinamos, nebuvo sargybos, o stotyse žmonės galėjo išlipti ir atlikti savo reikalus). Į buv. Naumiesčio rajoną išvežtos šios šeimos: 1) Marės Miškinienės – 6 asmenys: motina, pilnamečiai vaikai Jonas ir Antosė, nepilnamečiai Stasys (g. 1937 m.), Juozas ir Ona; 2) Jono Parapinavičiaus – 8 žmonės: vyras su žmona Mare ir 6 nepilnametės dukros: Bronė (g. 1935 m.), Jonė, Adelė, Stasė, Aldona, Marytė; 3) Elenos Barkauskienės – 4 žmonės: motina su 3 mažais vaikais: Maryte, Ona ir Jurgiu; 4) Vaclo Tamulio – 4 žmonės: vyras su žmona Mare, nepilnamečiais sūnumis Bolesiumi ir Vincu; 5) Jono Miškinio – 6 žmonės: vyras su žmona Vince ir 4 nepilnamečiai vaikai: Marija (g. 1935 m.), Vytautas, Ieva (g. 1946 m.) ir Ona (sūnus Juozas tarnavo kariuomenėje); 6) Antano Česnulio – 4 asmenys: vyras su žmona Vanda ir nepilnamečiai sūnūs: Vytautas (g. 1936 m.) ir Rimtautas (g. 1947 m.); 7) Aleksandro Miliausko – 7 žmonės: vyras su žmona Brone ir 5 nepilnamečiai vaikai: Danutė (g. 1936 m.), Paulina, Adomas, Aldutė, Jonas (naujoje vietoje dar gimė Marytė). Taigi perkelti 39 asmenys: 14 suaugusių ir 25 nepilnamečiai; tarp pastarųjų – J. Parapinavičiaus poros mėnesių dukrelė, šeši 14-16 metų paaugliai, iš kurių du – moksleiviai. Nuvežti į Pilviškių geležinkelio stotį, šie moliadugniškiai 1952 m. sausio 1 d. įkurdinti Naumiesčio rajono Baltrušių apylinkės “Naujo kelio” kolūkyje; su moliadugniškiais kartu apgyvendinta Leono Antulionio iš Lynežerio, E. Barkauskienės sesers Veronikos, šeima – 5 žmonės. Tuo pačiu ešelonu atvežti mergežeriškiai ir viena gudų šeima nuo Valkininkų įkurdinti kituose to paties rajono kolūkiuose.

Iš 13-kos buvusių kaimo šeimų neperkeltos 6-ios: 1) Marė Miliauskienė (šeimoje – 5 asmenys: motina, suaugę Damė, g. 1924 m., ir Salva, g. 1927 m., nepilnamečiai Ona, g. 1935 m., ir Jonas, g. 1936 m.) buvo priimta į Varėnos I kolūkį “Tarybinė Dzūkija”, kurio pirmininkas buvo Miliauskienės brolis Silvestras Vėlyvis; 2) prie to paties kolūkio prisigretino Petras Miškinis (3 asmenys: tėvai ir duktė Bronė, g. 1929 m.); 3) po karo gavęs dvaro žemės Pakaršyje, Petras Milius priimtas į ten buvusį kolūkį “Nauju keliu”; Miliaus šeima – 6 asmenys: tėvai, pilnametė duktė moksleivė Marcelė ir 3 mažesni vaikai – Alė (Elena, g. 1937 m.), Vytautas ir Albinas (g. 1948 m.); 4) Vincas Biekša su žmona Gene ir maža dukrele, nelaukdami iškraustymo, pasitraukė į Vinco gimtąsias Šarkiškes ir čia kolūkyje pragyveno apie trejus

metus; Moliadugnyje liko senutė Genės motina Ieva Korpienė; 5) nuo perkėlimo kažkaip išsisuko sodžiuje vargingiausiai atrodžiusio Jono Makselės šeima: 4 asmenys: vyras, žmona Kristina, 18 metų sūnus Alpus ir nepilnametė Ona Birutė (g. 1934 m.); 1953 m. šio Makselės šeima persikėlė gyventi į Varėną II; 6) nebuvo iškeldinta tik su mažamete dukrele gyvenusi Albina Stelmokaite-Keršienė (g. 1924 m.), kurios vyras Jonas buvo paimtas į kariuomenę. Likusi vieniša moteris Ona Nalančienė greitai už spekuliaciją pateko į kalėjimą (paleista 1953 m. tuoj po Stalino mirties). 1952 metų žiemą valdžios nuardyti į Sibirą ištremto Baltraus Makselės sodybos statiniai, vėliau nugriauta buvusi mokykla – lenkų “kašarai”.

Į “geras žemes” iškeldinti mioliadugniškiai 1952 m. vasarą dar nusipjovė rudenį pasėtus rugius. Pasitiksinti, ar turį į juos teisę, į Vilnių, “pas Paleckį”, buvo iškomandiravę Vandą Česnuliene: kaimynai vertino jos lyg ir ne itin išsiskiriantį apsukrumą. Žinoma, Vanda iki LTSR Aukščiausiosios Tarybos pirmininko J. Paleckio nepriėjo, jai, matyt, priimamajame paaikšino: jeigu rugius sėjote, tai ir nusipjaukite; tačiau kai kurie kaimynai parvežtą žinią įvertino nepatikliai: reikėjo popierių gauti!

Rugius nusipjovę ir išsikūlę, “savanoriai” tremtiniai 1952-1953 m. žiemą savo sodybas išdraskė, trobesius parduodami pusvelčiui, daugiausia malkoms. O būta dar visai nesenų trobesių: Jono Parafinavičiaus pirkia – apie 11 metų senumo, tvartas nestovėjęs nė dešimties metų; Elenos Barauskienės visi trys trobesiai (pirkia, kluonas ir tvartai) dar naujesni; gera buvo Vinco Tamulio uošvių pirkia. Česnuliai pirkia ir svirną pervežę į Varėną II ir sukrovę prie Jatkevičių tvoros. Jono Miškinio trobą nupirko brolis Petras (brolių pirkios buvo po vienu stogu, tarsi to paties namo du galai).

Ilgainiui į Moliadugnį grįžo V. Biekšos šeima. Česnuliai 1954 m. pavasarį pabėgo iš kolūkio be leidimo ir Varėnoje pasistatė iš Moliadugnio pervežtą pirkia. Iš Pakaršio sugrįžo Petras Milius; tenai buvusioje troboje liko gyventi išteklėjusi duktė Alė. Po kelerių metų buvusį Naumiesčio (tada jau Šakių) rajoną paliko Jonas Miškinis su žmona Vince; vedęs Miškinų sūnus Juozas ir išteklėjusios dukters Marija ir Ieva liko Baltrušiuose, duktė Ona nutekėjo į Valkininkų apylinkę; vėliau kariuomenėje atitarnavęs sūnus Vytautas į kaimą negrįžo, gyveno Varėnoje. Grįžęs Jonas Miškinis apsigyveno iš uošvės Katrės Stelmokienės pirktose pirkioje. Iš Sibiro tremties 1958 m. grįžo Jadvygos Miškinytės-Grudzinskienės šeima su vyru Feliksu ir dviem vaikais – Stasiu ir Maryte; kartu grįžo senoji Antosė Miškinienė, Jadvygos motina (ji mirė 1983 m.). Po Petro Miškinio mirties 1967 m. rudenį jo namą nupirko Salva Miliauskas ir su šeima atsiskyrė nuo motinos; antrąjį P. Miškinio namo galą, pirtą iš brolio Jono, jau seniau buvo nusiardžiusi ir į Varėną I, į Užumlenyčį, persivežusi duktė Bronė Naujūnienė. XX a. 8-tame dešimtmetyje iš Merkinės, iš melioruojamų plotų, atsikėlė dvi Jasionių šei-

mos – Petro Miliaus sūnaus Vytauto uošvė ir giminaičiai. Jie apsigyveno nusipirktoje jau mirusio Jono Miškinio (buv. Stelmokienės) pirkioje; vienas Jasionis buvo pasistatęs trobą buvusioje Jono Makselės kluonienoje, kur pragyveno kelerius metus, bet vėliau tą trobą persikėlė ir prisidūrė prie kitų giminaičių trobos. Salva Miliauskas su šeima persikėlė į Perloją, o į jo namus iš Pakaršio atsikėlė sesuo Damė Leikauskienė su vyru Vincu ir sūnumi Jonu; antra Salvos sesuo buvo nutekėjusi į Jakėnus (vėliau persikėlė į Puodžius), o brolis Jonas, vedęs Genę Vainilaitytę, kurį laiką gyveno Mergežeryje. Kelerius metus moliadugniškai buvo kolūkiečiai, priklausę Varėnos I kolūkiui (“Tarybinės Dzūkijos”, paskui Petro Cvirkos; ilgainiui kolūkio centras persikėlė į Druckūnus). Vėliau keli sodžiaus gyventojai vyrai buvo miško darbininkai (Feliksas Grudzinskas – eigulys).

Petras Miškinis tapo našliu 1962 m. rudenį. Su žmona Antose (g. 1901 m.) nusinešę į daržą suoliukus, sėdėjo ir darinėjo runkelius. Bedarinėdama Antosė sušuko: “Kas čia man dabar?!” , susigriebė už krūtinės – ir negyva. Petras 1964 m. rudenį vedė antrą kartą: į žmonas paėmė svočią – vyresniosios dukters Onos anytą Galinieneį iš Mitraukos. Tačiau naujoji žmona dėl savo būdo keistenybių Petrui greitai apkarto. Būdavo, žiemą keliasi dar prieš aušrą, dega žiburį ir šeimininkaus. “Gulėk, ar tavo šeima? Gyvuliams iš vakaro gerai paduota”, – sako Petras. “Reikia kaimynams pavyzdį parodyti”, – atšauna žmona. Jai mirus, 1967 m. vasarą Petras vedė trečią kartą – ramia, gerą moteriškaitę Ievą Pilipavičienę taipogi iš Mitraukos. Tačiau su ja pragyveno vos tris mėnesius. Mirė Petras Miškinis 1967 m. rugsėjo mėnesį. Nujojo pririšti nakčiai arklį į Neliuobą ir nepareina. Ievutė (taip ji žmonių vadinta) nuėjo pas Biekšas: gal Petras ten sėdįs (mat arklys buvo bendras). Nėra. Nuėjo su Vincu Biekša į pievas, šūkaloja, bet niekas neatsiliepia – nei Petras, nei arklys. O rudens naktis tamsi... Šoferiavęs ir į namus parvažiavęs su sunkvežimiu, Petro Miliaus sūnus Vytautas nuvažiavęs ir įjungęs prožektorius pamatė netoli Merkio besiganantį arklį; ten pat rastas negyvas Petras. Šiam bloga bus pasidarę vos iš namų išėjus, nes kitą dieną rastas pakeliui pamestas kaliošas, tolėliau miške – beretė; matyt, arklio eita kur norėta...

Turbūt ir norėdamas nesugalvosi istorijos, kokios buvo Petro brolio Jono Miškinio paskutinės gyvenimo valandos. Jonas (g. 1903 m.) vieną sekmadienio pavakarę 1973 metais užėjo pas Grudzinskus kažko pasiklausti (Jadvyga Miškinytė-Grudzinskienė yra Jono pusseserė). Pirkioje susėdę šnekučiavosi bent 6 žmonės (tuomet kaimelyje dar ir elektros nebuvo). “Ko jūs čia taip sėdit, nei negiedat?” – sako Miškinis. Iš ten buvusių vyriausias amžiumi Petras Milius (1910 - 1999) atsiliepė: “Tai gulkis va ant uslano, tai tau pagiedosim!” Pasijuokė, ir Miškinis išėjo. Greitai išsiskirstė ir visi kiti,

jau nakties miego sugulė. Praėjus valandai ar pusantros nuo pokalbio pas Grudzinskus kaimelyje žinia: pamirė Jonas Miškinis!..

1989 m. spalio pradžioje Mergežeryje perlaidoti iš Sibiro parvežti Vinco Miškinio kaulai. Iškilmėse dalyvavo gana daug žmonių: giminių, buvusių kaimynų (prieš metus kukliau buvo perlaidoti iš ten pat parvežti Baltraus ir Petrės Makselių palaikai). 1990 m. rugpjūty sodžiuje pastatytas iš Moliadugnio kilusio Alfonso Dvarecko darbo kryžius; pastatytas beveik toje pačioje vietoje, kur stovėjo 1949 m. statytas Česnulių kryžius. Prie statybos prisidėjo daugelis esamų ir buvusių kaimo gyventojų; sumanymo technišku įvykdymu pasirūpino Rimtautas Česnulis. Kryžius pašventintas rugsėjo 8 d., pas Biekšas surengti iškilmų dalyvių bendri pietūs. Tik rajono laikraštyje „Merkio kraštas“ 1990 09 15 Nr. 74 išspaudintoje žinutėje „Kryžiai“ nurodyta netiksli šventinimo data ir ne visai tokia kryžiaus pastatymo intencija: neva kryžius statytas tremtinių atminimui.

Dabartiniai Moliadugnio likučiai – tai jau trečioje vietoje išsidėsčiusio kaimo nuotrupa. Pirmąkart sodybos kūrėsi ant Zotvaro kalno, prie pievų ir netoli Merkio. Pačiame pietvakarių kampe, prie Salovartės žemių ribos, buvo Miliauskų sodelis (dabar brūzgynas). Kelias nuo Mitraukos į Perloją seniau ėjęs už dabartinio sodžiaus medžių vakarinio pakraščio. Kažkur XIX a. antrojoje pusėje sodžius pasitraukė arčiau miško, Zotvaro kalną užleisdamas daržams; atokiau nuo kitų buvo Miko Stelmoko sodyba ir lyg vienišiais – Vlodo Naujalio būklės; Naujalis sodą bandė užveisti kitoje kelio pusėje, pamiškės pakalnėje. XX a. pirmojoje pusėje statytasi visai pamiškėje, prie smėlynų; trobesiams perdaug artimas miškas iškirstas.

1991-1993 metais atgaunant žemes ir miškus, moliadugniškiai į sodžių nieko neįsileido, dar ir tarpusavy kaimynai susibarė. Deja, atgauta žeme žmoneliai menkai pasinaudojo. Pasiligojęs Vincas Biekša mirė 1992 metų Kūčių dieną. Jadvyga Grudzinskienė (g. 1933 m.) 1994 m. birželio mėnesį buvo paralyžiuota, jos vyras Feliksas (1933 - 1996) po poros metų pasikorė. Savo name 1994 m. lapkričio 5 d. sudegė vienas gyvenęs Jonas Miliauskas. Mirė Jono svainis Vincas Leikauskas, vienas vyrų Jasionių, o 1999 m. – Petras Milius. Varėnoje gyvenęs, tačiau Moliadugnyje tvarkęsis Biekšų sūnus Adolfas (g. 1953 m.) mirė 2001 m. lapkričio 27 d. Dėmė Miliauskaitė-Leikauskienė pasimirė 2007 m. pavasarį. Geriausių kaimo žemių didesnioji dalis apžėlusį piktžolėmis, dirvonuoja. Iš kaimelyje stovinčių 6-ių pirklių jų šeimininkai ištisus metus gyvena trijose. Į kitas tris trobas atvykstama tik vasarai arba savaitgaliams.

Dabar Moliadugnis priklauso Senosios Varėnos seniūnijai.

IŠ SENOJO KAIMO BUITIES

Anksčiau kaimo bendruomenė visus reikalus aptardavo susirinkimuose („skoduose“). Juose suderėdavo skerdžių ir apkalbėdavo kitus ganiavos dalykus (kartais ganymui kur nors palikdavo tuščių laukų), nusprendavo, kada pradės šienauti pievas ir kt. Jeigu reikėdavo, tai „skode“ būdavo rengiamas sodžiaus nusidėjėlio teismas. Senais laikais, dar iki I pasaul. karo, vyrai pasiskirstydavo budėti prie Zotvare balinamų drobių.

Gegužinės pamaldos („majavos“) dažniausiai vykdavo Vinco Miškinio pirkios gerajame kambaryje; yra jos buvusios pas Petrą Miškinį, Jono, 1950 m. – antrame gale pas Česnulius, 1951 m. – pas Korpienę buvusiame Jurgio gale. „Altorius“ papuošiamas tik ką išsprogusiais berželiais, paskui žydinčių ievų puokštėmis ar kitomis gėlėmis. Kviesdamas į pamaldas, per sodžių su varpeliu perbėgdavo vaikas. „Kunigu“ būdavo Vincė Miškinienė, Jono žmona, Petras Miškinis, Jono ir kt. „Kunigas“ vesdavo švč. Mergelės Marijos litaniją, paskui giesmę „Marija Marija“ (pagal Maironį, tik ne A. Kačanausko melodija, bet smagesnė), dar poterėlį visi garsiai sukalbėdavo. Tokie suėjimai kaimiečiams buvo gera proga pasišnekėti, naujienas pasipasakoti. II pasaul. karo metais yra buvę net rožančiaus („ražanciavos“) suėjimai, kai spalio mėn. pas tą patį V. Miškinį žmonės kas vakarą rinkosi bendrai kalbėti švč. Mergelės Marijos rožančiaus. Kai pasidaro sunkiau, kai tyko pavojai, tuomet žmoneliai ir prie Dievulio labiau linksta! Žinoma, buvo sodžiuje ir tokių, ypač tarp vyrų, kurie į jokiais bendras pamaldas nėjo.

Po „majavų“ į lauką išėjęs jaunimas dar traukdavo dainas. Apskritai iki XX a. vidurio kaimas skambėjo nuo dainų. Dainavo moterys, grįždamos iš laukų rugius pjovusios ar grikius rovusios, dainavo arklius į naktigonę jodami ar iš rytagonių parjodami bernai, dainavo karves ganydami piemenys, ypač mergaitės (Bronė Makselytė ant Strukalankės kalno net į pušelę įsilipusi plėšdavo visa gerkle). Po II pasaul. karo daugiausia dainuotos antitarybinės, vadinamosios partizaniškos, dainos. Kone visas jas galima rasti Dzūkijos partizanų dainų rinkinyje „Sušaudytos dainos“, V., 1990. Knygoje tiksliau nenurodyta, kokiame partizanui skirta buvusi populiari daina „Graži dainele, ramink širdelę, nes jau brangusis nelankys“ (p. 34); matyt, leidinio parengėjai nežinojo, kad partiznas Liepa – tai mergežeriškis Vincas Valentukevičius-Valentukėnas (Vaiciaus Vincas).

Minėtina dar viena rusiškos „Katiušos“ parodija; štai pora jos posmų:

Mes neginsim vėliavos raudonos,
Penkiakampės žvaigždės kruvinos,
Nes tai ženklas pragaro šėtono,
Galas laisvei, sąžinei, dainoms.

Švieski švieski, Stalino saulute,
Mums dabar kur kas geriau gyvent:
Mes arbūzų su žieve priskutę
Dar metus galėsime išbadaut.

Buvo gana paplitęs vienių dainų melodijų pritaikymas kitoms. Daugelis partizaniškų dainų dainuotos pagal liaudies dainų melodijas; jos grotos ir jaunimo šokiams. Pritaikytos net įvairių šlagerių melodijos. 1948 m. gegužės 7 d. partizanų surengtoje pasaloje paplėntėje netoli Barčių (nuo Varėnos pusės) žuvo 9 Varėnos valsčiaus pareigūnai (valsčiaus centras buvo Varėnoje I; žuvo kompartijos valsčiaus komiteto instruktorius Vincas Prakapas, valsčiaus vykdomojo komiteto instruktorė Marytė Palevičiūtė, valsčiaus komjaunimo komiteto instruktorius Jonas Gražulis, paruošų įgaliotinis Motiejus Gecevičius ir kiti – Lietuvos ypatingojo archyvo Lietuvos komunistų partijos dokumentų skyrius, f. 3377, ap. 66, b. 53). Jau po poros savaitių į Moliadugnį atėję Girežerio bernai (Aleksandras Česnulaitis ir kiti) dainavo dainą pagal gerai žinomą melodiją “Šeimininkė gaspadinė, gero vyro žmona” (su visais ūcha-cha-cha tra-lia-lia...):

Gražios dienos šios gegužės,
Tai ne kokie dyvai,
Bet labiausia tai grožėjos
Varėnos aktyvas.

Sunkvežimiu važiuodami aktyvistai dainavo, nežinodami, kad “pakelėj giltinė jų laukia”:

Partizanai tankumyne
Prispaudė muškietas:
Jie žinojo, kad toj vietoj
Bus gražus banketas.

Aktyvistai dainavo, “pakol galą gavo”:

Ir užgrojo partizanai
Rusišką kazoką,
Bet nėra jiems laiko šokti,
Griūva kaip tik moka.
Ūcha-cha-cha tra-lia-lia...

Likimo ironija: A. Česnulaitį (1924 - 1948), savo ryšininką, pradėjusi dirbti Perlojos valsčiaus draudimo agentu, miškiniai nušovė rugsėjo 22 d. jaunimo vakarėlyje viename Perlojos vienkiemį; dar nušautas 18-metis Petras Maziukas (LYA LKP f. 3377, ap. 55, b. 82).

Moliadugnio ir Salovartės jaunimas 1946 metais vieni apie kitus sudėjo pašiepiančias dainas. Nebuvus sodžiuje gabesnių poetų, moliadugniškiams, sako, padėjęs kažkoks perlojiškis. Salovartės jaunimas buvo kiek išiseidęs, nes moliadugniškių dainoje būta ir ne visai kultūringų ar doroms varžytu-

Du draugai – Vincas Dvareckas (kairėje) ir Jonas Miškinis – apie 1927 m.

Vincas Miliauskas su žmona ir podukra. 1936 m.

Adelės Miškinytės–Čaplikienės vestuvės

Moliadugnio mokyklos mokiniai su mokytoja L. Pačkauskiene ir mokyklų inspektoriumi. 1940 m. pavasaris

Po pirmosios komunijos (iš kairės): Alfonsas Makselė, Ona Švedaitė, Bronė Makselytė, Jadvyga Miškinytė, Marcelė Miliūtė

Ievos Stelmokaitės laidotuvės. 1943 m.

Moliadugnio mergaitės apie 1943–1944 m.

Adelė Stelmokaitė (karėje) ir Bronė Dvareckaitė

Ievutės Biekšaitės krikštytos 1949 m. Kūmai – Genė Alekšiūnaitė ir Jonas Dvareckas

Iš kairės: Marcelė Miliūtė, Damė Miliauskaitė, Bronė Dvareckaitė, Genė Alekšiūnaitė. 1950 m.

Bronė Makselytė. Sibiras, Chakasija

Jono Dvarecko išleistuvės į kariuomenę. 1950 05 09

Iš kairės: Juozas Miškinis, Genė Alekšiūnaitė, Jonas Dvareckas, Bronė Dvareckaitė, Jonas Miškinis

Teklė Makselytė-Dvareckienė. 1951 m.

Į kariuomenę palydimas Juozas Miškinis. 1951 m.

Moliadugnio ir Girežerio jaunimas

Danutė Miliauskaitė. 1953 m.

Juozas Miškinis. 1955 m.

Iš kairės: Vyt. Česnulis, Genė Biekšienė, Gabrielė Česnulytė. 1999 m.

Kryžiaus šventinimas. 1990 09 08

Vaizdelis iš moliadugniškių sąskrydžio. 2006 07 29

vėms tinkamų frazių. Moliadugniškai dainavo: “Šitą dainelę pirkau už litą, kad apdainuočiau Smolensko Vitą, vai lylia lylia, vai lylia lylia, kad apdainuočiau Smolensko Vitą” (Vytautą Smolenską). O Pilypo Vitas (Vytautas Česnulevičius) “su trumpom kelnėm kaip futbolistas iš tolo žiūri lyg koks artistas...” Salovartiškių dainos priedainis – drulia drulia. Dainuota apie Onutę, plaukus šukuojančią ir bernelius viliojančią (apie Oną Miškinytę, Petro) bei kt.

Lenkų laikais jaunimo šokių Moliadugnyje beveik nebūdavo – pasienis! Vėliau čia šokiai vykdavo gan dažnai. Ateidavo jaunimas iš Salovartės, Girežerio, Perlojos, rečiau iš Mergežerio. Savo muzikanto sodžiuje nebuvo. Yra grojęs mergežeriškis Adolfas Kašėta, paskui grojo Stasys Važgys iš Perlojos, Vytautas Smolenskas iš Salovartės... Mokytis groti šiek tiek bandė Juozas Miškinis, Jono (1930 - 1990). Šokiai vykdavo erdvesnėse trobose arba mokykloje.

Daugelis kaimų vyrų seniau būdavo kelių amatų meistrai. Moliadugnis ne išimtis. Petras Švedas buvo dailidė, stalius ir batsiuvys. Petras Miškinis – krosnius, dar ir prie staliaus darbų linkęs. Jonas Parapinavičius – kubilius, galėjęs ir batus pasisiūti. Iš Pavainikiuose gyvenančio brolio išmoko dirbti avikailius; dirbdavo juos daugiausia žiemomis, išraugintus kailius plauti rogėmis veždavo į Merkį Varėlankėje; per tuos kailius sveikatą pagadino, ligoninėje Alytuje gulėjo. Petras Milius apylinkėje buvo žinomas kaip geras stogdengys (šiaudais). Tikras pynimo meistras buvo Mikas Stelmokas. Iš žilvičių ir pušų bei kadagių šaknų pindavo gražius krepšius, lopšius, iš šiaudų – visokias karbijas, sėtuves, gorčius ir kitus rykus. Net jo, skerdžiaus, triūba buvo iš šaknų pinta; tiesa, triūba perdžiūdavo, ir Stelmokui reikėdavo karts nuo karto ją vandeniu sušlapinti. Kiekvienas save gerbiantis vyras iš alksnio ar gluosnio sugebėdavo aptašyti, išskaptuoti ir apkalti klumpes ne tik sau, bet ir kitiems šeimos nariams; didelių sugebėjimų nereikėjo naginėms paraukti ar vyžoms nupinti. Mokėjo vyrai pasidaryti dervasiūlį (“drotvą”) batams taisyti, o iš nesūdytų taukų ir eglės smalos išsivirti “čiėpavos mosties” – tepalo ne tik vaismedžių skiepiams užtepti, bet ir šunvotėms gydyti.

Namuose ausdavo kone visos moterys. Numegzti kojines ar pirštines praktiškai mokėjo kiekviena. Moterys iš naminio audeklo – drobės, rainelės (“saračkos”), net milelio – pasiūdavo daugelį viršutinių ir apatinių drabužių sau, vyrams ir vaikams. Kiekvienoje troboje buvo ratelis linams, pakuloms ir vilnoms verpti. Marė Naujalytė-Miškinienė, likusi be vyro su penkiais vaikais, verpimu prisidurdavo varganam pragyvenimui.

Tarp moterų buvo paplitęs dienagojimas ir vakarojimas. Kelios moterys ar merginos, ypač žiemos metu, susirinkusios vienoje troboje dažniausiai su rateliais, verpdavo, naujienas pasiporindavo, kitas pažįstamas apkalbėdavo,

padainuodavo; darbas kolektyve ne toks nuobodus būdavo. Kita kolektyvinio darbo atmaina – plunksnų plėšymas. Į jo talkas daugiau būdavo prašomos pusmergės, nors nevengta ir suaugusių merginų pagalbos. Plunksnų plėšytojoms kartais būdavo iškepama blynų ar kitaip pavaišinama. Pas varkotojas merginų pakirkinti užsukdavo kaimo bernai.

Kaimiečių baldai iki XX a. vidurio buvo labai paprasti, nedažyti. Mieste darytos poliruotos spintos drabužiams iš pradžių buvo tik pas Juozą Miliauską ir Petrą Milių. Trečią spintą sodžiuje 1943 m. žiemą meistras lenkas iš Vilniaus padirbo Česnuliams; jis padarė sodžiuje dar nematytą baldą – dviejų aukštų indaują su stiklais viršutinėje spintelėje. Tas pats meistras šį tą padirbo ir Petrui Miškiniui, Jono. Lovų čiužiniai buvo šiaudų prikimšti maišai. Kiekviename name geriesiems drabužiams, lovatiesėms (divonams), drobės rietimams laikyti stovėjo raštuotas kuparas, o viršum lovų būdavo kartis (šatra) dažniau nešiojamiems drabužiams pasikabinti.

Visų kaimiečių šulinių rentiniai buvo mediniai. Tik lenkai prie savo pasienio posto kareivinių išsikasė šulinius su betoninių žiedų rentiniais.

Nuo amžių pastatų stogai sodžiuose dengti šiaudais, retai kur turtingesnių ūkininkų – gontais. Tvirteliams, paviečiams apdengti kartais naudotos nendrės ar meldai (pvz., prie Česnulių kluono yra buvęs I. Korpienės pavietis, dengtas Ilgio ežere pripjautais meldais; tas pavietis nuardytas, kai Jurgis Karpis šalia pasistatė kluonėlį). Į Moliadugnį iš Žiūrų atsikėlęs Petras Švedas atnešė naujovę: statydamasis naujas trobas, jis jas visas – pirkia, kluoną, tvartus – apdengė skiedromis. Buvo pats pasidaręs ar iš kažkur parsivežęs mašiną skiedroms drožti. Įkinkydavo arklį, ir tas ratu eidamas sukdamo mašiną. Iš karto droždavo keturias medžio trinkeles. Skiedros daugiausia drožtos iš pušies trinkų (būdavo ir epušinių skiedrų). Pas P. Švedą šiek tiek skiedrų prisidrožė ir Ant. Česnulis: skiedromis apdengta didesnioji tvarto dalis (vėliau pristatyto tvarto trisienio šiaudų stogas buvo beveik naujas, tad paliktas). Po II pasaul. karo skiedras kluonų ir tvartų stogams drožė Jonas Parafinavičius ir Jonas Miškinis, Juliaus.

Kišeninį laikrodį sodžiuje pirmas įsitaaisė Mikas Stelmokas – parsinešė jį iš Amerikos. Vėliau atsirado žadintuvų; 1940 metais kaime tokį laikrodį su užrašu “Gudrus gaidys” už lietuviškus litus įsigijo Česnuliai; jų namuose buvo vienintelės kaime šeiminkinių naudotos mašinėlės – mėsmaalė ir pipirų trintuvė, atitekę iš lenkų kareivinių. Kiti unikalūs dalykai sodžiuje – tai vokiečių laikais, pardavus karvę, nupirkta Česnulių maniežas (bene vienintelis visoje Mergežerio seniūnijoje), didelis katilas pas Baltrų Makselę (ar tik ne iš lenkų kareivinių?), guminė pūslė-šildytuvas pas Juozą Miliauską bei termometras su Reomiuro skale pas Petrą Milių. Žirkles turėjo ne kiekviena šeima.

Baigiantis II pasaul. karui ir po jo, trūkstant daugelio namų apyvokos daiktų, kai kurie vyriškieji iš aliuminio, vadinto tiesiog metalu, ėmėsi lieti indus. Moliadugniškiams metalo šaltinis buvo 1945 metais Pašačio aerodrome palikti rusų lėktuvai. Iš orlaivių išlupti prietaisai, nuimtos ratų gumos, o korpusai palikti likimo valiai. Iš tų lėktuvų žmonės prisilupinėjo ir plieno bei kitų geležų padargams ar kitoms reikmėms, o aliuminis sunaudotas daugiausia indams lieti (ilgainiui panašius indus, ypač puodus, tik jau pagamintus fabrikuose, pardavinėjo krautuvėse). Aliuminį lydydavo ant laužo kariškuose šalmuose. Rusiški šalmai tam labiau tiko už vokiškus: vokiškuose greičiau pradėdavo skylės, o rusiškų šalmų plienas supleišėdavo tarsi sluoksniais, bet neprakiurdavo. Tirpindami aliuminį, iš vielų padarytu grėbleliu nuo paviršiaus nugraibydavo tirstesnes priemaišas (“špižių”) ar įkritisias anglis. Skystą aliuminį pildavo į paruoštas iš smėlio formas. Joms ruošti naudotas geltonas smėlis, nuo žvirgždo persijotas per tankų tinklą. Natūraliai drėgnas smėlis būdavo sutrombuojamas iš lentų sukaltoje dvina-rėje formoje, kurioje pavožtas molinis ar kitoks indas; suplūktame smėlyje įstačius pagalį – kotą, likdavo anga skystam metalui supilti. Liedavo įvairius indus: dubenis, puodus, keptuves, formas duonai ar kugeliui kepti, samčius, šaukštus, druskines..., nuliedavo kryželius, “mūkeles”. Smulkesniems daiktams, pvz., šaukštams, dažnai darydavo kelias formas vienoje smėlio dėžėje. Tik išgaubtiems dideliems puodams, ypač “kiauliniams”, smėlio formos buvo kiek kitokios: dviejų dalių forma sustumiama iš šonų, o ne uždengiama tarsi lagaminas. Ne visada liejinys pavykdavo; dažnai būdavo, kad nulieta inde likusi skylė ar trūksta vieno krašto. Tuomet toks brokas vėl eidavo į šalmą perlydymui. Nulietam daiktui pjūkleliu nupjovus kotą ar kokią atsikišimą, padailinus dilde ir švitrinio popieriumi, še – naudokis! Pasi-taikydavo liejinių, kad juos ir dailinti mažai reikėdavo. Tokius indus ir į turgų vežė, mainė į maisto produktus ar kitokius daiktus. Moliadugnyje liejimu iš aliuminio daugiau užsiėmė Stasys Miškinis, Vinco, Salva Miliauskas ir Jonas Dvareckas. Savo “fabriką” kartą buvo atsivežęs puodų meistras iš Mančiagirės Vaclovas Kvaraciejus.

Ne tik moterys, bet ir vyrai eidavo vieni pas kitus nekviesti pasikiemi-nėti – pasėdėti, pasišnekėti. Tų “baikavimų” vaikai klausydavosi ausis iš-tempę. O būdavo kalbama apie viską: kur ką nušovė ar suėmė (karo ir poka-rio metais), apie ūkiškus reikalus, arklius, vilkus ir t.t. Populiarios buvo sakmės apie vaidenimąsi (“stroką” rodymąsi), kitus paslaptinius reiškinius. Vyrų kalbos, be abejo, buvo įdomesnės... Suėjusios moterys dažnai pasako-davosi sapnus ir spėliodavo, ką jie reiškia. Per Velykas vaikai ridenti (ribi-nėti) kiaušinių bent XX a. 5-tame dešimtmetyje paprastai rinkdavosi į pirkią ar į kiemą pas Česnulius.

Užtektinai buvo tarp kaimiečių ir pavydo, nesutarimų, barnių; pasitaikydavo net muštynių. Moterys kitąkart susibardavo dėl vaikų arba ir visai dėl niekų. Išsiplūdavo “ant viso sodžiaus”, išsikoneveikdavo, senius prosenius prisimindavo... Sakoma, kad iš trijų kaimyninių sodžių – Moliadugnio, Girežerio ir Mergežerio – mažiausiai barnių ir pjautynių tarp kaimynų buvę Girežeryje. Merginoms didžiausia bausmė, dažniausiai “už liežuvį”, būdavo “išvarymas iš tanciaus” – pavarymas iš šokių vakarėlio. Ir viešas pavarymas! Apie 1950 m. taip yra buvę B. M.; tokią gėdą jai padarė ne svetimi bernai, o tikri pusbroliai.

Sekmadieniais žmonės grybauti neidavo – šventa! Nebent vaikai iš dyko buvimo vieną kitą grybokšnį parnešdavo. Gaila, krosnyje džiūstančių grybų kvapo raštu neįmanoma perteikti, jį galima tik pačiam pajusti. Meškeriojimas taipogi laikytas tik vaikų užsiėmimu. Argi rimtas vyras stovės lyg busilas (gandras) su meškere?!

Artėjant prie XX a. vidurio, kaime grybų (baravykų) daugiausia prisidžiovindavo Juozo Miliausko (kitaip Adomo arba Vyburkos) šeima. Geras grybautojas buvo pats šeimos galva Juozas (1885 - 1947; dėl vartoto žodelio “biškį” – truputį sodžiuje jis dar Biškiu vadintas). Biškis turėjo įprotį grybaudamas šalintis žmonių. Vengdamas miške susitikti su kitais grybautojais, Miliauskas skuosdavo šalin. Vienu metu Mergežeryje net buvo pašnekėję, kad Vyburkos Juozas išprotėjo – nuo žmonių bėga...

Seniau dažni būdavo miškų gaisrai. Daug miškų išdegė per karus. Per I pasaul. karą išdegė dideli miškai už geležinkelio ties Varėnos stotimi; sudegė rietuvės okupantų vokiečių išvežti paruoštų medžių. Dažnai miškas degė per II pasaul. karą ir tik ką praslinkus frontui: miško gaisrų gesinimu niekas tada nesirūpino. Išdegė Kazionas ir gretimi miško plotai. 1945 m. vasarą mišką prie Akmenyčių padegė Vincas Miškinis-Vinckė. Karves ganydamas padegė tyčia, manydamas, kad gaisras labai neišsiplės. “Kadaise čia jaučius ganėm, o dabar va koks pušelynas!” – sakė. Kai ugnis įsišėlė, ir jos užgesinti nepavyko, žmogus pasijuto nejaukiai. Tuokart išdegė daugiau kaip 5 ha miško.

Didelis sujudimas Moliadugnyje buvo 1951 m. liepos pabaigoje. Priežastis – artimas miško gaisras. Mišką ties Brastvos laukais padegė Jonas Dvareckas, numetęs neužgesintą nuorūką. Šiaurės rytų vėjas nešė ugnį link kaimo. Sodžius nebuvo taip iškraustęs trobų net einant frontui 1944 metais; anuomet baldų ir kitų rakandų niekas nelietė, o dabar pirkios liko tuštutėlės. Pušelių vainikais skriejusi ugnis apstojo tik maždaug už 150 m nuo sodžiaus, žalias samanas priėjusi. Plaušinio ežero pusėje išdegė kelios dešimtys hektarų grybinio miško.

Seniau, dar XIX a., kaimuose buvo įprotis kiaules penėti pirkiose: atseit, kitur kiaulės neėda. Ieva Korpienė pasakojusi, kad kažkuriame sodžiuje

vyko vestuvės. Jau po pusiaudienio, tuoj marčią parveš, o dar kiaulės nepenėtos! Dauguma žmonių išėjo iš pirkios, įnešė lovį, pripylė ėdalo ir įleido kiaules. Kai tos priėdė, išvarė lauk ir jau ramu: kiaulės pašertos, galima marčios laukti.

O paprotys skersti penimius pirkiose, ir dargi ne bet kaip, o paguldytus ant stalo, gyvavo net XX a. pradžioje. Mat ant stalo pirkioje paskerstos kiaulės mėsa ir lašiniai būdavo skalsesni! Gyvuliui įveikti reikėdavo kelių vyrų.

Senojo kaimo žmonių atsilikimu, nevalyvumu ir prietaringumu tenka aiškinti įpročius žiemą pirkiose laikyti ne tik vištas, bet ir avis. Manoma, kad tvartuose žiemą šiems padarams galis pakenkti šaltis. Sugrūstos vištos buvo laikomos ankštuose pakrosniuose („popečialėse“) po didžiosiomis duonkepėmis krosnimis, išleidžiant kartą per dieną į pirkią palesti. Būta tik tiek naudos, kad žmoneliai, neturėdami laikrodžių, paryčiais gerai girdėdavo gaidžių giedojimą. Pakrosniuose vištas žiemą laikydavo absoliučiai visi kaimiečiai iki XX a. vidurio.

Jeigu būdavo atskira virtuvė, tai avys laikytos virtuvėje (joje paprastai būdavo plūktinė molinė asla). Tačiau labai dažnai sodžiaus pirkioje buvo tik vienas kambarys: kartu ir virtuvė, ir miegamasis, ir svetainė. Daug kur tokiose pirkiose žiemai būdavo atitveriamas kampas avims. Moliadugnyje po II pasaul. karo avių pirkiose niekas jau nebelaikė; ilgainiui žiemą tvartuose nesušaldavo ir vištos.

Gamtos reikalams atlikti dauguma kaimiečių neturėjo net būdelių. Tūpdavo už tvartų, kluonų... Pašalius apvalydavo „sanitarai“ – į kiemus išleistos kiaulės. Moliadugnyje rimtai naudojama buvo tik viena būdelė Stelmoko darželyje prie alyvų krūmo; pastatyta, matyt, todėl, kad nebuvo kitos išeities: po vienu stogu stovėjo pirkia, tvartas karvei, šalinė pašarui, prie gatvės tvartelis kiaulei, o aplinkui – kaimynų kiemai, atviras dirvonas...

Šia proga papasakosime pas kaimynus, Girežeryje, XX a. pradžioje nutikusią „istoriją“. Vieną vasaros rytą, dar prieš pusryčius, net Marčiulių gale girdėti, kad kitame sodžiaus gale kažkas barasi. Nubėgę vaikai (jie juk visur visados pirmi prisistato!) sustojo prie brolių Dvareckų, Jono ir Petro, vartų. Petras Jonui sušunka: „Durniau, aš tau atšiksiu!“ Broliai gyveno viename kieme. Pasirodo, rytą išleistos Petro kiaulės pridarė Jonui nuostolių: nubėgusios už jo tvartų, surijo, ką ten Jono šeima buvo palikusi. Broliai susibarė dėl š...

Iki XX a. 5-to dešimtmečio sodžiuje buvo tik dvi pirtys – Miškinių ir Miliauskų. Jas kas šeštadienį pagal eilę kūrėdavo besiprausiančios šeimos. Pirtys stovėjo atokiau nuo kitų pastatų, arčiau miško. Bene 1942 m. pirtį savo kieme pasistatė Baltrus Makselė, o 1943 metų vasarą pamiškėje netoli

kelio į Mergežerį – Ant. Česnulis. Praustis į Česnulių pirtį nuolat ėjo Petro Miliaus, o vėliau ir Vinco Biekšos šeimos.

Visos ano meto pirtys buvo dūminės. Vanduo rėčkose, puskubiliuose ar kibiruose šildytas krosnyse įkaitintais akmenimis ar geležimis (akmenys šildė geriau); tokio vandens paprastai užtekdamo tik pirtį iškūrenusiai šeimai, o kiti kibirus šilto vandens atsinešdavo iš namų.

Pirmi prausdavosi vyrai, o moterys po jų. Bent jau vyrai rengdavo dvi šilumas – vanojimosi, pėrimosi seansus. Tik vasarą, kai maudytasi ežeruose ar upėse, kartais užtekdamo vienos šilumos. Per vyrų vanojimąsi vaikai sulįsdavo į pasuoles, nosis sukišdavo prie pamatų skylių, o vasarą kartais išbėgdavo lauk ir nuogi lakstydavo aplink pirtį.

Pirtys gerai pasitarnaudavo utėlėms ir blusoms iš patalynės ar drabužių išnaikinti. Ant karčių (šatrų) palubėje iškarstydavo antklodes, paklodes ir ant įkaitusios krosnies kliūsteldavo vandens: karštas garas parazitams reiškė galą, nebent tik dalis blusų iššokinėdavo ant grindų. Tų blusų paskui būdavo ir priepirtyse; vasarą trumpakelniai basi vaikai su jomis žaisdavo: įeis į priepirtį, ir dešimtys blusų aplimpa kojas; išbėgę į lauką, vaikai blusas mušdavo arba kitaip jų atsikratydavo.

Kažkuriais metais XX a. 3-me dešimtmetyje į Miliauskų pirtį vyrams rengiantis praustis užėjo lenkų pasienio kordono puskarininkėlis. Atsisėdo ant suolo ir tyli, nenusirenginėja. Vyrai jau nuogi, ruošiasi vanotis. Lenkas tebesėdi, munduras iki kaklo užsagstytas. Vyrai kliūstelėjo ant krosnies, periasi. Lenkas sėdi it statula. Vyrai duoda dar daugiau garo. Duris vos pravėrus vėdinimui, lenkas movė iš pirties, taip ir neprataręs nė žodžio. Keistuolis, matyt, pirties nematęs, vis tik fanaberišką honorą išlaikė.

Miškinių pirtyje apie 1941 metus buvo toks nutikimas. Julius Miškinis (jis gal ir pirtį kūreno?), jau nuogas būdamas, bet dar prieš vanojimąsi, į pasienį iš krosnies ištraukė iki baltumo įkaitusią geležį. “Gal kas, bracia, atsisės...” Vos spėjo Juliukas apsisukti – ir pats tūpt ant tos geležies! Nereikėjo jam tąkart net praustis, tik viršutines kelnes apsimovęs ir kailinius apsilvilkęs, nudūlino namo. Vyrams buvo juoko: nekask duobės kitam!

Jaunimas – bernai ir mergos – vasaros šeštadienių vakarais eidavo maudytis į Merkį. Maudydavosi kolektyviai, nors vieni nuo kitų šiek tiek tolėliau. Paskui grįždavo namo su dainomis. Vaikai, berniukai ir mergaitės, nuogutėliai kartu maudydavosi maždaug iki 12-13 metų.

Pirtyse būdavo džiovinami mynimui linai ir kanapės. Mūsų krašte linus mindavo (o tai jėgos reikalaujantis darbas!) moterys (Suvalkijoje – atvirkščiai: čia linus mintuvais laužydavo vyrai). Tad ir Moliadugnio vyrai tik padėdavo išklojėtus linus išdžiovinti: išdėstydavo juos pirtyje ant karčių, pirtį kūrendavo (jaujų javams prieš kūlimą džiovinti mūsų krašte niekada nebuvo). Moterys mindavo dažniausiai talkų būdu: vieną dieną kelios suėjusios

mina, sakysim, Onos, kitą dieną – jau Marės linus. Mediniai mintuvai tik tarška barška. Paprastai kartu išmindavo ir kanapes.

Muilą virdavo namuose pačios moterys. Muilinį akmenį – kalio hidroksidą (KOH, kalio šarmą, gailųjį kalį) virindavo su riebalais, riebesnėmis mėsos atliekomis, medine mentele pamaišydamos; aitrus chemikalas suėsdavo net kaulus. Į medinius lovelius išpilstytas muilas sustingdavo, o paskui ištemptu siūlu būdavo supjaustomas į gabalus; į drobinę terbelę sudėti kieti muilo gabalai paprastai kabodavo kur nors netoli krosnies. Tas pats muilas tiko ir skalbimui, ir prausimuisi. Tualetinis (“kvepiantis”) muilas sodžiuose imtas naudoti tik po II pasaul.karo.

Skalbimui moterys iš medžio pelenų pasidarydavo šarmo. Ypač tiko beržo pelenai, užpilti karštu vandeniu ir bent per naktį palaikyti. Tokį šarmą moterys naudojo net galvoms trinkti namie ar pirtyse. Skalbinius moterys dažnai velėdavo prie šulinių arba nešdavosi prie upelių (Moliadugnyje – prie Merkio), kur žlugtą, ant liepto, lentos ar akmens pasidėjusios, gerai išplakdavo medine kultuve.

Kojoms prausti prie šulinio ar šaltinio labai tiko vaistinis putoklis (putokšlis, *Saponaria officinalis*), jo kambliai su lapais. Kaip plaušinę vaikai naudodavo išlukštentą ir išdžiovintą saulėgrąžos galvą; ją ir į pirtį nešdavosi. Vaikų, ypač berniukų, basos kojos vasaromis nuo purvo ir rasų dažnai būdavo suskirdusios iki kraujo, o jas prausiant, dažniausiai tėvams prispyrus, ir ašarą tekdavo išlieti. Berniūkščiai pasidarydavo juoko, prisėlinę prie stovinčio ar ant tvoros užsilipusio draugelio ir čiurkštelėję jam ant kojų; nuo tokio sūrymo suskirdusias kojeles gerokai perštėdavo.

Tarp sodžiaus moterų buvo iš šalies žiūrint bjaurus, tačiau higienos požiūriu pateisinamas paprotys – ieškojimasis arba utėliavimasis (ieškojimas, ieškoti: šie žodžiai net ir kirčiuojami kitaip – šaknyje). Ateis kūma viena pas kitą, išsidrėbs išilgai suolo, pasidės galvą kitai ant kelių – ir ši ieško gyvių, glindas ne tik nagu, bet ir peiliu paskusdama (tuo pačiu peiliu, tik numazgotu, ir duoną riekdavo). Ir pasiutėliauja, ir naujienas aptaria. Tokiu pat būdu moterys utėliavo ir vaikus, ypač mergaites. Galvoms šukuoti kiekvienoje troboje buvo iš kiaušės šerių padaryti šepečiai.

Vasaros lauko virtuvių anksčiau sodžiuose nebuvo; į madą jos įėjo tik XX a. 7-tame dešimtmetyje. Tačiau vasaromis kone visos moliadugniskės šeiminkės valgį virdavo lauke. Ugniakurui tiko pora plokštesnių akmenų, ant kurių būdavo pastatomas puodas arba padedama keptuvė; ant akmenų dar būdavo uždedama pora geležies strypelių.

Kiemuose kartais būdavo varoma ir naminė degtinė – samogonas. Jį varyti mūsų žmonės išmoko 1940 m. iš Lietuvos kareivių (lenkų laikais tokio dalyko nežinota!). Bene pirmieji pasigaminti velnio lašelių pamėgino girežeriškiai. Jau vokiečių laikais naminė degtinė smarkokai paplito, o po karo

kartu su grybais ji buvo pagrindinis pajamų šaltinis daugeliui Šilų gyventojų. Dažniausiai ta degtinė būdavo silpnoka, vos vieno varymo. Iš pradžių ne visada mokėta tinkamai suderinti aparatūrą. Po katilu (katilams naudotos geležinės statinės nuo benzino) smarkiau pakūrus ugnį ir bačkoje (medinėje statinėje) pakilus brogai, bačkos dangtis kitąkart neatlaikydavo: iššautas jis lėkdavo kažin kur, broga pakildavo kelis metrus į viršų ir verdantis viralas dažnai apiplikydavo nevykėlį degtindarį. Apšutintas žmogus ilgokai gydavosi. Apšašusiu nuplikytu veidu vienu metu vaikščiojo Juozas Miliauskas (bačka iššovė kažkur miške). Kitą kartą savo kieme verdanti broga nuplikė basas kojas Damei Miliauskaitei; sėdėdama lovoje, Damė pūsles tepė žasies taukais. Laimė, viralo neteko prie ugnies obuoliukus kepusiems vaikams – Jonui Miliauskui ir Aleksandro Miliausko Adomukui.

Vasaromis samogonas varytas prie šaltinių Onadugnyje ir Neliubos raisto gale, prie Plaušinio, net prie Derėžnyčios Ant Brastvos... Vienoje Klikių balų ir Nemuraisčio mažiausioje balelėje iškasti šuliniai; jų vanduo naudotas bravorų šaldytuvams (katilams purvinas balų vanduo netiko, jo atsiveždavo iš namų). Žiemomis, esant sniego, būdavo paprasta varyti ir bet kur miške: nuošalesnėje vietoje susikūrei ugnį katiliui šildyti, ir gerai, nes šaldytuvui puikiai tiko sniegas arba ledas. Ilgainiui jau užraugtoms bačkoms laikyti miške už puskilometrio nuo sodžiaus įrengta pora žeminių. Samogonui pilti iš patvorių ir palėpių surankioti mėtėsi buteliai, išmazgoti su smėliu ir pelenais, kamščiai – skuduriniai, iš popieriaus arba skuduru apvynioti pagaliukai. Butelis anuomet buvo vertinamas labiau už jo turinį. Po karo atsirado net penkialitriai buteliai (“bunkeriai”); brangų indą vyrai apipindavo žilvičiais arba šiaudais.

Po varymo likusi broga labai tiko kiaulėms lakinti, nors mielai ją gėrė ir kiti gyvuliai. Pamiškėje laikytą brogą kiaulės iš tolo užuosdavo. Kartą sekmadienio popietę iš kiemo ištrūkusi Česnulių kiaulė nubėgo į pamiškę ir, persisvėrusi per statinės kraštą (statinės apačia buvo platesnė už viršų), stachia galva atsidūrė brogoje ir prigėrė. Vienu metu brogos statinės labai greitai paslaptینگai pervirsdavo: nespės žmogus parvežęs pastatyti, o po valandos statinė jau ant šono! Iš pradžių kaltė versta kiaulėms, bet vėliau nuspręsta, kad tai dvikėjo padaro išdaiga; įtartas pusbernis J. M.

Kiekviena Moliadugnio šeima Varėnoje II ar Varėnoje I turėjo vieną arba du “taškus”, kur pristatydavo savo produkciją. Į Varėną I po puslitrį kitą nunešdavo rytais į mokyklą eidami mokiniai. Iš blogai užkimštų butelių degtinėlė sunkdavosi, ir mokinio portfelis su knygomis kvepėdavo.

Pasitaikydavo degtindariams ir skystimėlio nešiotojams kitokių nuotykių. Kartais kur kelyje ar ant Mitraukos tilto vežimo bei krepšio turiniu pasidomėdavo sribai. Prie “fabrikėlio” užklysdavo po miškus besivalkiojantys kareiviai enkavedistai. Tekdavo atsipirkti buteliuku. Žmonės degtinę slėp-

davo: pakrosniuose, kluonuose, bulvių duobėse ar kur kitur. Stasys Miškinis, Vinco sugalvojo visiems matomą slėptuvę: į beržą įkėlė neva inkilą varnėnams, o jame įstatydavo penkialitrį “bunkerį”.

Kaip ir kituose Šilų sodžiuose, Moliadugnyje kaimo gyvuliams – karvėms ir avims – ganyti būdavo suderami suaugę piemenys profesionalai – skerdžiai. Jie gyvulius ganydavo kasdien, o pagalbininkai du piemenys gindavo iš eilės po dieną nuo turimo karvių skaičiaus. Kaimenėje būdavo 26-30 melžiamų karvių ir pernykščių telyčių bei 25-30 avių (be ėriukų; XX a. 5-to dešimtmečio pabaigoje, prasidėjus kolektyvizacijai, galvijų sumažėjo, o avių visai nebeliko). XIX a. kartu su karvėmis bei avimis gintos ir kiaulės. Skerdžiui vyrai suderėdavo, dažniausiai susirinkę pas Vincą Miškinį, tikrą kiekį rugių (už karvės) ir bulvių (už avis). M. Stelmokui dar pridėdavo šiaudų karvei šerti. Už pernykščių telyčių piemeniui ganyti dienos nereikėjo, už avis juo labiau. Laikomas bulius už karvių “aptarnavimą” išsiganydavo ne tik pats, bet dar ir vieną šeimininko karvę išganydavo. Jeigu sodžius priimdavo išganymui karvę arba avį iš kitur, tai mokestis už juos kompensuodavo dalį sodžiaus skerdžiui suderėto užmokesčio. Be to, skerdžius iš eilės eidavo per sodžių valgyti (už karvę – 1 dieną); tądien gaudavo įsidėti į terbą pietų; duonos pietums iš kepalų skerdžius paprastai atsiriekdavo pats. Už karvę gaudavo savaitei apatinius baltinius. Viršutinį šiltesnį drabužį (paprastai milinį apsiaustą – jermoką) apsivilkti gaudavo kartu su valgymo diena. Avėdavo skerdžiai savo vyžomis.

Visos karvės sodžiaus kaimenėje turėjo vardus. Galvijus paprastai “pakrikštydavo” skerdžius. Kitur paplitusių Margių, Žalųjų ir pan. nebuvo. Karvės dažniausiai vadinosi žvėrių, paukščių ar kitų gyvūnų vardais: Šarka, Špokas, Genys, Beziona (beždžionė), Kujucis (buožgalvis), Blakutė (blakė), bet buvo ir Bulka, Biznė, Cigonka, Bėgūnas, buliai Zubrius, Dobilas. Skerdžius M. Stelmokas savo karvę praminė gražesniu vardu – Slyva. Kartais šeimininkei nepatikdavo jos karvei piemenų duotas vardas.

Skerdžių šeimininkės pagerbdavo per šv. Jurgį – balandžio 23 d. Tądien skerdžius sodžiaus bandą gindavo pirmą kartą (iki tol gyvulius ganydavo vieni piemenys pagal eilę). Rytą, genant bandą, moterys išnešdavo skerdžiui kuri sūrelį, kuri kelis kiaušinius ar kokį savo kepinį. Žinoma, gautas dovanas skerdžius palikdavo namuose. Savo ganiavą jis užbaigdavo per Visus Šventuosius (lapkričio 1 d.).

Atskira tema yra jaučių ganymas (jie sodžiuose išnyko XX a. pradžioje). Jeigu reikėdavo gyvulius jungti darbui, tai paganydavo atskirai, o jeigu galvijai ilsėdavosi, tai juos gindavo kartu su visa sodžiaus kaimene. Piemenys iš jaučių prasimanydavo pramogų: suleisdavo juos badytis. Kas nenorės, kad jo jautis įveiktų priešininką! Tačiau kartą Mielyne, kur gyvulius suginė Moliadugnio ir Girežerio piemenys, atsitiko nemalonas dalykas:

girežeriškio Pilypo Ščesnulevičiaus jautis moliadugniškio Kazio Makselės jaučiui perdūrė šoną; sužeistą galviją teko pribaigti. Mat Pilypas elgėsi ne visai padoriai: jis peiliu padroždavo savo jaučių ragus, kad tie būtų smalesni ir priešininkui skaudžiau durtų.

Piemenų šventė būdavo Sekminės. Šakelėmis su lapais ar pataisais piemenys papuošdavo juos prisileidusių karvių ragus. Iš rytagonės pargenama sodžiaus kaimenė tąkart atrodydavo iškilmingesnė. Kartais piemenys į lauką nešdavosi žalių kiaušinių, lašinių ir keptuvę; lauke susikūrė laužą, čirškindavo kiaušiniene. Per Sekmines pirkių palubės būdavo iškaišomos medžių, daugiausia beržų, kartais liepų, šakelėmis.

Visai dienai galvijai būdavo genami pavasarį ir rudenį, o vasaros mėnesiais – su rytagonėmis ir popiet (kai kur, pvz., Žiuruose, net ir per vasaros karščius galvijai ginti visai dienai). Vėlyvą rudenį, po Visų Šventųjų, kai karvės klajodavo po miškus ar net rugių želmenis, avių į lauką jau neleidavo. Deja, genamos toli nuo namų, kartais varinėjamos net už 4 km, po prastą ganyklą, po miškus ganomos karvės net vasarą per dieną teduodavo vos 3–4 litrus pieno. Žinoma, ir karvės būdavo prastos veislės. Beje, iš geresnių ganyklų, iš vienkemių mūsų sodžiun patekusios karvės ne iš karto priprasdavo prie skurdžios žolės, prie pilkų lauko šepetėlių, Merkio maurų ar miško samanėlių (baltųjų kerpių); grybų naujokės irgi neėsdavo, nors mūsiškėms net musmirės nekenkė. O kokio plauko galvijų būta! Šėmų, palšų, lyg pelenais ar įvairių spalvų moliais dažytų. Dabar apie tokius jautelius tik senovinėse dainose dainuojama.

XX a. pirmojoje pusėje Moliadugnyje daugiausia skerdžiavo vietinis Mikas Stelmokas (kažkuriais metais, nesutaręs su sodžiumi dėl užmokesčio, nuėjo ganyti į Mitrauką). Prieš pat II pasaul. karą yra ganęs Juozas Miškinis (Pėplys) iš Mergežerio. M. Stelmokui 1945 m. pavasarį mirus, tris vasaras (1945–1947) ganė Vincas Varanavičius iš Karužų. Jis pasižymėjo tuo, kad pargindamas kaimenę dažnai signalizuodavo: miške ant kalno savo ilga, iš cinkuotos skardos padaryta triūba net smagią polkutę sugrodavo; Mitraukoje 1948 m. ganiusį varguolį išvežė į Sibirą. Dvi vasaras, 1948 ir 1949 m., ganė senbernis tretininkas Mateušas Česnulis iš Mančiagirės; ganydamas jis dažnai poteriaudavo, o kai neištvėręs nusikeikdavo “Gyvate!”, apsidairydamas, ar kas negirdėjo, ir persižegnodavo. Mateušas buvo paskutinis skerdžius kaime.

Suaugę vyrai ir pusberniai trumpomis vasaros naktimis, ypač birželio mėnesį, dar prieš šienapjūtę, jodavo arklius į naktigones. Laužą jose ne visada kurdavo. Parjojus iš naktigonės, arkliui dažnai tekdavo tempti plūgą, apariant pasėtus grikius.

Visų Šventųjų dienos moterys kepavo šaltanosius – į papločius panašius kepinus su aguonų ar kanapių įdaru. Įdarą visuomet (ir per Gavėnią) trindavo piestose.

Kūčių dieną niekas nieko neskolidavo ir pas kaimynus eidavo tik didelio reikalo spiriami. Kūčias valgydavo parėję iš pirties. Nenurinktas stalas likdavo visai nakčiai: vėlelės ateis pasivaišinti... Po vakarienės, daugiausia vaikai ir merginos, burdavo. Traukdavo iš šieno po staltiese šiaudus: kieno šiaudas ilgesnis, tas ilgiau gyvens. Nešdavo į pirkią glėbį malkų ir skaičiuodavo pagalius: jei pora – gerai, jei ne – mergina neištekės. Kiekvienas būrėjas duodavo šuniui ēsti atskirą krūvelę “kleckų” (šlīžikų, kūčiukų); prie kurios krūvelės šuo pirmiausia prieis, tai jos savininkas ves ar ištekės, mirs arba kur nors išvyks... Nuo Kūčių stalo paimtą šieną šeimininkas rytą padalindavo gyvuliams. Kalėdų pirmąją dieną žmonės nieko nedirbdavo, net plaukų nešukuodavo, kad vasarą vištos daržų neiškapstytų.

Užgavėnėms pirkiose arba kluonuose kabintos sūpuoklės. Vakare jaunimas, pasikinkęs į roges arklį, klegėdamas važinėdavo po sodžių ar keilais. Buvo ir Užgavėnių kaukių (jos laikytos Jono Miškinio svirne).

Populiarus Gavėnios valgis buvo saldė – duonkubilyje užmaišytas skystas ruginių miltų raugas. Salde užsrebiamos karštos bulvės būdavo dažnos vakarienės patiekalas. Tiesa, nuo saldės pūsdavo pilvą. O kokie gardūs būdavo su džiovintais grybais pusryčiams išvirti kopūstai! Ypač kai jais užsrebdavai ant karšto krosnies pado iškeptas bulves. Tiko tokie kopūstai ir su šutintais žirniais: šaukštas žirnių, šaukštas kopūstų. Gardus viralas buvo kitur Lietuvoje mažai žinomi raupučiai – susmulkintų ir paraugintų kručkų (griežčių) lapų sriuba, ypač su avienu.

Sodžiaus vaikai ir paaugliai – berniukai ir mergaitės – antrąją Velykų dieną pritemus eidavo lalauti (pirmąją dieną visi stengdavosi būti namie). Prie pirkios po langais atsiklausę, ar galima namelius palinksminti, lalau-ninkai giedodavo pusiau šventas, pusiau pasaulietiškas specialias giesmes, sakydavo oracijas. Palinksmavimo retai kas atsisakydavo. Štai oracijos pa-vyzdys:

Stovi akmuo, ant to akmenio bažnyčia, toj bažnyčioj trys grabai. Iš vie-no grabo išlėkė paukštelis. Tai ne paukštelis, Dievo sūnelis praliejo šventą kraują. Tikiu būt, tikiu mirt, tikiu Jėzaus neužmiršt.

Po to dainuojama daina:

O ir ant kalnelio

Stov žalia grūšėlė,

Vynelis vyno žaliasai.

Po tuoj grūšeli

Sėd jauna mergelė (čia pasakomas namų merginos vardas),

Vynelis vyno žaliasai.

Sėd jauna mergelė,
Vainikėlį pina,
Vynelis...
Vainikėlį pina,
Ant galvelės deda,
Vynelis...

Dainuojama tol, kol atsidaro langas ar durys ir paduodamos dovanos: kiaušiniai, pyrago kampas, sūrio gabalas ar dar kai kas. Jeigu ilgai neduodavo, imdavo prašyti:

Prašom duoc, negailėc,
Prašom nebovyc,
Greitai atprovyc.

Už gautas dovanas lalauninkai gražiai dėkodavo: kad mergina ištekėtų, kad visi ilgai gyventų ir t.t. Tokiems, kurie nieko neduodavo, dažniausiai būdavo skiriami į praeiksmus panašūs palinkėjimai: kad vištos tavo daržus iškapstyti, kad karvės tvoras išvartytų... Paskui kur nors erdvesnėje pirkioje lalautojai rengdavo “balių”. Suaugę bernai ar vyrai Moliadugnyje beveik nelalaudavo.

Girežerio bernai prieš II pasaul. karą eidavo lalauti į Varėną II. Neaplenkdavo ir žydų; sako, pastarieji net išizeisdavo, blogu ženklu laikydavo, jei lalauninkai jų namų nepalinksmindavo. Suaugę bernai iš lalynių parsinešdavo ir degtinės.

Per vestuves išleidžiant jaunąjį ar nuotaką dainuotos gražios, nors ir liūdnos, dainos. Pavyzdžiui, jaunoji palydima:

Vežimėlin sėsdama, labai gailiai verkdamą.
Iš šalių jojo po du brolaliu,
Sesulį ramindami:

Cit neverk, sesula, baltoji lelijėla,
Dar prisiverksi, prisibėdavosi
Pas anytų būdama.

Martelės vainikėlis anytai nuomintėlis:
Žarscys ir barscys žalių rūtelį
Anyta po dvarelį.

Grįžus iš bažnyčios dainos jau būna linksmos. Svetimai šaliai tekdavo išklaudyti visokių pašiepiančių dainų, net blevyzgų. Piršliui dainuota:

Mes turim svotuliui
Tai zoposėlio, tai zoposėlio:
Rūgytų varlalių tris giroštėlius, 2 k.
Dziovytų molalių tris niekotėlas. 2 k.

Tai mūsų svotuliui bus po dancimi,
Bus po dancimi.

Toliau:

Nesėsk svocia prie sienos, prie sienos,
Ba mūs sienos plyšiuotos, plyšiuotos.
Ištrauks svocių per sienų, per sienų,
Nuneš svocių šiaudžynan, šiaudžynan.

Daugiausia blevyzgų skirta kitos pusės pabroliams, pvz.:

Giražerio menki laukai,
Nederėjo vikiai,
Nėr nei vieno liucko brolio,
Ale visi plikiai.

Toliau: nederėjo pupos – visų storos lūpos, nederėjo miežiai – bernai apsimyžę ir t.t. Pamergėms blevyzgos kiek švelnesnės:

Mes pirmų drūckelį pažinom, pažinom,
Kad ne savo suknelyti tai žinom, tai žinom.

Kita būna ne su savo bateliais ar kuo kitu ir pan.

Per krikštynas laukdami parvažiuojančių iš bažnyčios kūmų svečiai viršum stalo papuošdavo lopšį ir jį supdami dainuodavo:

Aa aa šitų,
Duos Dievulis kitų.
Šitų užaugysim,
Kitų padarysim.

Arba:

Čiūčia liūlia sūnaitėlį,
Čiūčia liūlia artojęlį (kareivėlį, užvadėlį ir t.t.).

Nuolatinis Šilų gyventojų pyragas būdavo grikinį miltų babka – skardinėse formose iškeptas storas, nors ir ne visada praspirgintas, kepinys. Dar po II pasaul. karo tokia babka per vestuves atstodavo dabartinius tortus. O ką kalbėti apie krosnyse ant džiovintų kopūstalapų iš tarkuotų bulvių keptas bandas, dar karštas taukų bryzų patrintas! Seilė varva...

Valgomos duonos kepalas, uždengtas rankšluosčiu ar specialiu “taračkiniu”, laikytas kampe ant suolo po šventųjų paveikslais.

Kartais vaikai Jonams ant durų uždėdavo vainikus per Jonines; už tai gaudavo saldinių ar kitų skanėstų.

1944 m. vasarą rusų-vokiečių frontui pasistūmėjus į Vakarus, vieną šio kiadienio popietę Moliadugnį užplūdo ginkluoti civiliai. Atėjo iš miško kažkur nuo Žiūrų pusės. Tai buvo lyg nuo Gardino link Minsko traukę tarybiniai baltarusių partizanai, vyrai ir moterys. Ypač aktyviai sodžiuje ėmė reikštis moterys. Jos tuoj pat apžiūrėjo šulinius ir išsitraukė į juos įleistus kibirėlius su pienu, be jokių ceremonijų pakriko po pirkias “patikrinti” ka-

marų ar priemenių: pienas, grietinė, sūriai, kiaušiniai – alkanai ordai viskas tiko. Iš Česnulių priemenėje stovėjusios spintos dingo viskas, kas buvo valgoma. Viena “kontrolierė” bandė kopėčiomis lipti ant aukšto, ir tik pasimaišiusios Vandos Č. šuktelėjimas sulaikė atėjūnę (o ant aukšto dar būta šiočio tokio lašinio!).

Išeidami iš sodžiaus tie partizanai pasiėmė porą pastočių ginklams ir krepšiams pavėžėti. “Garbė” teko Ant. Česnuliui ir Petru Miškiniui, Jono. Sakė, kad reikės važiuoti iki Varėnos I. Tačiau ten nuvažiavus pastočių nepaleido: turėjo važiuoti toliau, ligi Maskaukos, kur pastotės pakeistos. Antanas su Petru tuo pačiu keliu per Varėną I namo negrįžo: kas žino, gal vėl kokius perėjūnus sutiks?! Tokiam vyrui parodžius brastą per Merkį, vežėjai per Smalninkus, Kiauliabalį parvažiavo Moliadugnin.

Mažesniuose miesteliuose seniau nebūdavo pirkti grabų numirėliams laidoti. Kaimuose grabus dažniausiai sukalddavo numirėlio kaimynai, giminės ar šiaip staliaus amatų šiek tiek išmaną žmonės. Grabai nebuvo dažomi. Numirėlį dažniausiai pašarvodavo ant padėtų lentų ar plataus suolo, o į kars tą guldavo tik veždami laidoti. Grabus vyrai kaldavo kitame trobos gale, kluone ar pas kaimynus. Pavyzdžiui, 1945 m. pavasarį numirus Mikui Stelmokui, Petras Švedas su Petru Miškiniu grabą padarė kitapus gatvės stovėjusioje Jono Makselės pirkioje. Darant grabą atsiradusių skiedrų į lauką neišmesdavo, o sudegindavo krosnyje; kai kur tas skiedras surinkę išpildavo kryžkelėje: atseit, jas pastebėjęs, praeivis ar pravažiuojantis žmogus sukalbės poterėlį už mirusiojo vėlę. Mirus Vladui Naujaliui, žentas Julius Miškinis neturėjo lentų uošvio grabui. Jį sukalė iš paties Naujalio tvirtos tvoros lentų, jas paobliavę.

Trijų kaimų – Mergežerio, Girežerio ir Moliadugnio – žmonės laidojosi Mergežerio kapinėse. Jose buvo treji vartai – visi nuo trijų sodžių pusės: iš rytų, šiaurės ir vakarų. Numirėlius irgi stengtasi laidoti veidais maždaug į savo kaimų pusę. Iš Moliadugnio numirėliai Mergežerin lydėti visą kelią giedant. Pirmiausia neštas kryžius (kaimo laidotuvių kryžius laikytas pas kažkurį iš Miškinių); paskui kryžiaus nešėją eidavo grupė giesmininkų, traukiančių giesmes ar Visų Šventųjų litaniją; paskui giesmininkus arklys tempdavo vežimą su grabu, o paskui vežimą eidavo visa likusi palyda. Laidojant Moliadugnio ar Girežerio gyventoją, užgirdę laidotuvių giesmes, į kapines ateidavo vienas kitas Mergežerio gyventojas, sugužėdavo vaikai.

Seniau kaimuose nebuvo papročio nešti numirėliams gėlių, juo labiau vainikų. Šviežius kapus gėlėmis irgi mažai puošdavo, nebent vėliau jų, dažniau ilgamečių, pasodindavo. Tik 1943 m. vasarą mirus Ievai Stelmokaitei (g. 1927 m.), merginos jos karstą, o paskui ir kapą papuošė gėlių girlianda, juolab, kad buvo pats darželių žydėjimas. Gan simpatinga mergina buvo ši Stelmokaite. Mirė ji, nusinešusi į Bakšio malūną Salovartėje susimalti rugių

duonai. Nešdama į abi puses keliolika kilogramų, pavargo, sušilo, atsigėrė šalto vandens ir sunegalavo.

Dar prieš II pasaul. karą nebuvo įprasta prižiūrėti artimųjų kapus: palaidojus numirėlį dažniausiai įbesdavo į kapą kryželį – ir gerai; jeigu pastatydavo didelį kryžių, tai tas po kelių dešimtmečių supūdavo, ir viskas. Ypač nekreipta dėmesio į mažyčių vaikelių kapus. Mergežeryje yra maždaug iki 1935 m. palaidotų senų žmonių, o jų vaikai savo tėvų kapų nežinojo. Su žeme susilyginę daugelio moliadugniškių vaikelių kapeliai. Neidavo iš Moliadugnio į kapus ir per Vėlines. Nebent ką laidojant trumpam pasitraukdavo į šalį ir atėję prie savo artimųjų kapo pasimelsdavo.

Ona Miliauskaitė-Nalančienė, vadinta Mačiūtė (Mačio Miliausko dukterė), liko gyvanašlė. Vyras Stefanas, Moliadugny stovėjusių lenkų pasieniečių kareivis, ją paliko su dukrele Paulina. 16-metė mergaitė mirė 1937 m. Merginą Mergežeryje palaidojus, motinai prisisapnavo, kad ji mirusiai dukrelei neužmovusi ant piršto žiedelio. Paprašiusi poros kaimynų vyrų, Mačiūtė atsikasė dukters kapą ir užmovė velionei žiedelį. Labai mylėjusi dukterį, Mačiūtė ilgai pyko ant Dievo, laikė jį neteisingu. Sakydavo: “Kiti turi po kelis vaikus, gal net norėtų, kad kuris numirtų, bet Dievas jų nepasiima. O mano vienintelį vaikelį pasiėmė...” Bažnyčioje Mačiūtė net per Pakylėjimą nesiklaupdavo, stovėdavo viena vidury šventovės, taip protestuodama prieš Dievo neteisybę. 1952 metais pakliuvusi į kalėjimą ir po Stalino mirties išėjusi į laisvę, Mačiūtė, rodos, susitaikė su Dievuliu. Mirė ji, parvažiavusi iš ligoninės Vilniuje ir nuėjusi nuo traukinio vos porą šimtų metrų – susmuko gatvėje negyva. Gyveno ji tada Varėnoje pas moliadugniškę Marcelę Barišauskienę. Sako, kažkada dar prieš II pasaul. karą, Miliauskų pirtyje naktį Mačiūtė viena virusi juodą gaidį, o paskui dariusi kažkokius burtus su jo kaulais.

Neteko girdėti, kad kada nors Molidugnyje žaibas būtų žmogų ar gyvulį nutrenkęs arba trobesį sudeginęs. Beje, perkūnijai užėjus, žmonės mesdavo žemėn rankose turėtą metalinį daiktą: pjautuvą, dalgį ir pan. Manyta, kad geležis galinti žaibą pritraukti. Dalis tiesos yra – metalas yra geras žaibolaidis, tačiau anie daikteliai yra per maži objektai žaibui trenkti.

Nebuvo sodžiujų pasakojimų apie didesnius gaisrus. XX a. 4-tame dešimtmetyje dėl nekrėsto kaminio buvo užsidegusi Vinco Miškinio pirkia, bet gaisras užgesintas. Tačiau 1940 m. sudegė to paties Miškinio svirnas. Užsidegė naktį per patį žmonių įmigį. Pirmasis gaisrą pastebėjo Ant. Česnulis: lovoje miegodamas nusisukęs į sieną, pabudęs ant jos pamatė gaisro atšvaitą. Šoko iš lovos šaukdamas: “Dega!” Puolė prie Miškinio pirkios; durys užkabintos – žmonės kietai miegojo. Nedaug ką pavyko iš svirno išnešti. Miškinio sūnus Petras spėjo sugriebti kuparėlį su savo drabužiais.

Sudegė svirne buvę mokyklos langai (paskui vaikai žaidė susilydžiusio stiklo gabalėliais). Įtartas piktybinis padėgimas.

Laikraščio “Respublika” 1994 m. lapkričio 7 d. Nr. 234 savaitgalio kronikoje yra žinutė:

“Savaitgalį gaisrai nusinešė dviejų žmonių gyvybes. Abiem atvejais gaisro priežastis – neatsargus rūkymas lovoje. Taip Kretingoje savo name žuvo J. Domarkas, o Varėnos rajone, Moliadugnio kaime, – J. Miliauskas”.

Jonui Miliauskui prieš mėnesį buvo suėję 58 metai. Paryčiais atsikėlė ir į Alytaus turgų važiuavę kaimynai Jasioniai matė iš trobos lyg pro kaminą rūkstančius dūmus, pagalvojo, kad Jonas iš vakaro užmigęs nekūrentoje pirkioje, naktį sušalęs ir, nelaukęs ryto, krosnį užsikūręs... Troba nesudegė, mat dėl dūmų liepsna neišplieskė, ugnelė tik smilko.

Vasarą 1949 metais daug kur Lietuvoje dėjos “stebuklai” – pašviesėdavo kryžių krucifiksai ar seni paveikslai. Apie tai, aiškindama priežastis, rašė ir spauda. Pasak žinovų, švino oksidu padengtos senos kryžių figūros galėjusios pašviesėti žaibo iškrovų paveiktos. Panašiai galėdavo atsitikti ir su šventais paveikslais, jeigu jų tapybos dažų sudėtyje buvo atitinkamų metalų. Moliadugnyje “abrozės” apsišvietė Elenos Barkauskienės pirkioje. “Stebuklas” pirmiausia buvo apskelbtas iš rytagonės nuo Derėžnyčios pusės karves pargenantiems piemenims. “Stebuklo” paslaptį atskleidė pati Barkauskienė: daugelį metų po stiklu buvusiam ir aprūkusiam paveiksliui tą rytą ji nušluostė dulkes!

Beje, dar didesnis “stebuklas” įvyko Lenkijoje: čia kruvinomis ašaromis apsisverkė garsusis Čenstachavos Dievo motinos paveikslas. Dievo motina net paprastomis ašaromis neverkė ir lenkų tautos kančių nematė hitlerininkų okupacijos metais, kai naciai šimtus lenkų kunigų ir vienuolių, nekalbant apie eilinius tikinčiuosius, sugrūdė į koncentracijos stovyklas ar kitaip numarino. Tačiau kai 1948 m. Lenkijoje visą valdžią galutinai paėmė komunistai, Dievo motina ėmė raudoti. Paaiškėjo, kad prie “kruvinąjo stebuklo” rankas prikišo bažnyčios tarnai: jie padarė, kad paveikslo madonai iš akių srūtų kažkoks “kruvinas” skystis.

Antanas Česnulis pasakojo, ką porinės senasis Vyburka (Adomas Miliauskas, 1853 - 1947), kas nutikę su jų dėde, Mačiuko (Motiejaus) Miliausko tėvu. Tai galėjo būti apie 1870-uosius metus.

Adomo tėvų šeima vasaros rytą pasigedo nakčiai kluonienoje paliktų audeklų – balinamų drobių. Įtarė, kad tai bus dėdės, tėvo brolio, darbas: mat buvo žinoma, kad tas vagiliauja; kartą vyžomis apautą karvę net kažkur nuo Nemuno parsivedęs... Dėdės namie nebuvo; pėdsakai rodė, kad arklį ganyti išsivedęs. Bene 17-metis Adomas su vyresniu broliu pasekė pėdsakais. Dėdę atrado gale Neliubos raisto, prie šaltinio arklį ganantį. Sekliai nesirodė, už ėglio sugulę stebėjo, ką dėdulė darys. Ten pat lauką arė kažkoks perlojiš-

kis. Dėdė klausia: “Ar tu dar ilgai arsi?” Artojas atsakęs, kad baigs pusantros užuoganos. Sekliai pasislėpę guli, o čia dar paukštukas čirikuoja – ėglyje buvo jo lizdelis... Baigęs arti, perlojiškas nuvažiavo. Broliai mato: dėdė eina į jų pusę; tie dar labiau prisispaudė prie žemės. Priėjęs prie ėglio iš kitos pusės, dėdė iš po krantelio, iš po pernykščių lapų ir smėlio, ėmė kasti audeklus. Broliai šoko, dėdė parsigriovė, surišo ir, užsivertę vagių ant jo paties arklio, grįžo į sodžių. Papusryčiavę ir pasikinkę savo arklių, važiuos į Varėną I pas stražninką (policininką) – veš surištą vagį. Nuvažiavus apie du trečdalius kelio, prie Mitraukos smėlynų, surištasis vežime ėmė muistytis. Tada broliai įbedė jam į pasturgalį lazda, ir dėdė pasimirė. Gal žmogų širdies infarktas ištiko? Broliai pas stražninką nevažiavo, su numirėliu grįžo namo. Ir nieko jiems nebuvo: žmogui palaidoti mirties pažymos iš gydytojų anuomet nereikėjo, žmonės pasų neturėjo, o, svarbiausia, požiūris į vagis buvo toks, kad jokio pateisinimo jiems nebuvo. Tokiais atvejais, matyt, ir kunigai labai nesišiaušė. Palaidojo kaimiečiai numirėlį, ir tiek.

Juozo Miliausko kieme keliolika metų gulėjo gražiai sukrautų aptašytų rąstų rietuvė naujai trobai. Tašę samdyti vyrai. Būta net labai puikių rąstų – gal pusės metro skersmens! Tačiau gaspadoriai niekaip neįstengė rąstų stogeliu uždengti. Jie taip ir supuvo; Salva po tėvo mirties rąstus malkoms supjovė. O kai Ant. Česnulis 1944 m., svirną statydamas, prašė Miliauską porą sienojų parduoti – atsilygins javu arba malkų atveš, Juozas rąstų nepardavė. Tebestovi senoji pirkia su į žemę sulindusiais pamatais.

Kai senasis Adomas Miliauskas 1947 metų rudenį sirgo, keli kaimo vyrai – Ant. Česnulis, Petras Miškinis, Jonas Makselė – sekmadienį nuėjo aplankyti ligonio. Seniau kaimuose toks paprotys buvo įprastas: žmonės laikėsi priesako dėl labdarybės darbo kūnui – ligonį lankyti. “Aš tai mirštu iš senatvės, – kalbėjo senukas. – Bet greitai šituose namuose bus ir kitas nebaščikas” (numirėlis). Ir tikrai: senukas numirė jau kitą dieną, o po savaitės, kitą pirmadienį, mirė 62 metų sūnus Juozas. Marė Miliauskienė prie vyro lavono balsu raudėjo: “Per vieną nedėlėlę išleidau dvi asabėles, vyriausias galveles...”

1944 metų rugpjūčio pabaigos sekmadienį, kai Perlojoje buvo šv. Baltaramiejaus atleidai (atkelti iš rugpjūčio 24 d.), Ramas Baublys iš Salovartės (šiaip jis jau buvo Kauno gyventojas, vaikų tėvas, bet karo metui buvo parvykęs į gimtinę pas brolių) ir Salva (Silvestras) Miliauskas sumanė Merkyje žemiau Moliadugnio, mūsų kaimo pusėje, pasimušti žuvų. Baublys turėjo vokišką miną: ją nusikabino nuo bėgusių vokiečių užminuoto Bakšio malūno. Baublys su Salva išsiyrė Merkin; yrė Salva – viename valtės gale jis, kitame Baublys. Šis įmetė į duburį miną, bet ta nesprogsta! Baublys buvo tarnavęs Lietuvos kariuomenėje, priklausęs Šaulių sąjungai, tad dėjosį daug

išmanąs apie ginklus. Prisiyrė atgal, Baublys samteliu išgriebė miną viršun, tik nuleido į valtį prie kojų – bum!!!

Antanas Česnulis ėjo nuo arklio iš Neliubos. R. Baublys sprogmenis buvo visai nurengtas, ant kaklo likusi tik marškinių apykaklė. Salva gulėjo vandenyje upės pakraštyje. “Salva, ar tu gyvas?” “Gyvas, dėde...” Pakrūmėj suradęs upės dar nenuplukdytą išdraskytos valtys dugną, Česnulis ant jo paguldė vieną sužeistąjį ir, nors nemokėdamas plaukti, išibridęs aukščiau juosmens, perstūmė į kitą Merkio pusę. Krovinį čia priėmė salovartiškis Julius Smolenskas. Šitaip perplukdytas ir antras sužeistasis. Prie Merkio su šiaudų priklotu vežimu atvažiavo Ramo Baublio brolis Feliksas. Sužeistieji nuvežti į miške prie Glėbo ežero buvusią rusų karo lauko ligoninę. Deja, R. Baublys, neatgavęs sąmonės, kitą dieną mirė. Kadangi kūnas buvo viena žaizda, oras dar gana šiltas, tai per pakasynas numirėlio jau nebuvo galima laikyti pirkioje – atsidavė. Karstas su numirėliu stovėjo lauke ant suolo po langu, o giesmininkai giedojo prie stalo pirkioje.

Kitame valtys gale buvęs Salva Miliauskas nuo sprogdimo nukentėjo mažiau. Kelias savaites išgulėjęs ligoninėje, pasveiko. Laimė, išnešta dar iš vaikystės nesveika buvusi akis. Nosis liko iš gabalų sudurstyta. Parako pri-
lindęs kūnas toks liko visam gyvenimui. Apie sūnų ištikusią nelaimę išgirdusi motina Marė Miliauskienė prie kiemo tvoros apalpo.

Su S. Miliausku kaime augęs Jonas Dvareckas pasakojo, kad pusbernis Salva neprisipažindavo, jog viena akimi nemato. Akį Salva buvo pasigadinęs, gal dešimtmetis vaikas į tvoros stulpą kaldamas tuščią šautuvo šovinio gilzę; ši buvo dar su kapsule. Bekalant kapsulė iššovė ir pataikė vaikėzui į akį; lėliukė liko su balta dėmele. Būdavo, vaikai uždegia Salvai akį ir liepia pasakyti, ką jie daro. Draugai jam ir špygas rodydavo, o Salva šneka visai ką kita, fantazuoja.

Dar vokiečių laikais Jonas Parapinavičius suruošė baliuką. Pasikvietė kūmą Antaną Česnulį, kaimyną Petrą Švedą (su žmonomis; Česnulis su Švedu taipogi buvo kūmai), gal dar ką... Į svetimą trobą įsliūkino P. Švedo šuo ir priėjo prie šeimnininko. Švedas bakstelėjo šakute į lašinių spirgą lėkštėje ir su šakute padavė šuniui. Priešais sėdėjęs Česnulis kilstelėjo nuo suolo ir per stalą syktelėjo Švedui per snukį, nors didesnių muštynių neįvyko. Anuomet šuniui buvo šuns vieta, ir šitoks Švedo įžūlumas negalėjo likti nenubaustas, nors Švedas ir teisinosi, kad savam šuniui jis galys paduoti ir nuo savo šakutės. Anaip tol, Švedas turėjo būti patenkintas, kad lašinių panosėje padėta jam; lašiniai – ne šuns ėdalas!

Minėtą atvejį žmonės juokdamiesi prisiminė po kelerių metų, kai P. Švedas Moliadugnyje jau negyveno, buvo išsikėlęs į Pagėgių apskritį ir ten paimtas į kalėjimą. Tuomet, 1946 ar 1947 metais, į Moliadugnį buvo atvažiavusi Švedo žmona Jadvyga Švedienė. Ji atsivežė iš kalėjimo rašytą vyro

laišką, kuriame tas patarė važiuoti ir prašyti buvusių kaimynų, kad šie duotų jam atsiųsti bent tai, ką kiaulėms sušeria. Buvę kaimynai Švedo pasigailėjo, davė šio to ir ne kiaulėms skirto, nors reti siuntiniai Švedo kalėjime ar lageryje neišgelbėjo: jis ten greitai mirė.

Į kalėjimą P. Švedas pateko tik per gobšumą. Tenai, Pagėgių apskrityje, valsčiaus valdžia naujakurius susikvietė pokalbiui; sakė, jeigu tarp jų yra nukentėjusių nuo hitlerininkų, tai valdžia jiems padėsianti. Kaip nukentėjęs atsiliepė ir Švedas. Tačiau čia pat sėdėjo Švedą pažinojęs varėnis Leonas Paulauskas, Levanka vadintas, neseniai su enkavedistais trunkęsis, o 1941 m., būdamas Alytaus apskr. NKVD operatyvinis įgaliotinis, trėmęs žmones į Sibirą. „A, ir tu nukentėjęs!..“ Žinodamas Švedo praeitį (kad vokiečių metais tas buvęs šaulys), Levanka šnipštelėjo „kur reikia“, ir Švedas atsidūrė toli nuo Lietuvos. Kai vokiečiams užėjus kai kurie sodžiaus vyrai rašėsi į šaulius, Jadvyga Švedienė kalbėjo Vandai Česnulienei: „Ana, sako, kas įsirašys į šaulius, tai gaus po du maišus miltų...“ Matė šauliai miltus kaip savo ausis.

Iš Žiūrų atitekėjusi jaunamartė Vincelė Milienė, rytą pravėrusi pirkios duris, šaukia vyrui: „Petrai, a Petrai! Ką virt – ar batvinius, ar kruopas?“ Petras, patvirtėję kažką krapštydamasis, atsakė: „Dėl manęs nors ir pušelės prilaužusi privirk, kad tik mėsos būtų!“

1946 metų vasara. Sekmadienis. Skerdžius su piemenimis gena karves popietinei ganiavai. Milių pernykštis buliukas „meilinas“ pasikėlusiai Petro Miškinio karvei. Vincelė Milienė ir Antosė Miškinienė „susiropuoja“: mat už buliuko paslaugą reiktų atsilyginti, o Miškinienė mano kitaip. Miškinienė stovi savo gonkose, jai padeda abi dukterys – Ona ir Bronė. Mergų įpykinta Milienė norėjo jas pamokyti: paėmusi nuo gatvės saują iš karvių palikto blyno, paleido... Vos nepataikė ten buvusiai svetimai merginai – Miliauskų Damei: užstojo gonkų stulpelis. Barėsi, plūdosi moteriškės, kol Milienė paklausė: „Už ką mes baramės, už ką, jei kas paklaustų?“ ir čia pat pati atsakė: „Nugi už veršio pautus!“ O moterų ir mergų barnį pro langą stebėjo pas Baltrų Makselę buvę bernai iš Perlojos.

Tačiau susibarusios moterys susitakė. Kai 1947 m. birželio pabaigoje Miškinių Ona (Anukė) kėlė vestuves, tai Petras Milius per vakarones „pravedė tancių“, t.y. su nuotaka pašoko pirmą šokį, po kurio jau galėjo šokti ir visas jaunimas.

Po žmonių vežimo į Sibirą 1949 m. kovo mėn. Elena Barkauskienė sako Vincelei Milienei: „Tokioje kelionėje gerai, kas turi tifusą“. Milienė paaiškino, kad tifusas – tai liga, vidurių šiltinė. O Barkauskienė galvoje turėjo... primusą.

Jaunamartė Jadvyga Karpienė, Jurgio žmona, Moliadugnin atitekėjusi iš Smalninkų, prisėdusi prie anytos ją glosto ir kalba:

– Tai gera motulė! Užaugino sau sūnelį, o man vyrą...

O štai ką pasakojusi Jadvyga Miškinytė-Grudzińskiė (tai buvę apie 1970-uosius metus). Genė Bieksienė daržė ravėjo runkelius; pro šalį ėjo Marė Miliauskienė (abi giminaitės pagal Varėnos I Vėlyvius). Marei buvo ūpas pasibarti, ieškojo priekabės. Kažką Genei pasakė, ta atsakė... “Ana, tavo duktė su keturiom akim!”, – sako Miliauskienė: mat Bieksienės duktė Ieva, tuomet jau studentė, iš jaunumės nešiojo akinius. “Ak tu... O kaip tavo sūnus tik su viena akim!”, – atšovė Bieksienė. Apie savo Salvą Miliauskienė buvo pamiršusi.

1943-1945 metais Moliadugnyje mokytojavusios Onos Krupavičienės vyras Antanas Krupavičius buvo neva lenkas nuo Kalesninkų ir lietuviškai kalbėjo ne visai taisyklingai. Kartą broliai Jurgis (1912 - 1997) ir Adolfas (1922 - 1959) Karpiai, raugdami samogoną, užraugė bačkelę ir Krupavičiui. Visi kartu ir varė. Brogai užvirus ir pradėjus lašėti degtinei, Krupavičius džiaugdamašis sušuko: “Jau mano bačkelė byra!” Apie tokį juokingą pasakymą broliai papasakojo sodžiuije. Krupavičiui prigijo pravardė Ponas Byra. Mat jis lenkišku papročiu dažnai vartodavo žodį “ponas”. Krupavičiai tuomet turėjo tris vaikus: Algį, Lylią ir Lialią. Mažiausioji, Lialia, į Moliadugnį atvežta kokių dvejų metų, dar buvo nekrikštyta. Gyveno Krupavičiai mokyklos pastate, šalia klasės. Algiukas, 4-5 metų vaikėzas, net per pamokas landžiodavo į klasę, lipdavo ant suolų, trukdydavo mokiniams. Motina mokytoja sūnelį nelabai drausmino. Kai kartą Juozas Česnulevičius iš Salovartės ant jo užgulęs Algiuką stumtelėjo, tai mokinys gavo barti. Vos ne kasdien Algiukas praverdavo klasės duris ir visu balsu sušukdavo: “Mama, aš noriu čiur čiur!”

Mikas Stelmokas, prieš I pasaulinį karą pareidamas iš Amerikos, parsinešė kišeninį laikrodėlį, Bibliją ir šiek tiek pinigų. Apie juos suuodęs toks Sakalauskas iš Varėnos I prikalbino Stelmoką steigti bendrą krautuvę. Stelmokas pinigus atidavė. Krautuvėje (dviaukščiame mūrelyje dabartinėje A. Ryliškio gatvėje, kur po II pasaul. karo buvo sribų būstinė, o vėliau moksleivių bendrabutis) už prekystalio stovėdavo abu savininkai. Moterėlės kreipdavosi paprastai: “Stelmokai (arba Mikai), duok man tą ir tą...” Stelmokas tokias pirkėjas pamokydavo mandagumo: “Aš tau neparduosiu! Reikia sakyti “Prašau duot...” Paskui tas Sakalauskas apsiskelbė bankrotu ir išmovė į Ameriką. Vėliau ir pačią su vaikais pasiėmė. Stelmokui liko šnipštas. Būdamas bežemis, žmogus skerdžiavo.

Kažkas pajuokavo su Baltrumi Maksele (girdėta iš Aleksandro Miliausko). Nujojo žmogus ganyti arklį Ant Revo, Pas Ažuolą. Buvo šilta. Patraukė į miegą. Baltrus ir prigulė, tačiau švarką ne po galva pasidėjo, o šalia pamestą paliko. Nežinomas praeivis ėmė ir tą švarką suplėšė. Prastas buvo

švarkas – “saračka”, iš namie austos pakulinės rainelės, namie rankomis susiūtas; užteko “šposininkui” patraukti per siūles, ir viskas.

Petras Miškinis (1917 - 1944), Vinco Miškinio sūnus, mažas būdamas įdomiai kalbėjo. Kažkas važiuodamas sutiktą Petrą paklausė: “Petrai, kur eini?” “Pas Blado Kumkum” (t.y. pas Vlado Jokūbą). Arba vaikas pasiunčiamas pas kaimyną paskolinti bezmėno. “Ko atėjai?”, – klausia Petrą. “Bizėno”. “Tai ką sversit?” “Škip škip” (džiovintus grybus).

Petras draugavo su Jono Smolensko Vikte iš Salovartės. Per kelių šimtų metrų atstumą jaunuoliai susidainuodavo. Pavyzdžiui, išėjusi į lauką Viktė uždainuoja maždaug taip: “O jaunas bernužėli, ateik ši vakarėlį...” Petras dainuodamas atsako savaip. Viktę ir vedė. Jiedu turėjo du vaikus – Adelę ir Algiuką. Algiukas buvo nesveikas, sudžiūvęs lyg šakaliukas. Motina jį rado jau negyvą – užlindusį už kuparo, įsispraudusį ir negalėjusį išeiti.

Vlado Naujaliao sūnus Jokūbas, dar nesenas bernas, sirgo ir mirė kažkur apie 1930 metus. Grybaujant jam būdavo sunku prie baravyko lenktis. Jokūbas pasidarė lazda su tokia vinimi gale ir ja baravyką išraudavo, nuo žemės pakeldavo.

Bene daugiausia linksmų istorijų būta apie Joną Makselę- Kazyną.

Kalėdodami kunigai kadaise klausinėdavo vaikų poterių ar “priklodų” (katekizmo bei kitų tikėjimo tiesų). Buvo J. Makselė jau geras pusbernis – 16-17 metų. Kunigas jo klausia: “Kiek yra dievų?” “Vienas”. “O kiek asabų (asmenų)?” “Trys”. “Tai kokios?” “Motka, Petrė ir aš!” Susišnekėjo kaip kiaulė su žąsimi... Mat berneliui pasirodė, kad kunigas jo klausia apie šeimos sudėtį. Tėvas jau buvo miręs, viena sesuo ištekėjusi, ir Jonas gyveno su motina ir antra seserimi.

Kazynas garsėjo kaip didelis apsileidėlis. Nors ir nesenas buvo, tačiau per žiemą ant pečiaus gulinėjo, vis reumatų skundėsi; bet kai pavasarį sodžiaus vyrai ims aptarinėti kokius bendrus reikalus, pievose ežias prieš šienapjūtę bristi, tai ir Kazynas prisistato! Šiaip jis ką nors blogo kitiems nepadare, kartais net paslaugus būdavo, o per apsileidimą kenkė tik sau. XX a. trečio dešimtmečio pabaigoje statėsi naują pirkia, bet pasistatė ją kaip tvartą. Pirkia buvo be jokios priemenaitės, stogo abu čytai (skliautai) neužkalti, kraigas nesutvarkytas, langai įstatyti kaip tvarte – rėmai užlenktomis vinimis užsukti. Neuždegtu stogu svirnas supuvo; tas pats ištiko ir tvartą. Krosnis (plyta) troboje be durelių, malkų neprikapota arba jų visai nėra ir t.t., ir t.t. Būdavo, Kazyno žmona Kristė plytą kūrendavo, įkišusi į ją porą karčių; kai jų galai nudegdavo, pastumdavo toliau. Lauke prie durų – niekada neišdžiūstanti pelkė: mat gospadinė nesiteikdavo pamazgų išpilti toliau, o, skaudama bliūdą, pravers duris – ir kliūst vandenį prie slenkščio. Per balą pereiti numestas koks pagalys ar akmuo.

Kartą sėkmadienį pas Vincą Dvarecką atėjo vyrai kortomis palošti. Kažkuriam šovė į galvą: “Eime geriau Kristei malkų padarysime!” Paėmė vyrai pjūklą, kirvius ir nuėję prikapojo Kristei malkų. Nesvarbu, kad buvo sėkmadienis: daryti gerą darbą ir šventą dieną ne nuodėmė!

Kelis prėslius statinių tvoros J. Makselei aptvėrė pas jį gyvenęs rusas Kvedaras (Fiodoras). Į vokiečių nelaisvę patekusį ir belaisvių stovykloje Alytuje vargusį, bet iš jos kažkaip ištrūkusį ir į Salovartę atklydusį Kvedarą pas Kazyną atvedė Feliksas Baublys. Pabėgėlis pas Kazyną gyveno gal ilgiau kaip metus (1942-1943). Paskui kaimo šauliai (Petras Miškinis, Vinco ir kt.) rusą perdavė vokiečiams, nors vargšelis labai prašė to nedaryti. Kvedaras liko gyvas ir po karo atsidūrė gimtojoje Rusijoje, Urale (Sverdlovsko srityje). Apie 1970 metus Kvedaras buvo atvažiavęs į Varėną, Salovartę, kad jį prisiminę žmonės patvirtintų, jog jis buvęs vokiečių nelaisvėje: atseit, Rusijoje jam netikį, saką, kad gal jis bendradarbiavęs su vokiečiais. Popierėlius pasirašė Feliksas Baublys, Kristina Makselienė, Jonas Dvareckas... Prisimindamas jau mirusį šeimnininką, buvęs jo įnamis kalbėjo: “Какой там он хозяин!..” (Koks jis ūkininkas!..).

Apleistos, su suplyšusiu stogu Kazyno pirkios lubos greitai supuvo; jau II pasaul. karo pradžioje jos iš vidaus buvo paremtos penkiais stulpais. Per lietų visa asla būdavo pristatoma indų vandeniui surinkti. Pagaliau 1943 m. vasarą užėjusi vėtra Kazyno pirkios stogą ir lubas sugriovė. Kaimynai buvo mielaširdingi, juolab, kad Kristei neseniai buvo gimę dvynukai. Suėję vyrai parvežė iš miško, aptašė ir uždėjo pirkiai du naujus rąstų vainikus, pastatė naujas gegnes, aplotojo, iš suaukotų lentų sudėjo lubas; pastatė naujas krosnis; stogdengys Petras Milius kaimynų suaukotais šiaudais apdengė stogą. Kol jų pirkia buvo tvarkoma, Kazynai gyveno pas Česnulius; čia mirė ir jų sūneliai dvyniai – Jonukas ir Stasiukas. Vienas mažylis mirė iš vakaro. Rytą Kazyno sūnus Alpus (Alfonsas) ir Vyt. Česnulis išėjo grybauti į Salovartės Laukų mišką. Alpus kalbėjo: “Parėję gal rasime ir kitą broliuką mirusį...” Ir iš tikrųjų: parėjus antrasis dvynukas jau buvo miręs. Kristė Makselienė verkaudama sodžiujė ir kapinėse vis sakė: “Jūs mano obuolėliai...” O kaip Alpus anksčiau buvo didžiavęsis broliukais: “A, du broliai! Ar daug kas prieš du brolius bernus išdrįs eiti per muštynes?!”

Vis tik du trobos langus į gatvės pusę Kazynas pakeitė žmoniškais (Varėnoje pasidirbdino). Tačiau priemenės neprisistatė, stogo galų neužkalė, net kraigo nesutvarkė. Vėjas vėl šiaušė naują stogą, kol Kristės brolis Vincas Lužys iš Giraitės, nors ir nesveikas būdamas, 1945 m. kraigą šiek tiek patvarkė: uždėjo samanų, išakėtų varpučių, juos kartimis prispaudė... Iš Šakių rajono į Moliadugnį grįžęs Jonas Miškinis iš Kazyno nupirkoje pirkioje įsirengė tvartą.

Į Moliadugnį atitekėjusi Vanda Valentukevičiūtė-Dvareckienė kraičio atsivežė kiaulę – jau didelę, metinę. Į kiemą išleista kiaulė nuėjo pas Kazynus. Kiaulė vis kiaulė: ėmė ir pro palaikes duris įlindo į svetimą pirkį. Užsižiūrėjo kažkuris iš Kazynų: uždarė duris ir duos kiaulei pylos! O kiaulė strykt ant suolo, nuo suolo per langą ir parbėgo namo su lango rėmu ant kaklo. Kazynai vejasi...

(Su kiaule kokiais 1949 m. panašiai atsitiko Antosei Miškinytei, Juliaus. Į šitų Miškinų (Vlado Marės) pirkį pro praviras duris įlindo Jono Parafinavičiaus kiaulė. Marės duktė Antosė, apie 16-kos metų pusmergė, duris uždarė ir norėjo duoti kiaulei į kailį. Tačiau kiaulė ant lovos, per langą į darželį – ir papūsk tu jai!)

Kartą Užgavėnėms Kristė Makselienė prisivirė kopūstų su mėsa. Valgė šeima iki soties ir dar liko. Jų valgyti ne tik kitą dieną, bet ir vėliau negalima – didysis pasninkas (Pelenų diena, po jos Gavėnia); valgysi – didelę nuodėmę apturėsi, o kiaulėms išpilti gaila. Kristė klausia Vandą Česnulienę: “Kažin, ar nesugestų virti kopūstai, palikti ligi Velykų?” Česnulienė iš mandagumo Kristės nuomonės nepapeikė, tik pasakė, kad šaltai laikomas viralas gal ir nesugestų... Tačiau Vanda apie tai prasitarė kažkuriai moteriškei; “Žinia” pasiekė ir Kristės ausis, kuri dėl to įsižeidė.

1950 ar 1951 metais miškiniai partizanai Mergežeryje “pamokė” Joną Vainilaičių, kam jo sūnus Martynas, 17-metis Varėnos I vidurinės mokyklos mokinys, “tarybinius” eilėraščius rašo. Po tos “pamokos” tėvas kelias savaites patalė išgulėjo. Martynas sakė, kad miškiniai jo nemušę, nors žmonės kitaip kalbėjo. Martynas pasakojo, kaip jis pas partizanus į mišką ėjęs. “Nusidėjėlių” atvesti turėjo Jonas Makselė. Vieną dieną abudu išsirengę žygin. Priėjus netoli Zonagirių (ten, kažkur Kemsinėse, buvo partizanų bunkeris), Martynui atsirišo batų raištis; stabtelėjęs pasilenkė susirišti. Pakelia galvą – Makselės nėra! “Dėde! Dėde!” Neatsiliepia. Gal valandą Martynas ten prastoviniavo, paskui žiūri: Kazynas vėl keliu lyg nuo Mergežerio ateina. “Niekur neisim, eikim namo”, – pasakė priėjęs. Taigi slapta pradingęs J. Makselė suspėjo suvaikščioti pas partizanus ir susitarti. Abu išsiskyrė: vienas grįžo Mergežerin, kitas parėjo į Moliadugnį.

Tai buvo irgi jau po II pasaul. karo.

Parvažiuoja kartą Kazynas iš Varėnos – nėra sūnaus Alpaus! Klausinėja kaimynų – niekas jo nematė, nežino. Kazynas sėdo raitas ant arklio, pasileido pamerkais, šūkauja, Gluosninės gale klausia kitapus gyvenusių Baublių (Baravykų): gal kas jo Alpų matė? Kur tau, ne. Parjoja namo, žiūri: Alpus po kiemą slampinėja. “Tai kur tu buvai?” “Miegojau...” Mat Alpus, kokių 14 metų pubernis, šiltą vasaros dieną pirkioje, įsisukęs į lovos skudurus, kad musės nekąstų, pūtė į akį, o sunerimęs tėvas jo ieškojo.

Alpus Makselė (g. 1933) sodžiuje buvo ujamas: kai tėvai neturėjo autoriteto, tai ir vaikai niekinti. Be to, Alpus sodžiuje neturėjo bendraamžių draugų: gimę 1929 ar 1930 metais į kompaniją jo nepriėmė, o gimusiems 1936 ar 1937 metais jis buvo per didelis. Mažesniesiems berniūkščiams – Vyt. Česnuliui, Jonui Miliauskui, Stasiui Miškiniai, Jonui Karpiui – Alpus pripaistydavo savo fantazijų. Jis pasakojo: jeigu lenkai būtų pabuvę ilgiau, tai per Moliadugnį iš Mitraukos į Perloją būtų nutiesę plentą, Moliadugnyje būtų pastatyta bažnyčia; ši būtų stovėjusi ant Majoko kalno netoli tilto per Derėžnyčią; bažnyčia būtų matoma ne tik iš Salovartės ir nuo plento iš Varėnos I į Perloją, bet net iš Kazimieravo; į Moliadugnio bažnyčią ateiti visai netoli girežeriškiams – tik pro Plaušinį. “Vasarą iš ryto pabuvai bažnyčioje, o paskui daryk ką nori: karves gink arba arklius veskis...”, – skiedė Alpus. Arba jo paistalai apie šnipus. “Ko šnipas neturi? Viską turi: kostiumą iš geriausio audeklo, pinigų... Ėjo kartą šnipas ir per Moliadugnį: be kepurės, palatą atsisagstęs, dairoši, ranka dviratį vedasi (dviratis tik tvaska!). Žmonės pro langus žiūri...” Matyt, Alpus šnipu bus palaikęs kokį per kaimą ėjusį svetimą vyrą. Kartais Alpus prisikalbindavo kitus vaikus talkai partempti šakų iš miško krosniai pakurti.

Gyvendamas Varėnoje, Alpus pramoko šoferiauti. Valkininkuose mirtinai partrenkė pro vartelius iš savo kiemo išėjusią moterį mokytoją ir ją paliko. Už tai buvo teistas ir kalėjo kolonijoje Naujojoje Akmenėje. Alpaus mirtis, anot žmonių, buvo panaši į jo suvažinėtus moters. Susirado jis Druskininkuose meilužę; 1976 m. rugsėjo mėn., turėdamas jos buto raktą ir paėmęs dviratį, nuvažiavo pasitikti “Eglės” sanatorijos virtuvėje dirbusios moters. Namo plentu vienu dviračiu važiavusią porą užkabino sunkvežimis iš Baltarusijos. Alpus žuvo vietoje, o pritrenkta moteris atsidūrė ligoninėje. Sunkvežimio vairuotojas iš įvykio vietos pabėgo.

Iki 1915 m. vasaros prie Moliadugnio stovėjusio Jeršanskio kartono masės fabrikėlio savininko vietininkas buvo taipogi žydas Leiba Šulcas. Kai suėję vyrai šienaudavo prie Merkio abipus Derėžnyčios bendrą sodžiaus pievą, Leiba ateidavo pasižiūrėti. “Vyrai, išmaudykim Leibą!”, – sušuks kuris šienpjovys. Leiba su drabužiais maudytis nenori, bėgs per lieptą atgal į kitą upelio pusę, bet čia jo laukia siurprizas: vienas liepto galas patrauktas, ir vos ant liepto užsistojęs, Leiba su rąstu sprūsta į vandenį. Vyrai turi juok... (girdėta iš Užumelnyčyje gyvenusios Petrės Makselytės-Poškienės).

Humoro jausmą turėjęs Polikarpas Miškinis yra iškretęs žydams rimtesnį pokštą. Keli Moliadugnio vyrai žiemą kartono masę tolesniam apdorojimui iš fabriko arkliais veždavo net į Vilnių. Nors netoliese buvo geležinkelis, tačiau fabrikantui, matyt, produkciją labiau apsimokėjo vežioti arkliais: valtiečių teikiama paslauga buvo pigi. Gurguolė važiuodavo per žydų gyvenamą kaimą netoli Valkininkų (žydai gyveno Degsnėse ir Lieponyse; jie čia

po 1861 m. žemės reformos iš rusų valdžios buvo nusipirkę žemės ir vertėsi daugiausia daržovių auginimu). Kartą grįždami susivėlinę vežėjai užsuko pas tokį žydą, norėdami jo pirkioje pralūkuriuoti naktį. Žydas atsikalbinėja: “Ana, ir mano vaikas serga...” Iš tikro, žyduko visas veidas ir galva vienu šašu aptraukti. Kažkuris iš vyrų sako: “Bet mes turime daktarą!” (Turėtas galvoje Polikarpas M.) Miškinis paklausęs, gal žydas turįs bent pusę stiklinės spirito ar degtinės vaistams; žydas davė. Išėjęs į lauką, Miškinis atsi-gnybo iš pašalės gabalėlį molio, paskui jį atskiedė stiklinėje su degtine. Už-sidaręs kitame kambaryje, tik vieną draugužį pagalbininku pasitelkęs, Poli-karpas drumzlinu skysčiu su plunksna tepa žyduko šašus, pridurdamaas: “A, kad tau vietoj vieno šašo atsirastų dešimt!” Vaikas inkšdamas kenčia: spiri-tas graužia. Baigęs procedūrą, Polikarpas liepė tėvams vaiką šiltai apkloti – tegul išsimiega. Prakiūtoję, prarymoję naktį prie stalo, moliadugniškiai iš-važiavo namo. Po kurio laiko jiems vėl reikėjo grįžti per tą patį kaimą. “Ar nepasitiks mūsų žydai su kuolais?”, – samprotavo. Bet važiuojant per sodžių išbėga iš anos pirkios žydas ir, sugriebęs pirmąjį arklį už apynasrio, šaukia: “Sustokite, prieteliai! Ui, kaip jūs mano vaiką išgydėte! Pernakvokite!” Tik-rai, vaikas gražus, šašai nusilupę. Šį kartą pakeleiviams ir vietos atsirado, ir net pagalvės duotos. Vaiko šašus išgydė spiritas, o tamsus žydas nuopelną priskyrė “gydytojui”.

Aleksandras Miliauskas parsivežė iš Vinkšninės tokį sumitusį berną, vardu Urbonas. Tas padėjo Miliauskui statyti naują tvartą. Urbonas buvo linksmas vyras, juokdarys, mokėjęs daug visokių dainuškų: apie avinėlį baronėlį, apie girtuoklio palikimą – “rubašką”, kelnes ir porą autkojų... Pa-rvažiavusį samogoną variusį ir į savo kiemą besukantį Baltrų Makselę Ur-bonas pasitiko giedodamas: “O mielas kaimynėli, pribūk man ant padėjimo, padėke išritint bačką iš vežimo...” (tai – švč. Mergelės Marijos valandų – “gadzinkų” – parodija).

Varėnoje I pas žmones glaudęsis nuo gimimo aklas vyras Adolfas XX a. 5-ame dešimtmetyje kartais elgetaudavo ir Moliadugnyje. Nuo Pamusių kilęs neregys visišku našlaičiu liko 17 metų. Atsistitiniu vežimu atvažiavusį aklą žmogų iš pirkios į pirkią vedžiodavo vaikai: už vieno lazdos galo laiko Adolpukas (taip neregį vadino žmonės), už kito – vaikas. Adolpukas vai-kams buvo įdomus tuo, kad mokėjo pamėgdžioti gyvūnų balsus: giedojo gaidžių, žvengė kumeliuku ir kt. Iš balso įsidėmėdavo daugelį gyvenime sutiktų žmonių. Kartą pas Česnulius Adolfą užtiko iš Varėnos I Antakalnio kilusi Marė Miliauskienė: “A, čia ir Adolfas! Ar pažįsti mane?” “Aš tave ir nuluptą pažintau!” – atšovė Adolfas. Jis sakydavęs, kad gyvenime norėtų tik vieno: nors kartą pamatyti, kaip atrodo pasaulis, ir tada galėtų numirti!

Kadaise ubagaudavo trys broliai Česnulevičiai (Saliutos) iš Salovartės – Vincas, Robertas ir Bagdonas. Vincas, gyvenęs Varėnos I Naujaulyčyje,

buvo su abiejų kojų protezais. Kojų neteko Nepriklausomybės kovose, ir už tai Lietuvos valdžia jam atlygino net Kaune padarytais protezais. Pasiremdamas ilgais ramentais, Vincas pėsčias eidavo plentu iš Varėnos I net į Varėną II.

Robertas 1944 m. vasarą, dar vokiečiams esant, užėjos pas Česnulius. Vytautas gūžėsi iš baimės: mat buvo prisiklausęs pasakojimų apie neva nepilno proto tariamai pavojingą elgetą. Tačiau Robertas pasakė: “Nebijok, nebijok! Aš vaikams nieko nedarau”. Elgeta nakvojo pirtyje; Antanas rytą nunešė jam dovanų: senas kelnės, dar koki drabužį. Robertą greitai kažkur Perlojoje nušovė besitraukiantys vokiečiai: elgeta ėjęs laukais, ir vokiečiai jį palaikę pabėgusiu rusų belaisviu...

Bagdonas garsėjo prakalbomis, sakomomis ne bet kaip, o į šąsotį! Kartą pavakary Bagdonas užėjo pas Česnulius, kai pirkioje buvo vienas Vytautas. Net nepasisveikinęs, žmogus atsisėdo netoli stalo ir tyli. Iš lauko atėjo Vanda Č.; ta jau, matyt, iš ko nors girdėjusi, kas tai per svečias. Prakalbino, užsiminė apie prakalbas. Bagdonas paprašė šošio. Ant stalo pasistatytą šąsotį apglėbęs abiem rankomis, Bagdonas pasakė prakalbą apie girtavimo žalą: kad girtuoklių vaikai skursta, kad kažkur apie Prienus ant šiaudų vežimo važiuavęs pagėręs žmogelis vežimą padegęs, arklį sužalojęs... Kalbėtojo balsas šąsotyje buvo duslokas, tačiau sodrus. Pas Vincą Miškinį prakalbą Bagdonas sakęs kita tema: kaip netikę vaikai be priežiūros palieka senus tėvus, kaip jais nesirūpina net ir turtingi būdami...

1948 m. vasarą įvyko Genės Korpytės-Biekšienės vestuvės. Po sutuoktinių Varėnos II bažnyčioje važiuojant į Šarkiškes paskui jaunuosius važiuavęs piršlys, jaunikio Vinco brolis Juozas Biekša, apsižiopspjo ir jo arklys per arti priėjo prie jaunųjų vežimo. Eržilas griebė jaunajai už peties ir ... iškėlė iš vežimo. Laimei, pastatė šalia kelio, o nepamynė sau po kojomis. Pažabotas arklys dantų į kūną Genei nesuleido, tačiau skaudi mėlynė liko; pagelbėjo drabužis ir storas per petį permestas jaunosios valionas. Kentėjo jaunoji per visas vestuves. Žvėris, o ne arklys buvo ją iškėlęs eržilas. Šeimninkas jį ir tvarte laikydavo grandine pririštą, o girdyti prie šulinio vesdavo pažabotą.

Susilaukė apkalbų vienas tų vestuvių dalyvis – pabrolys Vincas Korpys iš Girežerio, nuotakos pusbrolis. Paprastai visi vestuvninkai, juolab pulke dalyvaujantys, kai ir kiton pusėn reikia važiuoti, pasistengia arklus iššukuoti ar net išmaudyti, vežimus sutvarkyti, kad gražiau atrodytų, arkliams geresnio pašaro įsideda. O Korpys atvažiavo vežiman mėžiamas lentas įsidedęs (zanavykai jas šūdleiterėmis vadina). Jeigu savo drobynų neturėjo, tai galėjo bent pasiskolinti! Ir arklio pašaras buvo balos šėkas: čia jau pasireiškė Girežerio vargingumas.

Į vestuves kviesti ir Česnuliai. Vanda Č. išsikėpė pyragą: pagal galiojusį paprotį nusineš į vestuves; pyragą įdėjo į duonkubilį ir uždengtą paliko nakčiai kitame trobos gale. Į vakarones pasižokti atvykę keli kitų kaimų bernai paryčiais užėjo snustelėti: pirkios kitame gale buvo pakreikta šiaudų. Toliimas giminaitis girežeriškis Aleksandras Česnulaitis rytą sako: “Dèdien, tavo pyragą valgė”. Pasirodo, toks perlojiškis (jo tėvas Dusuliu vadintas), alkanas būdamas, suuodė ir nuo apvalaus pyrago kepalą gerą šoną atlaužė. Pyragą sugadino, vestuvėms jis netiko. Vanda iškiaulino, išlojojo niekadėją, tas laukan išspūdino. Teko paskui Korpienės atsiprašyti.

Kai 1941 m. į vasaros galą ginkluoti “patriotai” ėjo per kaimus ir iš eilės šaudė visus rastus šunis, kai kurios moterys (pvz., Vincė Miškinienė) su šunimis bėgo slėptis į mišką. Petro Miliaus šuo Pirdžius buvo paslėptas kluone. Betgi šuniui gerklės neuškiši, ir šunų budeliai kluono neaplenkė. Šovė, pririštam gyvūnui pataikė į gerklę, šis iš karščio nutraukė virvę ir pro žudikų kojas išnėrė lauk. Namų šuo grįžo po geros savaitės, žaizdą jau šiek tiek apsigydęs. Nušautas ir Jono Dvarecko mylimas šunelis Mopsas – nedidelis, beveik baltas, su keliais rusvais lopeliais. Dvylikametis Jonas net verkė savo augintinio. Teko girdėti, kad tokių “akcijų” būta ir kitur Lietuvoje. Gal tai buvo repeticijos prieš rugpjūčio antroje pusėje prasidėjusį masišką žydų šaudymą?

Pirdžiaus galas buvo ne itin garbingas. Už trijų kiemų Juliaus Miškinio kalė kėlė “vestuves”. Pirdžiaus tiesiame kelyje pas “nuotaką” buvo šulinys P. Švedo ir J. Parapinavičiaus tvoroje. Lemtingą naktį šulinys buvo paliktas neuždengtas, šuo per šulinį neperšoko, o įkrito ir prigėrė – tokia tat šuniškos meilės auka! Kaime net priežodis atsirado: “Įšoko kaip Pirdžius šulnin”.

Geras šuo buvo Česnulių Juodis. Skyrė savo sodžiaus žmones nuo svetimų. Ypač jautė ginkluotus, nors jų nematydamas, bet už šimto kito metrų užuosdamas. Lojo ant jų pastaugdamas, paprastai ant malkų krūvos pasilipęs. Jeigu Juodis ilgėliau šitaip lodavo, kaimas žinojo: netoliese yra ginkluotų svečių – enkavedistų arba miškininių. Kartais šunį tekdavo uždaryti į tvartą. Pasak Jono Miškinio, Jono, partizanai keliskart sakė eisią ir nušausią gyvatę, nes anie niekaip negalį ateiti į sodžių neaploti. Šuo pareidavęs namo su nusuktomis kilpomis ant kaklo (įlisdavo į jas kiškiams paspėstas), o kartą palvilko į kluonieną visą pušaitės viršūnę su Jono Miškinio, Juliaus statyta kilpa; peršokti per tvorą į kiemą vargšelis negalėjo, tad išlaisvinimo laukė už tvoros ligi ryto. Galas Juodžiui atėjo 1951 m. rudenį. Į kiemą atbėgęs pasiutęs šuo jį apriejo. Šeiminkui neliko nieko kita, kaip sergantį šunį pamiškėje laužtuvu nudobti.

Lenkų laikais Vlodo Naujalio šuo “fiksudavo” lenkų pasieniečių patvilius: nenustodavo loti tol, kol šie, nuėję į Mitraukos pusę, negrįždavo atgal.

Miliaus Petro Aliutė, būdama gal 5 metų, kartą norėjo su savo šuneliu pašokti. Nedidelis buvo šunėkas, daugiau po pirkią trainiojęsis. Mergaitė paėmė šunytį už priekinių kojų ir suksis abu stati... Bet šuo kramst Aliutei į apatinę lūpą. Mergaitė persigando, lūpa atvėpo. Tėvas vežė dukrelę net į Trasninką pas užkalbėtoją.

Mūsų krašte seniau būdavo gana daug vilkų. Jų ir šernų ypač prisiveisė per II pasaul. karą ir tuoj po jo. 1939-1942 metais yra buvę pora atvejų, kai Moliadugnyje vilkai pasikasė po tvartų pamatais ir įlindę išpjovė aveles. Alkanai vilkai į tvartus braudavosi vėlyvą rudenį ar žiemą; įlindę dažniausiai nepalikdavo gyvos nė vienos buriukės. Po vilkų apsilankymo Petro Miliaus tvarte kieme dar rasta išvilktų avies žarnų. Jono Parapinavičiaus tvarte viena avelė liko gyva: užsispraudė už ėdžių, ir vilkas jos nepastebėjo. Apie sodžių vilkai slampinėdavo ne tik naktimis, bet ir dieną išdrįsdavo pasirodyti. Bene 1948 metais Petro Miškinio šeima kartą pro langą mato: netoli vartų vilkas stovi! Mat po kiemą vaikštinėjo žąsys, ir pilkis jomis susigundė.

1950 m. rudenį Jono Miškinio ir Vaclo Tamulio šiųmetės telyčiukės įprato eiti į rugių želmenis net ant Šilaičių – tarp miškų, už gero kilometro nuo namų. Tas įprotis joms baigėsi liūdnai: Tamulio telyčia vienądien parbėgo namo apdraskytais šonais, o Miškinio margutę vilkai papjovė. Savininkai paskui rado pusę telyčios nesusėtą, žemėmis ir kerpėmis apžertą – paliktą kitam kartui!

Susitikimai su vilkais kartais blogai baigdavosi sodžiaus šunims. Vieną naktį vėlyvą rudenį 1944 ar 1945 m. vilkų aukomis iš karto tapo net 4 šunys: Jono ir Baltarus Makselių bei Jono Miškinio. Palaidus šunis vilkai nusiviliojo miškan Mergežerio keliu pusantro šimto metrų nuo kaimo ir išpjovė; tarp “žuvusiųjų” buvo du B. Makselės šunėkai. 1951 m. žiemą, kai J. Makselė-Kazynas gyvena B. Makselės name, ne per didžiausią Kazyno šunį vilkas pasičiupo iš priemenės (priemenė buvo be durų). Vėloką vakarą aštuoniolikmetis Kazyno Alpus virtuvėje prie žibalinės lempos skaitė knygą, kai šuva priemenėje suskalino. Bernas išbėgo iš pirkios, bet šuo “verkė” jau tolokai laukuose. Rytą rado tą šunį su atkrimsta galva lauke daugiau kaip už šimto metrų nuo namų. Kol prisėlino iki priemenės kiemo gilumoje ir su šunimi atgal nukūrė, vilkui reikėjo dukart peršokti dvi tvoras.

Po II pasaul. karo galybė privisusių šernų kniso bulves, niokojo sustatytas nurautų grikių rikes. Vieną vasaros naktį kiaulė su paršais buvo atėjusi visai prie sodžiaus – į Korpienės žirnius už kelių dešimčių metrų nuo Juozo Miliausko pirkios. Ir kaimo šunys tų svečių neįtuto. Rytą į ganyklą joję arkliaganiai matė šviežius pėdsakus: šernų ateita ir nueita tuo pačiu taku. Jonas Parapinavičius ir Aleksandras Miliauskas kartą rudenį Miliausko bulvienoje prie Kamšos iškasė duobę: šiek tiek pridengė plonais grįstais, šiaudais, truputį žemėmis užpylė – gal šernas įsmuks! Šernas į duobę buvo beįsmukęs,

tačiau išsigelbėjo: duobė buvo siauroka, ir žvėris, išsikėtęs ir kojomis į kraštus atsispyręs, nušoko į šoną.

Jonas Parapinavičius Kazione, prie Smilsčiaraisčių balų, susigavo barsuką – išsikasė iš olos. Paskui valgė žvėrelio taukus: atseit, jie yra geras vaistas nuo kažkokių negalavimų.

Į Petro Miliaus kiemą atbėgęs nedidelis šunėkas įkando kiaulei ir dirvone ėdrinėjusiai kumelei. Susigriebta tik tuomet, kai pamatė kiaulę esant ne tokią, kokia ji turėtų būti: šunies būta pasiutusio! Kiaulę teko pribaugti, o parvežtas veterinorius suleido kumelei vaistų injekciją. Tačiau jau buvo per vėlu: gražus širvas gyvulys nesveiko, tik daužėsi tvarte uždarytas. Milius po tvarto durimis iškasė duobę ir atidarė duris. Lėkdama iš tvarto kumelė įvirto į duobę, vyrai kuolais ją užduobė ir čia pat užkasė. Paskui veterinaras tik tvartą išdezinfekavo.

Prie mažesnių upelių esančių kaimų gyventojai žuvis gaudė megžtais samčiais, apšodintais ant dvišakio su lanku. Moliadugniškiai šitaip žvejojė Derėžnyčioje. Žvejodavo dviese: vienas pastatydavo samtį upelio vagoje arba prie duburio krašto ir samčio smaigalį koja primindavo, o kitas kartele, dažniausiai su buožele gale, baidydavo žuvis iš po pakrantės medžių kelmų ar vandens suneštų šakų. Į samčius daugiausia pakliūdavo upėtakiukai ir šalviai – dažniausi šaltosios Derėžnyčios gyventojai, nors pasitaikydavo ir strepečių, meksrų, šapaliukų...

Kol nebuvo pastatyta Kauno hidroelektrinė ir Nemunas neužtvinktas, į Merkį ir jo intakus iš jūros rudenį plaukdavo neršti lašišos (mūsų krašte jos dažniausiai vadintos upėtakai, nes tuo pat metu neršia ir vietos žuvis – upėtakai). Jaunesni vyrai ir bernai atvirai brakonieriaavo: badė lašišas žeberklais nuo kranto ar iš valčių; naktimis eidami paupiais arba valtimi leidamiesi Merkiu pasroviui, iš vielų padarytuose krepšiuose užsidegdavo nešiojamus smalingų šakalių deglus – gagančius. Nemažai žuvų būdavo tik sužeidžiama ir šios dažniausiai žūdavo. Į Merkį įplaukdavo netgi labai didelių lašių, sveriančių iki 25 kg. Derėžnyčioje ties Moliadugniu ir aukščiau, ypač Nerštavietuose, neršdavo 6-8 kg ir mažesnės žuvis.

Kartą eidamas palei Derėžnyčią iš Varėnos II, Jonas Dvareckas pamatė neršincią lašišą kažkur žemiau Girežerio Melnyčios. Nubėgo į Girežerį, iš Adolfo Dvarėno pakluonės pagriebė žeberklą ir grįžęs žuvį teberado. Parnėštas laimikis svėrė 8 kg. O vakare kaiman atėję miškiniai sako Jono mamai: “Tavo sūnus šiandien didelę žuvį parsinešė!” Jonas galvoja: gal kas iš kaimynų matė ir jiems pasakė, nors jis ėjo ne per sodžių, o mišku. Aiškiau pasidarė tik vėliau: Derėžnyčios šlaite ties Nerštavietais, Mielyno pakrasty, buvo partizanų bunkeris, ir jie matė paupiu su žuvimi einantį Joną, kurį pažinojo. (Dabar bunkerio vieta yra Vyto Dvarecko ir Rimanto Vitkausko miške.) Kitąkart Merky žemiau Moliadugnio, prie Onadugnio, Jonas prie

kranto rado sužeistą leisgyvę lašišą, svėrusią 12 kg. Didelių lašių yra nudūrę ir kiti vyrai, nors ilgai apie jas neturėta supratimo; bene pirmasis iš moliadugniškių jas ėmė gaudyti kaimo naujakuris Petras Švedas. Į lašių brakonieriavimą valdžia nekreipė dėmesio: po II pasaul. karo kažkoks perlojiškis, prisibadęs krūvą šių žuvų, pardavinėjo jas iš vežimo Varėnos turguje. Vertingų žuvų mėsa žmonės dar mokėjo šiaip taip paruošti, tačiau kitą brangų daiktą – ikrus – tik sugadindavo: spragindavo keptuvėse (ikrai sproginėjo lyg kulkos), užuot pasūdę ir valgę žalius.

Petro Miškinio, Jono gaspadinė Antosė grietinę eiliniam sviesto sumušimui rinko tiesiog muštuvėje. Laikė ją vėsesnėje vietoje – priemenėje. Kartą atsinešę muštuvę į virtuvę žiūri: muštuvėje pelė prigėrusi (įlindo pro tarpą tarp muštoko ir dangčio). Petras išneš grietinę lauk ir išpils kiaulėms. Paskui paaiškėjo, kad šeimininkas grietinės kiaulėms neišpylė: pelę išmetė, o grietinę išgėrė. Negi gerą daiktą kiaulėms atiduosi?!

Kartą ankstyvą pavasarį, kai pievose jaunos rūgštynės dar raudonos, įvairaus amžiaus vaikų grupė nuėjo į Zotvarą. Antosė Miškinytė, Juliaus, paėmusi sudžiūvusį pernykštį arklį obuolį, paleido šešeriais metais jaunesniam Jonui Karpiui; pataikė vaikui į ausį. Netrukus Jonas ėmė graibytis už ausies ir šaukti verkdamas: “Kruta! Kruta!” Kiti vaikai ne iš karto suprato, kas ten jo ausyje kruta. Nuvedus Joną prie Merkio ir į ausį įpylus riešukučias vandens (“operacijai” vadovavo Jono pusseserė, Antosės vienmetė Genė Aleksiūnaitė), paaiškėjo, kas ausyje krutėjo: iškilo rusvas vabalėlis, bet mergaitės jo nepagavo. Įpylus į ausį naują porciją vandens, žolės lapeliu pavyko vabaliūkštį pačiupti. Jonas pašokavo viena koja, iš ausies vandenį kratydamas, ir daugiau nebeverkė.

Vokiečių laikais Salovartės gyventojas Aleksandras Bakšys (1911 - 1992) kartą buvo Varėnoje II. Einant iš miestelio namo, netoli miško ties Karloniškės bala, kur dabar II vidurinės mokyklos stadionas, kažkokie policininkai ar kiti ginkluoti vyrai šūktelėjo sustoti, Bakšys - bėgti! Tie vyrai lyg suvartę šautuvo spyną, nors ir nešovė. Bakšys bėga keliu per mišką, ir jam atrodo, kad iš paskos traška medžių šakos – jį vejasi! Žmogus atbėgo net iki Žiezulavočio šaltinio, paskui nuilsęs, pajuodęs užėjo Moliadugnyje pas Petrą Milių. O iš tikrųjų Bakšio niekas nesivijo. Žmogus vilkėjo brezentiniu lietpalčiu, ir jo traškesys bėgant atrodė lyg traškančios pušelių šakos. Baimės akys plačios!

Apie žmonių baimę liudija ir toks dalykas.

Po karo, esant didelėms duoklėms, dvi melžiamas karves laikę žmonės rašydavo, kad turi tik vieną galviją (už vieną karvelę per metus reikėdavo valstybei atiduoti 12 kg sviesto). Kažkurią vasarą pasklido gandas, kad valsčiaus pareigūnai eina per kaimus ir tvartuose tikrina, kiek karvių esama. Karves parginus iš rytagonių ir pamelžus, “nelegalūs” gyvuliai vėl vesti iš

kiemų slėpti; vesti net už dviejų kilometrų Neliubos raisto kitoje pusėje, tarsi pamerkiuose netoli sodžiaus buvo maža vietos. Slėpti karves vedžiojo bent penkių ūkininkų vaikai ir bežemės Stelmokienės šeima; pastaroji karvę laikė, bet valdžiai teigė, jog tokio gyvulio neturi.

Ne visiems vienodai Moliadugnyje sekėsi ūkininkauti. Apie apsilaidėlį Kazyną nėra ko kalbėti. Tačiau štai Vincas Miškinis-Vinckė, pusvalakį turėdamas, derliaus surinkdavo praktiškai ne daugiau už ketvirčio valdytoją, savo brolio sūnų Petrą Miškinį. Ir Petro karvės pavasariais iš tvartų išeidavo gražesnės. O nepasakysi, kad Vinckė būtų buvęs tinginys: ne, visi žmogaus laukai buvo apdirbti, ir jo pastatų stogai nebuvo apiplyšę, ir tvoros neaplūžusios. Ant. Česnulis pasakojęs, ką kartą iš Vinckės girdėjęs. Parėjo jis namo, visą rytą Nendruraistą šienavęs. Gerokai praalkęs. Kiti namiškiai buvo kažkur iškrikę – gal grybavo ar ką. Žmogus panoro bent duonos su vandeniu užgerti. Pasižiūrėjo į spintelę, stalčius – ogi niekur nė plutelės! “Net apsisiverčiau atsisėdęs”, – guodėsi Vinckė. Kol Vinckė nueidavo nuo pirkios iki kluono – kokius 60 metrų, – 30 kartų pirsteldavo. Suskaičiavo kas ar ne tuos drumstelėjimus, tačiau taip pasakojęs Vinckės brolio Jono anūkas Juozas Miškinis.

Elektra Moliadugnyje įvesta 1975 m. vasarą. Meškeriodamas Merkyje kiršlius, Vyt. Česnulis gegužės 9 d. užsuko pas Grudzinskus. Užėjus kalbai apie elektrą sutarta, kad Jadvygos Grudzinskienės ir Genės Biekšienės vardu Vytautas parašys “kur reikia”. Vilniuje sutiktas senas pažįstamas Petras Puodys iš Užumelnyčio, dirbęs planavimo skyriaus viršininku Vyriausiojoje energetikos ir elektrifikavimo valdyboje, sakė: “Tegu parašo mums”. Mat tuomet buvo triūbijama apie visišką Lietuvos elektrifikavimą. V. Č. parašė, kad kiek daugiau kaip už 1 km nuo kaimo eina elektros linija, kad prie kaimo prieina miško kvartalinė linija, tad ir miško mažai reikės kirsti, kad Salovartė kitoje Merkio pusėje irgi be elektros... Nepraėjo net dvi savaitės, kai elektrą į sodžių imta vesti. Nuvesta ji ir į Salovartę. Tik kai po kelerių metų už 1 km į rytus esančia miško kvartaline linija elektra nuvesta į Salovartės kolektyvinius sodus, tada senesnės elektros linijos į Salovartę per Zotvarą atsisakyta.

KRAŠTO GYVENIMO NUOTRUPOS

☼ Vokiečių keliautojas, gamtininkas ir rašytojas Johanas Georgas Adamas Forsteris (*Forster*, 1754 - 1794), Vilniaus universiteto profesorius, 1784 m. lapkričio 16-18 d.d. iš Gardino važiavo į Vilnių. Lapkričio 17 d. važiavo nuo Ratnyčios iki Lieponių. Knygoje “Georgo Forsterio laišakai iš Vilniaus”, V., 1988, p. 409 skaitome:

“Už Merkinės privažiuoji vietą, kur kelias ir laukai visai raudoni, o už mylios į šalį, kaip išgirdau teiraudamasis, išgaunama geležies rūda. Toliau vienoje vietovėje esama vario kalyklos, kuriai varis gabenamas iš Prūsijos, jei aš ne klaidingai supratau.

Pirmą valandą atvažiavau į Varėną, kur pas vokiškai suprantantį pašto viršininką gavau užkasti šio to šilto. Pašto viršininko žmona viską maloniai patiekė; pailsėjau lovoje, išgėriau kavos ir su septyniais žydų arkliais, bet dviem pašto karietų vežikais lenkais pusę šešių atvažiavau į Lieponis, vienintelę smuklę. Pašto viršininkas, senas nusilakęs žydas, su dideliu storu kunigu gėrė degtinę. Kunigas mane pasveikino prasta lotynų kalba...”

☼ Sunku seniau būdavo žmonėms skatiką sugriebti. XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje kai kas iš Varėnos II apylinkių, parinkę gražesnių baravykų, nešdavo juos parduoti prie geležinkelio stoties; mat garvežiui imant vandenį, keleiviniai traukiniai Varėnoje stabtelėdavo ilgiau ir kai kurie keleiviai išlipdavo į peroną. Grybus atnešdavo iš žilvičių ar pušų šaknų pintoose krepšeliuose ir pardavėdavo kartu su jais. Kartą atnešė krepšėlį baravykų girežeriškis Juozas Naujalis, jau apie 16 metų pusbernis. Tėvai Juozui, matyt, buvo prisakę neparduoti grybų pigiau kaip už auksiną (15 kapeikų). Iš Varšuvos į Peterburgą važiuojančio traukinio keleivis priėjęs klausia, kiek kainuoja grybai. “Auksinas, ponuli”. Rusas lietuviškai nesupranta ir klausia jau konkrečiau: “Ar 20 kapeikų užteks?” Juozas, nesuprasdamas rusiškai, varo savo: “Auksinas, ponuli!” Kažkas rusui paaiškino, ką reiškia auksinas, ir tas grybus nupirko. Iš Juozo Naujaliaus sodžiuje ilgai šaipytasi, kad jis savo grybų už 20 kapeikų nepardavęs, o buvo užsispyręs parduoti tik už auksiną. Tas J. Naujalis vėliau išvažiavo į Ameriką, palikęs žmoną su trimis mažais vaikais; važiavo lyg tik užsidirbti, tačiau namo negrįžo.

☼ Per kaizerio vokiečių okupaciją žydai iš Šilų gyventojų supirkinėjo praktiškai bet kokius džiovintus grybus, išskyrus musmires. Į prikūrentas krosnis būdavo kišami visokie net pažliugę grybai. Žydai supirktus grybus perpardavėdavo okupantams: vokiečiai tais grybais maitindavo belaisvius rusus. O nudvėsusias karves ar kiaules, kurių mūsų žmonės nevalgydavo, žydai pirkliai sugebėjo parduoti ne tik vokiečių, bet ir rusų kariškiams.

Beje, jau prieš I pasaul. karą buvo žydų, kurie tik viešai laikėsi Talmudo ir kitų savo religijos taisyklių nustatytų apeigų. Kartą toks žydas Simo

Sčesnulevičiaus priemenėje Girežeryje pasipjovė nusipirktą veršiuką ir kaimo vaikams sakė: “Ui, ne aš tą telią papjoviau!” Tačiau vaikai pro plyšius matė ką kita. Religinės dogmos draudė skersti gyvulius bet kuriam žydui. Tą atlikdavo spacialūs skerdikai – “reznikai” – prie sinagogų.

XX a. tarpukaryje Perlojoje gyveno žydo Orelio šeima. Atėjęs pas Kazi Baublį, Orelis ant vinies pasikabindavo kepurę ir prie stalo su malonumu išsėrdavo su kiauliena virtų kopūstų bliūdą. Panašiai elgėsi ir Orelio sūnus. Tik tėvas su sūnumi niekada pas tuos kaimynus nesusitikdavo: pamatęs kurį ateinantį ir nusileidžiantį į daubą, antrasis smukdavo pro duris ir pro kitą trobos galą nueidavo pakrūmėmis. Orelio duktė Mira vieną vakarą, pasiėmusi savo drabužius ir patalynę, slapta per langą pabėgo nuo tėvų; ant kelio jos laukė vežimas su mylimuoju – pasienio policininku Orintu. Bėgliai nuvažiavo į Varėną I, kur tą naktį katalikų kunigas juos sutuokė; tiesa, Mira pirmiau turėjo persikrikštyti į Mariją.

Jeigu tarpusavy “mūsų žmonės” sveikindavosi “Tegul bus pagarbintas Jėzus Kristus”, tai su žydu – “Pagarbintas Dievas”. Kartą girežeriškio Edvardo Sčesnulevičiaus antroji žmona netoli kaimo sutiko iš Varėnos II į Salovartę einantį Juozą Baublį ir jį pasveikino “Pagarbintas Dievas”. “Ne ne, moterėle, aš ne žydas!”, – atsakė Baublys; mat jis želdė barzdą, ir Edvardienė palaikė jį žydu.

Mažuose miesteliuose ir kaimuose žydai dažnai vadinti tik vardais, o jų pavardžių kartais net geri pažįstami nežinodavo.

☼ Keli vyresnio amžiaus kaizerio vokiečių kareiviai, gyvendami Petro Sčesnulevičiaus (Petrucio) namuose Girežeryje, ruošė šieną savo arkliams – šienavo Moliadugnio Nendruistą. Kartą tie vokiečiai nusišovė lapę. Parsinešę ir nulupe, ją išsivirė ir suvalgė – pirkioje rasti tik į bliūdelį sudėti lapės kaulėliai. Mūsų žmonės, kaip žinoma, lapių ir kitų šunų giminės žvėrių mėsos nevalgo. Retai kada sočiai pavalgydavę vokiečių kareiviai ir lapę sušveitė.

Kažkuris Kašėta iš Mergežerio buvo susitaręs su tų vokiečių valdžia rinkti apylinkėje apkastus žuvusius vokiečių kareivius ir jų palaikus nuvežti į Lagerius už Varėnos I, kur ant Varėnos upės kranto vokiečiai įsirengė savo karių kapines. Kašėta gavo iš vokiečių lentų ir vinių dėžėms sukalti, į kurias sudėdavo karių palaikus. Be abejo, už paslaugą vokiečiai primokėjo. Nežinia, kiek tų vokiečių Kašėta nuvežė į Lagerius. Tačiau žmogelis nepabijojo ir rizikuoti: kelis vokiečius jis perlaidojo savaip. Pakeliui į Varėną I, tik už buv. Girežerio Melnyčios į Mitraukos pusę, dešinėje kelio pusėje buvo rusų prikastų apkasų, tai Kašėta ir apkasęs vokiečius tuose apkasuose. Iškasė tas Kašėta vieną vokiečių, palaidotą Girežeryje, Petrucio darželyje. Į kapą vokiečiai buvo įkasę stulpą, o prie jo prikėlė Simo Sčesnulevičiaus priemenėje rastą kryžių; su tuo kryžiumi visas kaimas į kapus palydėdavo numirėlius.

☼ Kažkada – gal 1918 ar 1919 metais – lietuvių valdžia iš Varėnos į Zervynas saugoti geležinkelio tilto pasiuntė tris jaunuolius: mergežeriškius Joną Vainilavičių bei Daminą Vaitkevičių (Damulį) ir Petrą Dvarecką iš Moliadugnio. Visi trys turėjo šautuvus. Mergežeriškiai įsitaisė būdelėje anoje Ūlos pusėje, Dvareckas vienas liko šiapus. Mergežeriškiai mato: geležinkeliu nuo Marcinkonių atoja visas būrys vokiečių raitelių. “Šaukim!” – sako vienas. “Ne, nereikia”, – pertarė kitas. Vokiečiai prijojo, vienas nulipo nuo arklio. Pasiaiškinus (lenkiškai), ką čia tie bernai daro (“Tiltą saugome!”), vokiečiai vieną šautuvą, vokišką, pasiėmė ir užsikišo už balno, o antrąjį, rusišką, keliskart trinkelėjo į bėgį ir numetė, paskui paklausė, ar jie čia būdami rusų nematė. “Sargybiniai” sumelavo, neva keliolika rusų kareivių perėję per Zervynų sodžių. Vokiečiai sukirto arkliams, ir tik smėlis padulkėjo – nurūko jie atgal į Marcinkonis persiimti tariamų rusų. Kol vokiečiai su mergežeriškiais aiškinosi, Dvareckas nelaukė: išsmuko iš būdelės, nusliuogė nuo geležinkelio pylimo ir į mišką! Parkūrė net Moliaduginį.

☼ Lietuvos kariuomenės karininkas Jonas Petraitis (1891 - 1943), 2 pulko 3 bataliono vadas, 1920 m. rugpjūtį buvo pasiųstas į Druskininkų rajoną. Iš Vilniaus išvažiavo rugpjūčio 27 d. Tos pačios dienos vakare išvažiavo ir du bolševikų traukiniai. Viename gražiamame salonvagone važiavo bolševikų komisarai, tarp kurių buvo ir V. Kapsukas su Z. Angariečiu. J. Petraitis knygoje “Mūsų žygiai”, t. II (K., 1937, p. 67-68) rašė: “Bolševikų du traukiniai priešakyje, o mes su savo traukiniu dešimt kilometrų iš paskos vykome į Gardiną. Prie Marcinkonių stoties nakties metu pirmasis bolševikų traukinys, pritrūkęs geležinių bėgių, pabėgiais nuvažiavo, o antrasis su komisarais, – ant pirmojo traukinio užvažiavo. Didžiausias triukšmas. Užmiršo bolševikai ir švilpti, ir internacionalą dainuoti. Visi, kas kur gali, komisarai, žinoma, pirmieji, tik dūmė per Marcinkonių miškus. Mes su savo traukiniu privažiavome ir, žinoma, turėjome sustoti, nes kelias buvo užvers-tas bolševikų paliktais sudužusiais traukiniais”. “Išaušus apžiūrėjome bolševikų paliktus traukinius. Kiek čia buvo įvairiausio turto! Ilgi traukiniai, visi vagonai dengti, pilni prikrauti. Juose žmonių nedaug tevažiavo, bet prisigrobto Lietuvoje turto vežėsi. Rugių, miežių, avių, grikių, miltų, cukraus, druskos – net vagonai lūžta. Iš kur jie tiek ir prisigrobė? Komisarų liuksusiniui didžiuliui vagonė, sako, kad tuo vagonu pats caras naudojosi, vienos tik prašmatnybės: šokoladas, keksai, saldainiai, kakao, pirmos rūšies popirosai...” Marcinkonyse jau stovėjo Lietuvos kariuomenės 1 pulkas. “Nuėjau pas majorą Skorupskį, kurio pulko štabas buvo čia pat prie stoties, paprašyti, kad ir man duotų ko nors iš to grobio.

– Ale, imk, Jonai, ko tik nori ir kiek gali pakelti, – atsakė majoras Skorupskis.

Svarbiausia man rūpėjo avižos, kad turėčiau kuo arklius šerti, ir griokiai košei virti. Todėl avių prisiverčiau pilną gurguolę, kiek tik arkliai pajėgė

patempti. Kareiviai prisikrovė pilnas kuprines cukraus ir šokolado plytelių. Vėliau kelias dienas valgė šokoladą vietoj duonos. Kaip maj. Skorupskis likvidavo mums tekusį milžinišką turtą, nežinau, nes mes tuojau pėsti nužingsniavome į Pariečę, savo traukiniu nebegalėdami pasinaudoti”.

☀ 1935 m. gegužės 12 d. Varšuvoje mirė lenkų “vadas” maršalas Juzefas Pilsudskis. Ta proga Moliadugnio žmonės pasieneičių seržantas sušaukė ant Merkio kranto, ant Onadugnio kalno. Gedulo mitinge seržantas pasakė prakalbą. Maišelis su čia pasemtu smėliu išsiųstas į Varšuvą. Mat čia, Mokotovo lauke, buvo supiltas iš visų Lenkijos valstybės pasienių suvežtų žemių kauburys. Ant jo užtemptas pabūklo lafetas su vado grabu. Atiduodami paskutinę pagarbą maršalui, žygiavo kariniai daliniai, važiavo artilerija, ėjo žioplių minios. Pilsudskio kūnas (be širdies ir smegenų) palaidotas Krokuvoje, Vavelio katedros požemio kriptoje, “genialiosios” smegenys atiduotos Vilniaus universiteto Medicinos fakultetui. Kitamet, minint maršalo mirties pirmąsias metines, Vilniaus Rasose palaidota Pilsudskio širdis su iš Lietuvos, iš Suginčių (Molėtų raj.), pervežtais vado motinos ir jos mažyčių dvynukų palaikais. Iki tol širdis sidabrinėje urnoje saugota Vilniaus šv. Teresės bažnyčioje. Pilsudskio smegenys iki mūsų dienų neišliko: jos dingo per sumaištis ir karus; įtariama, kad smegenis galėjo pagrobti Pilsudskio politiniai priešininkai lenkai.

Su J. Pilsudskio laidotuvenimis susijęs anekdotas po lenkų “vado” mirties atsirado Kamorūnų kaime. Kartą vaikėzai ar pusbernai šalia tako kažką kasė. Pro šalį ėjęs lenkuojantis apylinkės gyventojas paklausė: “*Co wy tutaj robicie?*” (“Ką jūs čia darote?”). Apie Pilsudskio kūno padalijimą girdėję vaikėzai atsakė: “*Pilsudskiego jajki chowami!*” (“Pilsudskio kiaušius laidojame!”). Daugiau neklausinėjęs, lenkiūkštis nuėjo. Kamorūnuose ir aplinkiniuose kaimuose – Pabaronėje ir kitur – po to juokauta, kad Pilsudskio kūnas palaidotas Krokuvoje, širdis Vilniuje, o pautai Kamorūnuose...

☀ Lenkų valdžia varžė lietuviškų mokyklų veiklą, uždarinėjo jas nuo pat Vilniaus krašto okupacijos pradžios, nepripažino lietuviškos mokytojų seminarijos diplomų; mokytojai lietuviai nebūdavo tvirtinami, jiems būdavo trukdoma gauti patikimumo dokumentą – moralumo pažymėjimą. Per vadinamąsias retorsijas 1927 m. rudenį, reaguojant į neva lenkų tautinės mažumos suvaržymus Neprikl. Lietuvoje, Vilniaus krašte uždaryta apie 50 lietuviškų mokyklų, tarp jų – Mergžeryje, Mančiagirėje... Kitas lietuviškų mokyklų uždarymo vėjus buvo 1932 m. pradžioje, trečias – 1935 metais. Lietuviškai vaikai būdavo mokomi nelegaliai; žinoma, reikėdavo saugotis policijos ir valdžios represijų. Už nelegalų vaikų mokymą nukentėdavo tiek mokytojai, tiek vaikų tėvai. Ir ano meto Moliadugnyje dainuota: “Viso kaimo šunes loja, jau policija atjoja. Bėkit, vaikai, paskavokit...”

“Ryto” draugijos mokykla Mergežeryje lenkų laikais buvo Antano Kašėtos, Jokūbo Karlono namuose; nors remiama draugijos, mokykla vertėsi sunkiai.

Mergežeryje, kaip ir Girežeryje, lietuviška “Ryto” mokykla lenkų valdžios ne kartą buvo uždarinėjama. 1927 m. rudenį 34 mergežeriškiai su prašymu kreipėsi į Vilniaus švietimo apygardos kuratorių: jie nenusipelnę šitos bausmės – visus mokečius valstybei moka, karinę prievolę atlieka... 1931 m. birželio 9 d. Mergežerin atvažiavęs valsčiaus sekvestratorius (antstolis) už vaikų neleidimą į lenkišką mokyklą licitavo gyventojų daiktus: ėmė karves, kiaules, kuparus.. “Ryto” mokyklą uždarius ir Kazio Korpio (Karpavičiaus) namuose įsteigus valdinę lenkišką mokyklą, 1931 m. liepos mėnesį ji buvo sudeginta. Po ilgų tardymų į Lukiškes buvo pasodinti mergežeriškiai Domininkas Vaitkevičius ir Martynas Valentukevičius. Jie kalėjime išsėdėjo daugiau kaip 8 mėnesius. Bylą 1932 m. kovo 23 d. nagrinėjo Vilniaus apygardos teismas ir abu suimtuosius išteisino – nerado įrodymų, kad jie padegę mokyklą (vietos žmonės padėgimu įtarė vieną buvusį lietuviškos mokyklos mokytoją). Šia proga paminėtinas anekdotiškas atvejis. Į Mergežerį atvažiavęs policijos komendantas tardė žmones. Klausinėja senį Miškinį: *“Wiesz, kto podpalil Karpowicza?”* (“Ar žinai, kas padegė Korpį?”). Nesuprasdamas lenkiškai, senis tepasakė: “Tak tak tak!” *“A może ty podpalil?”* (“O gal tu padagei?”). “Tak tak tak!” Sušėrė policininkas seniui bizūnu per nugarą ir liepė eiti namo...

“Ryto” mokyklai Mergežeryje galutinai neleista veikti 1935 m. sausio 28 d. parėdymu. Priežastis – antisanitarinės sąlygos ir kt. 53 Mergežerio gyventojai 1935 09 08 kreipėsi su prašymu į „Ryto“ valdybą įsteigti kaime skaityklą, nes sodžiuje yra beveik 40 mokyklinio amžiaus vaikų, jaunimo – 27 bernaičiai ir 23 mergaitės („žalias žiedas“), 45 šeimos.

1931 metais Varėnos krašte sudegintos dar dvi lenkiškos mokyklos – Pamerkiuose ir Matuizose. Protestuodami prieš lietuviškų mokyklų uždarinėjimą ir lenkiškų steigimą, vietos gyventojai griebdavosi tokios kraštutinės priemonės. Sudegus lenkiškai mokyklai Matuizose, valdžia įsakė Giraitės kaimo gyventojams lenkišką mokyklą naktimis saugoti – kiekvienam namui iš eilės; moterims eiti sargybą buvo uždrausta, jos savo vietoje turėjo samdyti vyrus.

Giraitės kaime prie lenkų mokyklos buvęs jų erelis 1931 m. gruodžio 22 d. po nakties rastas nuplėštas, sudraskytas į gabalus ir įmestas į balą. Prie durų prilipintas raštelis: “Lenkų erelis sutrupėjo į gabalus ir paskendo baloj, mokykla pavirs į pelenus, namų šeimininkai bus pakarti ant gretimo medžio už tai, kad įsileido į savo namus lenkų mokyklą, o mokytojas kartu su parako dūmais pakils į padanges už tai, kad į grynai lietuvišką Giraitės kaimą išdrįso ateiti mokyti lenkiškai vaikus”. Atvažiavęs policininkas kaltininkų

nerado. Tačiau apie tą įvykį prabilo ne tik Vilniaus lenkų, bet net Krokuvos spauda. Rašytos nesąmonės: neva lietuviai vakarėlio metu išdažė mokyklos langus, sužeidė dvi mokines, suplėšė lenkų rašytojų paveikslus, kad Mergežerio ir Matuizų mokyklas granatomis sudegino iš Kauno pasiųsti žmonės...

☀ Lietuvių jaunimo savišvietos ir kultūrinio lavinimosi organizacija lenkų laikais buvo šv. Kazimiero draugija. Jos skyrių renginiai – vakarėliai ir kt. – buvo šiokie tokie šviesos spindulėliai tamsokame sodžių gyvenime netgi tada, kai jie rengti pačių kaimo jaunuolių jėgomis. Draugijos skyriai steigėsi su policijos žinia.

Mergežeryje šv. Kazimiero draugijos skyrius įsisteigė 1928 m. rugpjūčio 19 d. Įsirašė per 30 asmenų. Į valdybą išrinkti: pirmininkas – Zigmas Karlonas, išdininkas – Jonas Vainilavičius, sekretorius – Juozas Zapolskas, valdybos nariai – Vladas Leikauskas ir Daminas Vaitkevičius; revizijos komisija – Zenonas Balionis, Adolfas Karpavičius, Adolfas Kašėta. Jau lapkričio 11 d. susirinkime vyko Z. Karlonas paskaita apie degtinės kenksmingumą ir apie mandagumą, gruodžio 9 d. – vilniečio V. Raginio paskaita apie lietuvių kalbą ir kino paveikslai (greičiausiai šviesos paveikslai – projekciniu aparatu rodyti diapozityvai). 1929 metais rengti du vaidinimai: gegužės 3 d. – “Palaidūnas”, liepos 14 d. – “Gaila ūsų”.

Vakarėliams rengti reikėdavo apskrities viršininko – starostos – leidimo. Prašymą reikėjo apmokėti žyminiais ženklais 50 grašių sumai. Paskutinėje vaidinimo repeticijoje dalyvaudavo policijos atstovas. Jis būdavo ir vakaro metu. Po jo valsčiaus policijos komendantas siųsdavo starostai pranešimą apie vakaro eigą, dalyvių skaičių ir pan. Atsakingu už vakarą kiekvieną kartą būdavo paskiriamas vienas skyriaus narys.

Visi draugijos skyriaus susirinkimai ar renginiai paprastai baigdavosi lietuviško Tautos himno giedojimu. Po vaidinimų visuomet iki paryčių vykdavo šokiai. Mergežerio ir kitų kaimų jaunimas vaidinimus dažnai rengdavo gegės 3 d. – Lenkijos nacionalinės šventės, 1791 m. gegužės 3-osios konstitucijos dieną. Matyt, tai dienai lengviau būdavo gauti leidimą. Vaidinimai dažniausiai vykdavo kluonuose, nes pirkiose paprasčiausiai nebuvo erdvės tokiems renginiams. Pavyzdžiui, anot Varėnos policijos 1930 05 05 pranešimo Vilniaus-Trakų apskrities starostai, gegužės 3 d. per vaidinimą “Meilės galybė” Antano Kašėtos patalpose buvo apie 300 žmonių iš Mergežerio ir kitur. Vaidinimai taip pat rengti Jokūbo Karlonas, Juozo Lubo, Kazimiero Karpavičiaus patalpose (LCVA f. 55, ap. 2, b. 526).

Šv. Kazimiero draugijos Centro Valdyba Vilniuje apie skyrių valdybų rinkimus pranešdavo apskrities starostai. Varėnos valstybinės policijos posto komendantas siųsdavo starostai naujai išrinkto draugijos skyriaus aktyvo charakteristikas. Antai 1935 m. sausio 20 d. išrinkti visi valdybos ir revizi-

jos komisijos nariai – P. Karlonas, G. Karpavičiūtė, Z. Karlonas, M. Vaitkevičius, J. Karlonas, J. Lubas, J. Tamulevičius, P. Vaitkevičius – vasario 8 d. komendanto pranešime apibūdinti kaip simpatizuojantys Lietuvai. Komendantas Janas Prusakovskis 1936 02 08 apie sausio 19 d. į skyriaus valdybą išrinktus P. Karloną, B. Vainilavičių, Z. Karloną, V. Vainilavičių ir J. Karloną rašė, kad jų požiūris į Lenkijos valstybę nėra palankus, patriotizmas kelia abejonių (t.y. patriotizmas Lenkijos atžvilgiu. – V. Č.), nors moraliniu požiūriu visi jie turi autoritetą.

Šv. Kazimiero draugijos skyrius 1929 m. vasario 24 d. susikūrė ir Girežeryje (įregistruotas balandžio 9 d.). Pasak Varėnos policijos posto budėtojo Bronislavo Gryzos (matyt, ėjusio komendanto pareigas) pranešimo apskrities starostai, organizaciniame susirinkime Aleksandro Paulausko namuose dalyvavo 29 asmenys (LCVA f. 55, ap. 2, b. 575), nors ne visi susirinkime dalyvavę asmenys stojo į draugiją. Draugijos statutą perskaitė mergežeriškis Zigmas Karlonas. Į valdybą išrinkti: pirmininkas – Juozas Miškinis, išdininkas – Jonas Sčesnulevičius (38 m.), sekretorius – Petras Sčesnulevičius (42 m.), valdybos nariai – Adomas Dvareckas ir Juozas Paulauskas, Kandido; revizijos komisija – Antanas Sčesnulevičius, Mykolas Lukšys, Petras Dvareckas, Liudviko. B. Gryzos 1929 03 20 charakteristikose apie kiekvieną išvardintąjį sakoma, kad “moraliniu požiūriu turi gerą autoritetą, o politiškai nėra įtartinas”.

1930 metais pavasariop skyriaus vadovybė perrinkta. Valdyba: pirmininkas – Adomas Dvareckas, vicepirmininkė – Antanina Naujalytė, išdininkas – Jonas Sčesnulevičius, sekretorius – Juozas Miškinis, bibliotekininkas – Domininkas Paulauskas; revizijos komisija – Ona Pigagaitė ir Motiejus Naujalis. Anot skyriaus valdybos 1934 09 27 pranešimo apskrities starostai, skyriuje buvo 19 narių. Valdyba tokia: pirmininkas – Adomas Dvareckas, vicepirmininkas – Petras Čepulis, sekretorius – Juozas Miškinis, kasininkas – Aleksandras Sčesnulevičius, bibliotekininkas – Petras Naujalis. Neaišku kuriais metais skyriaus vadovybę sudarė: pirmininkas – Adomas Dvareckas, vicepirmininkas – Aleksandras Paulauskas, sekretorius – Juozas Miškinis, išdininkas – Jonas Sčesnulevičius; revizijos komisija: pirmininkas – Petras Dvareckas, nariai – Antanas Paulauskas ir Antanas Sčesnulevičius.

Kaip ir Mergežeryje, taip ir Girežeryje draugijos skyrius rengė vakarėlius su vaidinimais ir šokiais. 1933 m. gegužės 3 d. Jono Sčesnulevičiaus kluone vaidinta Žemaitės pjesė “Trys mylimos”; Prano Korpio namuose 1934 04 15 – 5 veiksmų komedija “Gudrus apgavikas”, šokiai, bufetas su vynu, alumi ir užkanda (atsakingas už tvarką A. Dvareckas), pajamos – skyriaus švietimo tikslams. Cipro Naujalia kluone 1934 05 03 vaidinta 1 v. komedija “Kurčias žentas”, ten pat tų pačių metų rugsėjo 29 d. – 3 v. komedija “Ant bedugnės krašto”. Girežeryje jaunimo vakarai taipogi baigdavosi

Lietuvos himnu. Jeigu prie scenos būdavo kabinama lietuviška vėliava, tai būtinai reikėjo kabinti ir lenkišką; abi vėliavos privalėdavo būti vienodame aukštyje (žinoma, jeigu lenkiška vėliava būtų iškelta aukščiau už lietuvišką, tai policija nieko nesakytų, tačiau lietuviai tokios šventvagystės negalėjo sau leisti).

Šv. Kazimiero draugiją okupantų valdžia Vilniaus krašte 1936 m. uždraudė, o 1937 m. ją visiškai sulikvidavo.

☼ Ties Varėna I, ant Mitraukos tilto per Merkį, vykdavo Lietuvos ir Lenkijos pasikeitimai politiniais kaliniais. Lietuvos ir Lenkijos Raudonieji Kryžiai čia kaliniais keitėsi 1925 m. spalio 23 d. Lenkų valdžia iš Vilniaus, Gardino, Balstogės ir Varšuvos kalėjimų atvežė 17 kalinių lietuvių, Vilniaus krašto gyventojų, kalėjimuose išbuvusių nuo 2 iki 4 metų. Juos pasitiko Perlojos šauliai (Varėnoje I šaulių dar nebuvo), sveikino Šaulių sąjungos atstovai iš Kauno. Keliais kaliniais prie Varėnos I pasikeista 1927 m. vasario 3 d. Po 4-ris kalinius šalių Raudonieji Kryžiai čia perdavė vienas kitam 1928 m. gegužės 5 d. Pasitaikydavo ir kuriozų. 1938 m. vasarą netoli Mitraukos iš Lietuvos sargybinių paspruko kalinys ir šoko į Merkį perplaukti į lenkų pusę. Bet abiejų sargybų akivaizdoje upės vidury vargšelis paskendo.

Prie demarklinijos būdavo įvairių priešų provokacijų, pasikėsinimų. Norulių pasienio sargybos policininkai 1928 m. susekė iš Okupuotos Lietuvos per demarkacijos liniją perėjusius ginkluotus plečkaitininkus. Ulčicų kaime vasario 28 d. du, Petras Nadzeika ir Jonas Miškinis, nukauti, Stasys Kraunevičius suimtas ir nuginkluotas. Maskaukos kaime 1929 m. sausio 24 d. į pasienio V rajono eilinio sargybinio Adomo Biekšos butą piktadariai per langą įmetė granatą. Bute nieko nebuvo, tad granata nieko nesužalojo. Tų pačių metų lapkričio 29 d. 22 val. per langą įmesta granata į pasienio sargybinio Igno Bernatavičiaus butą Varėnoje I sunkiai sužeidė policininko žmoną; pats Bernatavičius suspėjo pakilti iš lovos.

☼ Nemažai įvairios medžiagos apie okupuoto Vilniaus krašto dalies ties Varėna gyvenimą yra Kaune leistame Vilniui vaduoti sąjungos žurnale „Mūsų Vilnius“. Tiesa, žinių dažnai semtasi iš šaltinio „Viena bobutė sakė“, todėl yra daug netikslumų: painiojamos įvykių datos, žmonių pavardės ir vardai ir kt. Kaip esti propagandinėje kovoje, rašiniuose daug perdėjimų, spalvų sutirštinimų. Straipsniai bei žinutės iš okupuoto krašto dažniausiai pasirašinėti slapyvardžiais, kartais pašaipiais, susijusiais su krašte gerai žinomais asmenimis. Kokių tik nėra slapyvardžių! Pavergtas lietuvis, Mergežeriškis, Šimas iš Derėžnyčios, Javorskio prietelius, Perlojietis, Jonas iš Pirciupio, Klimas iš Beržupio, Kurauskas iš Giraitės, Vergaujantis Balsas, Kamorūnų Eigulys, Merkio Banga, Balsas iš Glėbo, Korpys, Levandovskio meiluzė, Klepočių Klepka, Kareivos prietelius, Mitraukietis, Malkų parsivežęs, Cikras lietuvis, Vaclo kaimynas ir t.t., ir t.t. Informacijų ar rašinių iš

Moliadugnio praktiškai neaptikta: čia nebuvo raštingesnio savo korespondento, o kitiems vykti prie demarkacijos linijos buvo pavojinga. Uolus “Mūsų Vilniaus” autorius, o paskui redaktorius buvo iš Paručių kaimo kilęs Vincas Uždavinys (1902 - 1983; slapyvardžiai: Dzūkas Varėnis, V. Sapniūnas ir kt.; Varėnos I Naujaulyčyje gyveno Uždavinio brolis, o Salovartėje sesuo Pranė Baublienė).

Vilnijos gyventojų lietuvių priešinimasis okupantams reiškėsi visokiais būdais. Policija rasdavo įvairių antilenkiškų plakatų. Pvz., 1932 m. vasarą Varėnoje II ant senojo geležinkelio į Alytų prie stulpo prilipintas plakatas su lenkų ereliu ir užrašu: “Atmink, plėšrusai ereli, kad šis apžėlęs gelžkelis greitai bus atstatytas ir jungs dzūkų lietuvių sostinę su visos Lietuvos širdimi, sostine Vilnium” (plakatą rado eigulys Kazlauskas). Mašinėle spausdintas antilenkiškas popierius prilipintas prie paminklinės kolonos palaidotiems lenkų kareiviams šventoriuje. Kortelė su grąsinimu KOP (*Korpus Ochrony Pogranicza* – Pasienio apsaugos korpusas) 23 bataliono karinės žvalgybos poručnikui (leitenantui) St. Javorskiui “Žūsi, lenkų šunie!” rasta prie jo durų geležinkelio stoties pastate.

Lietuviai patriotai pažymėdavo Vasario 16-ąją ir Spalio 9-ąją (Vilniaus užgrobimo dieną). Antai 1935 m. vasario 16-osios naktį lenkų agentėlis Vladas Skliutas iš Šarkiškių kaimo išsėdėjo Žydapiemyje – pievoje tarp Šarkiškių ir Matuizų, laukdamas, kas atneš iškabinti lietuvišką trispalvę (taip ten yra buvę; ankstesniais metais gegužės 1-osios rytą ten yra plevėsavusi raudona vėliava). Tačiau lietuviška vėliava iškelta šalia – obely ant kalno. Prie obels prilipinta kortelė: “Vietą pakeičiau, nes Žydapiemyj Skliutas mane dabojo”. Beje, lietuviška trispalvė su Vyčiu, perrišta juodu kaspinu, 1928 m. vasario 16-ąją po nakties pasirodė Gedimino pilies bokšte Vilniuje. Vėliava iškelta Vilniaus lietuvių skautų vado Prano Žižmaro iniciatyva.

Kaip ir kiekvienai svetimųjų valdžiai esant, taip ir lenkų laikais tarp lietuvių atsirasdavo okupantų palaižūnų, talkininkų, pardavinėjusių pažįstamus, kaimynus, net giminaičius. Ciuciukų darbeliai dažnai išeidavo viešumon, ir žmonės su išgamomis nesitaikstydavo. 1932 m. rugpjūčio 15 d. Lieponių miške ties Valkininkais rastas lavonas. Nustatyta, kad tai iš Mergėžerio kilęs Antanas Makselė. Varėnos valsčiuje ne vienam teko nuo jo nukentėti. Jis kurį laiką gyveno Nepriklausomoje Lietuvoje, tarnavo Jakėnuose; Žilinėliuose 1928 m. apsivogęs, pabėgo į Okupuotą Lietuvą. Lenkų žvalgybai tautiečius įdavinėjęs P. Leonavičius iš Giraitės 1931 m. pasts miške pasikorė. Giraitėje lenkų agentėlį Kazį Česnulevičių, šnipinėjantį Vasario 16-osios šventimą 1935 m., žmonės karštom pamazgom apšutino. Musteikoje Pielalę, belandžiojantį palangėmis, basliu atvanojo. Vietos judošių 1932 m. balandžio 23 d. demaskavo Girežerio jaunimas. Mat valdžia žinojo, kas vaikus lietuviškai mokė, kas tabaką sodino... Jaunimas buvo susirinkęs Pet-

ro Ščesnulevičiaus pirkioje. Vienas iš vaikinų atsistojęs vidury kambario pasakė: “Šokim, vyrai, rytoj eisim į Nepriklausomą Lietuvą”. Jaunuolis P. Al. tuoj pradingo. Tą pačią naktį apie trečią valandą kaimą apsupo policija ir kratė gyventojus. Nieko nepešę, auštant lenkai sugrįžo į Varėnos stotį (“Mūsų Vilnius”, 1932, Nr. 14).

“Mūsų Vilniaus” 1930 m. Nr. 30 išspausdinta informacija “Spalių 9-osios atbalsiai Varėnos apylinkė” (pasirašęs Pavergtas lietuvis): “Man teko pastebėti einant pas Javorskį ir slankiojant po lietuvių palangėmis šie agentai ciuciukai: Jonas Miliauskas (Mačio sūnus. – V. Č.) ir Julius Miškinis iš Moliadugnio km., Jonas Leonavičius, Petras Molis ir Daminas Miškinis iš Giraitės km., Bolius Kareiva iš Varėnos stoties, stoties stšelių (lenkų šaulių. – V. Č.) vadas Chafdaravičius, Šimauskas ir kiti mažesni ciuciukai”. Slankiojo tą naktį agentėliai ir Giraitėje. Tačiau po nakties prie Barčių, Kamorūnų ir kitur prie kelių ar kryžkelių rasta antilenkiškų plakatų.

1933 m. gruodžio 5 d. Varėnoje II vyko didelės išskilmės: buvo šventinama perstatyta bažnyčia; šventino Vilniaus arkivyskupas Romualdas Jalbžikovskis, dalyvavo Vilniaus-Trakų apskrities starosta (viršininkas) Čarnecakis. Nesnaudė ir lenkų karinė žvalgyba, davusi nurodymų savo šnipams. Moliadugniškio Jono Miškinio vežiman įkišta neva iš Kauno atgabentų atsišaukimų; J. Miškinis suimtas ir nuvežtas net į Vilnių. Pasak Miškinio, šunybę jam iškretė kaimynė Ona Miliauskaitė-Nalančienė.

Tiesa, žinios apie tuos pačius okupantų agentus, talkininkus ne visada sutampa. Žurnale “Mūsų Vilnius” Varėnos II siuvėjas Šimauskas keliskart minimas kaip Javorskio šnipas, o pagal P. Česnulio knygą “Nužmogintieji. Vilniečių Golgota lenkų okupacijoje” (Hamilton, 1973) Šimausko vaidmuo nebuvęs toks juodas. Galbūt siuvėjas daugiau užsiiminėjo kontrabanda ir spekuliacijomis. Prieštarai teiginiai apie moliadugniškius Julijų Miškinį ir Oną Miliauskaitę taip pat kelia kai kurių klausimų. “Mūsų Vilniaus” 1937 m. Nr. 20 rašoma: “Okupuotos Lietuvos Moliadugnio km. lietuvius Miškinis Julius lenkų valdžios organų tremiamas iš pasienio ruožo trims metams. Tačiau okupantų valdžia nepaaiškina už ką. Taip pat Moliadugnio km. gyventojams Miliauskui Petrui ir Miliauskienei Onai atimti laukų darbams leidimai ir uždrausta peržengti administracijos liniją į Laisv. Lietuvą. Kaip teko patirti, tai vis nelemti įskundimai ir K.O.P. kordonų komendantų karjeros padariniai”. Julius Miškinis yra ir žurnalo 1938 m. Nr. 4 iš savo gyvenamos vietos už 30 km nuo demarklinijos tremiamų gyventojų sąrašė. Galbūt J. Miškinio “trėmimas” ir leidimo atėmimas O. Miliauskienei (iš tikrųjų O. Miliauskaitei-Nalančienei) yra tik okupacinės valdžios manevras kitų akims apdumti: juk tuodu moliadugniškiai anksčiau figūravo kaip lenkų šnipai. J. Miškinis nebuvo ištremtas; dar daugiau, jam lenkai netrukus pavėdė prižiūrėti naują tiltą per Derėžnyčią.

Visoje Lietuvoje, okupuotame Vilniaus krašte ir už jų ribų 1930 metais nuskambėjo kaimyninė Mitrauka. Lenkų vyresn. puskarininkui Vitkovskiui leidus, kaimo jaunimas gegužės 18-osios vakarą, sekmadienį, surengė šokių. Armonika grojo Juozas Korkutis. Dalyvavo apie 40 žmonių. Tačiau puskarininkio į vakarėlį nepakvietė. Šis atėjęs su keliais kareiviais pareikalavo, kad jaunimas išsiskirstytų. Jokūbui Korkučiui kareivis kirtu šautuvo buože. Vyrai tą kareivį išstūmė pro duris. Tuomet puskarininkis atsivedė apie 30 kareivių, kurie ėmė mušti vakarėlio dalyvius. Vitkovskis Jokūbui Korkučiui durklų perdūrė kaklą; apalpusį vyriškį kareiviai išvilko į kiemą, kur Vitkovskis sužeistajam dar perdūrė nugarą. Žmonės ėmė bėgti, kareiviai šaudyti, mušti moteris ir mergaites. Juozas Korkutis bandė pasislėpti kamine, bet šūviais buvo sužeistas į abi kojas. Subadytą Jokūbą lenkai nusitėpė į pasienio sargybos būstinę. Egzekucija tęsėsi iki paryčių. Antradienį, gegužės 20 d., atvykęs kapitonas įsakė kelis gyventojus suimti. Sužeistas Jokūbas Korkutis vežamas mirė. Lenkai uždarė tiltą per Merkį.

Dėl Mitraukos įvykių Lietuvos užsienio reikalų ministras Dovas Zaučius įteikė protesto notą Tautų Sąjungai. Jos sekretoriatas paskelbė Lenkijos atsakymą į šią notą. Lenkai atmetė Lietuvos vyriausybės intervenciją: esą, Mitraukos įvykiai yra Lenkijos vidaus reikalas, nes kilo Lenkijos teritorijoje ir tarp Lenkijos piliečių. Lietuvos visuomenė griežtai protestavo dėl Mitraukos įvykių. Tik žurnalo „Mūsų Vilnius“ 1930 m. 12-15 numeriuose su rubrika „Gana jums gerti brolių kraują“ išspausdintos 33 protesto rezoliucijos iš įvairių Lietuvos vietovių. Gegužės 23 d. Kaune įvyko protesto mitingas. Antologijoje „Mūsų Vilniaus poezija“ (Kaunas, 1932) yra Vilniečio slapyvardžiu pasirašytas didokas eilėraštis Mitraukos skerdynėms atminti – „Gegužės 18 d. laiškas“. Štai paskutinės eilėraščio eilutės:

Bet neužgniauš lietuvių vylingo laisvės žodžio.

Tegu šimtai granatų ar kulų žemę skrodžia:

Vistiek numes jis pančius, ir už visas skriaudas

Atlygins piktam priešui, atlygins kai kada!

Panašiai, kaip Mitraukoje, lenkų kareiviai 1932 m. rugpjūčio 7 d. pasielgė su jaunimu, šokusiu vakarėlyje Kuklių kaime.

Plataus atgarsio Nepriklausomos Lietuvos ir Vilniaus lietuvių spaudoje susilaukė įvykis Girežeryje per 1933-uosius Naujuosius Metus. Gavęs žandarų leidimą (po Mitraukos skerdynių susirinkti daugiau kaip 10-čiai žmonių nebuvo leidžiama), jaunimas sausio 1 d. į Petro Sčesnulevičiaus namus susirinko pasilinksinti. Temstant iš Mitraukos atsibastė 6 girti lenkų kareiviai su kapralu Pyvovaru (du kareiviai buvo iš Moliadugnio kordono). Vieni apstojo namus, o kiti įėję vidun ėmė ieškoti priekabių, reikalaudami atiduoti ginklus. Kišenėse ieškojo ne tiek ginklų, kiek pinigų. Keletą zlotų bandė atimti iš Petro Dvarecko, Liudviko. Šiam užsistojus savo merginą,

Pyvovaras sukomandavo kareiviams užsidėti durtuvus. Prasidėjo švaistymasis ir daužymas buožėmis kur kam pakliūva. Kai Pyvovaras durtuvu sudaužė lempą, keli vyrai šoko pro langą, bet šūviai privertė juos sugrįžti. Subėgo žmonės. Pašaudę kareiviai pasišalino. Sunkiau sužeisti: P. Dvareckas – į pilvą, Vladas Lapiniauskas – į petį, Valentas Sčesnulevičius – persauta koja; kitą dieną jie nugabenti Varėnos ligoninėn. Lengviau sužeisti keturi jaunuoliai, tarp kurių – atostogų parėjęs kareivis Motiejus Naujalis, ir dvi merginos. Spauldoje buvo paskelbta nemažai Nepriklausomos Lietuvos gyventojų protesto rezoliucijų dėl įvykių Girežeryje. Protestus ir užuojautas nukentėjusiems girežeriškiams, be kita ko, gaudavo Vilniui vaduoti sąjungos centras Kaune per radijo žurnalą “Pavergtas Vilnius”. Žurnale “Mūsų Vilnius” (1933 m. Nr. 5) išspausdinta poemėlė “Giražerio byla”. Jos autorius, pasirašęs Aitvaro slapyvardžiu, yra Stasys Laucevičius-Laucius (1897 Kelmėje - 1965 Čikagoje), rašytojo Broniaus Laucevičiaus-Vargšo brolis. Tuomet St. Laucevičius mokytojavo Jonavoje. Tiesa, gyvenęs toli nuo Giražerio ir nepažinojęs vietos specifikos, autorius ne visur vykusiai atspindėjo mūsų krašto bruožus.

☀ 1934 m. vasario 20 d., per turgadienį, kapitono Ščeleckio vadovaujami Varėnos II lenkų tarnautojai suruošė mitingą-demonstraciją prieš Lietuvą dėl tariamo lenkų mažumos persekiojimo Nepriklausomoje Lietuvoje. Raginta uždaryti Varėnos stoties lietuvišką skaityklą. Tą dieną suimti Bronius ir Juozas Sukackai iš Giraitės, J. Miškinis iš Mančiagirės, Baltrus Makselė iš Moliadugnio ir J. Pigaga iš Barčių. Vasario 21 d. lenkų šėlcai (šauliai) Vydeniuose sudaužė lietuvių pastatytą paminklą Vytauto Didžiojo garbei. Išdaužyti lietuviškos skaityklos langai, o skaityklos vedėjas mokytojas Vytautas Borisevičius išvežtas į Lukiškes.

1937 m. rugsėjo 29 d. (buvo trečiadienis, tačiau Varėnos II parapijos šventė – šv. Mykolo atleidų diena) Mergežerio jaunimas linksmynosi. Atsibastė nekviešti svečiai – KOP seržantas Jegenekas iš Moliadugnio su šešiais ginkluotais kareiviais. Jaunimą išvaikė, dešimt vyrų areštavo ir surakinę nuvarė į Varėną bataliono štaban. Vieną Vainilavičių čia gerokai apdaužė. Vyrus su šventadieniais drabužiais nakčiai suguldė ant šviežiai dažytų grindų ir paleido tik kitos dienos vakare.

1936 m. spalio 7 d. į Alytaus baro pasienio policijos II rajono (jo būstinė buvo Trasninke) 3-ią sargybą per administracijos liniją atbėgo jaunuolis iš Okupuotos Lietuvos Šklėrių kaimo Simonas Večkys – surakintom rankom, švarkeliu apsilvilkęs, be kepurės, basas, sušalęs ir nuvargęs. Marcinkonyse spalio 5 d. jį be jokios priežasties sulaukė lenkų policininkai, norėdami padaryti provokacijos dalyviu prieš mokytojus Teofilį Sukacką, Joną Navicką ir Vincą Makarevičių, neva skleidžiančius nelegalią literatūrą. S. Večkys pabėgo iš daboklės Marcinkonyse, paklydo ir ilgai klaidžiojo po miškus.

1934 m. balandžio 15 d. lenkų 3-ios kuopos vadas Varėnos stotin buvo susišaukęs Milioniškės, Perlojos, Moliadugnio, Mitraukos ir Smalninkų pasienio kordonų viršininkus. Jis ragino juos meilintis prie vietos lietuvių panelių, kad tos, ką žinodamos antilenkiško, praneštų. Kartu kuopos vadas perspėjo, kad patys neįsimylėtų ir nepasiduotų panelių valiai.

Deja, pasitaikydavo vietos merginų lietuvaikių, susižavėjusių lenkais arba lenkų kariuomenėje tarnavusiais baltarusiais, pasienio kareiviais. Moliadugnyje už kareivio Stefano Nalončiaus 1919 m. ištekęjo Ona Miliauskaitė-Mačiūtė; Perlojoje Marės Česnulevičiūtės (jos motina buvo Rasia Makselytė iš Moliadugnio) vyras Šiurgota buvo čia tarnavęs baltarusis; kita perlojiškė ištekęjo už lenkų kareivio Gajevskio. Tačiau labiausiai išgarsėjo Juozo Bakanausko parдавикė Elena Lužytė.

1932 m. spalio 13 d. Vilniuje lenkų karo teismas nuteisė mirti 3-io sunkiosios artilerijos pulko kareivį J. Bakanauską ir spalio 14 d. sušaudė. Juozas Bakanauskas gimė 1910 m. balandžio 19 d. Varėnos raj. Molių kaime. Jo tėvas Tomas, caro rusų valdžios persekiotas už lietuviybę, turėjo bėgti į Ameriką, kur greitai mirė. Likusį našlaitį Juozą auklėjo motina ir dėdė, motinos brolis. Išaugo susipratusiu lietuviu. Didžiausias jo priešas buvo kaimynė, našlės Lužienės su rusų kareiviu sugyventa duktė Elena. Nuo mažų dienų piemenavusi pas ūkininkus, Elena su Valkininkų klebono Jono Karvelio parama 1920 m. buvo priimta į Vilniaus lietuvių prieglaudą, baigė lietuvių mokytojų seminariją ir, 1928 m. gavusi mokytojos cenzą, pradėjo mokytojauti Žagariuose (dabar Matuizų seniūnija), tačiau pasireiškė kaip nedorovinga, ir toliau mokytojauti negalėjo. Su kapralo Levandovskio pagalba prieš Bakanauską buvo sukurpta byla: atseit, jis šnipinėja Lietuvos naudai, gaudavęs iš Lietuvos pinigų ir supirkinėjęs ginklus... Teisme liudijo E. Lužytė ir du lenkų agentai – A. Jakimavičius ir Al. Bižokas. Remdamasis jų melagingais parodymais, teismas kaltinamąjį pasmerkė mirti. Prieš mirties bausmę balsavo du teisėjai iš dešimties. Kadangi karo lauko statutas ciliiniams kareiviams mirties bausmės ne karo metu netaikė, todėl prieš nuteisimą J. Bakanauskas pakeltas į jaunesniojo puskarininkio laipsnį. Spalio 14 d. 6 val. ryto surakintom rankom ir kojom Bakanauską išvedė iš kalėjimo į 3-io artilerijos pulko aikštę priešais išrikiuotą visą pulką. Kalbėti lietuviškai neleido. Pastačius prie stulpo, Bakanauskas paprašė užrišti jam akis. Davus ženklą, sutratėjo aštuonių šautuvų salvė. Dvi kulkos pataikė į veidą, dvi į krūtinę. Juozą Bakanauską palaidojo Vilniaus Rasose greta kitų žuvusių lietuvių karių. J. Bakanausko mirties kaltininkei E. Lužytei lenkų valdžia atsilygino: ji paskirta lenkų svetlicos – liaudies namų Dubičiuose vedėja. Kaune iki šiol tebėra J. Bakanausko gatvė. Jo vardu gatvė 1940 m. pavadinta ir Varėnoje II, tačiau apie 1960 m. pavadinimas pakeistas į M. Melnikaitės gatvę, o po Atgimimo gatvė pervardyta į Gedimino gatvę.

☼ Merkiu sielius plukdydavo tiek Lietuvos, tiek Lenkijos pusių pirkliai. Tarp sielininkų būta aukų. Lenkų pasieniečiai 1929 m. birželio 12 d. nušovė sielius plukdžiusį Stepą Graženą iš Kaibučių kaimo. Po penkių dienų, birželio 17-ąją, nušautas perlojiškis sielininkas M. Milinavičius. Vietos gyventojus lenkai vertė Merkiu plukdytus ir pagrobtus Lietuvos pirklių sielius vežti prie sargybos būstinių arba toliau, Varėnos stotin.

Lenkai yra nušovę ir daugiau pasienio gyventojų. Namo ėjusi rugius pjovusi Julė Biekšaitė iš Biekšių kaimo nušauta 1934 m. liepos 16 d. apie 7 val. vakaro. Ties Smalninkais nušautas Merkį perbristį bandęs žydas. 1936 m. kovo mėn. nušautas Molių kaimo gyventojas Silvestras Lužys, atitarnavęs lenkų kariuomenės 5 pėstininkų legiono J. Pilsudskio pulke Vilniuje. Keturias dienas nužudytasis išgulėjo Merkio paupy, ir tik “ekspertams ištyrus”, kad žmogus negyvas, leista palaidoti. Tiesa, žinios apie jo žūtį skirtingos: pasak vienos informacijos, S. Lužys kovo 22 d. nušautas prie Merkio žvejojęs, pasak kitos – nušautas naktį iš kovo 23-osios į 24-ąją, grįžtantis iš Lietuvos su druska...

Kartais kova su okupantų tarnais įgaudavo ir nevilties atspalvį. Antai 1937 m. sausio 12-osios vakarą broliai Feliksas ir Pranas Mazgeliai iš Marcinkonių vlsč. Šklėrių kaimo pro langą nušovė to paties kaimo Motiejų Jakavonį, kuris su sūnumi Jonu buvo lenkų agentai ir įskundinėjo vietos lietuvius. Norėjo nušauti ir Joną, bet šis parkritęs susimuliavo nušautą, o paskui nubėgęs pranešė policijai. Parėję namo, Mazgeliai atsisveikino su tėvais ir abudu nusišovė!

☼ Be tautinės ir politinės kovos su okupantais būta ir grynai socialinio-ekonominio pasipriešinimo faktų. 1932 m. birželio 11 d. Varėnos II vaitas (viršaitis) Žižnevskis, į Girežerį susišaukęs visos Mergežerio seniūnijos ūkininkus, pareiškė: jeigu jie iki rugpjūčio 1 d. nesumokės “dochodovų” (pelno, pajamų) mokesčių, tai bus nubausti, o mokesčiai išreikalausiti su pabauda. Įsikarščiavęs vaitas ūkininkus išvadino tinginiais ir chamais. Ūkininkai ponėką išvijo iš kaimo. 1934 m. birželio 20 d. Lydos apygardos teismas nagrinėjo Dubičių kaimo gyventojų bylą; tie kaltinti, kad du kartus buvo sumušę ir išviję sekvestratorius ir policiją; kaltinamieji nedavė paimti karvių. Teista 13 asmenų – vyrų ir moterų. Visi nubausti po 6 mėn. kalėti, tačiau 9-niems bausmės vykdymas sąlyginai atidėtas dvejiems metams. 1935 m. balandžio 16 d. į Biekšių kaimą atvyko sekvestratorius ir Valkininkų policijos komendantas. Už nesumokėtus mokesčius aprašinėjo gyvulius. Bevedant Ievos Biekšienės paskutinę karvę (namuose buvo vieni vaikai), į riksmą subėgo žmonės, o atsiradusi šeimininkė su purvina šluota nuvijo sekvestratorių.

Vilniaus lenkų laikraštis “*Dziennik wileński*” 1931 m. rugpjūčio 18 d. pranešė, kad Marcinkonyse už nesumokėtus mokesčius konfiskuota karčia-

mėlės savininko, invalido žydo Frachtenbergo medinė koja. Sekvestratorius (antstolis) ją įvertino 50 zlotų.

☀ 1945 m. vasarą pas Česnulius siuvo Šimauskas iš Varėnos II. Pasiuvo dvejus ar trejus kailinius, milo apsiaustą, dar šį tą. Tačiau įdomiausia, kad siuvėjas nepažino skaitmenų ir nenaudojo kitiems siuvėjams įprasto mato – centimetro (o pinigus pažino!). Turėjo jis kelis įvairaus ilgio dirželius, juose pasižymėdavo brūkšnelius ir taip pagal savo sistemą išmatuotam žmogui sukirpdavo drabužį. Tik drabužio primatavimų pas jį būdavo gal kiek daugiau, negu pas kitus siuvėjus. Įdomus Šimausko gyvenimo epizodas pavaizduotas jau minėtoje P. Česnulio knygoje “Nužmogintieji” (P. Česnulis kilęs iš Lavyso).

Lenkų policija įtarė, kad Šimauskas palaiko ryšius su kontrabandininkais, spekuliuoja sacharinu ir kt. Varėniškis žvalgybos viršininkas Javorskis nutarė sugauti ne tik Šimauską, bet ir jo bendrininkus Česnulius – Petrą iš Lavyso ir Vincą iš Paūlių. Javorskis pas Šimauską nupirkti sacharino pasiuntė savo agentą. Nors žmogelis dėjosi kaminkrėčiu, tačiau Šimauskui pasirodė įtartinas; jis kartu su Česnuliais nutarė iškirsti Javorskiui pokštą. Kitą dieną agentas atėjo susitarti dėl kainos; jį paparašė rankpinigių. Agentas pasakė pinigų neturįs, tad jo palauksią, kol atneš. Vincas Česnulis pasekė: pasirodo, agentas nuėjo į geležinkelio stotį, kur Javorskis turėjo butą ir raštinę. Šimauskas iš naujos drobės tuoj pasiuvo maišelį. Žiema, net ir smėlio po ranka nebuvo. Nuėję į tvartelį, kur Šimauskas laikė vištas ir triušius, prisėmė maišiuką sušalusių išmatų su žvyreliu; gražiai užrišo, užplombavo nuo geležinkelio parsinešta plomba, ir maišelis atrodė kaip tikras kristalinio sacharino maišelis, kokius per Merkį parnešdavo iš Lietuvos. Javorskio agentas atnešė 80 zlotų rankpinigių, sutarė, kad kitą dieną sutemus jis sutartyje vietoje atneš likusius pinigus ir gaus 10 kg sacharino. 80 zlotų buvo dideli pinigai – duonos 5-kių žmonių šeimai užtektų kone pusmečiui. Kad apgautas Javorskis nepareikalautų pinigų grąžinti, Česnuliai nieko nelaukė susikvietę visus draugus ir Varėnoje smagiai pauliavojo.

Kitos dienos vakare atėjęs agentas vietoj pinigų išsitraukė pistoletą, bet Vincas Česnulis jį išmušė iš rankų, parbloškė agentą ant sniego ir pabėgo. Iš krūmų atbėgę policininkai nieko nepešė. Šimauską suėmė, kaip kaltės įrodymą paėmė ir maišelį, nusivarė pas Javorskį. Šis čia pat ėmė tardyti, kas buvo tie kiti vyrukai, pagyrė policininkus, kad šie sulaikė bent vieną kaltininką. Kambarys buvo gerokai prikūrentas, maišelis atšilo. Javorskis jį atrišo ir įkišo ranką; ta aplipo išmatomis! Kvatojosi ne tik Šimauskas, bet ir policininkai. Po dviejų dienų Javorskis tardė iškviestus Česnulius: ar jie pardavę sacharino maišelį? Šie paaiškino, kad Lenkijoje sacharinas draudžiamas, jie pardavę tik išmatų maišelį. Javorskis 80-ties zlotų neatgavo.

☼ Lenkų okupacinės valdžios stiprinimo pirmutinis įrankis ir galybės įrodymas buvo policija. Šalia kratų, įvairios klastos ir baudų, mokesčių išieškojimo bei kitų represyvių veiksmų, būta tiesiog anekdotiškų policijos savivalės faktų. Giraitės kaimo gyventoja M. Sukackienė 1932 metais nubausta 3 parom arešto arba 30 zlotų pabauda už tai, kad, sutikusi mokytoją lenką P. Švarcevičių, pasisveikino jį ne *“dzień dobry”*, o *“laba diena”*; mokytojas dėl to pasiskundė policijai. Mergežeriškis Salva Kašėta 1933 m. rugpjūčio 1 d. Valkininkuose, sutikęs policijos komendantą, nenusiėmė kepurės. Surašytas protokolas. Kašėta gavo įsakymą sumokėti 10 zlotų arba atsėdėti 3 paras arešto; žmogus bevelijo atsėdėti paras.

Rudnios policijos komendantas 1931 m. Krokšlio kaime pas ūkininką pamatė šv. paveikslą su lietuvišku užrašu *“Nuo maro, bado, ugnies ir karo išgelbėk mus, Viešpatie!”* ir su Vyčio ženklu. Surašė protokolą. Nedovanojo tol, kol žmogelis paveikslą nesudegino. Pas kitą ūkininką komendantas rado iš Amerikos atsiųstą kalendorių su J. Basanavičiaus, Vyčio, Vytauto Didžiojo ir Birutės atvaizdais. Liepė tuoj pat suplėšyti.

“Ryto” skaitykloje Zervynose 1936 m. kabojo du portretai – Vytauto Didžiojo ir Lenkijos prezidento Ignaco Moscickio. Policininkui nepatiko, kad Vytauto paveikslas rėmai naujesni, o Moscickio portreto musių nutupėtas. Skaityklos vedėjai Leokadijai Hudobienei iškelta byla.

Mokytojo Motiejaus Bigelio Rudnioje suorganizuotas lietuviškas choras 1933 m. per Kalėdas užpirkė pirmąsias mišias, kad galėtų pasirodyti su naujai pramoktų giesmių repertuaru. Bet policininkai įsakė klebonui A. Raupeliui, kad visos pamaldos būtų lenkiškos. Kunigui chorą sudraudus, choras ir visi žmonės išėjo iš bažnyčios. Liko tik kunigas su policininkais.

Savivaliavimu nuo policijos neatsiliko ir kiti okupantų pareigūnai. Perlojos KOP kordono komendantas žiemai malkomis 1936 metais apsirūpino taip: anos pusės, Nepriklausomos Lietuvos gyventojus, atvykusius į laukus šiaupus, versdavo atvežti iš savų miškų po vežimą malkų. Taip jis malkomis aprūpino ne tik savo, bet ir Milioniškės kordoną.

Patyčių nevengė oficiali aukštesnė valdžia. Kairiakrantės Perlojos gyventojas Jaskevičius 1936 m. pavasarį padavė prašymą lenkų administracijai, norėdamas gauti leidimą persikraustyti į Lietuvą: ten visa jo žemė, o čia tik trobesiai. Po antrojo prašymo gavo atsakymą, kad per demarkacinės linijos Perlojos perėjimo punktą keltis neleis, ir pasiūlė su visa manta, trobesiais ir gyvuliais persikelti per Rygą – Latviją. Ten važinėjo lenkų traukinys (*pociąg popularny* – populiarusis traukinys). Žinoma, keltis reikėtų už savo pinigų...

☼ Savotiška antilenkiško protesto išraiška, pirmiausia dėl Vilniaus krašto užgrobimo, buvo liaudies kūryba. Moliadugniškiams taipogi buvo žinomos eilutės:

Tupi lenkas ant kalniuko,
 Žiba akys kaip velniuko...
 (t.y. lenko, žiūrinčio į jo trokštamą užgrobti Lietuvą).
 Būta ir ne visai kultūringų antilenkiškų dainuškų:
 Tupi lenkas ant mėslyno
 Be kepurės ir be klyno...
 Gražios lenkiškos panelės
 Kaip lietuviškos kumelės...

O kaip nebuvo parodijuojamas Lenkijos nacionalinis himnas – Dombrovskio mozūras!

<i>Jeszcze Polska nie zginieła,</i>	(Lenkija dar nepražuvo,
<i>Jutro zginąć musi:</i>	Tačiau rytoj turės žlugti:
<i>Z jednej strony Rosijanin,</i>	Iš vienos pusės rusas,
<i>Z drugiej Niemiec dusi.</i>	Iš kitos vokietis smaugia.)

Kaip Dievui į ausį! Nacistinė Vokietija ir bolševikinė Tarybų Sąjunga, 1939 m. pasirašiusios garsųjį Molotovo-Ribentropo paktą, nepriklausomą Lenkiją pasmaugė.

☼ Senojoje Varėnos I bažnyčioje, sudegusioje 1915 metais, buvęs didžiulis būgnas; stovėjęs jis ant chorų. Per Pakylėjamą specialus žmogus trenkdavęs į būgną. Atvykęs klebonauti naujas kunigas šio papročio nežinojo. Laikydamas mišias ir pirmąkart netikėtai priblokštas būgno trenksmo, vos švenčiausiojo iš rankų neišmetė... Nuo tol būgno bažnyčioje nemušdavo.

Kai prieš I pasaul. karą Varėnoje I buvo grindžiama turgaus aikštė priešais žydų sinagogą, tai kiekvienas už teisę pasistatyti vežimą toje aikštėje privalėjo atvežti bent kelis akmenis. Tačiau turgaus aikštė ir pagrindinės miestelio gatvės baigtos grįsti tik 1937 metais.

☼ 1925 m. birželio mėnesį Topografijos dalis prie Lietuvos kariuomenės štabo išleido pirmąjį lietuvišką topografinį žemėlapi – “Varėnos artilerijos poligonas”, mastelis 1 : 25 000. Tai pirmas toksai specialaus mokslo neišėjusių Lietuvos karininkų darbas. Žemėlapio dydis – 545 x 440 (580 x 487) mm. Poligono pietrytinį kraštą žemėlapio apačioje riboja Varėnos I-Perlojos plentas. Paplentėje pažymėtas B. Bakšio malūnas Salovartėje. Tik žemėlapyje neteisingai rašomi keli vietovardžiai (Perlojus, upė Varėna ir kt.).

Artilerijos poligonas iš Varėnos I, ypač dėl Lenkijos protestų, kad jis yra prie pat demarkacinės linijos, 1930-1931 m. perkeltas į Gaižiūnus (Jonavos raj.).

☼ Per Lietuvos-Lenkijos demarkacijos liniją 1920-1939 m. vyko aktyvi kontrabanda. Lietuvos pusėje ją sulaikydavo daugiausia pasienio policininkai; jiems ir muitinių tarnautojams už kontrabandos sulaikymą mokėtos

premijos; tiesa, jos dažniausiai būdavo nedidelės – po keliolika ar keliasdešimt centų už vieną kontrabandos bylą. Tačiau per mėnesį susidarydavo nuo kelių iki kelių dešimčių litų. Sulaikytųjų sąrašuose didžiąją daugumą sudaro žydai. Kas žino, gal pasieniečiai lietuviai savo tautiečius patyliukais praleisdavo?! Iš Lietuvos vaikams nešamą saldainį ar riestainį lenkų pasieniečiai ant Mitraukos ir Perlojos tiltų dažnai atimdavo ir mesdavo į Merkį.

Sučiuptas kontrabandos prekes muitinės vėliau parduodavo iš varžytinių. Pasak LCVA f. 899, ap. 1, b. 5, Varėnos (dabar Senosios Varėnos) muitinė varžytinėse 1939 m. rugpjūčio 8 d. pardavė prekių už 728,15 Lt. Varžytinės vyko nuo 10 val. 10 min. iki 15 val. 35 min. Pardavinėtos įvairios prekės: uždegimo mašinėlės, įvairios skarelės ir staltiesės, lovatiesės, kepurė, vyriškas kostiumas, vyriškos skrybėlės, šalikai, įvairūs audiniai, išdirbti kailiukai, pirštinės, kojinės, odekolonas, pudra, kvepalai, muilas, degtinė, kišeniniai peiliai, padangos dviračiams, medžioklinis parakas, apyniai ir kt.

Lenkijos valstybei 1939 m. rugsėjo mėn. žlugus ir į Lietuvą plūstelėjus pabėgėliams, spalio 30 d. Varėnos muitinė Alytaus turgavietėje iš varžytinių pardavinėjo pabėgėlių arklius, vežimus ir pakinktus, už kuriuos savininkai atsisakė mokėti muitą ir jais rūpintis. Sprendžiant iš pavardžių, pabėgėliai buvo ne iš gilumos Lenkijos, o iš buv. Vilniaus krašto. Arkliai įkainoti nuo 10 iki 90 litų kiekvienas, nors parduoti jie dažniausiai gerokai brangiau. Po 25 Lt įkainoti du arkliai parduoti už 26 ir 28 Lt; 40 Lt įkainotas arklys parduotas už 41 Lt; už 90 Lt įkainotą arklį gauta 225 Lt; už įkainotą 10 Lt – 35 Lt; 50 Lt įkainotas arklys parduotas už 263 Lt, o 80 Lt įkainota kumelė – už 200 Lt. Varėnos miestelyje ir apylinkėje niekas nenorėjo imti pabėgėlių arklių šėrybon, pašaro buvo sunku gauti, todėl lapkričio 28 d. vėl skelbtos varžytinės keturioms kumelėms ir aštuoniems arkliams.

Varėnos muitinė kurį laiką dar tebeveikė, nors lenkų valdžios Vilniaus krašte jau nebuvo, o Lietuvos valdžia čia dar nebuvo pakankamai įsitvirtinusi. Iš ankstyvesnės Neprikl. Lietuvos į Vilniaus kraštą plūdo būtiniausias prekės, kurių čia trūko. LCVA f. 899, ap. 1, b. 11 yra Varėnos I gyventojų 1939 11 21 prašymas Varėnos muitinei sustabdyti cukraus, druskos ir muilo išvežimą į Vilniaus sritį. Kitas dokumentas – Merkinės policijos nuovados viršininko 1939 12 20 surašytas protokolas perlojiškiams R. Navickui ir J. Važgiui dėl vežamos druskos per buv. administracijos liniją į Vilniaus kraštą. Matyt, per didelis kai kurių prekių išvežimas į atgautą Vilniaus kraštą sukeldavo jų stygių šiapus buvusios demarkacinės linijos.

☀ Bolševikinės Lietuvos TSR Ministrų Tarybos 1940 m. rugpjūčio 7 d. nutarimu bažnyčioms priklausiusios žemės didžioji dalis buvo nacionalizuota; bažnyčioms palikta tik po 1 ha. Varėnos I miestelio ir kelių kaimų parapijiečiai (87 parašai) kreipėsi su prašymu (be datos) į Varėnos valsčiaus žemės reformos komisiją:

“...Šiuo turime garbės kreiptis ir visi vienbalsiai šaukiamės ir prašome Gerb. Komisijos Varėnos parapijos žemę, kuri priklauso prie bažnyčios keli šimtai metų ir ta žemė yra reikalinga išlaikymui kunigui, kuris yra mums būtinas tikybos reikalams. Žemė, kuri yra prie Varėnos parapijos bažnyčios, visai mažas plotas, vos 5 ha, ir nėra reikalo jos nusavinti Žemės Reformos fondan, nes minimoji žemė yra ne kokio dvaro bei bajoro, bet tik skirta visų valstiečių ir mes visi vienu balsu šaukiame ir prašome palikti virš kalbamą žemę parapijos žinion...” Nežinia kieno rezoliucija: “Kunigo išlaikymas yra parapijos bendruomenės reikalas. Palikta 1 ha, prisilaikant 1940. VIII. 7 d. MT nutarimo p. 5”.

Kitą raštą taipogi be datos Varėnos valsčiaus žemės reformos komisijai pasirašė 65 kiti parapijiečiai – Gojaus, Gojelio ir Martinavos kaimų gyventojai. Jei žemė bus nusavinta: „Tai aišku, kad klebonas neturėdamas pragyvenimui lėšų, turės iš Varėnos išvažiuoti. Tuomet ne tik skaudžiai atsiliptų religiniams žmonėms, bet ir pačiam miesteliui, nes labai sumažėtų judėjimas“. Žodį „religiniams“ reikia suprasti kaip „religingiems“. Rezoliucija panaši į esančią Varėnos miestelio prašytojų rašte.

Palikti dar vieną hektarą dirbamos žemės ir vieną ha pievos Varėnos valsčiaus ž. ū. komisijos 1940 08 14 prašė Akmens klebonas Juozas Adomas Balčiūnas: „Aš apsiimu šią žemę išdirbti, apsėti ir užvesti mažą sodą ir daržininkystę pavyzdinę. Jau yra privežta 70 vežimų geros žemės į duobes medelynei ir aplink tas sklypelis apsodintas berželiais ir pušelėmis, kad apsaugoti žemę nuo vėjo nešamo smėlio. [...] Aš esu mėgėjas ir žinovas daržininkystės ir sodininkystės“. Varėnos valsčiaus žemės ūkio komisijos pirmininkas V. Keršys rugpjūčio 15 d. užrašė rezoliuciją, o rugpjūčio 20 d. pranešė Alytaus apskr. ž. ū. komisijai, kad paliktas tik 1 ha pagal Ministrų Tarybos rugpjūčio 7 d. nutarimą (LCVA f. R-220, ap. 1, b. 2).

Per gegužės 1-osios mitingą 1941 metais Varėnoje II gaisrinės viršininkėlis žydas iš tribūnos kalbėjo:

– Kaip mes anksčiau gyvenom? Kad ir prie lenkų ką mes turėjom? Mes nieko gero neturėjom! O dabar va – mes turim moterų su dviem rūrom!

Tokia oratoriaus kalba besiklausantiems sukėlė didelį juoką. Žydelis norėjęs pasakyti, kad jie turi motorinį vandens siurbį su dviem šlangais (lenkų laikais gaisrininkai turėjo tik rankinę pompą, o prie tarybų valdžios gavo geresnę – motorinę; lenkiškai *rura* – vamzdis, šlangas). Nėra ko stebėtis žinant, kaip lietuviškai kalbėjo daugelis ano meto žydų, juo labiau Varėnoje, kur beveik du dešimtmečius oficiali buvo lenkų kalba.

☀ Nepriklausomos Lietuvos kariuomenę bolševikai 1940 m. pavadino Lietuvių liaudies kariuomene. Vietoj jos rugpjūčio-rugsėjo mėnesiais buvo sudarytas Raudonosios armijos 29 teritorinis šaulių korpusas, į kurį įėjo 179 ir 184 šaulių divizijos bei atskirosios karinės dalys. 1941 metų pavasarį ir

vasarą 184 divizija ir korpuso dalys stovyklavo senajame Varėnos I poligone. Birželio mėnesį daugelis lietuvių karininkų pro Varėnos geležinkelio stotį traukiniais buvo išgabenti į Rusijos platybes, į Sibirą, sušaudyti Baltarusijos Červenėje prie Minsko ar kitaip sunaikinti. Prasidėjus Vokietijos-Tarybų Sąjungos karui, 184 divizija jau birželio 22 d. rytą bandė kautis su priešu, bet birželio 23 d. Valkininkų rajone divizija buvo apsupta ir sunaikinta; daug karių žuvo, dalis pateko į nelaisvę; pasitraukti pavyko tik korpuso mechanizuotiesiems daliniams.

☼ Atėjus vokiečiams, abiejų Varėnų žydai sušaudyti greitai – 1941 m. rugpjūčio-rugsėjo mėnesiais. Žydai suvaryti į miško laukymę už Varėnos I netoli kelio į Druckūnus. Į Varėnos smėlynus šaudyti žydus hitlerininkai 1943 m. rudenį vežė iš Vilniaus geto.

Varėnos I viršaitis Petras Kaliūnas 1941 m. spalio 22 d. parašė Varėnos I nuovados viršininkui (nuorašas – Alytaus apskrities viršininkui), kad tos dienos rytą Uršulė Gražulienė pranešė, jog naktį išplėšti Maušo Olkenickio mūrinio gyvenamojo namo langai. Pastebėta, kad ir Einės Kaplano gyv. name išplėšti visi langai. Apiplėšta ir daugiau žydų namų: išluptos krosnių drelės, plytos ir kt. Išplėšta pirtis: paimitos 3 vonios, apie 5 čiaupai, krūva plytų ir pan. Tai padarė, atrodo, Antakalnio, Naujaulyčio ir Užumelnyčio kaimų gyventojai (LCVA f. R-1436, ap. 1, b. 11; U. Miškinytė-Gražulienė kilusi iš Moliadugnio, Ievos Korpienės sesuo).

Jonas Makselė pasakojęs apie neva Eišiškėse buvusį faktą.

1941 metais, galabijant žydus ir grobiant jų turtą, du “mūsų žmonės” nepasidalino žydo krautuvėlėje aptiktos muilo dėžės. Vienas norėjo ją pasiglemžti sau, kitas – neduoti. Besitąsydami atsidūrė gatvėje. Mato: atvažiuoja motociklu vokiečių karininkas. Tie, teisybės ieškodami, prie jo. Vokietis jų ilgai nesiklausė, net nieko nesakė, tik išsitraukęs pistoletą padalino po kulką vienam antram ir nuvažiavo savais keliais.

Lankydamas mokyklą Varėnoje I, Vyt. Česnulis 1946-1947 m. žiemą gyveno Mitraukoje pas Ievą Pilipavičienę. Kartą nusiklausė pas šeimininkę užėjusios Damės Korkutytės pasakojimo. Kaimynė prisiminė, kaip 1941 metais, kai prie Varėnos I buvo šaudomi žydai, pas Korkučius atėjo kažkoks lietuvis policininkas ne policininkas ar kitaip vadintinas uniformotas vyriškis, lyg merginėtis Damei. Sėdi ji su tuo kavalieriumi gonkose ant suolo, šnekučiuojasi. Vyriškis kepurę ant kelių pasidėjęs. Mergina pastebėjo, kad prie kepurės snapelio netoli dirželio priskretę du lašai kažkokio purvo, ir norėjo jį nukrapštyti. “Ne, negalima! – sušuko kavalierius. – Man tai prisiminimas!” Paaškinio, kad pridžiūvęs ne purvas, o du lašai žydų kraujo, užtiškusio tuo metu, kai jis pirmą kartą dalyvavo žydų žudynėse...

☼ Geležinkelio ruože Varėna-Matuizos, Giraitės pralankoje, 1943 m. vasario 26 d. 19 val. 10 min. įvyko traukinio katastrofa. Nuo bėgių nuėjo du

garvežiai. Nesunkiai sužeisti 5 vokiečių kariai. Anot geležinkelių policijos Vilniaus nuovados Varėnos stoties vedėjo vachmistro Adolfo Račkausko, į šipulius sudaužyta 12 pusvagonių ir 1 tarnybinis vagonas, sugadinta apie 80 metrų kelio (kitame akte pažymėta, jog sužaloti 2 vagonai). Nustatyta, kad iešmas sugadintas prieš ateinant traukiniui, nes rasta numušta spyna ir sulenktas skląstis. Sąstate buvo 53 pusvagoniai (nedengti prekiniai vagonai) su anglimi. Traukinys važiavo iš Varėnos į Matuizas. Piktadarių pėdsakų nerasta. Diversiją galėjo padaryti rusų partizanai. Nesusekus kaltininkų, Vilniaus apygardos teismo prokuroras 1943 m. rugpjūčio 3 d. bylą nutraukė (LCVA f. R-727, ap. 6, b. 302). Giraitės pralankos geležinkelyje dabar nėra.

1943 m. rugsėjo 23 d. 18 val. 05 min. iš Varėnos geležinkelio stoties išvažiavo traukinys į Gardiną. Varėnoje traukinys stovėjo nuo 17 val. 30 min. Čia iš traukinio dingo dėžė su maisto produktais. Gardine nustatyta, kad nuo vagono nutrauktos plombos. Trūko 9 kg sviesto, 9 kg dešros ir kelių pakelių duonos. Zervynose – paskutinėje Lietuvos generalinės srities stotelėje – traukinys stovėjo 10 minučių; toliau buvo jau Reicho teritorija. Varėnos st. vagonų pažymėtojas Jonas Kilikevičius ir kiti pareigūnai pareiškė, kad Varėnos stotyje jokio nesusipratimo dėl traukinio nebuvo, plombos čia nenutrauktos. Nepavyko nustatyti, kad dėžė dingo Zervynų blokposte. Nesusekus kaltininkų, Vilniaus apygardos teismo prokuroras 1944 m. vasario 8 d. bylą nutraukė. Apie tai 1944 02 29 pranešta į Rygą Reicho susisiektimo direkcijos nusikaltėlių paieškos tarnybai (*Fahndungsstelle der Reichsverkehrsdirektion*, LCVA f. R-727, ap. 6, b. 257). (Iš Kybartų kilęs J. Kilikevičius kaip vienas iš įtariamųjų figūruoja byloje dėl Bernardo Bruzgės šeimos išžudymo Milvydos kaime 1944 m. sausio 8 d. – LCVA f. R-730, ap. 1, b. 367 ir ap. 2, b. 227).

☀ Kartą 1943-1944 m. žiemą jau beveik temstant į Moliadugnį nuo Mergežerio atėjo keli ginkluoti vokiečiams tarnavę ukrainiečiai: trumpais baltais kailiniais, baltomis papachomis, kelnės bordo spalvos. Jojikai, matyt, paprasčiausiai buvo išklydę iš kelio ir nepataikę į Varėną II. Pasisukioję, net nuo arklių nenulipę, tik pasitikslinę vietovę, nuėjo Varėnos II keliu. Prijojus Nendruaistą, vienas raitelis nejojo keliu per Kamšos pravažą, o nuo kalniuko patraukė tiesiog per pelkę. Kiek paėjęs, jo arklys įklimpo į neužšalusį pelkės upelį; įklimpo taip, kad murkdėsi murkdėsi, kol dar giliau į liūną įsmuko. Raitelis nuėmė nuo žirgo balną ir apynasrį, o gyvulį paliko baigtis – miško žvėrių patiekai. Pavasarį tarp viksvų bolavo tik arklio kaulai.

☀ 1944 mėnesį vėl sugrįžus rusams, įkurtas tik vienas Alytaus apskrčiai priklausęs Varėnos valsčius su centru Varėnoje II (kai kurios įstaigos buvo ir Varėnoje I). Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo 1946 m. balandžio 24 d. įsaku Lietuvoje sudarytos keturios naujos apskri-

tys, tarp kurių – Varėnos. Apskirtyje 1946 m. buvo penki, 1949 m. – septyni valsčiai. Buvo tokie valsčiai: Druskininkų, Marcinkonių, Merkinės, Perlojos, Raitininkų, Rudnios ir Varėnos. Moliadugnis iš pradžių priklausė Varėnos, paskui Perlojos valsčiui. Apskrities centrui 1946 m. suteiktos miesto teisės. 1950 m. birželio 20 d. apskritis pertvarkyta į Varėnos rajoną. Jo teritorija keliskart šiek tiek keitėsi, atsiradus ir išnykus Druskininkų, Daugų, Eišiškių rajonams, keičiantis Alytaus ir Trakų rajonų riboms. Po Atgimimo dalis rajono kaimų prijungti prie sukurto Druskininkų savivaldybės.

Abi Varėnos 1980 m. susijungė į vieną miestą. Jos vėl perskirtos Lietuvos Respublikos 1994 m. gegužės 17 d. įstatymu Nr. I-463 “Dėl Varėnos rajono, Varėnos miesto bei Varėnos apylinkės administracinių ribų pakeitimo” po Varėnoje I surengto “referendumo” dėl atsiskyrimo; nuo tol Varėna I tapo Senąja Varėna.

☀ Su mūsų kraštu yra susijusių Lietuvos kultūros istorijos faktų ar tradicijų.

Vienas tokių dalykų – Rumšiškėse esančio Lietuvos liaudies buities muziejaus ištakos. Tokio muziejaus organizavimo iniciatoriai XX a. tarpukario nepriklausomoje Lietuvoje buvo ūkinė institucija Žemės ūkio rūmai ir visuomeninė organizacija Vytauto Didžiojo komitetas (VDK). Pasklidus žiniai, kad Perlojoje aptikta bažnyčia, esą, statyta Vytauto laikais, VDK susirūpino jos išsigijimu ir išsaugojimu nuo sunaikinimo. Mat 1930 m. pastatčius naują mūrinę bažnyčią, senąją medinę bažnytelę manyta nugriauti. VDK prezidiumas 1930 11 17 nutarė sudaryti komisiją, kuri parinktą tinkamą vietą muziejui statyti ir senajai Perlojos bažnyčiai perkelti. Bene 1932 m. nugriauta Perlojos bažnytelė buvo pervežta į Kauną, tačiau iki II pasaulinio karo muziejaus neįrengus, bažnyčios medžiaga ilgainiui pradingo (plačiau žiūr. istoriko Klemenso Čerbulėno “Liaudies buities muziejaus genezė” – “Architektūros paminklai”, III, Vilnius, 1975, p. 15).

Paprotys uždegti žvakeles ant kapų per Vėlinės Lietuvoje ėmė plisti nuo XIX a. antrosios pusės. Akmens kunigas 1880 m. liepė prie bažnytelės supilti simbolinį kapą visiems į gimtinę negrįžusiems apylinkės žmonėms. Prismaigstęs į kapą vaškinių žvakelių ir jas uždegęs bei palaiminęs, kunigas paragino žmones išsinešioti žvakeles ant artimųjų kapų, kad vėlėlės tamsoje neklaidžiotų. Labai greitai ši apeiga paplito visoje Lietuvoje. Beje, Akmens bažnytelė laikoma mažiausia katalikų bažnyčia Lietuvoje.

☀ Mažai kur kitur Lietuvoje iki šiol gyvuoja klojimo (kluono) teatrai. Varėnos krašte toks teatras jau daugelį metų yra Margionyse. Jame vaidina paprasti kaimo žmonės. Pirmąkart čia vaidinimas surengtas 1929 metais. “Ryto” draugijos pradinės mokyklos mokytojas Teofilis Sukackas (kilęs iš Šarkiškių kaimo) su vietos jaunimu suvaidino Keturakio komediją “Amerika partyje”. Tradiciją tęsė kitas kaimo šviesuolis Juozas Gaidys. Jis su kai-

mo artistais pastatė 19 įvairių vaidinimų. Teatrui 1993 m. kaime pastatytas specialus klijimas.

Ir po II pasaul. karų vaidinimai kluonuose mūsų krašte vyko daug kur. Tokį vaidinimą Petro Česnulaičio (Petrucio) kluone surengė Girežerio jaunimas.

Moliadugnyje jaunimas vaidinimą jau mokyklos klasėje (buv. lenkų ka-reivinėse) surengė bene 1940 metais. Organizatoriai – Adolfas Karpis, Vlade Miškinytė ir kt.

Mokykloje vaikų vaidinimėlių 1946 m. pavasarį pastatė mokytoja Stasė Uselytė. Pasirinkta apolitiška nežymaus literato Juozo Rusecko pjesė “Į mokyklą” (apie jos autorių nėra jokių žinių enciklopedijose ar žinyuose); pjesė pasirinkta iš 4-rių scenos vaizdėlių vaikams rinkinėlio “Vaikų džiaugsmų”, K., 1928. Vaidintas 2 veiksmų pjesės antrasis veiksmas (ūkininko pirkioje), jį pavadėdavus. Vaidino trečiojo skyriaus mokiniai: Genė Aleksiūnaitė (motina), Juozas Česnulevičius iš Salovartės (tėvą), Marytė Miškinytė (dukrelę); buvo dar ketvirtas “artistas”, vaidinęs elgetą.

Sodžiaus jaunimo vakarėlių – 1950-ųjų metų sutikimą – mokykloje surengė mokytoja Bronė Abramavičiūtė. Senuosius Metus vaidino Jonas Dvareckas, Naujuosius – Juozas Miškinis, Jono.

Sekmadienio popietę 1948 m. vasaros pabaigoje Salovartės jaunimas Mačio Smolensko kluone irgi rengė vakarėlių – vaidinimą (pats Mačys prieš kelėjus metus buvo persikėlęs į Daugus pas antrąją žmoną; sodyboje tvarkėsi suaugę vaikai – sūnus ir dukterys). Į vakarėlių nuėjo ir visos Moliadugnio jaunimas. Ir štai iš miško ateina trys partizanai: du vyrai ir mergina – viena iš seserų Budėnaičių (Marytė Budėnaitė, slapyvardžiai Birutė, Eglė, 1949 01 25 žuvo bunkeryje su Adolfo Baublio-Merkio žmonėmis netoli Palkabalio; Sofija Budėnaitė-Ramunė kūrė eilėraščius; seserys gimė ir mokėsi Varėnoje II, o jų tėvas iš Pabaronės). Partizanai irgi eina Salovartėn į vaidinimą. Moliadugnio moterys dar prasitaria, kad šie nuėję nieko blogo nedarytų, “nes ten ir mūsų vaikai yra”. Nuėjus prie Merkio, Budėnaitė šūktelėjo valties. Anapus pamanė, kad ateina dar kas iš vėluojančių. Juozas Sinkevičius nusiyrė perkelti atvykėlių; vidury upės pamatė, koks “jaunimas” laukia. Miškininiam įėjus į kluoną, Vytautas Česnulevičius jau skelbė vakaro atidarymą... Tuo vaidinimas ir pasibaigė. Partizanai atėmė surinktus pinigus ir liepė visiems skirstytis namo.

☀ Izidoriui Paulauskui, moliadugniškės Marės Parafinavičienės broliui, Žiūruose buvęs toks nutikimas.

Atsibeldęs čigonas pasiūlė mainyti arkliams. “Mano arklys buvo prastas, jau senas, – sakė Paulauskas. – Matau, kad čigono arklys dar jaunas, tik užvartas. Atšėręs gal ir gerą arklių turėsiu...” Sumainė. Čigonas dar ir priedo iškauliję (įkūrūs čigonai išsiderėdavo įeigu ne pinigų, tai lašinių ar bent

duonos kepalą, kruopų gorčių). Išmainytą arklį nakčiai uždaręs į tvartą, Paulas užmaišė gyvuliui gero abrako. Ry tą ateina pasižiūrėti: arklys guli skersai tvarto negyvas. “Teisybę čigonas sakė, kad arklį gerai pašėręs, vienas jo iš tvarto neišvesiu!” Iš karto gerai pašertas arklukas neišlaikė: prie geresnio pašaro reikėjo jį pratinti pamažu.

Su čigonu arklį išsimainė ir Giraitės gyventojas. Paskui apsižiūrėjo, kad arklys aklas. “Šėtone, kokį tu man arklį įkišai! Aklas!” – sako sutiktam čigonui. “Ko, ilgas kaklas?” “Aklas, sakau”. “Tai jis ir pas mane buvo aklas!” – atšovė čigonas. Ir ką tu su juo!

☀ Mergežeryje, Jono Vainilavičiaus tėvų šeimoje, XX a. pradžioje buvęs toks atsitikimas.

Vieną vasaros pavakarę užėjęs kažkoks maldininkas, rudu vienuolio abitu apsvilkęs, su kapišonu, pančiu persijuosęs. Kalbėjo lyg lenkiškai. Davė svečiui pavalgyti. Sėdį jis, o žvilgsnis toks niaurus! Šeimoje karšo švepla senmergė teta. Sėdėdama papečkyje ir stebėdama paniurusius žvilgsnius svaidentį ateivį, sako: “Džie vagiš!” Ant jos suurzgė: “Ša, toks šventas žmogus!” Nakvoti svečią nuvedė į kluoną; pasikloti nuo lovos galo paėmė languotą paklodę. Ry tą atsikėlę šeiminkai svečio nerado: dingo su paklode. Tačiau to negana: “šventas žmogus” dar pasiglemžė kluonienoje nakčiai klojėtis paliktus baltinamus audeklus – drobes. Gaudyk vėją laukuose!

Vaikai Mergežeryje, gatvėje pasiklausę lenkų kareivių, atėję į pirkią sako: “Mama, kareiviai šneka lenkiškai, bet juokiasi lietuviškai!”

Per tarybinius “rinkimus”-balsavimus rinkimų apylinkės būstinė būdavo Mergežeryje (paprastai mokykloje, Vlodo Leikaičio namuose). Vyrams su vežimais tekdavo budėti prie šios apylinkės: vežioti duomenis apie balsavimo eigą į Varėną (telefono nebuvo) arba vežti aktyvistus pas rinkėjus. Bene 1950 metais į rinkiminį punktą atėjusi per 80 metų peržengusi senmergė mergežeriškė sakė: “Tai bent merga: jau trečių rusų sulaukiau ir vis merga!” Treji rusai – tai caro laikų rusai, 1940 m. bolševikai ir 1944 m. grįžę rusai.

XX a. tarpukaryje Barčiuose gyvenusi tokia vieniša senutė. Gyveno ji dar dūminėje pirkaitėje, kurioje žmonių rasta mirusi. Žmonės senutę vadino Šakute. Mat iš gyvulių ji laikė tik kuiną ir iš to gyveno: rinko miškuose šakas kurui ir veždavo parduoti daugiausia Varėnos žydams; už vežimą šakų gaudavusi zlotą. Rinkti šakas privačiuose ar valdiškuose miškuose senutei niekas nedraudė. Gyvendama viena ir neturėdama su kuo pasišnekėti, savo kalbą senutė išliedavo su pirmu pasitaikiusiu žmogumi. Todėl patarškos, ypač moterys, būdavo prilyginamos Barčių Šakutei.

Savotiškas rekordininkas buvo girežeriškis Juozas Miškinis (g. 1902 m.). Pirštis merginoms jis važinėjo net 38 kartus! Brolis iš Amerikos atsiųsdavo pinigų, o Juozulis važinėjo ir vis negalėjo išsirinkti sau gyvenimo draugės. Būdavo, žiūrėk šeštadienį Juozas jau apie vežimą trypinėja –

važiuos piršlybų... Paskui net vyrų į piršlius (svotus) negalėjo prisiprašyti ne tik Girežeryje, bet ir Mergežeryje. Paskutinį kartą jis nuvažiavo kažkur į Valkininkų pusę; šios piršlybos jam buvo lemingos. Savo padarė vasarą ant senų lašinių kepta kiaušininė (o gal ir kiaušiniai nebuvo švieži?): Juozas apsinuodijo. Atvažiavo į Varėną II, raitosi vežime senojoje turgavietėje. Vyrai įnešė į Petro Naujalio (Jackaus Petro) pirkia. Pakviestas felčeris išplovė Juozui skrandį. Piršlybų J. Miškinis daugiau nevažiavo. Patyliukais susitarė su mergina iš Žiūrų, pas kurią prieš kelerius metus buvo važinėjęs, tačiau ši dar tebemergavo, ir iškėlė vestuves.

Moliadugnyje skerdžiaęs mergežeriškis Juozas Miškinis (vad. Pėplys) anksčiau kelias vasaras ganė Girežeryje. Sodžiaus bernai girdėjo, kad pas skerdžiaus dukterį buvę svotai; žinojo ir tai, kad dėl vestuvių nesutarta, tačiau bernai leido sau pajuokauti:

– Dėde, tai ar bus veseilia? Ateitumėm pašokti.

– Ne, berneliai, nebus veseilios! Nesusitarėm dėl pasogo: jie paprašė penkių šimtų, o aš daviau tūkstantį, tai ir veseilios nebus.

Štai kaip žmogus išmanė matematiką!

☼ Moliadugnio vaikai, pamatę kitoje Merkio pusėje Salovartės vaikus, imdavo “dainuoti”: “Perloja loja, Salovartė terbas nešioja, o Moliadugnis baliavoja!” Salovartės vaikai atsakydavo tuo pačiu, tik terbas ir baliavojimą atvirksčiai sukeitę... Iš moliadugniškių Salovartės vaikai juokdavosi: sugurino kokį molinį uzboną, tai iš to ir kaimo vardas atsirado. Moliadugniškiai iš Salovartės gyventojų irgi pasišaipydavo: rudenį turėdami duonos, salovartiškiai kalba lenkiškai, ponus vaizduoja; pavasariui atėjus jie ima kalbėti lietuviškai...

Bernams vienas kito paprašius paskolinti peilį, jo neturintis dažnai atsakydavo: “Aš ne iš Perlojos”; mat perlojiškiai bernai per muštynes dažnai įnagį naudodavo. O jeigu peilio neturėdavo Perlojos gyventojas, tai jam sakydavo: “Koks tu perlojiškis, kad be peilio!”

Nežinia kuo pagrįstas priežodis: “Ar tu durnas, ar iš Barčių?”

Šaipytasi iš Paūlių kaimo tarmės (rairojimo): “Vyrai, lapė kanapėse!” Vyrai tuoj už dalgių, cizik pizik, cizik pizik kanapes nušienavo – lapės nėra...

Mančiagirė savo krašte taipogi buvo “įžymi”.

Eina pora vyrų per mišką ir mato: kabo už kojų žemyn galva pakartas žydas! “Tai kas čia tave pakorė?” “Mančiagerai...” “A, jeigu tau čia gerai, tai ir karok!”, – pasakė vyrai ir nuėjo savais keliais. O žydas norėjo pasikūsti, kad jį pakorė Mančiagirės kaimo gyventojai!

KAIMO VARDAS

Móliadugnis! Vietovardžio kirčiavimas neatitinka bendrinės lietuvių kalbos normos: pagal ją turėtų būti Moliádugnis. Čia pasireiškia vietos tarmės ypatybė, kai iš daiktavardžių sudarytuose sudurtiniuose žodžiuose su jungiamuoju balsiu kirtis labai dažnai lieka šaknyje, o nepasitraukia, kaip esti bendrinėje kalboje, į tokio žodžio jungiamąjį balsį, pvz., daľgiakotis, kiřvapentė, Ónadugnis... (bendrinėje kalboje: dalgiákotis, kirvápentė, Onádugnis...; iš būdvardžių ir daiktavardžių sudaryti sudurtiniai žodžiai ir mūsų tarmėje kirtį kartais atitraukia į jungiamąjį balsį, pvz., jaunámartė, senágalis, norš – žaliávarnė, žilaūsis...). Kito krašto žmogus, pirmą kartą susidūręs su mūsų kaimo pavadinimu, dažniausiai jį ištaria pagal bendrinės kalbos dėsni. Tačiau vietovardžiai lietuvių kalboje kirčiuojami pagal vietos žmonių tarimą, tad ir – Móliadugnis!

Kaimo vardas, be abejo, sietinas su žodžiais *molis* ir *dugnas*. Žemėje ties kaimu molio yra pakankamai. Ir negiliai. Dar XX a. viduryje raudonas molis buvo kasamas dabar mišku užaugusiame smėlyne pietinėje kaimo pusėje, ties Ievos Korpienės tvartais; riebus molis čia slūgso po maždaug pusmetro storio gelsvo smėlio sluoksniu. Kiek liesesnis molis kastas Merkio pakrantėje žemiau sodžiaus, prie Onadugnio daubos. Ir vienur, ir kitur pasikasti molio atvažiuodavo net Mergežerio gyventojai. Visiškai į žemės paviršių, kaip ir prie Onadugnio, molis išeina ir kitame Merkio šlaite ties sodžiumi – krante tarp Zotvaro ir Varėlankės pievų. Čia esantis pilkas šlynas išdžiūvęs tiek pašviesėja, kad juo ištinkuotų krosnių nereikėdavo baltinti.

GAMTINĖ KAIMO APLINKA

Merkio krantuose ties Moliadugniu po vandeniu, po 2-2,5 metrų žemės klodu, arba upės dugne esama buvusių ledynų tirpsmo epochos geologinių padarinių, kietų, presuotą molį primenančių nuogulų – morenos sluoksnio. O visas Merkio slėnis su keliomis terasomis, iki 1,5 km pločio, yra poledyninės į pietvakarius tekėjusios galingosios Pronerės upės dugnas, vadinamosios fluvio-glacialinės nuosėdos. Apskritai visų šių apylinkių žemės paviršius – kalvos, kloniai, pelkės, ežerai – yra ledynų veiklos palikimas. Ne per toliausiai nuo Moliadugnio, ypač miškuose už geležinkelio ties Mergežeriu, auga reliktiniai žemaūgiai tundros karklai ir kiti augalai.

Manoma, kad visame plote tarp Varėnos ir Druskininkų žemės gelmėse yra valgomosios druskos. Varėnoje I 1898-1900 metais buvo gręžiamas šulinys; 103 metrų gylyje 1 litre vandens buvo 4,88 gramo druskos ir žymus kiekis sieros junginių, o 130 m gilumoje druskų buvo jau 6,37 g viename litre vandens (natrio chlorido – 5,57 g, “Vilnius ir Vilniaus kraštas”, Kaunas, 1932, p. 25-26). Sūraus vandens šulinys Varėnos I mokyklos kieme buvo dar po II pasaulinio karo. XX a. 9-tame dešimtmetyje, kai abi Varėnos buvo susijungusios, vandentiekį planuota įrengti ir Varėnoje I. Tačiau vietos vanduo dėl sūrumo vandentiekiui netiko, ir rengtasi vandenį vamzdžiais atvesti iš rajono centro.

Prie Moliadugnio žinomi bent trys sūrūs šaltiniai. Vienas – prie tilto per Derėžnyčią, trykštantis iš smėlingos pakalnės. Kitas sūrus šaltinėlis sruvena Gluosninės rytiniame gale, prie pat Merkio; žemė čia tarsi riebaluota, rūdīga. Už kokių 70 metrų nuo šio šaltinėlio aukštyje pamerkiu yra gilokas natūralus griovys – Parevė; čia visados telkšo lyg riebaluota, parudavusi balutė, o iš jos sruvenenčio šaltinėlio vanduo turi stiprų sieros vandenilio skonį ir kvapą; kadaise šio šaltinėlio vandenį gerti labai mėgdavusios avys.

Kitas Moliadugnio žemių, ypač pietrytinių, savitas bruožas yra kreida arba, pagal vietos žmones, mielas. Ryčiausiame Moliadugnio žemių kampe laukai vadinami Mielynu; mat mielas čia slūgso net žemės paviršiuje. Panašiai yra ties Kamša prie Nendruraisto pelkės. Mielą pirkioms baltinti moliadugniškiai anksčiau kasė dirvone pietvakariniame Plaušinio ežero pakraštyje. Tačiau mielu išbaltintos sienos ar krosnys labai trindavosi: į jas atsirėmęs žmogus išeidavo su išsibaltinusiais kailiniais ar paltu; kad mielas prie sienų laikytųsi tvirčiau, klįjingumui suteikti į jo skiedinį žmonės pildavo sijotų ruginių miltų (kvietinių ir pyragams per didžiąsias šventes ne visada turėdavo!). Beje, pirkios būdavo baltinamos dukart per metus – prieš Velykas ir Kalėdas; Didžiosios savaitės prieš Velykas ketvirtadienis – pirkų baltinimo, langų valymo ir kitokio šveitimo diena – vadintas “čysciniu četvergu”, t.y. švarinimosi ketvirtadieniu. Nuo kreidos balkšvas povandeninis šaltinis įte-

kėdavo į Derėžnyčią Ant Revo, Pas Ažuolą, upelio posūkyje iš Brastvos pusės. Kreidingas dumblas sudaro Girežerio ežero dugną. Pasakojama, kad kažkada Girežerio vyrai sumanė išbandyti, ar ežerėlyje to dumblo gilų. Sukišo vieną stačią kartį, bet kieto dugno nepasiekė; prikėlė ar pririšo prie jos kitą kartį, sugrūdo ir tą, tačiau kieto dugno kaip nebūta... Kai prieš kelias dešimtis metų ties buvusiu geležinkeliu iš Varėnos į Alytų tokio Poškaus iš Užumelnyčio patvenktos Derėžnyčios tvenkinys prasiveržė ir keliuose vietose smarkiai išgriovė, pakeitė upelio krantus bei ištraukė visą Girežerio ežero vandenį, pradžiūvęs ežerėlio dugnas bolavo lyg tyčia išbaltintas. Dar daugiau kreidos yra Valkininkų apylinkėse, Merkio ir Šalčios krantuose, prie Versekos žemupio; čia yra ir Mielupių kaimas. Žinomas statybinių medžiagų specialistas, Kijevo politechnikos instituto profesorius Pranas Jodelė (1871 - 1955) Merkio upės terasoje netoli Pamerkių kaimo surado cementui gaminti tinkamą ir eksploatuoti patogų kreidos mergelio telkinį. P. Jodelė suprojektavo cemento fabriką ir vadovavo jo statybai ant Merkio kranto žemiau Valkininkų; tame fabrike 1914 m. pirmą kartą Lietuvoje iš vietinių žaliavų buvo pagamintas cementas. Tačiau per I pasaul. karą fabrikas sugriautas, įrengimai išvežti į Vokietiją, o fabrikas vėliau neatstatytas.

Yra Varėnos krašte ir daugiau mineralinių žaliavų. Viena iš jų – mineralas glaukonitas, esantis Merkio atodangų kvartero sluoksniuose. Žemės gelmėse, ypač Marcinkonių – Šklėrių plote, yra granito, marmuro. Yra mūsų krašte ir metalų. Seniausiai žinoma balų geležies rūda. Rudnios bažnytkaimis už 18 km į pietryčius nuo Varėnos (geležies liejykla kaime veikė XVI a.) ir 4 km neprivažiavus iki Rudnios esantis Ūtos kaimas, Rudnia prie Skroblaus upelio į vakarus nuo Marcinkonių, Rudnia Varėnos rajono šiauriniame pakraštyje (netoli Dusmenų) ir kita Ūta greta jos, Rudnia į šiaurės vakarus nuo Merkinės, prie Netiesos upelio, bei Parudnios kaimelis, Nedzingio upelio antrasis vardas Amarnia ir Amarnios upelis prie Merkinės – visa tai rodo senovėje šiose vietose buvus geležies lydymo iš balų rūdos dirbtuves (Ūta – iš lenkiško žodžio *huta* = lydykla, liejykla; Amarnia – iš lenk. *hamernia* = kalvė, o ši savo ruožtu iš vokiško *Hammer* = kūjis, plaktukas, *hammern* = kalti kūju). Geležies buvimą rodo Valkininkų apylinkių upelio vardas Geluža; vanduo čia iš tikrųjų labai geležingas. Apie 1980 metus atlikti geologiniai gręžiniai Varėnos miesto pakraščiuose parodė, kad daugiau kaip 200 m gylyje čia yra geležies ir vario. Geležinga ar varinga žemė net paviršiuje yra Mergežerio kaimo rytinėje dalyje ir dar aukščiau palei Derežną (žemė čia tamsiai raudona). Į pietus ir pietryčius nuo Varėnos, Čepkelių raisto gelmėse, manoma esant ne tik geležies ir vario, bet ir molibdeno, sidabro, net urano. Gal kada nors šie gamtos turtai ir bus eksploatuojami, tačiau geriau to nebūtų: gamtos grožis vertingesnis ir už jos turtus!

Moliadugnis įsiterpia į vadinamąjį Šilų ruožą – nederlingiausią, miškiniausią Varėnos rajono dalį, iki XX a. vidurio buvusią išmargintą smėlynų lopais ar žvyringais laukais ir išraižytą arkliais išvažinėtų kelių keliukų. Šilų krašto miškingumą, senovėje buvusias girias primena kaimų pavadinimai – Girežeris, Mančiagirė, kiti vietovardžiai: Zonagirės (raistas, per kurį teka Derežna, apie 3 km žemiau Mergežerio), Šilaičiai (buvęs Moliadugnio laukas), Liuliuko Skujynas (miškas pakelėje iš Moliadugnio į Žiūrus), Vidušilės (miškas prie Girežerio) ir kt.

Moliadugnio žemių (maždaug iki 1951 m. buvusių kaimo žemių) didžioji dalis senovėje įėjo į didelę Perlojos girią. Kairiajame Merkio krante giria XVII amžiuje – XVIII a. pabaigoje pamerkiais tęsėsi iki Ūlos, paskui ja į pietryčius iki Uosupio upelio, Uosupiu į šiaurės rytus iki Juočių kaimo, o tada jos riba ėjo į šiaurę iki Derėžnyčios ir Merkio. Kitos didelės girios – Varėnos girios – riba, ties Salovarte ir Moliadugniu perkirtusi Merkį, ėjo Derėžnyčia aukštyn, paskui raistais pro Barčius iki Uosupio, o nuo ten suko į šiaurės rytus, siekė Versekos upę.

Varėnos (buv. Varėnos I miestelio, o dabar Senosios Varėnos bei rajono centro) vardas kildintinas iš Varėnės upės vardo. Hidronimai (vandenvardžiai) yra seniausi ir patvariausi lietuvių kalbos vietovardžiai, išlaikę daug senųjų indoeuropiečių žodžių šaknų, kamienų bei kitų dalių ar žodžių formų, dabar kartais jau sunkiai atsekamų. Iš žilos senovės atėjęs Varėnės vardas ilgainiui davė vardą prie jos įsikūrusiam dvarui, miesteliui. Anot kalbininkų (P. Skardžiaus, E. Frenkelio, K. Būgos, A. Vanago ir kt.), hidronimų su šaknimi var-, vard- kilmė sietina su liet. varyti (versti judėti kuria kryptimi, ginti), virti (verstis, kunkuliuoti), juolab, kad Varėnos apylinkėse yra ir daugiau vandenvardžių bei kitų vietovardžių su šaknimis var-, vard-: pvz., ežeras Varėnis, upelis Vardaunia, šaltiniuota pieva Varėlankė Moliadugnyje ir kt. (nors ir Radviliškio rajone yra upelis Varėniukas). Todėl naivus ir primityvus yra istorikės Reginos Žepkaitės mėginimas Varėnos vardą kildinti pagal liaudies etimologiją: esą, miestelio vardas sietinas su žvėrių vavyru prieš kelis šimtmečius šiose vietose medžiojusiems kunigaikščiams ir kitiems didikams (istorikės parengta knyga “Varėna istorijos kelyje”, V., 2002, p. 13).

Kita vertus, kai kurie Varėnos krašto vietovardžiai, šaknyje turintys var-, su vandens veržimusi, virimu ir pan., kaip Varėnės vardas, visiškai nesusiję. Tų vietų vardai sietini su varčiomis – dirbtinai sukurtais medžių sąvartomis prie miško kelių ar brastų per upes; varčios grynė gentimis gyvenusius žmones nuo staigių priešo antpuolių. Ne vienos tokių varčių būta apie senąją Perlojos žemę. Tai mena kaimų vardai – Vartavalakis, Salovartė (pastarojo vardas kilęs iš žodžių *sala* ir *varčia*; ties kaimu Merkyje buvusi sala dar ir dabar iš vienos pusės supama upės, iš kitos – jos senvagės, Senamerkio;

dabar jau nenaudojamą brastą galima atpažinti iki šiol, o apie jos praeitį pasako ir senesnių vietos žmonių dar atmenamas Salovartės pievos vardas kairiajame Merkio krante – Bičiaunykas: atseit čia, genant per brastą, buvo “bičiavojami”, botagais plakami gyvuliai). Už keliolikos kilometrų į šiaurės vakarus nuo Perlojos yra miškas Varčia, o su šiuo vardu susiję kaimų pavadinimai – Pavartės ir Pavartėnai.

Moliadugnio žemės yra smėlingoje Pietryčių Lietuvos lygumoje, ledynų palikto, o vėliau vėjo pusto ir perpusto smėlio žemyninių kopų ruože. Smėlynai, pliki kopų gūbriai ir šlaitai, dabar jau daugiausia apželdinti mišku, dar prieš pusšimtį metų baltais plotais plytėjo ir ties Moliadugnio kaimu, o ypač tarp Girežerio ir Varėnos miesto bei prie Mitraukos nuo Moliadugnio pusės, prie kairiakrantės Perlojos ir kitur. Per vasaros karščius basiems einant tokiais smėlynais kojas degindavo, o ir kiaušinis, sako, galėjęs iškepti. Šiais smėlynais paprastai ėjo galvijų bandotakiai – varyklos, o tai labai apsunkindavo miško kabinimąsi į smėlio plotus. Apnuogina smėlynus ir miškų gaisrai.

Žemės reljefą, kitus jos būdingus bruožus ar žmonių veiklos momentus atspindi išraiškingi miško balų (daugiausia žemapelkių), buvusių laukų, pievų ar kitų vietų vardai. Balos ir raistai: Nendruraistas (*nendrės + raistas*), Nemuraistis (pasakoma ir Nemunaraistis; kalbininkams šios balos vardas yra mįslė, nes vietovardžiai su šaknimi Nem- žinomi tik netoli Nemuno), Dubelės (dauboje esančios balos), Smilsčiaraisčiai (*smiltys* ar *smilkti + raistas*), Kemsinės (kemsuotas, kupstuotas raistas), Lankaraistis (greičiausiai iš *lanka*, nes yra pamerky, + *raistas*); laukai: Akmenyčios, Miėlynas, Žvirgždeliai, Šilaičiai, Platukas, Gruzas arba Stuburys (žvyringas, akmenuotas pakilimas, gūbrys), Stopurgalė (laukas Moliadugnio ir Mitraukos žemių sandūroje; vardą turbūt galima kildinti iš apie 1 km ilgio, 2-3 m aukščio nuo Mitraukos pusės ateinančio šlaito ir pasibaigiančio prie Merkio vingio jau Moliadugnio žemėse; plg. su ankstesniu vietovardžiu Stuburys); pievos ir ganyklos: Varėlankė (versmėta lanka), Gluosninė (gluosnių, karklų priaugusi ganykla pamerky), Strukalankė (gal striuka, trumpa lanka?); Kamša arba Kamšėlė (žmonių padarytas, akmenimis ir medžiais, šakomis iškimštas kelias pervaziuoti per Nendruraisto pelkę; įdomu, kad čia esantis laukas ir pieva vadinti Pas Kamšą, o kalnas, šlaitas – dažniausiai Kamšėlės kalnu).

Moliadugnio, Girežerio kaimų ir kai kurie kiti apylinkių vietovardžiai nenuėjo visiškai užmarštin: užrašyti, jie 1966 metais per kalbininką Aleksandrą Vanagą (1935 - 1995), savo laiku taipogi tyrinėjusį mūsų krašto vietovardžius, atiduoti Lietuvių kalbos institutui. Todėl kalbininkas akademikas Zigmas Zinkevičius “Lietuvių kalbos istorijoje”, II – “Iki pirmųjų raštų”, V., 1987, p. 42 tarp Nemuno dešinėsios pusės jotvingiškų vietovardžių

su būdinga kirčiuota galūne -us pateikia šlaito pavadinimą Atlajus (Varėnos apyl.). Visiškai tikėtina, kad mūsų žmonėms gerai žinomas žodis *atlajus*, reiškias vandens užliejamą vietą, yra senosios jotvingių kalbos palikimas. Tačiau dėl šio vietovardžio kaip jotvingių palikimo akademikas prašaua; Atlajumi vadintas nedidelis kelio į Mitrauką pakraštys atsirado tik kažkur apie XIX a. – XX a. ribą, prie Derėžnyčios pastačius kartono masės fabrikėlį ir užtvėnkus upelį; kai 1915 m. fabrikėlis nugriuvo ir tvenkinys išbėgo, Atlajaus vardas prigijo čia atsiradusiam kelių dešimčių arų laukui upelio pašlaitėje. Kaip ši vieta vadinosi anksčiau, kol nebuvo tvenkinio, nežinoma.

Šio krašto gyventojų gyvenimo būdas, užsiėmimas nuo seno buvo susijęs su miško verslais. Apie tai byloja ir kai kurie vietovardžiai, pvz., kaimų pavadinimai: Smalninkai – rodo jų gyventojus virus smalą (dervą); Dzegcioriai (ankstesnis Mielupių kaimo vardas) – kad čia gyvenę degutininkai, deguto varytojai; Barčiai ir Barteliai primena bartininkystę – drevinę bitininkystę (tiesa, Barčių kaimo vardo kilmė aiškinama ir kitaip: kryžiuočiai savo žygių aprašymuose mini nuo jų siautėjimo pabėgusius ir Dubičių bei Kaniavos apylinkėse apsigyvenusius prūsus – Bartos srities gyventojus; galbūt prūsai gyveno ir Barčiuose); Derėžnyčių upelių vardai rodo prie jų buvus miško versloves (plg. baltarusių *дєражня*, *дражня* = žievės, karnų ir pan. lupimas, skutimas, medienos pirminio apdorojimo vieta); beje, Mergežerio arba Perlojos Derėžnyčia po II pasaul. karo, norint ją atskirti nuo vad. Varėnos Derėžnyčios, į Merkį įtekančios aukščiau Moliadugnio, raštuose, bene nuo Druskininkų kilusio geografo Alfonso Basalyko iniciatyva, imta vadinti Derežna, nors abiejų upelių senų vardų vienodumą patvirtina mergežeriškės Derėžnyčios aukštupy esąs vietovardis – Viršuderėžnyčis. Su grybais, grybavimu turbūt galima sieti Šilų kaimų vardus Grybaulia, Gribaša. Grybų ar uogų reikšmę Šilų žmonių gyvenime primena ir priežodis: “Jei ne grybai, jei ne uogos, Šilų mergos būtų nuogos”. Pašiepiantis priežodis sugalvotas, be abejo, vadinamųjų “grumcinių”, derlingesnių žemių gyventojų; tik vėliau priežodis nuvalkiotas kitų Lietuvos vietų žmonių, Šilus pakeitus dzūkais.

Lietuvoje gyvena vienintelė vėžlių rūšis – balinis vėžlys (*Emys orbicularis*). Sveria iki 2 kg. Gyvena lėtai tekančiose upėse, senvagėse, žemapelkėse, negiliuose ežeruose. Įrašytas į Lietuvos Raudonąją knygą. Manoma, kad visoje Lietuvoje tėra išlikę tik pora trejeta šimtų šių gyvūnų. Daugiau jų yra Lazdijų rajone. Seniau šių vėžlių, žmonių vadinamų geležinėmis varlėmis, būta ir Varėnos rajone (plg. Vinco Krėvės dramos “Šarūnas” skyrių “Saulei tekant”, kuriame Dainavą pirmą kartą puolę šarvuoti kryžiuočiai palyginami su geležinėmis varlėmis; veiksmas vyksta prie Balyno kalno, rašytojo gimtųjų Subartonių apylinkėse). Geležinių varlių būta kažkur ir Moliadugnio apylinkėse. Apie 1941 metus geležinę varlę parnešė Jono

Smolensko sodyboje Salovartėje perėjęs gandrą. Gandralizdis buvęs alksnyje pirmojoje Merkio terasoje, senojoje Smolensko sodybvietėje. Ar negalėjo būti ta geležinė varlė parnešta, sakysim, iš čia pat esančios Moliadugnio Varėlankės ar nuo Glėbo ežero? Gandro parneštas vėžlys negalėjo būti labai senas: sunkaus gyvūno paukštis nebūtų pakėlęs.

Buvusiame Stopurgalės lauke Merkio slėnyje seniau piemenys ar grikių rovejai, artojai rasdavo kaukaspenių arba velnio pirštų – išmirusių galvakojų moliuskų belemnitų sukalkėjusių liekanų. Belemnitai gyveno jūrose nuo karbono iki paleogeno, t.y. maždaug prieš 350-70 milijonų metų. Tai žemės geologinės istorijos jūros ir kreidos periodų pagrindinės liekanos (fosilijos). Stopurgalėje būdavo randama ir daugiau įvairių suakmenėjusių praeities gyvūnų liekanų: smulkučių kriauklelių ir kt.; tai dar kartą patvirtina čia buvus jūros dugną. Netoliese, Merkio pakrantėje ties Stopurgalės Maurynu, Salva Miliauskas rado stumbrą ragą.

Velnio pirštai naudoti liaudies medicinoje. Padrožę kaukaspenio, žmoneš jo miltų užpildavo ant žaizdelės. Kas žino, ar kalcitas (karbonatų klasės mineralas CaCO_3) ką nors padėdavo? Įsipjovę pirštą ar persidūrę koją, vaikai kraują stabdydavo patrintais kraujazolės (stravylo) lapais arba dar paprasčiau: žaizdą užpildavo smėliu; neteko girdėti, kad nuo tokios “dezinfekcijos” kurį nors būtų stabligė ištikusi.

Langinės kregždė (*Delichon urbica*) yra daugiau miestų gyventojos. Tačiau nemaža jų kolonija Moliadugnyje yra buvusi prie mokyklos (buv. lenkų pasienio kordono kareivinių). Kregždžių lizdai buvo pastogėse iš trijų namo pusių. Kartais kokių kregždžių lizdą užgrobdavo ir jame įsikurdavo žvirblių pora. Kregždučių lizdus akmenimis yra daužę vaikėzai. Tuoj po II pasaul. karo langinės kregždės kaime ėmė kurtis ir prie kitų namų. Daugiausia jų – 6 ar 8 lizdai – buvo viršum Baltraus Makselės namo langų. Po 1-2 lizdus iš namų abiejų galų kregždės nusilipdė prie Česnulių, I. Korpienės, Jono ir Petro Miškinių trobų. Vaikams buvo proga stebėti kregždučių darbą, laidyti į orą plunksnes, kurias kregždės pasigaudavo ir nešdavo į lizdus. Mokyklos pastatą 1952 m. nugriovus, langinės kregždės sodžiuje išnyko. Nepamatysi kaimelyje ir seniau labai paplitusių paukštukų – žvirblių: jie išnyko, kai neliko lessalo žiemos metui – grūdų kluonuose.

Urvinių kregždžių (*Riparia riparia*) kolonijos Merkio krantuose ties Moliadugniu buvusios dviejose vietose: visai ties kaimu žemiau Varėlankės ir žemiau Miliauskų sodelio. Dabar tie šlaitai apaugę medžiais, tad ir kregždės urvelių juose nerasia. Kaime urvinės kregždės yra gyvenusios apleistose bulvių duobėse už I. Korpienės tvoros ir kitame Česnulių kieme, netoli Dvareckų kluono. Urvinės kregždės yra gyvenusios Merkio šlaite Stopurgalėje prie Mitraukos žemių ribos. Kartą Vyt. Česnulis su Brone Makselyte ir skerdžiumi ten ganė karves. Bronė įkišo ranką į vieną urvelį. “Vaikučiai!”,

– sušuko. Tačiau vietoj kregždžiuko ištraukė... rupūžę. Kitame urvelyje dviem kregždžiukams į galveles ir kakliukus buvo įsisiurbusios erkės – baltos, didžiulės lyg žirniai. Vienam vargšeliui teko net dvi siurbėlės. Erkes traukiant, paukštyčiai cypė – skaudėjo.

Seniau, kai Merkys aukščiau Dargužių nebuvo kanalizuoatas, per pavasario potvynius upė dažnai smarkiai patvindavo. Bene paskutiniai tokie didžiuliai potvyniai buvę 1946 ir 1948 metais. Vanduo tekėjo per Moliadugnio pievas – Giraitės Lygumas, nekalbant apie apsemtas visas kitas pamerkio lankas – Vidutinę, Varėlankę, Zotvarą. Merkio vandenys buvo taip atspyrę Derėžnyčią, kad net kelią į Mitraukos pusę prie tilto apsėmė; vanduo siekė tilto apačią.

Dabar net sunku patikėti, kad Ilgio ežerą ir Ilgio balą seniau būtų jungusi protaka. Ežeras smarkiai nusekęs, o mažiau kaip prieš šimtą metų iš ežero į balą dar sruveno upelis. Pavasariais į balą neršti plaukdavo žuvys, ypač lydekos. Žmonės upelyje statė bučius (varžas). Kartą ten atginė karves Girežerio piemenys. Žiūri: didelė lydeka su bučiumi po protaką “važinėja”. Pasirodo, lydeka įkišo galvą įgerklin, bet į bučių neįlindo – buvo per stora; atgal ištraukti galvos žuvis negalėjo – užkliuvo žiaunomis už įgerklio kraštų. Bučių buvo pastatęs kažkoks mergežeriškis, tačiau lydeką pasisavino piemenys.

MOLIADUGNIŠKIŲ TAUTOSAKA

DAINOS

Antanas Česnulis

–Vai sūnau sūneli,
Sūneli raiteli,
Vai, ar tu darysi
Klevelio žagrelę?

Vai, ar tu darysi
Klevelio žagrelę,
Vai, ar tu slūžysi
Karaliui slūžbelę?

–Vai tėvul tėvuli,
Tėvuli širdele,
Vai, aš nedarysiu
Klevelio žagrelės.

Vai, aš nedarysiu
Klevelio žagrelės,
Vai, tiktai slūžysiu
Karaliui slūžbelę.

–Vai sūnau sūneli,
Sūneli raiteli,
Tu ten neturėsi
Nei mielo tėvelio.

–Vai tėvul tėvuli,
Tėvuli širdele,
Ant dangaus mėnulis
Bus mano tėvulis.

– Vai sūnau sūneli,
Sūneli raiteli,
Tu ten neturėsi
Nei mielos motulės.

– Vai motka motule,
Motule širdele,
Ant dangaus saulelė
Bus mano motulė.

– Vai sūnau sūneli,
Sūneli raiteli,
Tu ten neturėsi
Nei mielo brolelio.

– Vai motka motule,
Motule širdele,
Ant dangaus sytelis
Bus mano brolelis.

– Vai sūnau sūneli,
Sūneli raiteli,
Tu ten neturėsi
Nei mielos seselės.

– Vai motka motule,
Motule širdele,
Ant dangaus žvaigždelė
Bus mano seselė.

– Vai sūnau sūneli,
Sūneli raiteli,
Tu ten neturėsi
Nei jaunos mergelės.

– Vai motka motule,
Motule širdele,
Švaitrioji šoblelė
Bus mano mergelė.

Aš pasijungiau palšus jautelius,
Išėjau arcia lygaus laukelio. 2 k.

Vai aš išariau kalnus klonelas,
Svieta martelės pietelius neša. 2 k.

Svieta marterlės pietelius neša,
O man dar nėra nei pusrytėlių. 2 k.

Svieta martelės pietelius neša,
Mano mergelė klėtėlėj miega. 2 k.

Aš išsilaužiau miklių rykštėlį,
Aisiu budzysiu valios mergelį. 2 k.

Dar nepriajau kiemo vartelių,
Gailiai užverkė valios mergelė: 2 k.

– Vai tai tu kaltas, jaunas berneli,
Kam budavojai tamsių klėtėlį, 2 k.

Kam budavojai tamsių klėtėlį,
Kol neinstatėi sciklo langelio. 2 k.

Tai aš nematiau aušrelės auštanc,
Tai aš nematiau saulalės tekanc.

Siuntė mani motinėlė in Dunojų vandenėlio,
Trai lylia lylia lylia, in Dunojų vandenėlio.

Su aukselio viedružėliais, su šilkelio pasaitėliais,
Trai lylia lylia lylia, su šilkelio pasaitėliais.

Man besemiant vandenėlį ir papūtė šiaurus vėjas,
Trai lylia lylia lylia, ir papūtė šiaurus vėjas.

Ir papūtė šiaurus vėjas, ir nupūtė vainikėlį,
Trai lylia lylia lylia, ir nupūtė vainikėlį.

Ir nupūtė vainikėlį in gilųjį Dunojėlį,
Trai lylia lylia lylia, in gilųjį Dunojėlį.

– Kas jauniausias, paslušniausias vainikėlio padavėjas?
Trai lylia lylia lylia, vainikėlio padavėjas.

– Aš jauniausias, paslušniausias vainikėlio padavėjas,
Trai lylia lylia lylia, vainikėlio padavėjas.

Vainikėlis viršum plaukė, o bernelis balsu šaukė,
Trai lylia lylia lylia, o bernelis balsu šaukė.

Vainikėlis in kraštelį, o bernelis in dugnelį,
Trai lylia lylia lylia, o bernelis in dugnelį.

Vainikėlis an galvelės, o bernelis an lantelės,
Trai lylia lylia lylia, o bernelis an lantelės

Vainikėlis gražiai žydzi, o bernelį kalnan lydzi,
Trai lylia lylia lylia, o bernelį kalnan lydzi.

Išeikim, sesula, an dzidzio dvarelis,
Klausykim, sesula, iš kur vėjas pucia. 2 k.

Ar nug rytelių, ar nug vakarėlių,
Ar nug tos šalalės, kur motulė guli. 2 k.

Nei nug rytelių, nei nug vakarėlių,
Čik nug tos šalalės, kur motulė guli. 2 k.

An motulės kapo žolalė nedzygo,
Žolalė nedzygo, vejalė neaugo. 2 k.

Vai ciktai išaugo kresnoji liepelė,
Kresnoji liepelė devyniom šakelėm. 2 k.

Kresnoji liepelė devyniom šakelėm,
Devyniom šakelėm, placiu viršūnėli. 2 k.

Devyniom šakelēm, placiū viršūnēli,
Placiū viršūnēli gegulai kukuocia. 2 k.

Placiū viršūnēli gegulai kukuocia,
O man siratēlai motulai budzycia. 2 k.

Vai kelkis, motula, iš gilaus grabelio,
Iš gilaus grabelio, iš aukšto kalnelio. 2 k.

Vai kelkis, motula, iš aukšto kalnelio,
Pamokyk, motula, vargelio varguocia. 2 k.

Gėriau dzienelį, tamsių naktelį,
Pragėriau žirgelį ir razumėlį. 2 k.

Būtau pragėris šimtų rublalių –
Po manim žirgelis nenustovėjo. 2 k.

Nenustovėjo, cik šokinėjo,
O mano mergelė miego norėjo. 2 k.

Miego norėjo, cik šlyvinėjo,
Kap žalia rūtelė vėjo puciama, 2 k.

Vėjo puciama, lietaus lyjama,
Migloto rytelio rasos kreciama. 2 k.

– Mergela mano, jaunoji mano,
Ar aisi už many, ar būsi mano? 2 k.

– Neisu už tavy, nebūsiu tavo,
Vai kad tu, berneli, daug skolės turi. 2 k.

– Žirgų parduosim, skolas aduosim,
Mes mudu, mergela, vargų varguosim. 2 k.

Nuspirksim šiūbų, nuspirksim trūbų,
Nuspirksim, mergela, ilgų botagų. 2 k.

Šiūbu šiūbysim, trūbu trūbysim,
Su ilgu botagu kiaulas ganysim. 2 k.

Šėriau žirgelį per du metelius,
Lydėjau mergelį per du laukelius. 2 k.

Šėriau žirgelį dėl gražumėlio,
Auginau mergelį dėl razumėlio. 2 k.

Šėriau žirgelį, kad gražus būtų,
Auginau mergelį, kad mano būtų. 2 k.

Šėriau žirgelį už žalių grūšių,
Paėmiau mergelį in savo dūšių. 2 k.

Augino močiutė sau vienų dukrelį,
Augydama nešiodama berneliu žadėjo. 2 k.

– Dar aš neužaugau nei pusės stogelio,
Pasdabojau sau bernelį gražų ir patogų. 2 k.

Gražus ma bernelis, gražus ir patogus,
Ciktai mano bernužėlio durnas razumėlis. 2 k.

Pats peklalėn aina, pats tamsiojon aina
Ir mergelį lelijėlį paskui savi veda. 2 k.

Jau ugnelė dega, dega ir liepsnoja,
O mergelė lelijėlė dar jo žėlavoja. 2 k.

– Vai mergela mano, mergela jaunoji,
Mesk vainikų an ugnelės, negu užgesysi. 2 k.

– Vai berneli mano, baltas dobilėli,
Sudegs mano vainikėlis, sudegsi tu jaunas. 2 k.

Nei po tėvuliu, nei po motulai,
Cik po mergelai, cik po lelijėlai

Rišiu žirgelį in žalių grūšių,
Imsiu mergelį in savo dūšių.

Rišiu žirgelį in strikolėlį,
O aš pats jaunas an kapinėlių.

– Vai papūsk papūsk, šiaurus vėjeli,
Vai padulkyke, gelsvas pieskeli,

Vai padulkyke, gelsvas pieskeli,
Vai prasiskirke, siera žemela,

Vai prasiskirke, siera žemela,
Vai prasidenke, niemi lantela,

Vai prasidenke, niemi lantela,
Vai prakalbėke, jauna mergela.

– Vai atstok atstok, šelmi berneli,
Vai aš jau tavo ne tavorškėlė,

Vai aš jau tavo ne tavorškėlė,
Mažų vaikelių ne motinėle.

Mokėjai locia, mani viliocia,
Cik nemokėjai kap šėnavocia.

– Vai rūta rūta, rūtela žalioji,
Vai ko nuvytai žalia būdama? 2 k.

Vai ko nuvytai žalia būdama,
Vai kam aplaidai tankias šakelas? 2 k.

Vai kam aplaidai tankias šakelas,
Ir an šakelių drabnus lapelius? 2 k.

– Ko man nenuvyscia, kam man žaliai būcia –
Kas subatėlė mani praskina, 2 k.

Kas subatėlė mani praskina,
Iš viršūnėlės vainikų pina. 2 k.

– Vai mergel merga, mergela jaunoji,
Vai ko nuliūdai, jauna būdama? 2 k.

Vai ko nuliūdai, jauna būdama,
Vai kam aplaidai baltas rankelas? 2 k.

Vai kam aplaidai baltas rankelas
Ir an rankelių aukso žiedelius? 2 k.

– Ko man neliūdėcia, kam man linksmi būcia –
Žada viliocia nug motinėlės, 2 k.

Žada viliocia nug motinėlės,
Nug motinėlės prie anytėlės, 2 k.

Nug motinėlės prie anytėlės,
Nug tėvuželio prie šešurėlio, 2 k.

Nug tėvuželio prie šešurėlio,
Nug broluželio prie dzieverėlio, 2 k.

Nug broluželio prie dzieverėlio,
Nug seserėlės prie mošaitėlės. 2 k.

Teka upė per beržlyną,
Nenor žirgas gerti. 2 k.

Aš paėmiau mergužėlę,
Neketinau barti. 2 k.

Tik pabariau vieną rožą –
Tris dieneles verkė. 2 k.

Tylėk, neverk, mergužėle,
Jau daugiau nebarsiu, 2 k.

Karo svirne kančiukėlis,
Aš jį nusitraukiau. 2 k.

Pamokysiu aš mergelę
Anksti rytą kelti, 2 k.

Plonai verpti, tankiai austi,
Baltai išbaltinti, 2 k.

Kad tau būtų skepetėlė,
O man marškinėliai, 2 k.

Kad nebūtų sarmatėlės
Terpu giminėlių 2 k.

Ir nebūtų apkalbėlių
Terpu susiedėlių. 2 k.

Vaikščioj bernas po beržlynų,
Ieškoj žirgo po karklynų,
Vai ly, vai da liuly,
Ieškoj žirgo po karklynų.

Ir sucikis mergelį,
Ir palankė galvelį,
Vai ly, vai da liuly,
Ir palankė galvelį.

– Vai mergela jaunoji,
Ar nematei žirgelio,
Vai ly, vai da liuly,
Ar nematei žirgelio?

– Vai berneli jaunasai,
Kokios šerscies žirgelis,
Vai ly, vai da liuly,
Kokios šerscies žirgelis?

– Vai mergela jaunoji,
Gniedos šerscies žirgelis,
Vai ly, vai da liuly,
Gniedos šerscies žirgelis.

– Gniedos šerscies žirgelis
Pas tėvulį dvarelyj,
Vai ly, vai da liuly,
Pas tėvulį dvarelyj.

– Vai mergela jaunoji,
Kokių škadų padarė,
Vai ly, vai da liuly,
Kokių škadų padarė?

– Vai berneli jaunasai,
Uosio tvorų išvertė,
Vai ly, vai da liuly,
Uosio tvorų išvertė

Uosio tvorų išvertė,
Tris žolynus nukando,
Vai ly, va da liuly,
Tris žolynus nukando.

Kristina Lužytė-Makseliėnė

– Kas tau, motula, linelius pasės?
– Paci, dukre mano, paci, viešnia mano,
Jei ne paci, tai marci, lelijėla mano.

– Kas tau, motula, linelius ravės?
– Paci, dukre mano, paci, viešnia mano,
Jei ne paci, tai marci, lelijėla mano.

– Kas tau, motula, linelius nuraus?
– Paci, dukre mano, paci viešnia mano,
Jei ne paci, tai marci, lelijėla mano.

– Kas tau, motula, linelius nukuls?
– Paci, dukre mano, paci, viešnia mano,
Jei ne paci, tai marci, lelijėla mano.

– Kas tau, motula, linelius išmins?
– Paci, dukre mano, paci, viešnia mano,
Jei ne paci, tai marci, lelijėla mano.

– Kas tau, motula, linelius nubruks?
– Paci, dukre mano, paci, viešnia mano,
Jei ne paci, tai marci, lelijėla mano.

– Kas tau, motula, linelius suverps?
– Paci, dukre mano, paci, viešnia mano,
Jei ne paci, tai marci, lelijėla mano.

– Kas tau, motula, drobėlas išaus?
– Paci, dukre mano, paci, viešnia mano,
Jei ne paci tai, tai marci, lelijėla mano.

– Kas tau, motula, marškinius pasius?
– Paci, dukre mano, paci, viešnia mano,
Jei ne paci, tai marci, lelijėla mano.

Vestuvių daina

Kas apsakys tas linksmybes
Iš jaunų dzienelių?
Nēr puikesnio gyvenimo,
Kap jaunų panelių.

Ar negaila, seserėla,
Dzienelių jaunystės,
Kai instojai, seserėla,
Stonan moterystės.

Penki tūkstanciai jaunųjų
Rinko tų žiedelį
Ir nupynė dėl jaunosios
Rūtų vainikėlį.

Ir surišo baltas rankas
Prieg šventam altoriui,
Ir sumainė aukso žiedus
Su jaunu berneliu.

Nieks tas auksas ir sidabras
Už dzienas jaunystės,
Nēr puikesnio gyvenimo
Už dzienas mergystės.

Sėdziu jauna už skobnelių,
Žiūrau per langelį,
Krinta byra ašarėlės
Per skaisčius veidelius.

Kas tik aina per pievelį,
Žolalį kvepina,
Kas sucikdamas mergelį,
Meiliai prakalbina.

Velei kristų žali lapai
Žaliosios rūtelės,
Negu krinta ašarėlės
Jaunos seserėlės.

Vestuvių daina, išleidžiant nuotaką į jungtuves

Pašilėję pašilėję saulė tekėjo, .
Pamiškėję mergelė linus ravėjo. 2 k.

Atjojo bernelis jaunas nevedis:
– Padėkdiev, mergela, linus ravėcia. 2 k.

– Ačiū, berneli, kur jodzinėjai?
– Pas tavo tėvulį gėriau ir valgiau. 2 k.

Pas tavo tėvulį gėriau ir valgiau,
Man tavi tėvulis jau prižadėjo. 2 k.

– Neprauda, berneli, netiesų kalbi,
Mėlynas linelis dar nežydėjo. 2 k.

Mēlynas linelis dar nežydējo,
Dar mani tēvulis tau nežadējo. 2 k.

– Kur laiscia, kur dēcia bēras žirgelis,
Kur dēcia, kur maucia aukso žiedelis? 2 k.

– Laisk bēru žirgelī po pūdzymēlī,
Mesk aukso žiedelī in rūdzymēlī. 2 k.

Atjoke, berneli, subatos rytū,
Tai rasi širdelī jau sumislytū. 2 k.

Atjojo bernelis subatos rytū,
Tai rado širdelī jau sumislytū. 2 k.

– Kur laiscia, kur dēcia bēras žirgelis,
Kur dēcia, kur maucia aukso žiedelis? 2 k.

– Tai laiske žirgelī in lygiū lankū,
Tai mauke žiedelī an baltū rankū. 2 k.

Tai žvengia žirgelis po lygiū lankū,
Tai žiba žiedelis an baltū rankū. 2 k.

– Vai kur buvai, berneli, vai kur vaikštinējai,
Ar nebuvai ant ledelio, nesislidinējai?

– Aš nebuvau ant ledelio, nesislidinėjau,
Aš tik buvau pas mergeļē, žodelī kalbējau.

Pas mareles pas mēlynas bernelis stovējo,
Jis norējo pasigauti mareliū žuvelēs.

Ir atplaukē juodas laivas, nauja seklyčēlē,
Toj seklyčioj, toj naujojoj mergelē sēdējo,

Balto šilko šilkelio marškinēlius siuvo,
Žalios rūtos rūtelēs vainikēlī pynē.

Nusipynus vainikēļ ant galvelēs dējo,
Užsidējus ant galvelēs jaunimēlin ējo.

Užsidējus ant galvelēs jaunimēlin ējo.
– Šimtas žiūri berneliu ant manēs mergelēs.

Ar jūs žiūrit, ar nežiūrit, nebūsiu nē vieno,
Aš tik būsiu to bernelio, namu gaspadorio,

Katras aria juodas dirvas, jauteliai bauboja,
Katras sēja gelsvus linus dēl manēs mergelēs.

Katras sēja gelsvus linus dēl manēs mergelēs,
Tai tas, tai tas bernelis namu gaspadorius.

– Vai kur gi tu buvai, pijokēli mano,
Vai kur gi tu buvai, laidokēli mano?
– Karčmelēj, karčmelēj, širdele mano. 2 k.

– Vai ar daug pragērei, pijokēli mano,
Vai ar daug pragērei, laidokēli mano?
– Rubleļ, rubleļ, širdele mano. 2 k.

– O kur tu numirsi, pijokēli mano,
O kur tu numirsi, laidokēli mano?
– Karčmelēj, karčmelēj, širdele mano. 2 k.

– Kas tave palydēs, pijokēli mano,
Kas tave palydēs, laidokēli mano?
– Iršulis, Maušulis su sūneliais savo. 2 k.

– O kas tavēs paverks, pijokēli mano,
O kas tavēs paverks, laidokēli mano
– Iršuvienē, Maušuvienē su dukrelēm savo. 2 k.

– O kuo tau paskambins, pijokēli mano,
O kuo tau paskambins, laidokēli mano?
– Iršulis, Maušulis su bačkutēm savo. 2 k.

Nedēlēlēs rytelį an pervažo sėdau:
“Pervoznyke, brolali, perirke per marias”.

Kiek bernelis yrė, ciek mergelė verkė:
“Vajajajai, Dzievuliau, kuoj aš užmokėsiu.

Mokėtau dolierėliais – dzidelė utrota,
Mokėtau vainikėliu – dzidelė sarmata”.

“Klausyke, mergužėla, ką aš tau sakysiu:
Nuveike, mergužėla, tan slaunan kermošiun.

Nuveike, mergužėla, tan slaunan kermošiun,
Nuspirke, mergužėla, atlasavų stangų.

Nuspirke, mergužėla, atlasavų stangų,
Nešioke, mergužėla, kolai mano būsi”.

“Ar žinai, bernužėli, tų žalių girelį?
Nuveike, bernužėli, tona žalion girion.

Nuveike, bernužėli, tona žalion girion,
Toj žaliojoj girelėj stou sausa liepelė.

Toj žaliojoj girelėj stou sausa liepelė,
Kai toj sausa išsprogs, tadu aš ta būsiu.

Ar žinai, bernužėli, tas marias mėlynas?
Pas marelas mėlynas stou sausa nendrelė.

Pas marelas mėlynas stou sausa nendrelė,
Kai toj sausa išsprogs, tadu aš ta būsiu”.

Linelius ravėjau, rankelėm plojau:
Užaukit, lineliai, ik ma kresnam stogeli. 2 k.

Linelius klojau, rankelėm plojau,
Insitryniau rankelas in geltonus linelius. 2 k.

Vai aisiu aisiu in Dunojėlį,
Prausiu baltas rankelas ir aukselio žiedelį. 2 k.

Rankelas prausiau, žiedelį maustiau,
Paribinau žiedelį in marelių dugnelį. 2 k.

Vai ir atjojo jaunas bernelis
Girdzycia sa šyvo žirgelio. 2 k.

– Mergela mano, jaunoji mano,
Te, paturėk žirgelį, aš išimsiu žiedelį. 2 k.

Žiedelį siekiau, pats jaunas skindau,
Paslik sveika, mergela, jau aš ne ta bernelis. 2 k.

Paslik sveika, mergela, jau aš ne ta bernelis,
Paslik sveika, jaunoji, ne svietelio žentelis. 2 k.

Jau aš bernelis jūrių marelių,
Jau aš žentelis marių žuvelių. 2 k.

– Vajajajajai, Dievuliau mano,
Patrocinau bernelį per durnų razumėlį. 2 k.

– Mergela mano, jaunoji mano,
Turėk aukso žiedelį už jaunuį bernelį. 2 k.

– Vajajajajai, Dievuliau mano,
Patrocinau bernelį per durnų razumėlį. 2 k.

– Mergela mano, jaunoji mano,
Turėk šyvų žirgelį už jaunuį bernelį. 2 k.

– Vajajajajai, Dievuliau mano,
Patrocinau bernelį per durnų razumėlį. 2 k.

– Mergela mano, jaunoji mano,
Turėk dzidžį dvarelį už jaunuį bernelį. 2 k.

– Turiu žirgelį, dzidžį dvarelį,
Cik neturiu bernelio, širdelės ramytojo. 2 k.

Jadvyga Miškinytė-Grudzinskienė

Kvietkas an kvietko,
Kai bitelė sega,
Slauna toj mergelė,
Kur pasogų žada.

Svotai atvažiavo,
Skepatėlį ciesa,
Motka, ko greičiausia
Nešk an stalo šviesų.

Svotai butelukų
Jau atkorkavojo
Ir po kiliškėlių
Visi čestavojo.

Duok, tėvai, dukrelį,
Duoke ir kumelį,
O jei dar galėsi,
Pridėke avelį.

Duosiu du šimtus,
Pridėsiu ir trečių,
Bile neišlaisiu
Iš sa namų svecio.

Piršlybų daina

Vincė Stelmokaitė-Miškinienė, Vincė Česnulevičiūtė-Milienė

Oi linko linko
Žalia vyšnelė
An ma bėro žirgelio. 2 k

O kad tep linktų
Uošvio širdelė
Laisc už many dukrelį. 2 k.

Tėvulis laido,
Motulė siuntė,
Mergelė paci nejo. 2 k.

– Mergela mano,
Jaunoji mano,
Kodėl neini už many,
Kuoį manim brokavoji?

Ar aš negražus,
Ar nepatogus,
Ar ne tėvo sūnelis? 2 k.

– Kad tu ir gražus,
Kad ir patogus,
Durnas ta razumėlis. 2 k.

Kadu tu jojai
Viešu kelaliu,
Sėdėjau po langeliu,
Žiūrėjau pro langelį.

Mušei žirgelį
Vis per galvelį,
Spaudė mano širdelį. 2 k.

JAUNOSIOS RAUDOS

Užrašyta iš K. Makselienės

Rauda, vedant aprengtą nuotaką iš svirno į pirkį (jaunoji ją raudodavo, jeigu būdavo miręs tėvas):

Sustokit, sesulės mano,
Mylimos tavorškėlės,
Vai, tai jūs sustokit
Ant zvankios ūlyčėlės.
Vai, aš pasdairysiu
Į visas šaleles,
Vai, aš paklausysiu
Iš kur vėjelis pučia:
Ar iš rytelių,
Ar iš vakarėlių,
Ar iš tos šalelės,
Kur tėvulis guli -

Nuo aukšto kalnelio,
Mėlyno šilelio?
O aš palenksiu
Sa glotnią galvelę,
Vai, aš paprašysiu
Sa mielo tėvulio,
Kad jis ateitų
In mane neščėslyvą,
Viečną siratėlę,
Kad jis pamokytų,
Kaip vargelis vargti
Svetimoj šalelėj.

Aprenpta jaunoji tik įėjusi į pirkį rauda:

Tėvuli mano,
Slovela dzidžiausias,
Tėvuli mano,
Slovela brangiausias,
Šici juodzi kranklaliai
Vai ko susėdo
Už mūs baltų skobnelių?

Vai ar netekai
Aukselio, sidabrėlio
Pamokėc, tėvuli,
Svecimai šalalai?
Išvaduok, tėvuli,
Iš juodų kranklalių
Sa jaunų dukrelį.

Nuotakos rauda einant per kiemą sėsti į vežimą ir važiuoti į jungtuves:

Peraisiu jauna
Per tėvulio dvarelį,
Nepamindama
Nei žalios vejelės,
Nenukrėsdama
Nei gailios raselės,
Cik pamindama
Savo valnias dzienelas,
Cik nukrėsdama
Savo gailias ašarėlas.
O kai nuvažiavau

Šventon bažnyčelėn,
Tai aš pastojau
Po mūrelio sieneli.
O tai aš mislinau,
Kad po manim griuvo
Mūrelio sienelė.
Ažna po manim griuvo
Ma valnios dzienelės,
Ažna po manim griuvo
Dzidelės paulionės
Ir gailios ašarėlės.

Rauda parvažiavus iš bažnyčios, iš jungtuvų:

Sesulės mano,	Aukselio žiedeliai.
Tavorškėlės mano,	Išeik, tėvuli,
Sustokit, sesulės,	Iš tykios klėtėlės,
Pas varelio dureles.	Išnešk, tėvuli,
Tai jūs praznavokit	Žaliojo vynelio.
Ant ma skaistaus veidelio,	Tai aš palaistysiu
Ma žalia rūtelė,	Žaliają rūtelę,
Vai, ar nenuvyto	Kad sugrižtų
Vai, ar nenušuto	Ma valnios dieneles,
Šilkelio kaspinėliai,	Didelės paulionės.
Vai, ar nenublėdo	

Jei būna kas mirę, tai dar prideda; pavyzdžiui, kai miręs tėvas, rauda:

Motule mano,	O gal parėdkavojo
Širdele mano,	Ma mažą parėdkėlį?
Šlovele didžiausia,	Gal jis atnešė
Vai, kam užklostyta	Aukselio, sidabrėlio,
Šitos baltos skobnelės	Gal jis užmokės
Baltom skotertėlėm?	Svetimai šalelei,
Vai, gal pribuvo	Gal jis išvaduos
Ma mielas tėvulis	Iš didelio vargelio
Iš aukšto kalnelio	Mane viečną siratėlę?
Dideliu sveteliu?	

JONO MAKSELĖS PASAKOS

Buvo du broliai – turtingas ir vargšas. Turtingajam visko užteko, o vargšas Velykoms net degtukų neturėjo. Atsikėlė pirmą švenčių dieną – nėra kuo ugnies užkurti, net ir valgyti nėra ko. Eina žmona pas kaimyną ugnies pasiskolinti ir randa prie kelio sėdintį senį, ugnį kūrenantį. “Kur eini?” – paklausė senis. “Einu ugnies ieškoti, neturiu kuo pečiaus užkurti”. Senis davė moteriškai ugnies, liepė eiti namo, kur ir pavalgyti ras. Parėjusi namo, moteriškė rado viso pilna.

Atėjo turtuolio žmona ir rado juos bevalgančius. Parėjusi namo brolienė papasakojo apie tai savo vyrui. Šitas atėjęs ėmė klausinėti, iš kur jie gavę

maisto, gal ką apvogė? Brolis prisipažino, kad jiems padėjęs kažkoks geras senelis.

Per kitas Velykas ir turtuolis siunčia savo pačią ugnies parnešti. Šita irgi randa prie kelio sėdintį senį ir paprašė trupučio žarijų. “Pažiūrėk, kad tu namie ugnies turi!” – atsakė senis. Moteriškė atsigrėžė – ogi visi jų trobesiai dega.

Taip turtuolis neteko turtų, o vargšas brolis prasigyveno ir toliau gyveno laimingai.

Ėjo boba ir priėjo upę. Bijo pereiti per lieptą. Pernešti irgi nėra kam. “Kad nors ir velnias pasimaišytų!” – pagalvojo. Velnias strykt ir jau čia: “Karkis, boba!” Boba užsikorė velniui ant nugaros, velnias net ant kalno moteriškę užnešė ir liepė nultipti. Boba nelipa. “Nešk bažnyčion”, – sako. Velnias nori bobą nusimesti, laksto po mišką, kad net pušelės braška. O boba sėdi, velniui ant kaklo rožančių apvyniojusi. Važiuoja skarulninkas (skudurininkas). “Ko tu lakstai?” – klausia velnią. Tas parodė jį bobą. “Kas bus, jei aš tą bobą nukelsiu?” Velnias prižada didžiausius turtus. Skarulninkas sudrožė bobai botagu, ir ši nupuolė. Velnias iš džiaugsmo nulėkė į upę ir panėrė į vandenį. Skarulninkas galvoja, kad velnias jį prigavo, ir nuvažiavo. Už kelių kilometrų velnias vėl pasirodo. Liepia skarulius išmest iš vežimo, eiti į miestą, kur niekas nepagydo sergančios karalaitės, o jis pagydys.

Nuvažiavęs miestan skarulninkas pasisakė, kad jis išgydys karalaitę. Mat velnias jį buvo pamokęs: “Kai nueisi pas karalaitę, tai tris kartus apėjęs apie lovą sakyk: “Išeik!”, o paskui ranka prispausk karalaitę pilvą, velnias išlėks ir karalaitė pasveiks”. Karaliaus tarnai nusivedė skarulninką į rūmus. Tas padarė taip, kaip velnias jį buvo pamokinęs. Karalaitė pagijo. Skarulninkui gerai užmokėjo. Paskui tas klausia velnio, ką daryti su gautais pinigais. Velnias liepė pakelėse karčiamas statyti. Tačiau skarulninkas statė bažnyčias. Velnias užpyko. Žmogus atsakė: “Su uždirbtais pinigais ką noriu, tą darau”. Jis plačiai pagarsėjo.

Kitoj karalystėj taipogi susirgo karalaitė. Skarulninką ir ten kviečia. Jis nenori važiuoti, bet jį nuveža prievarta. O velnias mano atkeršyti: jis pats įlindo karalaitėn, atseit, skarulninkas jos neišgydys ir turės žūti. Skarulninkas apėjo apie lovą vieną kartą – karalaitėi ne geriau. Apėjo tris kartus – karalaitėi dar blogiau, ji miršta. Skarulninkas pradarė duris ir pašaukė: “Boba, va velnias pas karalaitę! Imk jį!” Velnias išsigandęs pabėgo, karalaitė pasveiko. Žmogelis gudriai apgavo velnią ir dar ilgai gyveno.

PADAVIMAI, SAKMĖS

☀ Ilgio ir Žiežulio ežerus vieną nuo kito skiria kelių dešimčių metrų pločio sąsmauka. Seniau, kai ežerai nebuvo taip nusekę, sąsmauka buvusi dar siauresnė (apie Žiežulį augančių alksnių šaknys maždaug iki 1920 m. dar buvusios vandenyje). Kartą tokiam žmogui kilo noras ežerus sujungti perkasu. Iškasė jis griovį nuo vieno ežero iki kito, ir jų vandenys susiliejo. Tačiau tam žmogui netrukus prisisisapnavo: “Mes esame du broliai, bet niekada nesueiname. Kam tu mus sujungei? Nuo to mums tik blogiau pasidare”. Išsigandęs, kad neatsitiktų kokia nelaimė, žmogelis griovį vėl užkasė, ežerai liko persiskyrę.

Pasak kito padavimo, Žiežulis, Ilgis su Ilgio bala ir Nemuraisčio bala, o gal ir su Dubelėmis, buvęs vienas ilgas ežeras...

☀ Dešinėje Merkio pusėje ties Stopurgale esantis Viliulio kampas seniau buvo šioje, Moliadugno žemių, pusėje; Merkys tekėjęs tiesiai. Tačiau kažkuriuo metu Viliulio kampą iš moliadugniškių paveržė varėniai. Jų vyrai ėmę ir iškasę Merkiui naują vagą – nukreipę upę į pietryčių šoną, ir Viliulio kampas atsidūręs varėnių pusėje. Ilgainiui Viliulio kampe gyvulius ganė ne tik varėniai, pirmiausia Antakalnio gyventojai, bet ir salovartiškiai. Atsirado net posakis: “Tvarka kaip Viliulio kampe”, atseit, netvarka; mat kai yra keli šeimininkai, tai tvarkos nesitikėk.

O kažkur ant Stopurgalės kalno po akmeniu buvo pakasti ir užkeikti pinigai; ten vaidenosi (rodėsi “stroikai”). Iš niekur nieko toje vietoje pasirodydavo ugnis. Tą ugnį tikrai matęs moliadugniškis Julius Dvareckas. Kieno buvo tie pinigai, niekas nežinojo.

☀ Seniai seniai viename sodžiuje buvo laikomas labai didelis, stiprus ir piktas jautis. Niekas neįstengdavo šio gyvulio pakinkyti į jungą. Tačiau kartą susirinkę viso kaimo vyrai įveikė stipruolį ir užmovė jam jungą ant sprando. Šoko jautis kaip pasiutęs ir maurodamas pasileido per laukus ir miškus, per kalnus ir klonius. Galvijas pribėgęs didelę žalią pievą, kurioje gyvulius ganė tokia piemenaitė. Pamatė ji bėgantį jautį ir sušuko: “Kur tu, Glėbai?!” Vos piemenaitė ištarė šiuos žodžius, jautis prasmego, o toje vietoje išsiliejo visą pievą apsėmęs ežeras. Suprato žmonės, kad jaučio būta ne paprasto, o užkeikto. Mergaitė tik jo vardą atspėjusi. Taip atsiradęs Glėbo ežeras.

Pasak kito legendos varianto, Glėbo ežeras anksčiau tyvuliavęs Valkos vietoje – už kelių šimtų metrų į rytus nuo plento iš Varėnos į Senąją Varėną, dabar jau lapuočiais medžiais užaugusioje pievoje. Paežerėje gyvulius ganusi mergina sušukusi į šoną nuklysti norėjusiam jaučiui: “Kur tu eini, Glėbai?!” Sulig tais žodžiais ežero vandenys pasikėlė lyg didžiulis debesis

ir nusileidę dabartinio Glėbo vietoje. Mergaitė netikėtai atspėjusi užkeikto ežero vardą...

☀ Paplentėje Perlojoje, pavažiavus gal pusantro kilometro nuo Salovartės, plyti Šačių pievos. Dar prieš kelias dešimtis metų čia buvusi klampi pelkė. Iš kitur į šias vietas atvykę žmonės klausdavo vietinių, kur prasmegęs seniau garsėjęs Perlo miestas. Kažkas parodęs į tą palkę: “Šičia!” Taip pelkė gavo Šačių vardą. O Perlo miestas buvęs didelis, su perlo rūmais ir 20 aukso kalyklų. Miestą valdęs kunigaikštis Perlius (Perlis)...

☀ Pusiaukelėje tarp Marcinkonių ir Zervynų yra Šventosios eglės. Manoma, kad tai yra viena iš senųjų marcinkoniškių gamtmeldystės (pagonybės) apeigų vietų. Mat dar XVII amžiuje Marcinkonių krašte būta žmonių, išpažinusių senąją lietuvių tikėjimą; kunigai per pamokslus barę marcinkoniškius, kad šie einą į miškus melstis pagoniškiems dievams. Spėjama, kad marcinkoniškiai antrą kartą krikštyti prie Grūdų upelio. Toji vieta ligi šiol vadinama Krikštinėmis.

☀ Abipus Ūlos upės dabar yra tik vienas Krokšlio kaimas. Anksčiau Krokšliu vadinta tik dešinėje upės pusėje esanti kaimo dalis; kitapus jau buvo Šumo kaimas. Mat kažkada dešiniajame Ūlos krante stovėjęs lietuvis, o kairiajame gudas ir tarusavy kalbėjęsi. Lietuvis sakęs: “Upė kriokia” (tarmiškai – krokia), o gudas: “Raka šumic”. Taip dešiniakrantė kaimo dalis gavusi Krokšlio, o kairiakrantė – Šumo vardus. Beje, iki I pasaulinio karo ir dar vėliau abi kaimo dalys priklausė skirtingiems valsčiams: Krokšlys – Kaniavos, o Šumas – Berštų valsčiui. Panašiai padalintų kaimų prie Ūlos būta ir daugiau. Zervynų dalis dešiniajame Ūlos krante priklausė Varėnos, kairiajame – Kaniavos valsčiams. Iki Perlojos bažnyčios uždarymo 1866 m. dešiniakrantė Mančiagirė priklausė Perlojos parapijai, o kairiajame upės krante esanti dalis – Marcinkonių.

ORACIJOS

Kvieslio į vestuves oracija

Prašo visus (pasakoma jaunikio ar nuotakos pavardė) an jaucio pjauto, an barono kepto, an gaidžio pešto, an paršo kepto, an gorcio arielkos, an bačkos alaus, an karvojo margo.

Prašau senų pakalbėc, jaunų pagiedoc, o mažų vaikų po suolus bėginėc, karvojų palupinėc.

(Moliadugnyje kviesliu į vestuves prieš II pasaulinį karą būdavo Mikas Stelmokas. Baltais drabužiais apsivilkęs, papuoštą ilgą lazda pasiėmęs, jis eidavo per sodžių ir kviesdavo visus iš eilės. Paskutinį kartą visi kaimynai į

vestuvės buvo kviesti 1948 m. vasarą; tik kvietė jau ne specialus kvieslys, o savo dukterį Oną už vyro leidęs Petras Miškinis.)

Velykinė vaikų oracija kiaušiniaujant

Aš mažas žėkelis kap grikių pėdelis, po kelalius vaikščiojau, kvietkelius rankiojau. Vitu Jazu, vitu Jazu, dangaus karaliau!

Paskui sakoma “Garbė Jėzui Kristui” ir laukiama, kada šeimninė duos kiaušinį.

UŽKALBĖJIMAI

Nuo dedervinės

Kairės rankos bevardžiu pirštu vedama aplink dedervinę ir sakoma: “Ne vienas, ne du, ne trys, ne keturi, ne penki, ne šeši, ne septyni, ne aštuoni, ne devyni” – 3 kartus po tris šitokius sakinius, neatgaunant kvapo. Kvapas atgaunamas, pakartojus sakinį 3 kartus.

Nuo nikstelėjimo

Reikia paimti lininio siūlo, atsisėsti ant slenksčio, persižegnoti ir mazgyti mazgelius sakant: “Ne vienas, ne du, ..., ne devyni” – 3 kartus po tris tokius sakinius, neatgaunant kvapo. Paskui sumazgytas siūlas rišamas ant kojos ar rankos, kur nikstelta.

PRIETARAI

Klūpant jauniems bažnyčioje prie altoriaus, svočia nuotakos valioną stengdavosi uždėti jaunajam ant batų: atseit, gyvenant šeimoje viršesnė bus moteris.

Jeigu vyro kojos didysis pirštas ilgesnis už antrąjį pirštą, tai šeimoje bus vyro viršus; jeigu moters kojos antrasis pirštas ilgesnis už didįjį, tuomet bus moters viršus.

Kad pirmąją naktį jaunikį ištiktų “nesėkmė”, reikėdavo pro jo drabužio skverną ar pan. nepastebimai prakišti adatą. Burtas neveikdavo, jeigu kišenėje jaunikis turėdavo nuo sodinto šermukšnio nusilaužtą šakelę (savaime augęs šermukšnis tokios galios neturėjo).

Iš bažnyčios su naujakrikštu parvažiavę kūmai pri stalo turėjo sėsti vienas šalia kito taip, kad tarp jų nebūtų tarpo: jeigu kūmai nebus susiglaudę, tai vaikelis užaugs su šuplia (švarpla, dantų tarpu).

Nėščiai moteriai negalima nupilti iš kibiro vandens, nes paskui mažas vaikas labai vems.

Jeigu kūdikis naktimis verkia, nemiega, reikia jį pagirdyti samanų nuovirų arbatėle. Tačiau tinka ne bet kokios samanos: jos turi būti slapta paimtos („pavogtos“) nuo kaimynų pastato stogo.

Išgydyti mažą vaiką nuo isterijos – išvaryti „ožį“, sako, padėdavęs svetimo žmogus įsikišimas. Varėnos II žydė Malciuvienė paprašė pažįstamos Vandos Česnulienės pagalbos. Ant grindų parkritusi aukštiekninka, ketverių metų mergaitė užsimerkusi ir besispardydama kažko klykia. Tyliai priėjusi Vanda sušėrė rėksnei rykštele per nuogą užpakalį. Isterijos prieuolis iš karto praėjo: atsimerkusi ir šalia pamačiusi svetimą moterį, mergaitė atsikėlė ir nuėjo į šalį, verkšlendama tik patyliukais.

Norintiems greičiau išmokti plaukti vaikams reikėjo valgyti supelijusią duoną: nuo jos vanduo kūną lengviau kelia.

Visokių būdų buvo karpoms gydyti.

Kiek karpų ant savo rankos vaikas suskaičiuodavęs, tai tiek mažų akmenėlių reikėdavo surinkti ir juos po vieną sumesti į svetimą šulinį...

Kiek būdavo karpų, tai tiek mazgelių reikėdavo užrišti ant siūlo ir tuo siūlu ranką aprišti; po kurio laiko karpos pranyksiančios...

Reikia pakišti ranką po retais lašais, per lietu varvančiais nuo stogo; į karpą pataikęs lašas ją nusineš...

Karpas gydydavo lietaus vanduo iš duobutės karviašūdyje; tereikėdavo karpas patepti tokiu vandeniu...

Buvo dar kažkoks karpų „gydymas“, skaičiuojant jas advernai: ne viena, ne dvi, ne trys...

Pasitaikydavo, kad galvijų bandoje kokia karvė šlapinasi su krauju. Būdavo įtariama, kad tą gyvulį kažkas mušė alksnio rykšte (mat alksnio syvai raudoni!). Žmonės karvių susirgimų nesuprato, tad vyresnieji vaikams griežtai draudė ganant gyvulius vartoti alksnines rykštes.

Jeigu karvė vaikui įspirs į nugarą, tai jam išaugs kupra. Mančiagirėje taip aiškino iš jų kaimo kilusio, o vėliau Moliadugnyje gyvenusio Vinco Leikausko (1932 - 1998) kupros atsiradimą: atseit, mažam Vinceliui karvė į nugarą įspyrusi...

Manyta, kad varlytės krinta iš debesų. Mat po lietaus kartais daugybė mažų varlyčių atsirasdavo ant takų, lyg skruzdėlės jos ropodavo daržais ir pievomis.

Tikėta, kad šikšnosparniui įsivėlus į moters plaukus, ši paskui mirsianti. Kad šikšnosparnis ypatingu atveju gali įsivelti į moters plaukus – teisybė; gal kur kokia moterėlė iš išgąščio ir numirė, tačiau mažas žvėrelis moters ar merginos papjauti tikrai negalėjo.

Šikšnosparnio apsirikimą galima paaiškinti labai paprastai. Skrisdami žvėreliai iš burnos leidžia žmogaus ausiai negirdimą ultragarsą, kuris atsimuša nuo bet kurio daikto, net uodo; signalai grįžta žvėreliui į ausį, šikšnosparnis taip orientuojasi erdvėje ir medžioja. Ploni ir purūs moterų plaukai ultragarsą atmuša labai blogai, todėl šikšnosparnis kartais ir gali susipainioti.

Jeigu katė kur nors pirkioje priteršdavo (daugiausia kampe postalėje), tai pasigavę kaltininkę išniurkydavo jos nosį į paliktą krūvelę: šitaip pamokyta nevaleika daugiau taip nedarys!..

MĮSLĖS

Tėvas tik užgimė, o sūnus ant karės išjojo. (Ug n i s i r d ū m a i)
Atlėkė paukštis rudeninis, suvijo lizdą reketinį, sudėjo pautą šimtatrynį.
(A g u r k a s)

Ant pilvo vaga, gale pilvo trivaga, ant bambos veseilia. (V i r d u l y s,
“s a m a v o r a s”)

Kai buvau jaunas, tai buvau visiems reikalingas, o kai pasenau, tai nė šunes kaulų negraužia. (T i n k l a s)

Kur eini, kur žengi – vis čiupt už bobos bambos. (D u r ū r a n k e n a)

Ponia mūre, kasos ore. (P i r k i o s b a l k i a i)

Pilnas plyšys saldžių blynų. (A v i l y s s u k o r i a i s)

Ponas ant ponios lipo, sausą į šlapią kišo. Padėk Dieve ir toliau varyti.
(I r t i s v a l t i m i)

Tėvo karo, motkos išsižioję. (S v i r t i s s u š u l i n i u)

Balėlė linksta, kumelė klimsta, du broliukai traukia, penki vilkai laukia.
(V e r p i m a s r a t e l i u)

PATARLĖS, PRIEŽODŽIAI

Ką vasarą koja nuspiri, tą žiemą suvalgai.

Nešiok kol gražu, valgyk kol gardu.

Pasileidęs kaip skerdžiaus botagas.

Rėkia kaip skerdžius miške.

Vaikščioja lyg mėnulio užibėtas.

Ar girtas suvalgė, ar mažas sunešiojo – nauda ta pati.

Graži kaip antra pusė (pasturgalis) pro langą.

Važiuoja kaip ratai be atasąjū (kai žmogus nusikalba).

Nedo kiaulei paršai, kai pati svyla.

Pridirbo kaip šuva priverkė.

Kur skujinė, ten ir gaspadinė.

Ar taip ubagas, ar taip žebrokas.

Išmėtytas lyg Pilsudskis po smerties.

Kai kas nors, kad ir vaikas, neišsirinkdavo, ko nori valgyti, jam vis negardu ir negardu, motina neiškentusi pasakydavo: “O šūdo su šermukšniais ar nenori?!”

Jeigu kas pyksta siunta, dažnai pats nežinodamas dėl ko, tokiam būdavo pasakoma: “Perkąšk karštą kiauliašūdį, tai atvėsi!”

Skerdžius ar kitas suaugęs žmogus ganant gyvulius perspėdavo piemenis: “Vaikai, dabokit, kad kur Jokūbas neišlįstų!” (Jokūbas – tai avių tykantis vilkas.)

Čia pateiktos tautosakos dalis, Vyt. Česnulio užrašytos dar 1955 m. žiemą, saugoma Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštyne (rinkinys Nr. 2936). A. Česnulio daina “Vai sūnau sūneli” bei K. Makselienės raudos “Sesulės mano” ir “Sustokit, sesulės mano” paskelbtos knygoje “Lietuvių tautosaka, užrašyta 1944-1956”, Vilnius, 1957. Nemažą dalį sudaro iš Marcelės Miliūtės-Barišauskienės gauti tekstai.

IŠ VARĖNOS KRAŠTO POETŲ KŪRYBOS

Martynas Vainilaitis

DAINA PRIE ŠEŠUPĖS

Aš nuo Merkio krantų,	Apkabink, nusinešk
Vingurėle Šešupe,	Mano žodį lyg bangą
Atėjau tau nulenkti galvos.	Suvalkijos laukais Nemunan.
Išlydėjo mane	Upių tėvo glėbin
Dainose įsisupę	Ten Merkys atsirango,
Garbanoti šilai Dainavos.	Toks brangus ir toks artimas man.
Išlydėjo mane	Putele išbučiuok
Ežerėliai ir gojai,	Merkio vandenį gėlą,
Atminimą įkvėpę širdin,	Neregėtų lelijų spalvos.
Išlydėjo mane	Mano dainą įpink,
Prakaituoti artojai,	Mano dzūkišką sielą
Palydėjo daina įkandin.	Kaspinėlin laukų Dainavos.
Palydėjo daina,	Jis nebūtų Merkys,
Kaip žuvėdra sparnuota,	Jei manęs nesuprastų.
Kaip mergaitė širdies dyvinos.	Aš, galbūt, nesukurčiau dainos,
Dainose apdainuota,	Jei nesmelktų širdies,
O Šešupe brangi,	Kai saulėlydžiai gęsta,
Paklausyki ir mano dainos.	Atminimas šalies dyvinos.

M. Vainilaitis gimė 1933 m. sausio 26 d. Mergežeryje. Mokėsi gimtojo kaimo pradinėje, Varėnos I ir Griškabūdžio (Šakių raj.) vidurinėse mokyklose. 1957 m. baigė Lietuvos konservatorijos Teatrinį fakultetą. Dirbo žurnalų “Žvaigždutė”, “Moksleivis”, laikraščio “Lietuvos pionierius” redakcijoje, bet ilgiausiai žurnale vaikams “Genys”. Pirmasis eilėraščių rinkinys – “Vyturiai palydi plūgą” (1960 m.). Vėliau rašė tik vaikams ir išleido daugiau kaip 30 jiems skirtų knygų ir knygelių. Mirė 2006 m. birželio 20 d. Varėnoje, palaidotas Mergežerio kapinėse.

M. Vainilaitis su tėvais taipogi 1951 metų rudenį buvo perkeltas į tą patį buv. Naumiesčio rajoną. Švęsdamas savo 70-metį Martynas sakė, kad jo ankstyvosios jaunystės mergaitė širdies dyvinos buvusi moliadugniškė Marytė Miškinytė. “Daina prie Šešupės” išspausdinta Varėnos raj. laikraščio “Tarybinis balsas” 1957 m. liepos 25 d. Nr. 60.

Vincas Giedra

GLUOSNIAI PRIE MERKIO

Pilkas kojas vandenin sumerkę,
Virpa gluosniai tylūs.
Slysta slysta nuo pečių į Merkį
Skaros žilos...

Išvykau su jom, jaunystės kraičiui
Vėjo dainą gavęs,
Apie grožį pamerkio pašlaičių
Uždainavęs...

Gluosniai, gluosniai, samanoti
broliai,

Gluosniai, gluosniai, broliai
samanoti,

Leiskit apkabinti. –
Jūs ir aš vienos pakrantės molio
Išauginti.

Kaip man širdį gelia:
Pasirinkot dalią čia rymoti –
Blogą dalią

Vienos vėtros klupdė mus ant kelių,
Kentėm vieną šaltį.
Tiktai aš išmokau kaip pušelės
Galvą kelti.

Niekas jūsų nejdės į sienas,
Naują namą statant.
Nepakliūsit krosnin anei vienas
Šaltą metą.

Jos kalne lieknutės išbujojo
Ir į saulę kėlės.
Nulingavo jos Merkiu vingriuoju
Jūron sieliais.

Kad bent žaibas kartą sugalvotų
Kirst į jūsų būrį.
Bet ir jis – žemučių, samanotų –
Neįžiūri.

Taip ir virpat, pamerky suklupę,
Užmiršti ir tylūs.
Slysta slysta nuo pečių į upę
Skaros žilos.

V. Giedra gimė 1929 m. sausio 13 d. Vieکشniuose (Akmenės raj.). Tėvai persikėlė į Merkinę. Tėvas Pranas Giedra buvo juodosios keramikos meistras. Vincas baigė Merkinės gimnaziją, dirbo ats. sekretoriumi Varėnos raj. laikraštyje “Tarybinis balsas”, žurnalų “Žvaigždutė”, “Moksleivis” redakcijose. Pirmasis eilėraščių rinkinys – “Kryžminė ugnis” (1954 m.); be poezijos, išleido prozos knygų, rašė vaikams, vertė iš kitų kalbų. Mirė Vilniuje 1997 m. rugpjūčio 10 d.; palaidotas Antakalnio kapinių Menininkų kalnelyje. Eil. “Gluosniai prie Merkio”, parašytas 1958 m., perspausdinamas iš rinkinio “Skaidrioji versmė”, V., 1961.

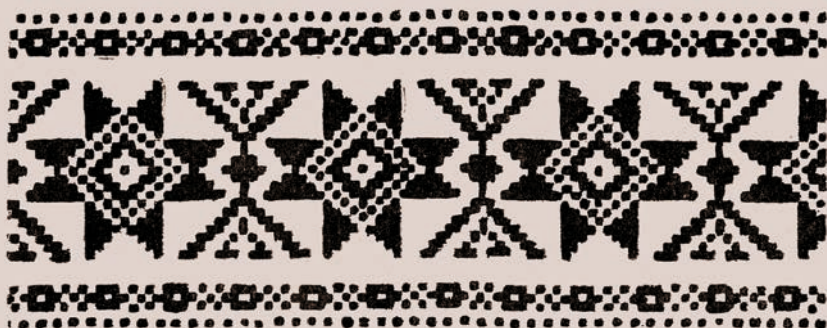
PABAIGOS ŽODIS

Nuo seno žinoma, kad moteris sutverta ne tiek vyro džiaugsmui, kiek pagundai. Tačiau ne kiekviena pagunda į blogą veda. Šios knygos ištakos taipogi prasidėjo nuo mano žmonos Danos Jucevičiūtės-Česnulienės užgaidos.

Tai buvo 2002 metų vasarą. Tuomet dar nebaigtame mūrinyje mūsų šeimai savaitę pavasaroti maloningai leido Moliadugnio marti Genė Vainilaitytė-Miliauskienė. Kurią ten dieną Dana man sako "Ei tu, parašyk ką nors apie šitą kaimą! Kodėl negali būti ir Moliadugnio istorijos?" Žmonos žodžiams iš karto nesuteikiau didesnio dėmesio. Tačiau rudenį, juolab būdamas jau šimtaprocentinis pensininkas, ėmiau rankioti žineles apie gimtąjį kraštą iš spausdintų leidinių, archyvų, užrašiau, ką kadaise buvau girdėjęs apie Moliadugnį ir kt. iš savo tėvų ar jaunystėje iš kaimynų, užfiksavau savo paties pastebėjimus. Iš tų sulasiotų žinių ir faktų sankaupos, kiek atrinktos ir paderintos, atsirado "Moliadugnis ir jo apylinkės".

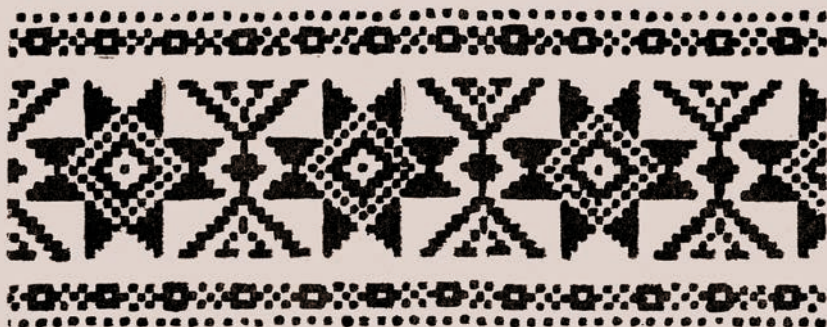
V. Č.

Vilnius, 2007 m. balandis

Ši knyga yra moliadugniškių ir jų palikuonių sąskrydyje 2006 m. liepos 29 d. pareikštų ketinimų išdava. Jau turėta medžiaga papildyta gausesnėmis archyvuose pasemtomis žiniomis.

Moliadugnys yra palyginti nesenas kaimas: jam tik truputį daugiau kaip 220 metų. Kaimas niekada nebuvo atsiribojęs nuo kaimynų. Todėl sąmoningai daugiau kalbama apie artimiausius kaimynus, kadaise su Moliadugniu sudariusius vieną kaimo bendruomenę, – Mergežerį ir ypač Girežerį. Galbūt skaitytojui bus įdomios iki šiol niekur neskeltos kai kurios žinios iš rajono centro istorijos, faktai apie pramonės įmonių steigimąsi mūsų krašte ir kt.

ISBN 978-9955-832-16-4

9 789955 832164 >